

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA

No 471

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická

Svazek č. 471

DNY PRÁVA 2013 – DAYS OF LAW 2013

Část III. Postavení poškozeného a oběti v trestním řízení

Eds.: Josef Kuchta,
Milana Hrušáková,
Jiří Valdhans

Recenzenti:
prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.
JUDr. Filip Ščerba, Ph.D.

Jozef Čentěš, Eduard Burda Rozhodovanie o náhrade škody v adhéznom konaní	7
Lenka Čiháková Oběti terorismu	15
Dušan Gaľo Postavení a zájmy poškozeného v řízení o dohodě o vině a trestu.....	24
Věra Kalvodová Zásada zohľadnění právem chráněných zájmů poškozeného trestným činem	33
Jana Klesniaková Vplyv zákona o obetiach trestných činov na postavenie obetí v trestnom konaní.....	39
Jan Kocina Soukromoprávní aspekty adhezního řízení.....	51
Josef Kuchta Odškodňování obětí trestných činů v České republice.....	63
Jana Kursová Odklony z pohledu oběti a poškozeného	78
Petra Masopust Šachová Užití restorativních programů v českém trestním procesu	87
Jozef Medelský Normotvorná činnosť Rady Európy a poškodený v trestnom konaní	104
Jana Pešoutová Procesný postup zabezpečenia výpovede poškozeného inštitútom medzinárodnej právnej pomoci.....	114
Jan Provazník Nehmotná práva poškozeného	138
Pavel Šámal, Petr Škvain K nové úpravě zmocněnce poškozeného v trestním řádu.....	155
Jolana Sedláčková Praktická kazuistika informací poskytovaných obětem v trestním řízení.....	168
Bystrík Šramel Možnosti aplikácie inštitútu subsidiárnej žaloby v trestnom konaní	177
Ondrej Štefánik Oběť trestného činu a restorativní justice	187

Jozef Stopka	
Postavenie poškodeného v trestnom konaní v európskom kontexte	195
Kateřina Štrejtová	
Oběť domácího násilí pohledem zákona č. 45/2013 Sb.	206
Roman Vicherek	
Rozhodování o náhradě škody v trestním řízení	216
Ladislav Vlachovič	
Práva poškodeného de lege ferenda v Slovenskej republike	235
Petr Zarivnij	
Prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život	244
Eva Žatecká	
Postavení poškozeného v trestním řízení proti mladistvým	265
Jan Zůbek	
Zajištěný poškozený v insolvenčním řízení.....	270

ROZHODOVANIE O NÁHRADE ŠKODY V ADHÉZNM KONANÍ

JOZEF ČENTÉŠ; EDUARD BURDA

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovenská
republika

Abstract in original language

Článok „Rozhodovanie o náhrade škody v adhéznom konaní“ sa zameriava nielen na špecifiká samotných rozhodnutí o náhrade škody v trestnom konaní, ale tiež na hmotnoprávne vymedzenie škody v Trestnom zákone a jeho vzťah k náhrade škody v zmysle Trestného poriadku.

Key words in original language

adhézne konanie, náhrada škody

Abstract

The article „The deciding on compensation for damage in an adhesion proceeding“ focuses on specifics of decisions on damages issued in criminal proceedings as well as on substantive definition of damage according to the Slovak Criminal Code its relationship to the term “compensation of damage under the Criminal procedural Code.

Key words

adhesion proceeding, compensation for damage

1. Úvod

"Adhézní řízení je součástí trestního řízení a projednává se v něm uplatněný nárok poškozeného na náhradu škody způsobené spáchaním trestního činu. Adhézní řízení ovšem netvoří žádnou samostatnou, časově, formálně či jinak oddělenou část trestního řízení, ale splývá s ním, zejména ve stadiu dokazování. Subjektem adhézního řízení, o jehož nároku na náhradu škody se rozhoduje, není každý poškozený, ale jen ten, který včas a řádně uplatnil nárok na náhradu škody proti obviněnému."¹

"Ak súd oslobodí obžalovaného spod obžaloby, alebo ak súd trestné konanie zastaví, odkáže poškodeného s jeho nárokom na náhradu škody na konanie v občianskoprávných veciach, prípadne na konanie pred iným príslušným orgánom... Ak súd uzná obžalovaného za

¹ Hendrych, D. a kol.: Právnický slovník. 3. Podstatně rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 4.

vinného, o nároku poškodeného môže rozhodnúť niektorým z týchto spôsobov:

a) prizná nárok na náhradu škody, ak nárok a jeho výška je odôvodnená následkami trestného konania...

b) odkáže poškodeného s celým nárokom na konanie v občianskoprávných veciach, prípadne na konanie pred iným príslušným orgánom, ak podľa výsledkov dokazovania nie je dostatočný podklad na vyslovenie povinnosti na náhradu škody, alebo ak by pre rozhodnutie o náhrade škody bolo potrebné vykonať ešte ďalšie dokazovanie...

c) prizná uplatnený nárok len sčasti a so zvyškom poškodeného odkáže na konanie v občianskoprávných veciach, prípadne na konanie pred iným príslušným orgánom..."²

Účelom adhézneho konania je teda aj v trestnom konaní akcentovať potreby a práva poškodeného, ktorý je spravidla aj tak dosť traumatizovaný už jedným procesom a preto je potrebné mu umožniť, aby svoje nároky vyplývajúce z trestného činu úspešne uplatnil už v trestnom konaní a nebol tak v súvislosti s týmto trestným činom vystavený viacerým konaniam.

Napriek tomu, že Trestný poriadok či už v Českej alebo Slovenskej republike takýto postup umožňuje, ba dokonca predpokladá, v praxi sa dostávame ku obvyklému problému, že trestné súdy často odkazujú poškodeného s nárokom na náhradu škody spôsobenej trestným činom na občianske súdne konanie. Pochopiteľne, ak v trestnom konaní nie je nárok na náhradu škody dostatočne preukázaný, respektíve ak by jeho preukázanie neúmerne predĺžilo alebo finančne zaťažilo trestné konanie, je takýto postup súdu plne odôvodnený. Príkladom vhodnosti tohto postupu sú prípady, kedy trestný čin je súčasťou udalosti, z ktorej plynú viac právnych nárokov (napr. pri dopravnej nehode, zrážke dvoch autobusov, utrpí úraz pasažier v autobuse, ktorého vodič nezavinil zrážku – krížia sa tu nároky na náhradu škody a ďalšiu nemajetkovú ujmu z dôvodu zodpovednosti za trestný čin a z dôvodu objektívnej zodpovednosti vyplývajúcej z prepravného vzťahu podľa Občianskeho zákonníka). V takom prípade je komplikované určiť, u koho a v akom rozsahu sa má náhrada škody ako aj morálna ujma uplatniť. Z hľadiska rozhodnutia o vine a treste však môže ísť o pomerne jednoduchý prípad. V takomto prípade je aj v záujme poškodených, aby sa trestné konanie čo najskôr skončilo, aby si mohli uplatniť nároky v občianskom súdnom konaní, v ktorom bude treba vyriešiť konkurenciu nárokov.

Pokiaľ však je postup trestného súdu odkazujúci poškodeného na uplatnenie nárokov na náhradu škody spôsobenej trestným činom

² Ivor, J. a kol.: Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 262 a 263.

motivovaný len alebo prevažne snahou zjednodušiť si prácu trestných súdov, čo sa zvykne stávať, ide o nevhodný postup upierajúci poškodenému právo na spravodlivý proces (aj keď práva sa môže následne dovolať, procesne sa mu prístup k tomuto výsledku sťažší) a je tiež v rozpore s požiadavkou hospodárnosti súdneho konania, pretože na dve konania spolu dosahujúce to isté zrejme budú celkovo vynaložené vyššie náklady, než na konanie jedno. Predkladaný článok sa zameriava predovšetkým na analýzu slovenskej trestnoprávnej praxe v tejto oblasti, pričom akcentuje potrebu v čo najširšej miere rozhodovať o nárokoch poškodeného trestným činom priamo v adhéznom konaní.

2. Prielom v praxi slovenských súdov v oblasti rozhodovania o nárokoch poškodených v adhéznom konaní.

Napriek stále pretrvávajúcim "zlovykom" slovenských súdov aj v jednoduchších prípadoch odkazovať poškodených trestným činom na uplatnenie si nárokov z daného trestného činu v občianskom súdnom konaní, v ostatnej dobe sme zaznamenali určitý prielom do takejto rozhodovacej praxe. Prelomovým sa stal Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 1To/10/2011-427, ktorý uložil povinnosť nahradenia nemajetkovej ujmy v prospech poškodených trestným činom zabitia, keď každému z pozostalých rodičov dospelého syna priznal z tohto titulu po 10 000 eur.

Predmetný rozsudok vo svojom odôvodnení okrem iného uviedol: "Odvolací súd mal v trestnom konaní jednoznačne a nepochybne preukázané, že poškodení ŽT a MT s nebohým... tvorili plne fungujúcu rodinu s dobre vyvinutými sociálnymi a citovými väzbami, bez akýchkoľvek patologických črt. Z výpovede ŽT vyplynulo, že nebohý syn mal s nimi dobrý vzťah, keď ho potrebovali, bol vždy poruke, chodieval na rodinné stretnutia, mal veľmi dobrý vzťah k ich staršiemu synovi a dcére, aj k synovcom, pomáhal celej rodine. V starobe by im bol nápomocný, vedel by sa o nich postarať. Jeho smrťou stratili oporu v starobe... Uvedené skutočnosti potvrdila aj svedkyňa... - sestra ŽT. Podľa názoru odvolacieho súdu tragická smrť ich syna pri konflikte, ktorý zavinił obžalovaný, zásadným spôsobom do ich života zasiahla a nenávratne popretfhalala doterajšie silné citové väzby, v dôsledku čoho poškodení stratili možnosť realizovať a ďalej rozvíjať rodinný život so svojím synom a sú o vzťah k dieťaťu, ako najbližšiemu rodinnému príslušníkovi, ochudobnení. Zároveň utrpeli citovú ujmu spočívajúcu v nepríjemných pocitoch úzkosti, smútku, zúfalstva, šoku zo smrti svojho dieťaťa. Podľa názoru odvolacieho súdu žiadna forma morálneho zadosťučinenia podľa ust. § 13 ods. 1 Občianskeho zákonníka by v danom prípade nepostačovala k tomu, aby bola primerane vyvážená a zmiernená vzniknutá nemajetková ujma na strane obidvoch poškodených, ktorých právo na ochranu osobnosti bolo porušené takto zisteným zásahom s neodstrániteľnými následkami. Na rozdiel od súdu prvého stupňa dospel odvolací súd

k záveru, že na rozhodnutie o náhrade nemajetkovej ujmy nie je potrebné vykonávať ďalšie dokazovanie.

Krajský súd pri určení peňažnej náhrady prihliadol na nenapraviteľný smrteľný následok vzniknutý v dôsledku protiprávneho konania obžalovaného, ako aj na dôsledky, ktoré smrť syna vyvolala u samotných poškodených. V tejto súvislosti treba poznamenať, že účelom finančného zadosťučinenia nie je kompenzovať poškodeným stratu syna. Účelom finančného zadosťučinenia je do istej miery kompenzovať emocionálne útrapy poškodených smrťou syna vyvolané. Preto krajský súd na tento účel považoval sumu 10 000,- Eur za primeranú. Odvolací súd tak rozhodol v úmysle hľadať a nájsť spravodlivosť pre tých, ktorým ostali už len spomienky na svojho syna. Treba tiež pripomenúť, že rozhodnutie o výške náhrady nemajetkovej ujmy nie je ani len pokusom finančne ohodnotiť ľudský život. Pri úvahách o výške náhrady nemajetkovej ujmy odvolací súd nemohol neprihliadať na to, že je viazaný výškou uplatneného nároku, a preto nemohol poškodeným priznať viac, ako si uplatnili."³

Pri hodnotení významu predmetného rozsudku Krajského súdu v Žiline pre formovanie trestnoprávnej praxe, ale aj teórie, ktorú od praxe nemožno oddeľovať, sú autori tohto článku presvedčení, že negatívny prínos daného rozsudku tkvie v oblasti právnej kvalifikácie nutnej obrany, keď prípad podľa nášho názoru naplňajúci znaky nutnej obrany bol posúdený ako jej prekročenie. Nutná obrana však nie je predmetom tohto článku a preto sa ďalej chceme zamerať na hodnotenie prínosu predmetného rozsudku vo vzťahu k rozhodovaniu o náhrade škody poškodeného trestným činom v adhéznom konaní, ktorý je v rovine zovšeobecnenia bezpochyby pozitívny.

Po prvé, ide o jednoznačne formulovaný výrok aj s príslušným odôvodnením, ktorý demonštruje súdom, že sú povinné rozhodovať o nárokoch na náhradu škody a nemajetkovej ujmy spôsobenej trestným činom priamo v rámci trestného konania v adhéznom konaní a to aj za predpokladu, keď ide o právne zložitejšie prípady, v ktorých je potrebné aplikovať vo zvýšenej miere aj normy a princípy iných právnych odvetví, než je trestné právo.

Po druhé, ide o prelomové priznanie nemajetkovej ujmy založenej na pretŕhaní citových a sociálnych väzieb a na spôsobení citovej ujmy pozostalým a to smrťou spôsobenou trestným činom. Rozhodovanie o náhrade škody v adhéznom konaní sa tak dostáva z roviny rozhodovania o priamych, ľahko vyčísliteľných nárokoch na náhradu škody, ktoré vyplývajú z nevyhnutného dokazovania viny (napr. medicínske vyčíslenie ujmy na zdraví alebo hodnota ukradnutých vecí) do roviny rozhodovania o náhrade škody (resp. nemajetkovej ujmy) za v príčinnej súvislosti neskoršie vzniknuté nároky, ktorých vyjadrenie si vyžaduje vyššiu mieru abstrakcie a dokazovania medziľudských vzťahov a psychologických a sociálnych väzieb.

³ Rozsudok Krajského súdu v Žiline sp. zn. 1To/10/2011-427, s. 27 až 29.

3. Rozdielny spôsob rozhodovania súdov o nárokoch zdravotných poisťovní, ktorým vznikla škoda v príčinnej súvislosti s trestným činom obvineného.

Na základe skúmania správoplatných rozhodnutí súdov v adhéznom konaní v Slovenskej republike možno konštatovať v nedávnej minulosti rozdielny spôsob rozhodovania o nárokoch zdravotných poisťovní, ktorým vznikla škoda v príčinnej súvislosti s trestným činom obvineného.

Jedna časť súdov vyslovila vo svojich rozhodnutiach názor, že zákon vyžaduje pre náhradu škody v adhéznom konaní, to, aby šlo o škodu, ktorá bola konaním obžalovaného posudzovaným ako trestný čin spôsobená priamo.⁴ Teda nie tak, ako sa sťažovateľ domnieva, že škoda mala vzniknúť zdravotnej poisťovni v dôsledku toho, že poškodená mala byť liečená a ošetrovaná. V tomto prípade totiž nejde o priamu škodu spôsobenú trestným činom, ale len o regresný nárok zdravotnej poisťovne vo vzťahu k nemu.

Rozdielny názor vyslovila druhá časť súdov konštatujúc, že ak je výška spôsobenej škody v konaní spoľahlivo preukázaná a pozostáva z nákladov ambulantnej starostlivosti, lôžkovej starostlivosti v rámci hospitalizácie, ako aj nákladov na dopravu, náhrada škody má byť priznaná zdravotnej poisťovni v adhéznom konaní.⁵ Napríklad Krajský súd v Trnave vyjadril názor, že ak poisťovňa riadne špecifikovala, vyčíslila a zdokladovala svoj nárok na náhradu škody z titulu zranení, ktoré poškodeným spôsobil obžalovaný a vzniknutých nákladov s tým súvisiacej poskytnutej zdravotnej starostlivosti, príslušnej zdravotnej poisťovni má byť v adhéznom konaní priznaný nárok na náhradu škody spôsobenej trestným činom vo výške týchto výdavkov.⁶

Z dôvodov uvedených v predchádzajúcej časti článku sa možno stotožniť s názorom druhej časti súdov, podľa ktorého je potrebné priznať zdravotnej poisťovni procesné postavenie poškodeného v adhéznom konaní za predpokladu, že ku vzniku škody došlo zavineným protiprávnym konaním obvineného, pre ktoré je stíhaný, ak vzniknutá škoda je v príčinnej súvislosti s týmto konaním. Uvedený názor podporujú aj rozhodnutia Najvyššieho súdu

⁴ Napríklad: Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 1 Tos 62/04.

⁵ Rozsudok Okresného súdu Bratislava I sp. zn. 1T 33/06.

⁶ Rozsudok Krajského súdu v Trnave. sp. zn. 21 T 2/05.

Slovenskej republiky, v ktorých bolo priznané zdravotnej poisťovni postavenie poškodeného s právom na náhradu škody.⁷

4. Definičné vymedzenie škody ako znaku trestného činu versus nárok poškodeného na náhradu škody

Pojem škoda plní v trestnom práve hmotnom dve podstatne odlišné funkcie. V prvom rade je znakom skutkovej podstaty mnohých trestných činov a zároveň je následkom trestného činu, za ktorý patrí poškodenému náhrada škody (teda je právnym titulom pre náhradu škody). V druhom prípade má táto funkcia presah do trestného práva procesného. Tu však nastáva problém, keď nevyhnutné definičné kritéria pre jednu funkciu škody spôsobujú aplikačné problémy pre druhú funkciu škody.

O čo vecne ide? O definičné kritérium škody spočívajúce v pojmovom vyjadrení „ujma na právach poškodeného alebo reálny úbytok práv poškodeného,“ čo predstavuje vyjadrenie nemajetkových práv. Toto kritérium je podstatné a nezastupiteľné najmä pri chápaní škody ako následku trestného činu, za ktorý patrí náhrada škody (ak napríklad pri lúpeži na významnom bankárskom večierku sa hosťiteľ ako jediný pod vplyvom namierených zbraní lúpežníkov pomôci a klesne tak jeho vážnosť u ostatných účastníkov večierka, čo môže mať vplyv na ďalšie obchodné vzťahy, je správne, aby hosťiteľovi páchatelia zodpovedali náhradou škody za túto nemateriálnu ujmu, ktorú svojím trestným činom spáchali). Avšak na druhej strane toto kritérium nemožno použiť pri pojme škoda predstavujúcom zákonný znak trestného činu (skutkovej podstaty trestného činu), ktorý sa prakticky používa v podstate len na vyjadrenie škody na majetku. Keď nadvižeme na uvedený príklad, nie je žiaduce, aby sa výška náhrady škody za lúpež pri imateriálnej ujme (napr. náhrada škody za to, že sa bankár na verejnosti pomôcil, alebo len náhrada škody spočívajúca v bežnej psychickej traume) premietla do škody ako znaku trestného činu. To by totiž znamenalo navyšovanie výšky škody a následnú možnosť z tohto dôvodu kvalifikovať čin v prísnejších skutkových podstatách (napríklad ak by súd ohodnotil bankárovu imateriálnu ujmu na 100. 000 eur., pričom páchatelia lúpeže by ulúpili veci iba v hodnote 2 000 eur.) Nie je však správne, aby výška trestnej sadzby závisela od tak subjektívnych okolností, ako je zapôsobenie trestného činu na poškodeného, ak sa tým poškodenému zároveň nespôsobia psychické zdravotné problémy. Nie je možné ani bežný stres spôsobený trestným činom, za ktorý by ale mohla patriť náhrada škody, zahrnúť do znaku škoda s prípadným zvýšením trestnej sadzby kvalifikovanou skutkovou podstatou, pretože trestnoprávny následok činu páchatel'a sa za jeho bežné správanie predsa premietne do trestnej sadzby za základnú skutkovú podstatu trestného. V opačnom prípade

⁷ Uznesenia Najvyššieho súdu SR sp. zn. 4 To 16/03 a 2 To 3/2004 a Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 5 To 116/2004.

by to bolo postihovanie páchatel'a dvakrát za tú istú vec, čo trestné právo demokratickej spoločnosti nepripúšťa.

V rámci trestného konania v adhéznom konaní je možné uplatniť si aj náhradu škody v zmysle tzv. ušlého zisku, čo je jednoznačne správne riešenie a aj keď ešte nie je v trestnom konaní úplne bežné, postupne sa presadzuje. Slovenský zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov v § 124 ods. 2 ustanovuje: "Škodou sa rozumie v zmysle odseku 1 aj ujma na zisku, na ktorý by poškodený inak vzhľadom na okolnosti a svoje pomery mal nárok alebo ktorý by mohol odôvodnene dosiahnuť." De lege ferenda sa však veľmi vážne uvažuje, že toto ustanovenie bude z Trestného zákona vypustené, čo však neznamená, že by si poškodený nemohol uplatniť v adhéznom konaní ušlý zisk spôsobený trestným činom (napr. v dôsledku ťažkej ujmy na zdraví nemohol živnostník prijať niekoľko zákaziek, ktoré by inak preukázateľne získal), ušlý zisk však nemá čo byť zohľadňovaný pri definícii škody jako znaku trestného činu.

5. Záver

Pokiaľ má byť štát považovaný za právny, mali by byť vytvorené také podmienky, aby sa ľudia čo najefektívnejšie mohli domôcť svojich práv. Ešte akútnejšie je to v prípade osôb poškodených trestnými činmi, ktoré na krivdu, ktorá im bola spôsobená zväčša reagujú veľmi citlivo. Preto úsilie súdov aj orgánov činných v trestnom konaní musí smerovať k tomu, aby čo najviac nárokov poškodených bolo vybavených v adhéznom konaní.

V rozhodovacej činnosti trestných súdov na Slovensku možno badať aj isté nedostatky týkajúce sa odôvodnenia rozsudkov o náhrade škody. Za správne možno považovať rozsudky, v ktorých súd výrok o náhrade škody vyjadrí výstižne a presvedčivo (uviedenie právneho postavenia poškodeného, splnenie obsahových náležitostí návrhu na náhradu škody, včasnosť uplatnenia nároku, uvedenie dôvodu, povahy a výšky nároku) a pod. Naplnenie týchto podmienok predpokladá aj uvedenie hmotnoprávných a procesnoprávných ustanovení právnych predpisov, z ktorých súd vychádzal pri odôvodnení rozsudku o náhrade škody. Na základe vyššie uvedených dôvodov nemožno považovať za postačujúce, ak je v odôvodnení rozsudku uvedené, že poškodený si uplatnil nárok na náhradu škody riadne a včas, ale bez toho, aby sa súd bližšie zaoberal aj odôvodnením rozsudku o priznanom nároku na náhradu škody. Na uvedenú nesprávnu prax sa poukazovalo aj v minulosti.⁸

Literature:

- Hendrych, D. a kol.: Právnícký slovník. 3. Podstatně rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2009.

⁸ R II/1962

- Ivor, J. a kol.: Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010.

Contact – email

jozef.centos@flaw.uniba.sk

eduard.burda@flaw.uniba.sk

OBĚTI TERORISMU

LENKA ČIHÁKOVÁ

Masaryk University, Faculty of Law, Czech Republic

Abstract in original language

Ve světle nové právní úpravy zákona o obětech představuje tento příspěvek krátké zamyšlení nad tím, zda je v prostředí České republiky vhodné věnovat zvláštní legislativní pozornost také obětem terorismu tak jak je to běžné v některých jiných státech Evropy a Ameriky. Právě prostřednictvím jednoduché analýzy legislativy některých jiných států (Španělska) poukazuje tento příspěvek na výhody a nevýhody dané legislativy, poukazuje na její potřebnost či nadbytečnost.

Key words in original language

Terorismus; Oběť; Násilí; Práva obětí; Viktimologie; Teroristický útok; Finanční kompenzace, Odškodnění

Abstract

The paper presents a short reflection on the necessity for a special legislative attention to the victims of terrorism in The Czech Republic as it is common in some other countries of Europe and America. By a simple analysis of the legislation of some other countries (especially Spain) this paper discuss advantages and disadvantages of the special legislation, points to necessity of this legal act or its redundancy.

Key words

Victim; Terrorism; Rights of victim; Victimology; Criminal Law; Spain; Compensation, Damage

Je tomu několik měsíců, co nabyl účinnosti mnohými dlouho očekávaný zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů. Zhruba o měsíc později nabyl ve Španělsku účinnosti dekret č. 671/2013, který doplňuje zákon č. 29/2011, který se také týká obětí trestných činů, v tomto případě však pouze obětí trestného činu terorismu. I druhý uvedený zákon byl dlouho očekáván, dlouho diskutován, chválen i kritizován, a to i přes krátkou dobu jeho účinnosti. Český zákon se doposud tak výrazných reakcí nedočkal, jak bude přijat veřejností (odbornou i laickou) však ukáže až budoucnost.

Bylo by zcela jistě velmi odvážné tvrdit, že by Česká republika měla přijmout speciální zákon týkající se obětí terorismu, to by nám ovšem nemělo bránit zamyslet se nad tím, která pozitiva a negativa speciální úprava pro oběti trestného činu terorismu přináší.

Hlavním důvodem pro vyčlenění obětí terorismu je zcela jistě speciální povaha samotného trestného činu. V čem tato specifika

spočívají? Proč je terorismus jednou z největších hrozeb dnešního světa?

Terorismus vyniká svou rozmanitostí, možností přizpůsobení se čímž přináší mnoho obtíží těm, kteří se s ním snaží bojovat. Vzhledem k tomu, že postupně dochází k vyvracení základních idejí o příčinách terorismu, za které byly dlouho považovány psychické odchylky jeho pachatelů¹, chudoba², nízké vzdělání, apod., prevence se jeví čím dál tím komplikovanější prvek boje, ačkoli se jedná v zásadě o prvek nejdůležitější.

Tato rozmanitost terorismu má za následek i to, že terorismus je předmětem mnoha vědních odvětví (politologie, právo, sociologie, psychologie, atd.). Tato šíře pak následně způsobuje nemožnost utvoření jednotné definice, což ostatně při tak širokém výzkumném poli není snad ani dost dobře možné. Svou jednotnou definici však terorismus dosud nenašel ani v rámci jednoho z výše uvedených odvětví, právo nevyjímaje. I přes jednoznačně mezinárodně orientovaný charakter velké části teroristických akcí je tak doposud nosnou konstrukcí terorismu národní trestněprávní úprava jednotlivých států, tedy těch, které tato jednání stíhají dle svého národního práva.

Terorismus však není specifickým fenoménem jen díky jeho rozmanitosti a neuchopitelnosti, ale také z pohledu jeho obětí, což pramení se samotné povahy této trestné činnosti. Terorismus prostřednictvím opakovaného násilného jednání vyvolává strach mezi obyvateli, a to z různých důvodů – např. politických – přičemž na rozdíl od jiné násilné trestné činnosti není násilí přímým cílem.³

To, že terorismus činí ze svých obětí pouze prostředky k dosažení svých cílů, má velký vliv na psychiku samotné oběti, ovšem také na psychiku všech ostatních obyvatel, neboť vzhledem k tomu, že se jedná o charakteristický rys terorismu, ovlivňuje tento prvek vnímání tohoto trestného jednání v očích široké společnosti. Následkem je terorismu přičítána vysoká míra násilí, které navíc nezná hranic, neboť lidský život je pouhým prostředkem k vykonání trestné činnosti. Násilí, které nemá v očích široké veřejnosti žádné hranice, pak vyvolává větší míru strachu a obav.

¹ Více k této problematice např. v Corte, de L. Explaining Terrorism: A Psychosocial Approach, Perspective of Terrorism, vol. 1, č. 2, 2007, dostupné na : <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/8/html> (30.11.2013)

² Lancaster, C. Poverty, Terrorism, and National Security, 2007, dostupné na: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACF59B2.doc> (30.11.2013)

³ Walker, C. The Anti-Terrorism Legislation, 2. Vyd., Velká Británie: 2009, str. 7.

Toto vnímání terorismu širokou veřejností často teroristům hraje tak říkajíc do karet, neboť vzbuzování obav a strachu ve společnosti je hlavním cílem teroristických aktivit. Na základě intenzity strachu se posuzuje také úspěšnost teroristických akcí, neboť již zobecnělo zjištění, že není až tak důležitý počet přímých obětí teroristického útoku, ale publicita a reakce veřejnosti (a také státu, popř. mezinárodní organizace), která po útoku následuje.

Speciální povaha terorismu⁴, která byla jen z malé části naznačena výše, vedla několik států, aby se i jeho obětím věnovalo více pozornosti, či dokonce pozornosti taktéž speciální – např. ve formě samostatné speciální právní úpravy. Nikoho dnes zcela jistě nepřekvapí, že speciální právní úpravou disponují Spojené státy americké nebo Izrael. Klasickým „teroristicky“ legislativně aktivním státem je i Kanada a Austrálie, na území Evropské unie nelze opomenout zmínit speciální právní úpravu odškodnění obětí terorismu ve Velké Británii a Španělsku.

Speciální právní úpravu pro oběti terorismu nelze považovat za samozřejmost či dokonce standard, ale právě naopak. Obětím terorismu nebylo v minulosti věnováno mnoho pozornosti – a to jak v národním, tak mezinárodním právním měřítku. Prioritou se toto téma pomalu stává až po útocích v roce 2001, kdy k výraznější mezinárodní diskusi došlo až na 1. Mezinárodním kongresu, který byl věnovaný obětím terorismu, a ke kterému došlo až v roce 2004 v Madridu.⁵

Základní argumentací, která odvrací legislativní pozornost od obětí terorismu, je bez dlouhého uvažování ta, že obecná úprava obětí zahrnuje i oběti terorismu, speciální pozornosti proto není třeba. S tímto nelze souhlasit, především pak v případě států, které se s terorismem potýkají častěji než ostatní. Speciální úprava totiž reflektuje specifika terorismu – především slouží k tomu, aby obětím terorismu navrátila ztracenou důstojnost; pomáhá omezovat také míru viktimizace, která u trestné činnosti terorismu bývá považována za velmi vysokou.

Je ovšem možné vypracovat takovou legislativní oporu pro oběti terorismu, aby bylo zabráněno negativním projevům viktimizace? Pravděpodobně nikoli. Zjednodušeně lze odpovědět, že negativní projevy by zcela zmizely pravděpodobně až tehdy, pokud by došlo

⁴ Pro účely tohoto příspěvku není dále uvažováno o tom, nakolik je specialita terorismu uměle vytvořenou a nakolik skutečnou. Od dob, kdy se terorismu věnuje větší pozornost, se objevuje mnoho názorů, že pocit strachu, který zamýšlejí teroristé vyvolat, je podporován médií a reakcí politických činitelů, čímž se teroristé v jistém slova smyslu posilují ve svých pozicích, a to paradoxně těmi, kteří se proti nim snaží bojovat. Tato problematika je ovšem rozsáhlou a prostor tohoto příspěvku neposkytuje možnosti, aby zde byla dále rozebírána.

⁵ http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/victims_en.asp (3.12.2013)

k potlačení (absolutní prevenci) terorismu obecně. Pokud se však v něčem odborná veřejnost na poli terorismu více méně shoduje, pak je to ujištění, že terorismus se nepodaří potlačit nikdy, ostatně stejně jako jakoukoli jinou trestnou činnost obecně.

Co tedy ovšem může speciální úprava obětem terorismu nabídnout? Zcela jistě nelze legislativně upravit míru medializace, neboť se jedná o spíše o společenskou, popř. morální, otázku, kterou nelze upravit striktně právně. Lze ale uvažovat o jisté míře zmírnění mediálního tlaku na oběti terorismu např. prostřednictvím opatření, která zajistí anonymitu obětí, určení únosné míry medializace, medializace pouze některých informací, apod. Tento postup ovšem má svá rizika spojená s reakcí široké veřejnosti, kdy následkem anonymity může být větší míra strachu ve společnosti (neboť společnost může mít pocit, že se „něco tají“), což ovšem působí anti-preventivně v boji proti terorismu obecně.

Další opatření, kterými lze zmírnit viktimizaci obětí terorismu, budou obecně především finanční kompenzace, vyloučit ovšem nelze ani nemateriální pomoc – pomoc psychologickou, právní, apod. S ohledem na již zmíněnou násilnost teroristických útoků je nutné zohlednit také fakt, že "oběťmi" terorismu mohou často být také pozůstalí, kteří mohou být konfrontováni také s určitou mírou vlastní viktimizace, ačkoli v případném trestním řízení nemusejí mít žádnou funkci, dokonce např. nebude jejich součinnost od orgánů činných v trestním řízení vůbec vyžadována, neboť se konkrétního útoku fyzicky neúčastnili, nic o něm nevědí, stejně jako o jeho pachatelích. V případě terorismu je z obecné povahy vyloučeno, aby terorista svou oběť předem kontaktoval, aby ji sledoval, vyhrožoval⁶ – tedy pozůstalý často do řízení nemůže přinést žádné užitečné informace.

Pro lepší ilustraci, jaká práva a výhody může zákon o obětech terorismu těmto obětem přiznat, bude nyní rozebrána právní úprava Španělska.

Zákon (královský dekret) č. 671/2013, který doplňuje zákon č. 29/2011, nabyt účinnosti v září roku 2013. Již ve svém úvodu hovoří o tom, že se vztahuje na veškeré trestné činy terorismu uskutečněné od 1.1.1960, připouští tak jistou formu retroaktivity – některé formy pomoci mohou využívat oběti útoků i zpětně. Tento retroaktivní charakter nebude u podobných úprav ničím výjimečným – úprava obvykle reaguje na teroristické útoky, které již proběhly, neboť dokud k nim nedocházelo, stát bude považovat speciální úpravu velmi pravděpodobně za nadbytečnou.

⁶ Tento postup je předvídatelný pouze u teroristických aktů v souvislosti s únosy speciálních osob – politiků, významných osobností – kdy může (ale nemusí) být tento jejich záměr předem avizován, např. formou vyhrožování, nátlaku, apod.

Základní členění zákona zmiňuje v 5 hlavách obecné vymezení této úpravy – Osobní újmy (újmy na zdraví), Materiální újma, Okamžitá pomoc, další pomoc a sociální práva, Řízení o žádostech obětí, Závěrečná a přechodná ustanovení.

Obecné vymezení v úvodu zákona uvádí, že zákon se vztahuje na oběti teroristických útoků, ke kterým dojde na území Španělska. Postačí, aby byla osoba teroristickou organizací pouze ohrožována, není vyžadováno, aby došlo ke konkrétnímu teroristickému aktu. Uvážíme-li, že trestné není jen samotné teroristické jednání, ale také účast v teroristické organizaci či její financování, nemůžeme jinak než souhlasit s tímto vymezením a zahrnout pod oběti podle tohoto zákona také osoby, které se obětí přímého útoku nestaly.

Zákon se bude dále aplikovat i v případech, pokud k teroristickému útoku dojde mimo území Španělska, obětí však bude občan jeho národnosti při splnění jedné z dalších dvou podmínek – útok byl proveden teroristickou organizací, která obvykle působí na území Španělska nebo útok bude směřovat proti Španělsku nebo jeho zájmům.

Zákon se vztahuje také na občany Španělska, kteří jsou mimo jeho území na základě různé mise, mírové operace, apod.

První hlava upravuje škody osobního charakteru – především jsou tak míněny škody na zdraví. Pod tuto hlavu spadá především úmrtí, fyzická a psychická újma, únos a dále odškodnění v případě, že již existuje soudní rozhodnutí, kterým byla zjištěna civilní odpovědnost za škodu.

První případ, který zákon upravuje – úmrtí způsobené trestným činem terorismu – je případem, kdy příjemce pomoci (odškodnění) nebude přímá oběť terorismu, ale osoba blízká, kterou zákon dále vymezuje. U ostatních škod odškodnění a pomoc již náleží tomu, komu byla způsobena – tedy přímé oběti.

V případě úmrtí oběti teroristického útoku může být finanční kompenzace poskytnuta manželu oběti (pouze v případě, že nedošlo k rozluce nebo dokonce k rozvodu). Stejně tak může být pomoc poskytnuta osobě, se kterou oběť žila nejméně dva roky před teroristickým útokem. Pokud neexistuje ani jedna z těchto osob, právo na kompenzaci přechází na další osoby, mezi které zákon řadí rodiče, vnuky, sourozenci a prarodiče. Třetí skupinou pozůstalých jsou děti oběti.

Zákon rovněž stanoví, jak bude poskytnutá částka mezi výše uvedené pozůstalé rozdělena. Pokud oběť žila s manželem nebo s druhem, pak z finanční částky kompenzace případně polovina tomuto partnerovi oběti, další polovinu si rozdělí děti oběti, a to rovným dílem. Pokud oběť nežila s manželem ani druhem, kompenzace bude rozdělena rovným dílem mezi uvedené příbuzné oběti.

Poskytovaná částka finanční kompenzace je v případě úmrtí způsobeného teroristickým útokem vyčíslena zákonem na 250.000 EUR a je vyplacena prostřednictvím 20 plateb. Nad rámec této kompenzace stát nahradí náklady spojené s pohřbem oběti, a to až do výše 6.000 EUR. Tyto náklady ovšem musí být pozůstalými řádně doloženy, hradí se tedy náklady skutečné.

Dalším bodem zákona jsou újmy fyzické a psychické. Ačkoli zákon na tomto místě přímo zmiňuje také újmu psychickou, v zákoně se dále k této újmě žádným způsobem v této části zákona nevyjadřuje. Pokud se tedy jedná o kompenzace uvedené v této části zákona, pak tyto se vztahují pouze na případy zde vyjmenované – tedy na případy těžkého postižení, plné a částečné invalidity, trvané i časově omezené invalidity, zranění různého typu a délky. V případě těžkého postižení je výše poskytnuté kompenzace rovna částce 500.000 EUR, což je částka nejvyšší.

Zde již kompenzace náleží pouze tomu, komu byla škoda způsobena, tedy přímé oběti. Komplikace mohou nastat u blíže nespecifikované psychické újmy, neboť tuto může pociťovat i nepřímá oběť - tuto otázku však částečně řeší další části zákona, jak o tom bude pojednáno níže. Kompenzace a pomoc poskytovaná obětem terorismu odráží specifickou povahu a závažnost terorismu – logicky tedy náleží především přímé oběti. Příbuzného oběti, pokud u něj došlo k psychické újmě, je možné odškodnit prioritně na základě obecného předpisu o obětech, popř. na základě civilního řízení.

Další částky kompenzace se vztahují na situace, kdy oběť má sice trvalé následky, tyto ovšem již jsou mírnějšího charakteru než v případě těžkého postižení ale přesto způsobují dlouhodobou nepohyblivost a to buď celkovou, nebo pouze částečnou. V těchto případech se poskytovaná částka kompenzace pohybuje v rozmezí částek 180.000 – 75.000 EUR.

Třetím typem osobní újmy je újma spojená s únosem oběti. Tato problematika je v zákoně upravena velmi stručně – pouze dvěma paragrafy. V prvním z nich se vymezuje oběť únosu jako osoba, která byla unesena v rámci teroristických aktivit, nebo aktivit, které se za teroristické aktivity považují podle tohoto zákona, a určuje se, že tato osoba má právo využít některé výhody, které tento zákon obětem poskytuje a to ty, které jsou uvedeny v paragrafu následujícím. Tento paragraf pak vymezuje finanční kompenzaci ve výši 12.000 EUR jako kompenzaci za samotný akt únosu a dále určuje kompenzaci za každý den únosu ve výši trojnásobku průměrného denního výdělku, a to až po maximální hranici 75.000 EUR.

Pokud je oběti únosu způsobena další škoda – např. na zdraví, apod. – má právo nad rámec výše uvedené kompenzace požadovat také speciální kompenzaci za újmu, která ji skutečně vznikla, tzn. kompenzace za únos nikterak nebrání čerpání dalších výhod, které zákon obětem terorismu přiznává.

Další skupinou upravenou v zákoně jsou škody materiální. Za tyto zákon výslovně označuje škody na materiálních věcech - obydlích, nebytových prostorech (obchodech, výrobnách, apod.), na výrobních strojích, sídlech politických stran či jiných organizací a dopravních prostředcích.

Zákon zde specifikuje některé ze škod, které mohou vzniknout na obydlí. Jedná se především o škody na struktuře, instalaci či vybavení nemovitosti, kdy je nutné, aby byly škody odstraněny a věc byla uvedena do původního, použitelného, stavu. Zákon z těchto škod výslovně vylučuje škody, které budou státem posouzeny jako pouze estetické – tzn. že jsou dle citace zákona považovány za přepych, nikoli nutnost. Limit pro náhradu škod je zákonem určen na částku 113.680 EUR.

Zákon rovněž obětem poskytuje možnost provizorního ubytování, které je určeno pro ty oběti, které musí dočasně opustit své obydlí (např. v době oprav). Příspěvek na zajištění tohoto provizorního ubytování zákon určuje maximální částkou 90 EUR/den, pokud se jedná o hotelové zařízení. Pokud si oběť pronajme k bydlení nemovitost, příspěvek činí částku 1.500 EUR/měsíc.

Třetí skupinou výhod pro oběti terorismu tvoří okamžitá pomoc, pomoc obecná a jistá sociální práva. Pod okamžitou pomoc zákon řadí psychologické (a psychiatrické) poradenství a okamžitou zdravotnickou pomoc. Oba typy pomoci jsou poskytovány oběti prostřednictvím státu, jsou bezplatné a jsou poskytovány okamžitě po teroristickém útoku.

Zcela proplaceny budou obětem veškeré náklady spojené s lékařskou péčí, kterou potřebují následkem teroristického útoku (jedná se o ty zákroky, které nejsou kryty z pojištění a oběť by si je tak musela hradit vlastními prostředky). K důvodnosti a oprávněnosti nákladů na lékařskou péči se vyjadřuje příslušný lékař.

Na tomto místě se zákon rovněž vyjadřuje k psychologické pomoci, kterou finančně kompenzuje do výše 3.600 EUR. Tento typ pomoci je přístupný nejen samotným obětem, ale také příbuzným a osobám, které s obětí žijí.

Zajímavým prvkem je dále spolupráce Ministerstva vnitra s příslušnými místními orgány, která má zajistit speciální potřeby obětí ve vzdělávacím systému, které vznikají v souvislosti s reakcí na teroristický útok. Uvažováno je především o dětech a mladistvých.

Vzdělávání je obecně důležitým prvkem provázející daný zákon – je mu věnována i poslední část, která se věnuje typům pomoci obětem. Pomoc při studiu je poskytována nejen samotným obětem, ale opět také partnerům a příbuzným. Tento typ pomoci je rovněž určen také pozůstalým, ovšem pouze pokud se jedná o manžela oběti. Maximální výše pomoci je do 1.500 EUR.

Veškeré výše vyjmenované kompenzace jsou poskytovány pouze na základě žádosti oprávněné osoby, žádná zvláštní forma žádosti se nevyžaduje. Důležité je pouze, aby bylo patrné, co daná osoba požaduje a aby byly doloženy potřebné dokumenty. Ústředním orgánem je Ministerstvo vnitra, to má pro vydání rozhodnutí maximální možnou dobu 12 měsíců, pokud se jedná o pomoc při studiu, je tato doba zkrácena na 6 měsíců.

V závěrečných ustanoveních se zákon věnuje situacím se zahraničním prvkem – uznávání kompenzací v Evropské unii – kdy se vymezuje asistence Ministerstva vnitra v takových případech a stanovují se mu další povinnosti (překlad, kompletace materiálů, komunikace se zahraničními orgány).

V úplném závěru zákona se dále Ministerstvu vnitra stanoví povinnost do roka ode dne účinnosti tohoto zákona vypracovat návrh Evropské listiny práv obětí terorismu, kterou následně představí Komisi, čímž podpoří mezinárodní debatu v této oblasti. Ministerstvo vnitra musí při přípravě návrhu spolupracovat s příslušnými organizacemi, které se této problematice věnují.

Shora uvedeným stručným představením zákona o ochraně a pomoci obětem terorismu lze získat představu, jak lze k obětem specifické trestné činnosti přistupovat. Zákon se ovšem setkal s významnou kritikou, některé organizace, které brání zájmy obětí terorismu, dokonce navrhuje jeho zrušení a nové vypracování. Přitom některé z těchto organizací mají v problematice práv obětí terorismu ve Španělsku silnou pozici. Tyto skupiny zákonu vytýkají rozdělování obětí na ty, které mají přístup k justici a na ty, které tento přístup nemají. Zákon je tak dle jejich vyjádření diskriminační, neboť první skupinu obětí upřednostňuje. Žádosti o kompenzace, které jsou podloženy rozsudkem (civilního) soudu, jsou posuzovány podle jiných finančních hranic – vyšších. Vytýkáno je zákonu rovněž několik vážných pojmů – především týkající se působnosti zákona i na útoky mimo Španělsko.⁷

Pokud srovnáme úpravu Španělska s novým zákonem ČR, pak dospějeme k několika zjištěním. Katalog práv a výhod pro oběti v ČR je zcela jistě širší – zahrnuje také mimo jiné např. právo na odbornou pomoc, pomoc důvěrníka, apod. – na druhou stranu, finanční kompenzace (právo na peněžní pomoc) uvedené v ust. § 28 jsou ve své výši s úpravou Španělska neporovnatelné.

Předně je nutno vzít v úvahu také tu skutečnost, že obětem terorismu lze přiznat veškerá práva, která zákonná úprava dává obětem obecně, proto katalog práv pro oběti terorismu nebude katalogem

⁷ O kritice se lze dočíst např. zde: Las víctimas del terrorismo exigen una “rectificación total” de la ley http://politica.elpais.com/politica/2013/09/23/actualidad/1379950453_158106.html (cit. 6.12.2013)

vyčerpávajícím. Užší rozsah nově přiznaných práv proto nelze vnímat jako negativum oproti naší právní úpravě.

Pokud se jedná o výši peněžité pomoci, pak tato je v obou zákonech diametrálně odlišná. Vysoké částky mají za cíl ukazovat na závažnost terorismu a také na potřebu, aby obětem terorismu byla věnována větší pozornost. Zákon předpokládá s budoucí mezinárodní úpravou, nepřímo počítá také s fondy EU, které by byly určeny pro tyto potřeby. Zákon lze vnímat jako jeden z prvních kroků směrem k otevření debaty na téma oběti terorismu.

Pokud bychom si tedy nyní položili otázku, zda potřebuje Česká republika speciální zákonnou úpravu pro oběti terorismu, pak nám vše napovídá, že tento krok nemusí být naší prioritou. Ovšem na druhou stranu toto zjištění rozhodně nevypovídá o tom, že by téma obětí terorismu bylo méně závažné, než je terorismu sám. Právě naopak. Je to téma, které by mělo být otevřeno nejen v národním prostředí, ale také v prostředí mezinárodním, tedy i na našem území, ačkoli to bude formou diskuze, nikoli na zákonné úrovni.

Literature:

- Corte, de L. Explaining Terrorism: A Psychosocial Approach, Perspective of Terrorism, vol. 1, č. 2, 2007, dostupné na : <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/8/html> (30.11.2013)
- Lancaster, C. Poverty, Terrorism, and National Security, 2007, dostupné na: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACF59B2.doc> (30.11.2013)
- Walker, C. The Anti-Terrorism Legislation, 2. vyd., Velká Británie: 2009, s. 606, ISBN 978-0-19954809-5.
- Internetové stránky Rady Evropy: http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/victims_en.asp (3.12.2013)
- Článek: Las víctimas del terrorismo exigen una “rectificación total” de la ley http://politica.elpais.com/politica/2013/09/23/actualidad/1379950453_158106.html (cit. 6.12.2013)
- Zákon (dekret) č. 671/2013 (Španělsko)
- Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, v aktuálním znění

Contact – email

lenka.cihakova@centrum.cz

POSTAVENÍ A ZÁJMY POŠKOZENÉHO V ŘÍZENÍ O DOHODĚ O VINĚ A TRESTU

DUŠAN GALO

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá problematikou dohody o vině a trestu jako novým zvláštním způsobem řízení. Článek se věnuje vztahu tohoto institutu k principům restorativní justice a ve vztahu k postavení poškozeného v rámci tohoto řízení. Analyzuje postavení poškozeného v řízení o dohodě o vině a trestu ve vztahu k uplatnění jeho nároků a porovnává českou úpravu s úpravami platnými v Polsku a na Slovensku.

Key words in original language

dohoda o vině a trestu, poškozený, restorativní justice, náhrada nároků poškozeného

Abstract

This paper depicts problem of plea bargain in the Czech criminal procedure law as a new specific criminal procedure. It analyses this institute in its relation to the basic principles of the restorative justice and position of an aggrieved person in this criminal procedure. This paper analyses position of an aggrieved person in relation to legal remedy and a compares Czech law to Polish and Slovak criminal procedure law.

Key words

plea bargain, aggrieved person, restorative justice, legal remedy

1 Úvod

Současná situace v justici ve spojení s dlouhodobějšími trendy v trestním právu směřuje k částečnému opuštění tradičních právních principů vyplývajících z kontinentálního trestního řízení založeného na románsko-germánských tradicích. Místo nich jsou čím dál, tím víc implementovány vybrané prvky anglosaského systému. Od těchto změn si zákonodárce slibuje celkové zrychlení a zjednodušení trestního řízení. Toto zrychlení má přispět jak ke zlepšení postavení obviněného, který nebude dlouhodobě vystaven účinkům probíhajícího trestního řízení, tak státní moci, když nebude státní

rozpočet zbytečně zatěžován náklady na dlouhodobě probíhající trestní řízení v případech, kdy se tomu lze vyhnout.¹

Jedním z institutů., které mají tyto ideje symbolizovat je i relativně nový institut dohody o vině a trestu, jehož zavedení do českého trestního práva bylo odůvodněno zejména výše uvedenými argumenty.

Na druhé straně je nutné zmínit řadu argumentů proti tomuto institutu. Je nutné si uvědomit, že dohoda o vině a trestu do značné míry modifikuje základní zásady trestního práva obecně, a značně mění průběh trestního řízení i postavení stran řízení i soudu. Tento průlom může být a taky je vnímán částí odborníků jako nevhodný až nepřijatelný.²

2 Smysl řízení o dohodě o vině a trestu ve vztahu k postavení poškozeného a jeho zájmům

Dohoda o vině a trestu je v českém trestním právu relativně novým institutem. Řízení o dohodě o vině a trestu, jež se stalo součástí českého právního řádu dnem nabytí účinnosti zákona č. 193/2012 Sb. ke dni 1. 9. 2012, je zařazeno mezi zvláštní druhy řízení v ustanoveních hlavy dvacáté Trestního řádu. Hlavním účelem tohoto institutu v českém trestním právu je dle důvodové zprávy k tomuto zákonu zavést do trestního práva institut, jež umožní rychlejší a tím pádem i spravedlivější průběh trestního řízení. Implikace, že rychlost řízení vede k spravedlivosti řízení, vychází ze skutečnosti, že rychlost řízení, resp. právo obviněného na rychlé řízení je jednou ze složek práva na spravedlivý proces v intencích ustanovení čl. 6 Úmluvy. Na druhé straně, jak uvádí i samotná důvodová zpráva, prospívá rychlost trestního řízení i poškozeným a obětem trestných činů v uplatňování jejich nároků, které jim vznikly v souvislosti se spácháním trestného činu. V neposlední řadě je nutné vzít v úvahu, že rychlost řízení částečně řeší i přetíženost celé soustavy orgánů činných v trestním řízení a tedy prospívá i zájmům státní moci, jak z hlediska kontroly trestní činnosti, tak ve vztahu k populaci.³

¹ ŘÍHA, J. Zahájení trestního stíhání, další postup v něm a zkrácené přípravné řízení. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 2261. in ŠÁMAL, P.; GRIVNA, T.; NOVOTNÁ, J. et al. *Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, 1844 s.

² KUČHTA, J. Dohoda o vině a trestu. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 750. in ŠÁMAL, P., MUSIL, J. KUČHTA, J. a kol. *Trestní právo procesní. 4. přepracované vydání*. Praha : C. H. Beck, 2013, 1053 s.

³ ŘÍHA, J. Zahájení trestního stíhání, další postup v něm a zkrácené přípravné řízení. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 2262. in ŠÁMAL, P.; GRIVNA, T.;

Nesmí se však zapomínat na druhý účel dohody o vině a trestu a to další posun k principu restorativní justice, který má být vyjádřen i zohledněním zájmů poškozeného v rámci obnovy trestným činem narušených vztahů.⁴ Dalším přínosem pro poškozeného je zabránění sekundární viktimizaci, kdy je možno zamezit opakovaným výslechům poškozeného apod. I dohoda o vině a trestu se tak snaží navázat na proces zavádění tzv. odklonů do českého trestního práva, které umožňují účelnější prosazování zájmů poškozených.

Zájem státní moci na tom, aby trestní právo disponovalo institutem, jenž umožní řešit řadu případů trestné činnosti rychlejší a efektivnější způsobem je proto z tohoto úhlu pohledu oprávněná. Nelze však opomíjet skutečnost, že státní moc není při výkonu svých pravomocí vázána jen vlastním uvážením, ale i právními předpisy a zvláště ústavou a to jak v užším, tak i v širším slova smyslu. Nelze tudíž při posuzování institutu dohody o vině a trestu dle mého názoru opomíjet hlubší zásady trestního práva, v tomto případě zásady legality, jež je vyjádřením povinnosti státní moci stíhá každý trestný čin, ale i monopolu státní moci v oblasti trestní represe. V českém trestním právu, jež doposud nezná institut soukromé žaloby v trestním právu, je tedy nutné posuzovat institut, jehož podstata spočívá ve „smlouvě“ mezi pachatelem trestného činu a státní mocí, obzvláště citlivě.⁵

Na druhé straně dle současné praxe orgánů činných v trestním řízení, které institutu dohody o vině a trestu prakticky nevyužívají, lze usuzovat, že původní záměr zákonodárce se minul svému cíli. Není nutné blíže zacházet do obecně známých podrobností, ve zkratce lze uvést jen tolik, že trestní právo obsahuje jiné a dodejme, že efektivnější instituty, jež umožňují rychlé řešení trestních věcí. V této oblasti mám na mysli zejména institut trestního příkazu. Je-li tedy zájmem státní moci, aby bylo trestní řízení urychleno, byl by vhodnější zásah do této oblasti a umožnění vydávání trestních příkazů ve větším okruhu případů, než je tomu v současné době, i když je otázkou, zda by to byl vhodný postup za situace, kdy se ze zvláštního způsobu řízení, jímž trestní příkaz je, stal dominantní způsob řízení.

NOVOTNÁ, J. et al. *Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, 1844 s.

⁴ SOTOLÁŘ, A. Řízení v trestních věcech mladistvých. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 639. in ŠÁMAL, P., MUSIL, J. KUČTA, J. a kol. *Trestní právo procesní. 4. přepracované vydání*. Praha : C. H. Beck, 2013, 1053 s.

⁵ MUSIL, J. Pojem trestního řízení a trestního práva procesního. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 3. in ŠÁMAL, P., MUSIL, J. KUČTA, J. a kol. *Trestní právo procesní. 4. přepracované vydání*. Praha : C. H. Beck, 2013, 1053 s.

3 Postavení poškozeného v řízení o dohodě o vině a trestu

Postavení poškozeného v řízení o dohodě o vině a trestu jako jedné ze stran trestního řízení je analogické ve vztahu k jeho postavení v „běžném“ trestním řízení - je mu umožněno plné uplatnění jeho práv ve smyslu ustanovení TŘ.⁶

Tak jako v běžném řízení, může uplatňovat poškozený svá práva uplatňovat už v přípravném řízení. Dle ustanovení § 175a odst. 2 TŘ je poškozený vyrozuměn o době a místě jednání o dohodě o vině a trestu, ledaže se výslovně svých práv vyplývajících z postavení poškozeného vzdal. Současně je poškozený upozorněn na skutečnost, že svá práva může uplatnit nejpozději při prvním jednání o dohodě o vině a trestu. Dochází tak k jisté modifikaci postavení poškozeného v jeho neprospěch. V souladu s důvodovou zprávou je postavení poškozeného při uplatňování jeho nároků podřízeno hlavnímu zájmu státní moci při uplatňování tohoto institutu, tedy rychlosti trestního řízení. Hlavní ideou stojící za institutem dohody o vině a trestu je faktické vyřízení věci už v přípravném řízení a postavení soudu do role schvalovatele dohody a oslabení jeho postavení zejména v oblasti dokazování. To platí i pro otázky spojené s uplatňováním nároků poškozeného.

V zájmu zrychlení trestního řízení je tedy poškozen povinný uplatňovat svá práva nejpozději při začátku jednání o dohodě o vině a trestu, nikoliv až v řízení před soudem před zahájením dokazování. Lze tedy předpokládat, že poškozen je tak nucen postupovat při uplatňování svých nároků aktivněji a uplatňovat je už v přípravném řízení. Na druhé straně však zákonodárce v zájmu zvýšení rychlosti řízení nevyloučil projednání záležitostí poškozeného z trestního řízení úplně a neodkázal tak poškozené paušálně na civilní řízení. Je tak na zamyšlení, do jaké míry by bylo trestní řízení v případě sjednání a schválení dohody o vině a trestu urychleno odkazem všech poškozených na uplatňování nároků prostřednictvím občanskoprávního řízení. Takové řešení by se ale dle mého názoru přičilo elementárním zásadám českého trestního práva, které naopak dle ustanovení § 2 odst. 15 TŘ přikazují orgánům činným v trestním řízení umožnit poškozenému uplatnění jeho práv.

Práva poškozeného jsou chráněny i v průběhu sjednávání dohody o vině a trestu a to do také míry, že mu je umožněno vyjádřit se zejména k rozsahu a způsobu náhrady škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení. V případě, kdy poškozen sjednávání dohody o vině a trestu přítomen není a současně už uplatnil své nároky, pracuje TŘ s na české poměry i poměry okolních států unikátní konstrukcí, kdy staví státního zástupce do role zákonného

⁶ Ščerba, F., Burda, E., Coufalová, B. et al. Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice. Praha : Leges, 2012, s. 53.

zástupce poškozeného a umožňuje státnímu zástupci dohodnout se s obviněným na náhradě škody, nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení za poškozeného až do výše uplatněného nároku. Státní zástupce je tak postaven do poněkud zvláštní role, kdy je vedle zastupování veřejné žaloby oprávněn zastupovat i zájmy konkrétní soukromé osoby.⁷

V této zvláštní roli je státní zástupce do jisté míry osvobozen od vázanosti zásadou oficiality. V první řadě, je tento postup pro státního zástupce jen fakultativní, nikoliv obligatorní. Vzhledem k povaze institutu státního zástupce a zásadám trestního práva a zvláště trestního práva procesního by měl státní zástupce využít toho institutu ve všech případech, kdy jsou pro to dány podmínky, v tomto případě se jedná zejména o uplatnění nároku poškozeným a skutečnost, že vzniklá škoda nemajetková újma nebo bezdůvodné obohacení bylo spolehlivě prokázáno a ochota obviněného o této otázce jednat.

Zatímco v této části jednání může státní zástupce projevit iniciativu, v samotném jednání o výši náhrady se už striktně uplatňuje zásada oficiality a státní zástupce může pro poškozeného žádat náhradu škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení jen do výše, kterou uplatnil poškozený i v případě, že obviněný je ochoten nabídnout náhradu vyšší.

Samotná dohoda o vině a trestu pak jako svou obligatorní část dohodu o náhradě škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení neuvádí - § 175a odst. 6 písm. g) TŘ uvádí tuto dohodu jen jako fakultativní. Je tedy dle mého názoru k zamyšlení, zda by taková dohoda neměla být obligatorní v případě, že o ní poškozený projeví zájem, obdobně jako je tomu u podmíněného zastavení a narovnání, v krajním případě by dle vzoru zahraničních úprav šlo uvažovat i o souhlasu poškozeného s uzavřením dohody o vině a trestu – obdobně jak je tomu u narovnání. Taková úprava by navazovala na proklamovaný princip restorativní justice a umožňovala by důslednějšimu plnění nároků poškozeného. Na druhé straně lze předpokládat, že takové jednání by zřejmě přispělo k prodloužení procesu sjednávání dohody o vině a trestu a tím k faktickému odstranění výhod, které jsou hlavním účelem tohoto institutu. Zapomínat nelze ani na povahu a účel institutu dohody o vině a trestu v porovnání s podmíněným zastavením trestního stíhání a narovnáním. Zatímco tyto dva instituty prospívají v první řadě obviněnému, tak institut dohody o vině a trestu má být ve prospěch státní moci, která potřebuje vyřešit stav důkazní nouze – zájem poškozeného je sice přidruženým, ale stále jen druhořadým cílem.

⁷ ŘÍHA, J. Zahájení trestního stíhání, další postup v něm a zkrácené přípravné řízení. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 2287. in ŠÁMAL, P.; GRIVNA, T.; NOVOTNÁ, J. et al. *Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář*. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, 1844 s.

Možným řešením tohoto, dle mého názoru, nedostatku je takový postup státního zastupitelství, které by nepřistoupilo ke schválení dohody o vině a trestu bez dojednání náhrady vzniklé škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení. Tímto postupem by se docílilo obdobného účinku jako u narovnání nebo podmíněného zastavení trestního stíhání.

V řízení před soudem je pak nesprávnost dohody o vině a trestu z hlediska rozsahu a způsobu náhrady způsobené škody, nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení důvodem pro neschválení sjednané dohody o vině a trestu soudem.

Je tedy zřejmé, že postavení a nároky poškozeného jsou v řízení o dohodě o vině a trestu chráněny a je na ně brán zřetel i když ve své podstatě trestní řízení protahují a jsou v opozici proti samotné podstatě institutu dohody o vině a trestu. Dle mého názoru však řízení o dohodě o vině a trestu postrádá několik prvků, které by zaručovali poškozenému lepší postavení při ochraně svých nároků v porovnání s ostatními zvláštními způsoby řízení. Nelze však dle mého názoru souhlasit s přístupem, který by úplně obětoval zájmy poškozeného ve prospěch rychlosti trestního řízení.

Zajímavě vyznívá porovnání právní úpravy postavení poškozeného s úpravou platnou v okolních zemích. Není žádným překvapením, že česká úprava do značné míry kopíruje úpravu slovenskou, na kterou se do značné míry odvolává i důvodová zpráva. Dle slovenské úpravy dohody o vině a trestu je postavení poškozeného v trestním řízení značně oslabeno. Poškozený je sice oprávněn domáhat se svých nároků v trestním řízení, avšak v případě, že v tomto bodě nedojde k dohodě s obviněným, je, jak uvádí ustanovení § 334 odst. 2 ve spojení s § 232 odst. 3 slovenského Trestného poriadku, zákona č. 301/2005 Z. z., odkázán na civilní řízení i v případě, že nárok poškozeného byl v průběhu přípravného řízení spolehlivě prokázán.⁸ Soud totiž může rozhodovat o nároku na náhradu škody jenom v rozsahu uvedeném v návrhu na schválení dohody o vině a trestu.⁹ Český zákonodárce šel jinou cestou a udělil soudci pravomoc rozhodnout o náhradě škody dle obecných ustanovení Trestního řádu, i když v řízení k dohodě v tomto bodě nedošlo.

Opačným přístupem než Slovensko zvolil polský zákonodárce. V posledním bodě bych rád poukázal na polskou úpravu, která je z pohledu poškozeného zřejmě nejvhodnější, kdy doktrína polského trestního práva a judikatura polských soudů stanovuje, že podmínkou

⁸ *Trestný poriadok s rozsiahlym komentárom a judikaturou*. 4. doplnené vydanie. Bratislava : Nová práca, 2010, s. 365.

⁹ VRÁBLOVÁ, M. Osobitné spôsoby konania. Šamorín : Heuréka, 2012, s. 681. in ČENTÉŠ, J., BARGEL, M., BLAŽEK, R. *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2012, 864 s.

pro uzavření „dohody o vině a trestu“ je souhlas poškozeného. V praxi tak je souhlas poškozeného podmíněn zejména náhradou jeho nároků. Je nutné uvést, že obviněn je k dosažení dohody i s poškozeným motivován možností uložení mimořádně sníženého trestu podmíněným odkladem výkonu trestu nebo možností neuložit trest (v polském pojmání trest odnětí svobody ve všech jeho podobách a trest peněžitý), ale jen jeden z trestných prostředků.

Polská úprava dohody o vině a trestu je uvedena v ustanovení čl. 335 § 1 polského trestního řádu (Kodeks postępowania karnego). Toto ustanovení umožňuje prokurátorovi požádat soud v žalobě, aby rozhodl způsobem sjednaným mezi ním a obviněným. Polský zákonodárce omezil využití tohoto institutu jen na přečiny, u nichž horní hranice sazby trestu odnětí svobody nepřekračuje 10 let. Tuto dohodu může soud schválit jenom za předpokladu, že okolnosti spáchání trestného činu nevzbuzují pochybnosti a vzhledem k poměrům obviněného je zřejmé, že cíle trestního řízení budou dosaženy.

Toto ustanovení tedy explicitně náhradu nároků poškozeného neupravuje. Je však třeba zmínit nutnost dbát na dosažení cílů trestního řízení ve spojení s tzv. kompenzační zásadou trestního práva procesního, která je uvedena v ustanovení čl. 2 § 1 odst. 2 polského trestního řádu. Z této zásady se pak značnou částí teorie¹⁰ dovozuje nutnost souhlasu poškozeného s uzavřením dohody o vině a trestu.¹¹

Takový výklad zákonných ustanovení upravujících institut dohody o vině a trestu dle mého názoru lépe vystihuje ideu restorativní justice, jejímž primárním cílem je náprava poškozených vztahů, a to jak mezi pachatelem a státní mocí, resp. společností, tak mezi pachatelem a konkrétním poškozeným. Postup, kdy je uzavření a schválení dohody o vině a trestu podmíněno souhlasem poškozeného tak lépe naplňuje cíle restorativní justice, které by dle mého názoru měly být v řízení o dohodě o vině a trestu víc akcentovány s ohledem na oslabení principů legality a oficiality.

¹⁰ KUROWSKA K., *Konsensualne sposoby zakończenia postępowania karnego a sytuacja procesowa pokrzywdzonego*, Prok. i Pr. 2002, č.4, s.12

KRUK E., *Porozumienia procesowe i konsensualizm w świetle art. 335 i 387 KPK [w:] C. Kulesza (red.) Ocena porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2009, s. 57.

¹¹ např. DROZD, A. *Pokrzywdzony wobec porozumień procesowych*. [online] Edukacja prawnicza, publikováno 19.8 2010 [cit. 18. 11. 2013] Dostupné z: <http://www.edukacjaprawnicza.pl/aktualnosci/a/pokaz/c/aktualnosc/art/pokrzywdzony-wobec-porozumien-procesowych.html>

4 Závěr

Dohoda o vině a trestu je jedním ze zvláštních způsobů řízení. Jedná se pořád o relativně nový institut trestního práva, který zatím nenašel z různých důvodů širší aplikaci v praxi. Stran postavení poškozeného v rámci řízení o dohodě o vině a trestu platí, že zákonodárce šel cestou jistého kompromisu mezi dvěma krajními řešeními této otázky. Poškozenému je v řízení o dohodě o vině a trestu umožněné uplatňovat své nároky, ať už při sjednávání dohody o vině a trestu nebo, v případě neúspěchu dohodnout se s obviněným na náhradu svých nároků, i v řízení před soudem za stejných podmínek jako v běžném řízení. Vzhledem k omezenému dokazování v rámci přípravného řízení je však nutné uznat, že poškozený má v rámci tohoto řízení přeci jen oslabené postavení.

Jako pozitivum je však nutné hodnotit fakt, že zákonodárce nezvolil slovenské řešení, kdy je poškozený v případě neuzavření dohody o vině a trestu paušálně se svými nároky odkázán do občanskoprávního řízení. Na druhé straně bych však jako jistý vzor viděl polskou úpravu, kde se výkladem dospělo k závěru, že dohoda o vině a trestu nemůže být uzavřena bez souhlasu poškozeného, který bude v praxi podmíněn zejména náhradou jeho nároků případně dohodou o jejich náhradě.

Literature:

- Šámal, P.; Gřivna, T.; Novotná, J. et al. Trestní řád II. § 157 až 314s. Komentář. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, 1844 s
- Šámal, P., Musil, J. Kuchta, J. a kol. Trestní právo procesní. 4. přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, 1053 s.
- Tresntý poriadok s rozsiahlym komentárom a judikaturou. 4. doplnené vydanie. Bratislava : Nová práca, 2010, 696 s.
- Čentěš, J., Bargel, M., Blažek, R. Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2012, 864 s.
- Kurowska K., Konsensualne sposoby zakończenia postępowania karnego a sytuacja procesowa pokrzywdzonego, Prok. i Pr. 2002, č.4, s.12
- Kruk E., Porozumienia procesowe i konsensualizm w świetle art. 335 i 387 KPK [w:] C. Kulesza (red.) Ocena porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości, Warszawa 2009, s. 57.
- Drozd, A. Pokrzywdzony wobec porozumień procesowych. [online] Edukacja prawnicza, publikováno 19.8 2010 [cit. 18. 11. 2013] Dostupné z:

<http://www.edukacjaprawnicza.pl/aktualnosci/a/pokaz/c/aktualnosc/art/pokrzywdzony-wobec-porozumien-procesowych.html>

- Ščerba, F., Burda, E., Coufalová, B. et al. Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice. Praha : Leges, 2012, 128 s.

Contact – email

galodusan@gmail.com

ZÁSADA ZOHLEDNĚNÍ PRÁVEM CHRÁNĚNÝCH ZÁJMŮ POŠKOZENÉHO TRESTNÝM ČINEM

VĚRA KALVODOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá zásadou zohlednění oprávněných zájmů poškozeného z hlediska trestání a jejím promítnutím do jednotlivých ustanovení trestního zákoníku, zákona o soudnictví ve věcech mládeže, zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, resp. též trestního řádu.

Key words in original language

Poškozený; trestný čin, oprávněný zájem poškozeného; trestní sankce; trest.

Abstract

This article deals with the principle of taking into consideration of an injured persons's interests from the view of particular provisions of Penal Code, Juvenile Justice Act and Criminal Liability of Legal Persons Act legal Entities and as to the execution of sanctions also with respect to Code of Criminal Procedure.

Key words

An injured person; criminal act; an injured person's interest; criminal sanctions, punishment.

Požadavek zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem, resp. jeho výslovné zakotvení v trestním zákoníku, je novým prvkem v našem trestním právu. Lze jej bezesporu vnímat jako projev restorativní justice, která klade důraz na usmíření pachatele s obětí trestného činu a obnovu trestným činem narušených společenských vztahů a usiluje o posílení práv poškozeného a hledá cesty, jak usnadnit poškozenému, aby dosáhl náhrady škody a odčinění příkoří způsobeného trestným činem.¹ Zákonodárce zakomponoval uvedený požadavek do ustanovení § 38 trestního

¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Obecná část Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 507, srov. i Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 66.

zákoníku (dále jen TrZ), které upravuje zásadu přiměřenosti trestních sankcí. Podle § 38 odst. 3 TrZ se při ukládání trestních sankcí přihlídně k právem chráněným zájmům poškozených trestných činem. Obdobnou formulaci nalezneme i v § 14 odst. 3 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob (dále jen TOPOZ), podle něhož přihlídně soud při ukládání trestních sankcí i k důsledkům, které může mít jejich uložení na třetí osoby, zejména přihlídně k právem chráněným zájmům osob poškozených trestným činem a věřitelů právnické osoby, jejichž pohledávky vůči trestně odpovědné právnické osobě vznikly v dobré víře a nemají původ nebo nesouvisí s trestným činem právnické osoby. Vyjdeme-li z doslovného znění § 38 odst. 3 TrZ, resp. § 14 odst. 3 TOPOZ, zřetel na zájmy poškozeného se jeví být spíše jedním z kritérií přiměřenosti trestní sankce spolu s kritérii primárními, tj. povahou a závažností trestného činu a s poměry pachatele. Někteří autoři² však hovoří přímo o nové zásadě zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestných činem. Jak napovídá název mého příspěvku, řadím se k nim i já.

„Jakým způsobem se uvedená zásada promítá do jednotlivých ustanovení trestních zákonů, tj. trestního zákoníku, zákona o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSM) a zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, popř. i do trestního řádu (dále jen TrŘ) při ukládání trestních sankcí?“

Nejprve je třeba ozřejmit pojem právem chráněné zájmy osob poškozených trestným činem. Tím je primárně myšlen nárok poškozeného na náhradu škody, odčinění nemajetkové újmy, popř. vydání bezdůvodného obohacení ve smyslu tzv. restitučních teorií účelu trestu.³ Je však otázkou, zda by trest neměl plnit i funkci satisfakční ve smyslu určitého imateriálního zadostiučinění.

Jednotlivá ustanovení zmíněných právních předpisů, v nichž je zásada zohlednění zájmů poškozeného promítnuta, jsou orientována spíše na onen restituční (reparační) účel v podobě náhrady škody, odčinění nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení (dále popř. jen náhrada škody). Soud může zohlednit zájmy poškozeného již samotnou volbou vhodného druhu trestu. Dle Vanduchové by pachatel neměl být uložen trest, který nepříznivě ovlivňuje schopnost odsouzeného nahradit škodu způsobenou trestným činem.⁴ S tímto názorem lze v zásadě souhlasit, byť ne vždy lze uvedené v plné míře uplatnit; viz níže. Trestem, který bezesporu může nepříznivě ovlivnit

² Srov. Kratochvíl, V.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 66, Jelínek, J., Herczeg, J.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou. Praha: Leges, 2013. s. 119, 137.

³ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Obecná část Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 507.

⁴ Vanduchová, M. in Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Obecná část Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 508.

schopnost odsouzeného nahradit způsobenou škodu, je nepodmíněný trest odnětí svobody, zejména v těch případech, kdy odsouzený nemá možnost ve výkonu trestu pracovat. Z tohoto pohledu by tedy měly mít přednost alternativní tresty, samozřejmě, je-li to možné s ohledem na povahu a závažnosti trestného činu. V jejich rámci by pak měly být využívány i další možnosti, jak posílit šanci poškozeného na uspokojení nároku na náhradu škody, konkrétně stanovení povinnosti nahradit škodu nebo odčinit nemajetkovou újmu nebo vydat bezdůvodné obohacení či stanovení přiměřených omezení či povinností ve smyslu § 48 odst. 4 TrZ, např. povinnost uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku, povinnost zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek, zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek apod.

Nepříznivý dopad na právem chráněné zájmy poškozených však mohou mít i tresty nespojené s odnětím svobody. Z nich zvláště majetkové tresty – propadnutí majetku a zejména trest peněžítý, který je v praxi častěji ukládán. Soud musí při střetu zájmů poškozeného se zájmem na postižení majetku pachatele peněžitým trestem dát přednost náhradě škody. Nasvědčuje tomu ostatně i procesní úprava obsažená v § 343 odst. 2 TrŘ, podle něhož peněžitý trest smí být vymáhán, jen pokud tím nebude zmařeno uspokojení přiznaného nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo vydání bezdůvodného obohacení. Na druhé straně se přepokládá aktivita poškozeného v tomto směru, neboť nepřikročí-li poškozený k vymáhání svého nároku do tří měsíců od právní moci rozsudku, jímž byl peněžitý trest uložen, může být peněžitý trest vymáhán bez ohledu na nárok poškozeného.

Rovněž trest zákazu činnosti může podstatně ovlivnit schopnost pachatele hradit způsobenou škodu zejména tehdy, je-li ukládán v podobě zákazu výkonu zaměstnání nebo povolání. Je ale otázkou, nakolik soud může v takovém případě zohlednit právě zájem poškozeného na náhradě škody, resp. zda zájem na zabraňovacím efektu, který především je s trestem zákazu spojen, nepřevyšuje zájem poškozeného.

Další rozměr do zásady zohlednění práv poškozeného přináší ustanovení § 18 odst. 1 TOPOZ, které stanoví jako speciální podmínku pro ukládání peněžitého trestu právními osobám požadavek, že ukládání peněžitého trestu nesmí být na újmu práv poškozeného. Jak patrně, jedná se o promítnutí zásady zohlednění práv a oprávněných zájmů poškozeného přímo do zákonných předpokladů pro uložení konkrétního trestu.⁵ Uvedený požadavek povede k tomu, že se v konkrétním případě podle majetkových poměrů, počtu poškozených a výše jejich nároků peněžitý trest buď

⁵ Shodně Jelínek, J., Herczeg, J.: Zákon o trestní odpovědnosti právníků osob. Komentář s judikaturou. Praha : Leges, 2013. s. 137., Šámal, P. a kol.: Trestní odpovědnost právníků osob. Komentář. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 369.

vůbec neuloží, anebo se omezí jeho výměra.⁶ Rovněž u vymáhání peněžitého trestu uloženého právnické osobě se uplatní výše zmíněné ustanovení § 343 odst. 2 TR. De lege ferenda by bylo vhodné zakotvit zmíněný zákonný předpoklad pro ukládání peněžitého trestu i v případech fyzických osob.

Zohlednění zájmu poškozeného se pak promítá i do dalších ustanovení trestních zákonů, která současně mají motivační charakter směrem k pachatelům. Přičinění se o odstranění škodlivých následků trestného činu nebo dobrovolná náhrada způsobené škody je polehčující okolností; § 41 písm. j) TrZ. Chování pachatele po činu, zejména jeho snaha nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu je jedním z kritérií pro stanovení druhu a výměry tresty; § 39 odst. 1 TrZ. Náhrada škody je jedním z projevů účinné snahy po nápravě jakožto podmínky upuštění od potrestání podle § 46 odst. 1 či § 48 TrZ. Také při ukládání opatření mladistvým je významným kritériem to, zda mladistvý nahradil úplně nebo alespoň částečně poškozenému způsobenou škodu, např. při ukládání trestního opatření; § 25 odst. 1 písm. b) ZSM. Jako výchovné opatření může být uloženo, aby mladistvý podle svých sil nahradil škodu nebo jinak přispěl k odstranění následku provinění; § 18 odst. 1 písm. e) ZSM. Účinná snaha po nápravě, která mj. může spočívat právě v náhradě škody, je jednou z podmínek upuštění od uložení trestního opatření; srov. § 11 odst. 1 ZSM. Nahrazení škody či učinění opatření potřebných k její náhradě je pak jednou z podmínek účinné lítosti podle § 7 ZSM. Účinná snaha nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky trestního činu je uvedena mezi kritérii pro stanovení druhu trestu a jeho výměry právnické osobě; § 14 odst. 1 TOPOZ.

Pokud jde o zmíněné imateriální zadostiučinění, vyjádřeno je v ustanovení § 48 odst. 4 písm. j) a k), kdy v rámci přiměřených povinností může soud uložit povinnost veřejně se omluvit poškozenému nebo poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění např. za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti dle § 13 obč. zák.⁷ V případě mladistvých se poskytnutí zadostiučinění a přičinění se o obnovení právních a společenských vztahů narušených trestným činem objevuje jako jedno z kritérií při stanovení výměry trestních opatření; § 25 odst. 1 písm. b). Ve výčtu výchovných povinností, které lze mladistvému uložit, není výslovně uvedena veřejná omluva poškozenému. Vzhledem k demonstrativnosti výčtu ji však bezesporu lze uložit, resp. mohla by být podřazena pod

⁶ Srov. Šámal, P. a kol.: Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 369.

⁷ Srov. Šámal, P. a kol.: Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 664.

výchovnou povinnost spočívající v úsilí o vyrovnání s poškozeným podle § 18 odst. 1 písm. d) ZSM.⁸

Pro řadu poškozených představuje satisfakci nikoli náhrada škody či omluva nebo jiná forma zadostiučinění, ale skutečnost, že byl pachatel uznán vinným a byl mu uložen náležitě přísný trest. Názor poškozeného na to co je dostatečně přísným trestem se často může lišit od závěru soudu, který učiní rozhodnutí v procesu individualizace trestu na základě zákonných kritérií. V tomto směru musí mít jednoznačně přednost zásada zákonnosti a přiměřenosti před požadavkem satisfakce.

Třeba ještě uvést, že zásada zohlednění zájmů poškozeného, byť je v trestních zákonech systematicky začleněna k ukládání trestních sankcí a v tomto smyslu je také tématem příspěvku, má přesah i do roviny viny (např. výše zmíněná účinná lítost u mladistvých) a do trestního řízení (zejména tzv. odklony, zajištění nároku poškozeného či nově aplikace předběžných opatření; srov. § 14 zákona č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů, § 88b a násl. TrŘ).

Závěrem lze konstatovat, že výslovné zakotvení požadavku na zohlednění oprávněných zájmů poškozeného trestným činem, ať už je vnímáme jako samostatnou zásadu či kritérium přiměřenosti sankcí, je bezesporu pozitivním krokem. Trestní zákony poskytují v jednotlivých ustanoveních dostatek prostoru pro takové zohlednění, zejména směrem k náhradě škody, ale i k onomu imateriálnímu zadostiučinění. Ne vždy však může být zájem poškozeného zohledněn v celé šíři. Uspokojení poškozeného totiž nemůže být realizováno na úkor základního smyslu a účelu trestní sankce, a to ochrany celé společnosti. V tomto směru je uplatnění zásady zohlednění zájmů poškozeného limitováno. Trest pak podle mého názoru nemůže plnit satisfakční funkci v tom smyslu, že by jeho druh či výměra odpovídaly představě či očekávání poškozeného, aniž by odpovídaly zákonem stanoveným požadavkům na přiměřenost trestní sankce.

Literature:

- Jelínek, J., Herczeg, J.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou. Praha : Leges, 2013, 256 s., ISBN 978-80-87576-43-4
- Kratochvíl, V.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 961 s., ISBN 978-80-7179-082-2

⁸ Srov. k tomu i Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 251.

- Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Obecná část Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, 1464 s., ISBN 978-80-7400-428-5
- Šámal, P. a kol.: Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, 820 s., ISBN 978-80-7400-116-1
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, 1227 s., ISBN 978-80-7179-375-5

Contact – email

vera.kalvodova@law.muni.cz

VPLYV ZÁKONA O OBETIACH TRESTNÝCH ČINOV NA POSTAVENIE OBETÍ V TRESTNOM KONANÍ

JANA KLESNIAKOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Nový zákon č. 45/2013 Sb. o obetiach trestných činov rozšíril práva obetí trestných činov. Zlepšil postavenie obetí ako poškodeného alebo svedka v trestnom konaní. Zabezpečil šetrný prístup k obetiam zo strany trestných i netrestných inštitúcií a subjektov, ktoré sa dostávajú do kontaktu s obeťou. Niektoré práva obetí trestných činov sú v právnom poriadku Českej republiky upravené nanovo.

Key words in original language

práva obetí trestných činov, postavenie obetí ako poškodeného v trestnom konaní, právo na utajenie osobných údajov, právo na ochranu pred druhotnou ujmom, náhrada škody

Abstract

The new Victim of Crime Act No. 45/2013 Coll. has extended the victims of crimes rights. It has also improved the position of victims as aggrieved party or witness in the criminal proceeding. It has ensured perceptive access to the victims of crimes from criminal and noncriminal institutes and subjects that are in the contact with victims of crimes. Some of the victims of crimes rights are newly regulated in the legislation of Czech Republic.

Key words

the victims of crimes rights, position of victim as aggrieved party in the criminal proceeding, the right to confidentiality of personal data, the right to protection from the secondary victimization, compensatory damages

Úvod

Nový zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o obetiach trestných činov“ alebo „ZOTČ“) konečne upriamil pozornosť na obeť zasiahnuté trestnou činnosťou páchatel'a, na ich špeciálne potreby a procesné práva v postavení poškodeného alebo svedka v trestnom konaní, ako aj na pomoc a individuálnu starostlivosť zabezpečenú pre nich zo strany poskytovateľov pomoci obetiam trestných činov, hlavne neziskových organizácií. Tieto osoby trpia následkami trestného činu najviac, avšak v rámci legislatívnej ochrany, odbornej literatúry, ako aj

z pohľadu praktického prístupu kompetentných orgánov, ktoré v priebehu trestného konania prichádzajú s obeťami do kontaktu, je venovaný minimálny záujem o ne a o ich prežívanie a vnímanie trestného činu. Nová zákonná úprava si kladie za cieľ zlepšiť a posilniť postavenie obetí ako procesnej strany v trestnom konaní, a to reglementáciou nového, rozšíreného súboru práv garantovaných obeť trestného činu a tiež garanciou šetrného prístupu orgánov činných v trestnom konaní.

Teoretická záruka práv obetí trestných činov je teda nastolená. Otázne je však, aký praktický vplyv na postavenie obetí trestného činu a na uplatňovanie ich práv v trestnom konaní má uvedený nový zákon o obetiach trestných činov.

1. Význam zákona o obetiach trestných činov a jeho praktický dopad na postavenie obeť trestného činu v procesnom postavení poškodeného v trestnom konaní

Prijatím zákona o obetiach trestných činov, ktorým sa nahradila prvá časť zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, upravující len právo obeť trestného činu na peňažnú pomoc zo strany štátu, došlo k významnému posilneniu postavenia obeť trestného činu v českom právnom poriadku. Okrem komplexného zakotvenia celého radu práv v jednom právnom predpise, dňom účinnosti ZOTČ sa novelizoval okrem iných, aj zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů (ďalej len trestní řád alebo „TrŘ“), čím sa obsah novo garantovaných práv obetí trestných činov včlenil do jednotlivých ustanovení trestního řádu. Účelom uvedenej novelizácie trestního řádu je snaha zákonodarcu, predovšetkým zmeniť prístup orgánov činných v trestnom konaní pri kontakte s obeťou trestného činu v procesnom postavení poškodeného alebo svedka {§§ 18 – 20 (1-3) ZOTČ, § 21 ZOTČ - § 101 (2-3) TrŘ, § 102 (1, 3) TrŘ, § 104a (5) TrŘ, § 104b (7) TrŘ, § 104c (3) TrŘ, § 201 (2) TrŘ}, ďalej snaha zlepšiť uspokojovanie nárokov poškodených v trestnom konaní {§§ 7 - 8 ZOTČ - § 2 (15) TrŘ, § 43 (3) TrŘ, § 46 TrŘ, § 196 (1) TrŘ}, snaha predchádzať vzniku či prehlbovaniu druhotného zraňovania obeť trestného činu postupom médií {§ 15 ZOTČ - §§ 8a – 8d TrŘ} či obvineného {§ 16 ZOTČ, § 22 ZOTČ - § 43 (4) TrŘ, § 55 (1) písm. c TrŘ, § 65 (6) TrŘ, § 212a TrŘ}, zrovnoprávenie procesného postavenia poškodeného, resp. splnomocnenca poškodeného, s postavením obvineného pri realizácii niektorých procesných práv v trestnom konaní, ktoré v minulosti prislúchali len obvinenému a jeho obhajcovi {§ 51 (2-4) TrŘ, § 160 (2) TrŘ, § 166 (1) TrŘ, § 202 (6) TrŘ}, či posilnenie ochrany oprávnených záujmov a bezpečnosti obeť trestného činu v procesnom postavení poškodeného alebo svedka {§ 14 (6, 7) ZOTČ, § 17 ZOTČ, § 20 (4) ZOTČ - §§ 88b – 88o TrŘ, § 103a TrŘ, § 183a (4) TrŘ, § 209 (1) TrŘ}.

Táto nová trestnoprávna úprava ochrany obetí trestných činov sa prejavuje v nasledujúcich štyroch okruhoch, ktorých jednotiacim prvkom je jednak, rešpektovanie nového procesného postavenia obeť trestného činu ako poškodeného v trestnom konaní a jednak, akceptovanie prežívania negatívnych následkov trestného činu a tomuto psychickému stavu obeť trestného činu prispôsobený prístup a postup orgánov činných v trestnom konaní.

1.1. Zmena prístupu k obetiam trestných činov

Do účinnosti zákona o obetiach trestných činov postupovali orgány činné v trestnom konaní v zmysle účelu trestného konania, to znamená, zisťovali trestné činy a totožnosť ich páchatel'ov s cieľom ich náležite potrestať a uložený trest vykonať. V tomto procese odhaľovania a vyšetrovania trestnej činnosti konkrétneho páchatel'a „zohrávala a naďalej zohráva obeť dôležitú úlohu ako dôkazný prostriedok“.¹ Často je totiž obeť jediným svedkom činu, preto je pre náležité zistenie skutkového stavu a usvedčenie konkrétnej osoby potrebná jej svedecká výpoveď. Okrem toho je však obeť nositeľom aj rôznych kriminalistických stôp, na základe ktorých možno identifikovať konkrétnu osobu páchatel'a (individuálna identifikácia). Orgány činné v trestnom konaní tak venovali pozornosť obeť ako objektu dokazovania, nakoľko práve „obeť trestného činu často hrala a hrá kľúčovú úlohu pri usvedčení páchatel'a, čím prispieva k naplneniu účelu trestného konania“.² Skutočnosť, že obeť bola trestným činom negatívnym spôsobom zasiahnutá, že prežila traumatický zážitok, ktorý ovplyvnil spôsob jej života, že sa narušil jej pocit bezpečia a vnímania okolia, a hlavne, že priebeh trestného konania a prístup orgánov činných v trestnom konaní, predstavovali pre obeť trestného činu ďalšiu psychickú záťaž, rovnako ako opätovná konfrontácia s páchatel'om, neboli v postupe orgánov činných v trestnom konaní reflektované a zohľadňované. „Vplyv činu na životnú dráhu obeť trestného činu a ľudí v jej okolí bol považovaný za súkromnú záležitosť zúčastnených“.³ „Tento nezáujem o ich špeciálne potreby a nedostatočná podpora často viedol u obeť trestných činov v procesnom postavení poškodených alebo svedkov

¹ 18. Dezember 2006 - Vor 20 Jahren: Das erste Opferschutzgesetz wird verkündet: Nicht mehr nur Zeuge. In: <http://www1.wdr.de/themen/archiv/stichtag/stichtag2252.html>. Stav k 9.11.2013.

² JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, s. 93. ISBN 978-80-87576-49-6.

³ MATOUŠEK, Oldřich; MATOUŠKOVÁ Andrea. Cíle při profesionální práci s oběťmi a pachatelem násilného trestného činu - restorativní přístup. *Trestněprávní revue*. 2012, č. 9, s. 201. ISSN 1213-5313.

k pocitom nespravodlivosti a nedôstojnosti“⁴ a k tomu zodpovedajúcej neochote spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní pri objasňovaní trestnej činnosti, či už jej neoznámením alebo nepodaním vysvetlenia alebo výpovede.

Nový zákon o obetiach trestných činov zlepšil postavenie obetí trestných činov na základe garancie nového rozšíreného katalógu práv uplatňovaných v trestnom konaní. Ide hlavne o skupinu nových práv na ochranu pred druhotnou ujmu obeť trestného činu spôsobenej formalizovaným a necitlivým postupom orgánov činných v trestnom konaní, nevhodnou medializáciou a bulvarizáciou informácií o osobe obeť trestného činu či o detailoch skutku, neprofesionálnym a nedostatočným prístupom pri poskytovaní služieb obeť trestného činu zo strany poskytovateľov pomoci obeť trestných činov alebo spôsobenej malou transparentnosťou znaleckého vyšetrovania alebo nedostatkom času naň. K vzniku alebo prehĺbeniu sekundárnej viktimizácie môžu výrazným spôsobom prispieť aj výroky obhajcu na hlavnom pojednávaní, nakoľko má obeť trestného činu v postavení poškodeného po novelizácii § 202 (6) TrŘ právo zúčastniť sa osobne hlavného pojednávania (§ 2 (5) ZOTČ, §§ 17 – 22 ZOTČ). Dikcia zákona o obetiach trestných činov chráni poškodeného, ak je ním zároveň obeť trestného činu, pred sekundárnou viktimizáciou, ktorú mu môžu spôsobiť svojim prístupom v priebehu trestného konania subjekty vymenované vo výkladovom ustanovení § 2 (5) ZOTČ. Vo výpočte subjektov v uvedenom ustanovení, však nie sú zahrnuté „blízke osoby, resp. okolie obeť trestného činu, ktoré taktiež môžu negatívne pôsobiť na obeť trestného činu a prežívanú traumú jej prehĺbiť“.⁵ Zabrániť prehĺbovaniu sekundárnej viktimizácie zo strany okolia obeť trestného činu alebo jej rodiny možno „odborným prístupom orgánov činných v trestnom konaní“⁶ alebo „prístupom subjektov poskytujúcich pomoc obeť trestných činov“⁷ ako aj obsahom informácií vysielaných médiami.

Novelizáciou ustanovení trestného rádu zákonom o obetiach trestných činov sa zakotvila nová procesná povinnosť kompetentných orgánov

⁴ ČIRTKOVÁ, Ludmila; VITOUŠOVÁ, Petra a kol. *Pomoc obeť (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese*. Praha: GRADA, 2007, s. 20. ISBN 978-80-247-2014-2.

⁵ Napríklad, obviňovaním z toho, že si za to, že sa stala obeťou, môže sama, že čin vyprovokovala sama alebo aj stráčením sa kontaktu s obeťou trestného činu, čím sa obeť dostáva do spoločenskej izolácie alebo bagatelizovaním následkov trestného činu.

⁶ Napríklad, informovanie zo strany orgánov činných v trestnom konaní o priebehu a výsledkoch vyšetrovania, sprievod dôverníka z radov príbuzných alebo známych.

⁷ Napríklad, psychologom, ktorého majú neziskové organizácie k dispozícii, poskytnuté vysvetlenie rodinným príslušníkom obeť trestného činu, aké je postavenie obeť, čo prežíva, ako jej po psychickej stránke pomôcť.

viest' trestné konanie s potrebnou ohľaduplnosťou k poškodenému a pri šetrení jeho osobnosti, tak aby mohol v každom štádiu konania uplatniť svoje práva a dosiahnuť uspokojenie svojich nárokov, a to v novo koncipovanej zásade trestného konania v § 2 (15) TrŘ. V dôsledku šetrného prístupu orgánov činných v trestnom konaní možno účinne zmierňovať psychické zaťaženie obete trestného činu pri jednotlivých úkonoch trestného konania, ako aj pri možnom kontakte s páchatel'om, a tým eliminovať vznik alebo prehlbovanie sekundárnej viktimizácie. Uvedený odborný prístup k obetiam trestných činov v priebehu trestného konania "môže posilniť dôveru v orgány verejnej moci aplikujúcich právo, čo by mohlo snád' viesť k väčšej ochote občanov oznamovať trestné činy, a teda k zníženiu latencie aspoň u niektorých druhov trestných činov".⁸ Nová zákonná úprava práv obetí trestných činov v trestnom konaní predstavuje reálny predpoklad odhaľovania väčšieho percenta trestných činov a efektívnejšie formovanie preventívnych opatrení v boji s kriminalitou. Okrem účinnej zákonnej dikcie k týmto cieľom môže prispieť aj bohatšia spolupráca s obeťami trestných činov prostredníctvom viktimologických výskumov.

1.2. Rozhodovanie o peňažných nárokoch poškodených v trestnom konaní

Na základe oboznámenia sa so zákonnou úpravou posilnenia postavenia obete trestného činu prostredníctvom odborných školení jednotlivých orgánov činných v trestnom konaní a zamestnancov inštitúcií, ktoré prichádzajú do kontaktu s obeťou trestného činu, je novelizovaná procesná úprava prínosom pre obeť trestného činu, najmä z dôvodu legislatívneho zlepšenia rešpektovania ich osobnosti a zakotvenia šetrného prístupu voči nim,

ako aj vďaka rozšírenej možnosti robiť informované rozhodnutia v trestnom konaní explicitným garantovaním práva na informácie.

Na druhej strane zákonodarca pri novelizácii ustanovení trestného rádu prostredníctvom zákona o obetiach trestných činov opomenul pretrvávajúce nedostatky platnej právnej úpravy v oblasti priznávania oprávnených peňažných nárokov poškodených, ktoré si uplatnili v trestnom konaní za splnenia podmienok v ustanoveniach § 43 (3) TrŘ a § 44 (3) TrŘ. Poškodený tak aj naďalej nemá v trestnom ráde garantované oprávnenie podať odpor proti výroku o náhrade škody, resp. nemajetkovej ujmy trestného príkazu v súlade s § 314g (1) TrŘ. Ide o veľký problém praxe, nakoľko trestný príkaz prispieva

⁸ VÁLKOVÁ, Helena; GRIVNA, Tomáš. Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi. *Trestněprávní revue*. 2013, č. 4, s. 87. ISSN 1213-5313.

k racionalizácii trestnej justície, a preto ním samosudcovia rozhodujú bežne. Nevyhnutnosť právneho zakotvenia oprávnenia poškodených na podanie opravného prostriedku proti výroku trestného príkazu, ktorý sa týka rozhodnutia o ich uplatnených peňažných nárokoch, vyplýva aj z obmedzenej možnosti samosudcu dôkladne preukázať výšku škody bez prejednaní trestnej veci na hlavnom pojednávaní a bez nevyhnutného rozsahu dokazovania. „Prax poukazuje i na ďalšie nedostatky rozhodovania o náhrade škody trestným príkazom“.⁹

Avšak významný a dôležitý prínos zákona o obetiach trestných činov predstavuje posilnenie vymáhateľnosti náhrady škody poškodeného, ak sa orgánom činným v trestnom konaní podarí na začiatku trestného konania zaistiť majetok obvineného v súlade s §§ 47 – 49 TrŘ. Zlepšenie zaistenia vymáhateľnosti náhrady škody a získanie peňažnej kompenzácie už v trestnom konaní sa poškodenému garantuje prostredníctvom rozsiahlej novelizácie súvisiacich civilných predpisov (občianskeho súdneho rádu, zákona o súdnych poplatkoch, exekučného rádu, insolvenčného zákona) ustanoveniami §§ 52 – 56 ZOTČ.

1.3. Približovanie k modernému trestnému procesu

Moderné trestné právo sa vyznačuje detailnou ochranou procesných práv osoby obvinenej v trestnom konaní, a popri procesnom postavení obvineného zároveň rešpektuje aj práva a postavenie obete trestného činu v procesnom postavení poškodeného. Ide o protichodné záujmy, ktoré sa v trestnom konaní uplatňujú na strane obvineného a poškodeného. Modernizáciou trestného procesu by sa malo odstrániť uprednostňovanie jednej strany na úkor druhej, a to isté platí aj mimo trestného konania. Napríklad v súčasnosti „počet pracovníkov väzenskej služby prevyšuje v Českej republike 10,5 tisíca osôb, pričom počet pracovníkov, ktorí sa ako špecialisti zaoberajú obeťami v sociálnych a iných službách aj v zdravotníctve, sa dá odhadnúť maximálne na niekoľko málo stoviek. Pokiaľ je odhad správny, vychádza na jedného väzňa viac než dvadsaťkrát väčšia profesionálna personálna kapacita než na jednu obeť“.¹⁰

⁹ Ide jednak o opomínanie nároku na náhradu škody, resp. náhradu nemajetkovej ujmy, hoci sa poškodený so svojim nárokom pripojil včas k trestnému konaniu a buď trestný príkaz neobsahuje výrok o náhrade škody vôbec alebo je nahradený výrokom, ktorým samosudca obvinenému uloží, aby nahradil škodu podľa svojich síl, a jednak ide o nesprávnosť (jazykovú, logickú) výrokov, ktoré v dôsledku toho nemožno vykonať. In. ZUBEK, Jan; VRBA, Martin. Poškodený a právo odporu. *Trestněprávní revue*. 2012, roč. 11, č. 9, s. 196. ISSN 1213-5313.

¹⁰ MATOUŠEK; MATOUŠKOVÁ, 2012, op. cit., s. 199.

Na druhej strane, novelizáciou trestného rádu prostredníctvom zákona o obetiach trestných činov, sa právne zakotvilo zrovnoprávnenie postavenia poškodeného s procesným postavením obvineného, a to v prípade niektorých procesných práv, ktoré prislúchali výlučne obvinenému a jeho obhajcovi. Medzi procesné práva, ktoré sú k dispozícii už aj poškodenému (rovnako ako obvinenému) patrí právo na doručenie opisu uznesenia o zahájení trestného stíhania na základe žiadosti poškodeného a na základe znalosti súdu o adrese pobytu alebo sídla poškodeného podľa § 160 (2) TrŘ. Vo fáze skončenia vyšetrovania pred podaním obžaloby, zakotvila procesná úprava podľa § 166 (1, 2) TrŘ, ďalšie procesné právo poškodeného, pokiaľ je jeho pobyt alebo sídlo známe, a to právo preštudovať spisy v primeranej lehote a urobiť návrhy na doplnenie vyšetrovania, na čo je poškodený spolu s obvineným a jeho obhajcom upozornený najmenej tri dni vopred. Ďalším rozšírením procesných práv poškodeného na úroveň procesných práv obvineného predstavuje obsah ustanovenia § 202 (6) TrŘ. Uvedené oprávnenie poškodeného, ako aj jeho splnomocnenca, sa týka možnosti osobnej účasti na hlavnom pojednávaní. Predseda senátu môže síce obmedziť účasť poškodeného na hlavnom pojednávaní, avšak len na nevyhnutnú dobu, a ak je to nevyhnutné k objasneniu veci, najmä, ak má byť vypočutý ako svedok. O obsahu výpovede obžalovaného, ktorá sa uskutočnila v čase neprítomnosti poškodeného v pojednávajúcej miestnosti, bude oboznámený ešte v priebehu dokazovania.

Ako už zakotvilo ustanovenie § 202 (6) TrŘ, novelizovaný procesný kódex posilnil aj postavenie splnomocnenca poškodeného v trestnom konaní, ktorým môže byť nielen „fyzická osoba, ale už aj osoba právnická zapísaná v registri poskytovateľov pomoci obetiam trestných činov“.¹¹ Okrem práva zúčastniť sa hlavného pojednávania sa procesné práva splnomocnenca poškodeného rozšírili aj o „práva upravené v § 51 (2-4) TrŘ“.¹²

¹¹ V uvedenom registri vedenom Ministerstvom spravodlivosti ČR sú prehľadne zapísané subjekty poskytujúce pomoc obetiam trestných činov (§ 48 ZOTČ), z ktorých si obeť trestného činu v postavení poškodeného, môže vybrať svojho splnomocnenca. Uvedenými subjektami sú podľa dikcie nového zákona o obetiach trestných činov, subjekty akreditované pre služby poskytovania právnych informácií alebo restoratívne programy, napr. neziskové organizácie podľa § 39 (1) ZOTČ, §§ 40 - 46 ZOTČ, subjekty poskytujúce psychologické a sociálne poradenstvo podľa zákona o sociálnych službách v súlade s § 39 (2) ZOTČ, advokáti poskytujúci obetiam trestných činov právnu pomoc podľa § 47 ZOTČ, strediská Probačnej a mediačnej služby podľa § 48 (1) písm. d ZOTČ. Uvedený verejne prístupný register by mal obetiam trestných činov umožniť zadarmo vyhľadať pomoc takeho druhu a v takom mieste, ktorá obeť vyhovuje. Takýmto postupom obeť trestného činu sa eliminuje zdĺhavý proces hľadania potrebnej pomoci, ako aj opakovanie sekundárnej viktimizácie

¹² Ide o právo prítomnosti pri vyšetrovacích úkonoch postupom podľa § 51 (3) TrŘ, ktorými sa majú objasniť skutočnosti dôležité pre uplatnenie práv osôb, ktoré zastupuje, a ich výsledok môže byť použitý ako dôkaz v konaní pred súdom, ďalej o právo klásť otázky vypočúvaným osobám vrátane

1.4. Absencia obmedzovania práv a postavenia obvinených v trestnom konaní

Rozširovaním procesných práv obetí trestných činov dochádza k posilňovaniu ich postavenia ako poškodených v trestnom konaní. V určitých, hore uvedených prípadoch získali poškodení aktívnejší prístup k priebehu trestného konania, a hlavne, získali procesné práva, ktoré obvinený využíva už dlho. Týmto pozitívnym vývojom ochrany oprávnených záujmov poškodených a zlepšovania ich procesného postavenia v trestnom konaní, nedochádza k obmedzovaniu procesných práv a záujmov obvineného ani jeho obhajcu, a taktiež uvedené legislatívne zmeny v prospech poškodených neodporujú ani účelu trestného konania.

K uvedeným pochybnostiam možno totiž dospieť na základe skutočnosti, že obvinený a poškodený predstavujú proti sebe stojace procesné strany, a z toho dôvodu „existuje v trestnom konaní záujmový konflikt medzi záujmami obvineného a poškodeného“.¹³ Ide predovšetkým o právo na obhajobu, v rámci ktorého sa obvinený dostáva do konfliktu s právami poškodeného na ochranu súkromia podľa § 16 ZOTČ či na ochranu pred druhotnou ujmom podľa § 17 ZOTČ. Postoj Ústavného súdu k uvedenému konfliktu záujmov dvoch procesných strán v trestnom konaní, spočíva v „zdôraznení postavenia, ktoré zastáva v demokratickej spoločnosti právo na riadny chod spravodlivosti, a z toho dôvodu môže byť akékoľvek opatrenie obmedzujúce práva obhajoby prijaté len vtedy, ak je absolútne nevyhnutné. Ak za daných okolností postačí menšie obmedzenie, je treba ho použiť. Zásady spravodlivého konania totiž vyžadujú, aby bola nájdená rovnováha medzi záujmami poškodených a ďalších osôb a obhajoby“.¹⁴

Právo obvineného na obhajobu v trestnom konaní nie je obmedzované novo konštruovaným právom poškodeného na utajenie

obvineného po tom, ako policajný orgán výsluch skončí a udelí mu slovo postupom podľa {§ 51 (3) druhá a tretia veta TrŘ, § 51 (4) TrŘ pri výsluchu svedka, ktorého totožnosť a podoba musia byť utajené z dôvodov a postupom podľa § 55 (2) TrŘ}, ako aj o právo vznášať námietky proti spôsobu uskutočnenia úkonu kedykoľvek v jeho priebehu.

¹³ SCHROTH, Klaus. *Die Rechte des Opfers im Strafprozess*. 2. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller, 2011, s. 1 – 2. ISBN 978-3-8114-4317-4.

¹⁴ Nález ÚS ČR ze dne 12.10.1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94., Nález ÚS ČR ze dne 3.3.1999, sp. zn. III. ÚS 210/98. ŠÁMAL, Pavel. K novelizaci trestního řádu v souvislosti s návrhem zákona o obětech trestných činů. In: JELÍNEK, Jiří; GRÍVNA, Tomáš a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 35. ISBN 978-80-87576-39-7.

osobných údajov podľa § 16 ZOTČ a podľa procesných ustanovení § 55 (1) písm. c TrŘ, § 65 (6) TrŘ. Na základe § 55 (1) písm. c TrŘ, má poškodený právo (spolu s ďalšími osobami vymenovanými v predmetnom ustanovení) utajiť svoje „osobné údaje“¹⁵, tak aby sa v protokole o jednotlivých úkonoch neuvádzali, napr. v protokole z výsluchu poškodeného ako svedka. S uvedenými údajmi sa budú môcť zoznamovať iba orgány činné v trestnom konaní a úradníci Probačnej a mediačnej služby činní v danej veci. Rovnaký rozsah ochrany osobným údajom poškodeného sa priznáva aj pri nazeraní do spisov podľa § 65 TrŘ. Právo na obhajobu obvineného nie je pri tomto práve poškodeného obmedzené, nakoľko procesná úprava umožňuje obvinenému sprístupniť potrebný rozsah údajov poškodeného v prípade, že je to nevyhnutné na realizáciu jeho obhajoby, tj. na dosiahnutie účelu trestného konania. O poskytnutí údajov a o dôvodoch ich sprístupnenia sa urobí záznam do protokolu.

Právo obvineného klásť vypočúvaným osobám v postavení svedkov otázky, nie je obmedzené ani využitím práva poškodeného na zabránenie bezprostredného vizuálneho kontaktu s ním podľa § 17 ZOTČ. Pokiaľ je poškodeným zvlášť zraniteľná obeť trestného činu {§ 2 (4) ZOTČ}, musia tejto žiadosti orgány činné v trestnom konaní vyhovieť vždy. Zabrániť kontaktu poškodeného s osobou, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie pri výsluchu poškodeného ako svedka možno využitím video konferenčného zariadenia podľa § 111a TrŘ. V takom prípade sa obhajca obvineného vyrozumie o čase a mieste, z ktorého bude výsluch svedka viesť príslušný orgán činný v trestnom konaní. Z dôvodu ochrany života, zdravia alebo bezpečnosti svedka a zabezpečenia pravdivosti jeho výpovede môže predseda senátu postupom podľa § 209 TrŘ vykázat obžalovaného po dobu výsluchu svedka z pojednávajúcej miestnosti. Po návrate obžalovaného do pojednávajúcej miestnosti je predsedom senátu oboznámený s obsahom výpovede svedka, môže sa k nej vyjadriť a bez toho, aby sa so svedkom stretol, môže mu klásť otázky prostredníctvom predsedu senátu. Vizuálnemu kontaktu obeť trestného činu s obvineným možno zabrániť aj vytvorením osobitných (oddelených) čakární pre poškodených, svedkov a ich sprievod v budove súdu, v ktorých môžu vyčkať pred podaním alebo po podaní svedeckej výpovede. „Účelom je vytvorenie priestoru, kde bude rešpektovaná dôstojnosť poškodeného a význam ochrany jeho oprávnených záujmov. Existencia oddelených čakární môže byť vhodným opatrením na ochranu svedka podľa § 183a (4) TrŘ“.¹⁶ Na ochranu obetí trestných činov proti ľudskej dôstojnosti v sexuálnej oblasti mladších osemnástich rokov zákonodarca zakázal vizuálny kontakt tvárou

¹⁵ Ide o údaje o bydlisku a doručovacej adrese, o mieste výkonu zamestnania či povolania alebo podnikania a údaje o rodinných, osobných a majetkových pomeroch poškodeného a svedka.

¹⁶ DURDÍK, Tomáš. Využití institutů posilujících ochranu poškozených při jednání u soudu. In: JELÍNEK, Jiří; GRIVNA, Tomáš a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 55. ISBN 978-80-87576-39-7.

v tvár s obvineným v prípade uskutočnenia konfrontácie podľa § 104a (5) TrŘ.

Právo obvineného na obhajobu nie je obmedzené ani novo zakotveným právom zvlášť zraniteľnej obeť v § 20 (3) ZOTČ, byť vypočúvaná orgánom činným v trestnom konaní tak, aby jej výsluch nemusel byť v priebehu trestného konania opakovaný. To znamená, že po obsahovej stránke by mal byť jej výsluch vyčerpávajúci bez nutnosti doplňovania informácií či odstránenia nejasností a rozporov podľa § 101 (3) TrŘ. Ak bude nevyhnutné pre objasnenie veci výsluch zvlášť zraniteľnej obeť zopakovať, zákonodarca zakotvil v § 20 (3) ZOTČ aj túto možnosť. Ak by zraniteľnosť obeť odôvodňovala jej výsluch ako neodkladný úkon ešte pred začatím trestného stíhania, postupom podľa § 158a TrŘ, môže byť výsluch zvlášť zraniteľnej obeť uskutočnený aj bez obhajcu obvineného avšak za prítomnosti sudcu, ktorý dohliada na zákonnosť postupu vypočúvajúceho pri vedení výsluchu. V takomto prípade sa výpoveď zvlášť zraniteľnej obeť zaznamená do protokolu, ktorý sa prečíta na hlavnom pojednávaní bez jej opakovaného výsluchu obhajcom obvineného v súlade s § 211 (2) písm. b TrŘ. Podľa „ustálenej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva“¹⁷ a „judikatúry Ústavného súdu ČR“¹⁸ nie sú právo obvineného na obhajobu a ani kontradiktórnosť konania obmedzené postupom orgánov činných v trestnom konaní podľa § 158a TrŘ a § 211 TrŘ v prípade, ak takýto postup odôvodňuje závažný dôvod (zvláštna zraniteľnosť obeť) a zároveň výpoveď zvlášť zraniteľnej obeť v postavení svedka nemožno považovať za výlučný a rozhodujúci dôkaz viny. Ak súd pripustí ako dôkaz výpoveď svedka, ktorého nemala obhajoba príležitosť vypočuť, a táto výpoveď predstavuje výlučný alebo rozhodujúci dôkaz viny, obstojí takýto dôkaz iba vtedy, ak aj napriek tomu možno konanie ako celok považovať za spravodlivé, a ak sú dané skutočnosti dostatočným spôsobom vyvažujúce nevýhody spojené s pripustením takéhoto dôkazu, ako aj skutočnosti umožňujúce riadne a spravodlivé posúdenie dôveryhodnosti takéhoto dôkazu, resp. dôveryhodnosti zvlášť zraniteľnej osoby ako svedka.

Záver

Praktický prínos zákona o obetiach trestných činov, ako aj vplyv na postavenie obeť v procesnom postavení poškodeného, bude závisieť od uplatňovania a dodržiavania jednotlivých novelizovaných ustanovení procesného predpisu v trestnom konaní a od toho, do akej

¹⁷ Rozsudok veľkého senátu vo veci Al-Khawaja a Tahery proti Spojenému kráľovstvu z 15.12.2011, sťažnosť č. 26766/05 a 22228/06., Rozsudok vo veci Tseber proti Českej republike z 22.11.2012, sťažnosť č. 46203/08., Rozsudok vo veci Janyr proti Českej republike z 31.10.2013, sťažnosť č. 42937/08.

¹⁸ Nález Ústavného súdu ČR ze dne 9.10.2013, sp. zn. Pl.ÚS 25/13., Nález Ústavného súdu ČR ze dne 12.7.2011, sp. zn. IV.ÚS 569/11., Nález Ústavného súdu ČR ze dne 27.4.2009, sp. zn. I.ÚS 3206/08.

miery orgány činné v trestnom konaní pochopia nevyhnutnosť individuálneho, empatického a citlivého prístupu k obetiam trestných činov zohľadňujúc konkrétne okolnosti, za ktorých k spáchaniu trestného činu došlo. Z toho dôvodu je nevyhnutné, aby boli všetky orgány činné v trestnom konaní „prostredníctvom školení informované o aktuálnych procesných zmenách“¹⁹, a hlavne o tom, ako ich správne aplikovať voči obetiam trestných činov v priebehu trestného konania. Popritom je nevyhnutné, legislatívne posilňovať aj naďalej, práva a postavenie obetí trestných činov zabezpečením ich ochrany v trestnom konaní, ako aj zdokonaľovaním služieb poskytovaných obetiam subjektmi zapísanými v registri poskytovateľov pomoci obetiam trestných činov. Inšpiráciu na zlepšovanie ochrany obetí trestných činov môže český zákonodarca čerpať z dlhoročnej praxe zahraničných právnych úprav, ktoré svoje skúsenosti zúžitkovali vo vlastnom legislatívnom vývoji. Príkladom možno uviesť úpravu súkromnej žaloby v trestnom konaní podľa nemeckého vzoru alebo koncepciu postavenia dôverníka v švajčiarskom trestnom konaní. Možnosti zdokonaľovania postavenia obetí v trestnom konaní a postupné „odstraňovanie nedostatkov“²⁰ súčasnej trestnoprávnej úpravy vytvárajú priestor nato, aby nový zákon o obetiach trestných činov bol impulzom k legislatívnemu

¹⁹ Príkladom, školiť súdcov o možnosti ukladať obvinenému (nie podozrivému) predbežné opatrenia za účelom ochrany oprávnených zájmov poškodeného, a to až do právoplatnosti rozsudku alebo iného meritórneho rozhodnutia, ktorým sa konanie končí, v súlade s §§ 88b – 88o TrŘ. Sudcovia by mali byť upovedomení o tom, že chrániť obeť násilnej a sexuálnej trestnej činnosti pred nebezpečným páchatelom, s ktorým žije obeť v jednej domácnosti, môže sudca priamo v trestnom konaní, uložením konkrétneho predbežného opatrenia obvinenému a nemusí vyčkávať na vykávanie osoby zo spoločného obydľia Políciou ČR, alebo čakať na uloženie predbežného opatrenia civilným súdom na žiadosť ohrozenej obeti trestného činu podľa zákona č. 99/1963 Sb., občianskeho súdneho rádu. Ďalej potreba informovať súdcov dotknutých súdov (oba Vrchné súdy a Krajský súd v Brne – v justičnom areály Mestského súdu Brno a Okresného súdu Brno – venkov, ako i u pobočky Krajského súdu v Jihlave) o existencii oddelených čakární a o zmysle ich zavedenia a využitia poškodenými, svedkami a osobami ich sprevádzajúcimi. In. DURDÍK, 2012, op. cit., s. 55-56. Ako aj policajné orgány školiť o rozsahu poučovacej povinnosti ohľadom procesných práv poškodených a ohľadom procesného postupu k ich včasnému uplatneniu v trestnom konaní v súlade s § 2 (15) TrŘ tak, aby informácie v poučení zodpovedali skutočným potrebám a postaveniu poškodeného v trestnom konaní.

²⁰ Príkladom, zrovnoprávnenie podmienok štátom poskytovanej právnej pomoci bezplatne alebo za zníženú odmenu u obeti v procesnom postavení poškodeného so zvýhodnenou pozíciou obvineného v § 33 (2-4) TrŘ, zváženie náročnosti účasti Ministerstva spravodlivosti ČR ako poškodeného v trestnom konaní pri uplatňovaní nároku na náhradu škody v rozsahu poskytnutej peňažnej pomoci poškodenému, § 33 ZOTČ, dôkladné zmeny v prístupe k rozsahu a forme poskytovania poučenia poškodenému policajným orgánom v trestnom konaní, § 8 ZOTČ, § 2 (15) TrŘ, § 46 TrŘ.

napredovaniu v oblasti ochrany oprávněných záujmů obětí trestných činů v trestnom konaní i mimo neho.

Literature:

- Čírtková, L., Vitoušová, P. et al: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese. Praha: GRADA, 2007, s. 191, ISBN 978-80-247-2014-2.
- Jelínek, J. et al: Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou. Praha: Leges, 2013, s. 263, ISBN 978-80-87576-49-6.
- Jelínek, J., Gřivna, T. et al: Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges, 2012, s. 251, ISBN 978-80-87576-39-7.
- Matoušek, O., Matoušková A.: Cíle při profesionální práci s obětí a pachatelem násilného trestného činu - restorativní přístup. In Trestněprávní revue, ISSN 1213-5313, 2012, č. 9, s. 198-202.
- Schroth, K.: Die Rechte des Opfers im Strafprozess. 2. Aufl. Heidelberg: C. F. Müller, 2011, s. 396, ISBN 978-3-8114-4317-4.
- Válková, H., Gřivna, T.: Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi. In Trestněprávní revue, ISSN 1213-5313, 2013, č. 4, s. 83-87.
- Zůbek, J., Vrba, M., Poškozený a právo odporu. In Trestněprávní revue. ISSN 1213-5313, 2012, č. 9, s. 195-198.

Contact – email

401677@mail.muni.cz

SOUKROMOPRÁVNÍ ASPEKTY ADHEZNÍHO ŘÍZENÍ

JAN KOCINA

Západočeská univerzita v Plzni, Jana Klesniaková, Česká republika

Abstract in original language

Tento příspěvek pojednává o změnách týkajících se postavení poškozeného v trestním řízení, které byly přijaty v souvislosti s posledními novelami trestního řádu a dalšími změnami, které se patrně projeví až v souvislosti s nabytím účinnosti nového občanského zákoníku. Z posledních změn v trestním řádu lze jednoznačně dovodit, že postavení poškozeného se neustále posiluje, což je zjevné zejména z možnosti poškozeného vymáhat na pachateli trestného činu nejen majetkovou, nýbrž i nemajetkovou újmu a bezdůvodné obohacení. Cílem tohoto příspěvku je snaha upozornit na rozšiřování práv poškozeného v souvislosti s novelizací trestního řádu a také upozornit na provázanost adhezního řízení probíhajícího v rámci trestního řízení se soukromým právem. Nový občanský zákoník přináší mnoho změn nejen v oblasti úpravy škody a bezdůvodného obohacení, ale např. i běhu promlčecích lhůt k uplatňování těchto nároků, což se projevuje i v adhezním řízení.

Key words in original language

poškozený, trestní řízení, adhezní řízení, náhrada škody, nemajetková újma, bezdůvodné obohacení, nový občanský zákoník

Abstract

This paper treats of the changes involving position of an aggrieved person in a criminal procedure which were accepted in a connection with the last novels of the Rules of Criminal Procedure and next changes, which are going to be expressed in the New Civil Code. A man could easily deduce, from the last changes of the Rules of Criminal Procedure, that the position of an aggrieved person is getting stronger, which is evident in the new possibilities of an aggrieved person to enforce not only financial damage, but also nonfinancial damage and unjustified enrichment. The goal of this paper is to give a notice of the extension of the rights of an aggrieved person in a connection with the civil law. The New Civil Code comes with lots of changes not only in the concept of the harm and unjustified enrichment, but also f.e. in the terms of expiration. It is also reflected in the adhesive proceeding

Key words

aggrieved person, criminal procedure, adhesive proceeding, financial damage, nonfinancial damage, unjustified enrichment, New Civil Code

1. SOUKROMOPRÁVNÍ ASPEKTY ADHEZNÍHO ŘÍZENÍ

Rozšíření práv poškozeného ve vztahu k uplatnění majetkových nároků v posledních novelizacích TŘ

Úpravu práv poškozeného v trestním řízení nalezneme v ustanovení § 43 až § 49 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, (dále jen „TŘ“). Ustanovení § 43 odst. 1 TŘ zůstalo od účinnosti TŘ, tj. od 1. 1. 1962 až do 30. 6. 2011 stále ve stejném znění: „Ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda (poškozený), má právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů (§ 65), zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit.“ S tímto ustanovením § 43 odst. 1 souviselo i znění § 43 odst. 3, které upravovalo právo poškozeného domáhat se v trestním řízení náhrady škody. Ustanovení § 43 odst. bylo do 30. 6. 2011 v následujícím znění: „Poškozený, který má podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody, jež mu byla trestným činem způsobena, je oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu. Návrh je třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 206 odst. 2). Z návrhu musí být patrné, z jakých důvodů a v jaké výši se nárok na náhradu škody uplatňuje.“ Úprava práv poškozeného ve vztahu k nároku na náhradu škody se do přijetí níže uvedené novely omezovala toliko právě na náhradu škody jako takové. Nároky z náhrady škody do 30. 6. 2011 bylo možné v rámci trestního řízení uplatňovat pouze v tomto rozsahu, byť TŘ ve znění do 30. 6. 2011 připouštěl i náhradu morální nebo jiné škody, nebylo možné domáhat se v trestním řízení vydání prospěchu z titulu bezdůvodného obohacení. Tuto skutečnost potvrdil např. i Nejvyšší soud v usnesení¹, ve kterém uvedl, že „o povinnosti vydat bezdůvodné obohacení nelze rozhodovat v adhezním řízení výrokem o náhradě škody.“

Byť TŘ ve znění do 30. 6. 2011 výslovně nepřipouštěl náhradu nemajetkové újmy, bylo možné nemajetkovou škodu v odůvodněných případech v trestním řízení uplatnit.² Na základě úpravy práv poškozeného v ustanoveních § 43 - § 49 TŘ bylo v § 228 odst. 1 TŘ upraveno vydání rozhodnutí včetně výroku o náhradě škody následovně: „Odsuzuje-li soud obžalovaného pro trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou škodu, uloží mu zpravidla v rozsudku, aby ji poškozenému nahradil, jestliže byl nárok včas uplatněn“ Nejvyšší soud se k této problematice vyjádřil ve svém

¹ Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn 5 Tdo 160/2005 ze dne 1. 3. 2005

² Jelínek, J. *Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení*. článek. Právo a zákonnost. r. 1991. č. 4. s. 222

stanovisku³ již v roce 1967, ve kterém upozorňuje, že vzhledem ke zjištěným nedostatkům v praxi soudů je třeba zdůraznit, že škodou ve smyslu ust. § 43 odst. 1 TŘ se nerozumí jen škoda majetková nebo na zdraví, nýbrž i morální nebo jiná, tedy škoda v širším smyslu. Morální škoda může být způsobena např. trestnými činy proti lidské důstojnosti, občanskému soužití apod. Nejvyšší soud dovazuje možnost nahradit i jinou škodu, kterou může být např. škoda na dobrém jménu, v té době např. konkrétně dobré jméno socialistické společnosti. Naopak v adhezním řízení nelze uplatňovat nárok na přiměřené zadostiučinění ve smyslu ustanovení § 13 odst. 1. V takovém případě musí být poškozený poučen, že v adhezním řízení lze rozhodnout pouze o nároku na náhradu majetkové škody. Lze tedy shrnout, že bylo možné požadovat i nárok na náhradu morální újmy, avšak ta musela být vyčíslitelná v penězích.

Za podstatný přelom v definici poškozeného jako subjektu a jeho práv v trestním řízení lze považovat novelu TŘ provedenou zákonem č. 181/2011 Sb., která nám upravila znění § 43 odst. 1 TŘ: „Ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil (poškozený), má právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů (§ 65), zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit.“ Ustanovení § 43 odst. 3 TŘ bylo ve znění: „Poškozený je oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal. Návrh je třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 206 odst. 2). Z návrhu musí být patrné, z jakých důvodů a v jaké výši se nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy uplatňuje nebo z jakých důvodů a v jakém rozsahu se uplatňuje nárok na vydání bezdůvodného obohacení.“ V porovnání s předchozí právní úpravou vidíme značný posun v právech poškozeného, který se nově může domáhat nejen náhrady škody, ale i nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení. Tato novela byla přijata z důvodu zpřesnění a rozšíření možností poškozeného uplatnit v trestním řízení své nároky. Poškozený se mohl do přijetí této novely domáhat přiměřeného zadostiučinění žalobou na ochranu osobnosti podle § 13 občanského zákoníku v civilním řízení, nebo se mohl civilní žalobou domáhat vydání bezdůvodného obohacení. Této možnosti ovšem poškození často nevyužívali, neboť nechtěli traumatickou událost znovu projednávat před orgány veřejné moci. Důsledkem trestné činnosti mohly být i ekonomické problémy poškozeného, což mohlo vyvolat faktickou překážku uplatnění nároku v civilním řízení. Přijetí této novely má nepochybně pozitivní vliv na postavení poškozeného, který se bez dalšího uplatňování nároku

³ Stanovisko Nejvyššího soudu. *K adheznímu řízení a poškozený v trestním řízení*, sp. zn. Pls 3/67 ze dne 22. 2. 1967, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS, čv. 7. r. 1967. s. 225

v civilním řízení může připojit k náhradě škody v probíhajícím trestním řízení a domoci se satisfakce již v rámci adhezního řízení.⁴ Ke změně došlo samozřejmě i v úpravě ustanovení § 228 odst. 1 TR, které reaguje na zavedení nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení následovně: „Odsuzuje-li soud obžalovaného pro trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu nebo kterým se na úkor poškozeného bezdůvodně obohatil, uloží mu v rozsudku, aby poškozenému nahradil majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu v penězích nebo aby vydal bezdůvodné obohacení, jestliže byl nárok včas uplatněn.“⁵

2. HMOTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA NÁROKŮ POŠKOZENÉHO, O KTERÝCH SE ROZHODUJE V ADHEZNÍM ŘÍZENÍ

Při definici pojmu náhrady škody musíme vycházet ze zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, (dále jen „OZ“) a jeho ustanovení § 420 a násl. Proto, abychom mohli hovořit o škodě, byť o škodě uplatňované v trestním právu, musí být naplněny předpoklady vzniku škody, které vyplývají z OZ. Mezi ně patří porušení právní povinnosti, tedy protiprávní jednání, škoda, příčinná souvislost a případně zavinění. Definici škody v OZ nenalezneme, avšak dle ustálené soudní judikatury lze o škodě hovořit jako o majetkové újmě, kterou lze objektivně vyčíslit v penězích.⁶ Při vzniku škody dochází vždy k zásahu do majetkových práv, přičemž povaha samotné újmy spočívá buď v reálném zmenšení existujícího majetku, v takovém případě hovoříme o skutečné škodě, či nezvětšení majetku, ačkoliv bylo možné očekávat jeho zvětšení, v tom případě se jedná ušlý zisk.⁷ Do rozsahu škody se započítávají i náklady spojené s vyčíslením a odstraněním škody a je nezbytné, aby bylo možné majetkovou újmu objektivně vyčíslit.⁸ Je nezbytné

⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 181/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Obecná část

⁵ V souvislosti s přijatou novelou TR provedenou zákonem č. 181/2011 Sb. je zajímavé zmínit, do kolika ustanovení se tato novela projevila ve vztahu k úpravě nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení. Nemajetkové újma a bezdůvodné obohacení se objevilo v zákoně č. 40/2009 Sb., trestním zákoníku (dále je „TZ“), v sedmi ustanoveních. V TR bylo takových ustanovení více než třicet a jednalo se tedy o podstatný zásah do těchto základních trestněprávních předpisů.

⁶ nález Ústavního soudu, sp. zn. III. ÚS 124/03 ze dne 11. 12. 2003, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu. č.v. 31. r. 2003. s. 281

⁷ Knappová, M., Švestka, J., a kol.: *Občanské právo hmotné*, sv. II., 3. vydání, ASPI 2002, s. 446 a násl.

⁸ Bednář, V. a kol. *Komentář k zákonu Občanský zákoník (40/1964 Sb.)*. ASPI. stav k 1.1.2009. k § 420

podotknut, že náhrada škody nemusí vycházet pouze z občanského zákoníku. Podkladem pro přiznání náhrady škody v trestním řízení mohou být i pracovněprávní předpisy, konkrétně tedy zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, (dále jen „ZP“) ze kterého lze dovozovat např. odpovědnost za škodu způsobenou v souvislosti s plněním pracovních úkolů upravené v ustanovení § 250 ZP.⁹

Nemajetková újma je upravena jako součást ochrany osobnostních práv v ustanovení § 13 OZ. V odst. 1 tohoto ustanovení je definováno právo fyzické osoby domáhat se, aby bylo upuštěno od neoprávněného zásahu do práva na ochranu její osobnosti, případně aby byly odstraněny následky tohoto zásahu a aby jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění. Odst. 2 téhož ustanovení pak upravuje situaci, kdy by se zadostiučinění podle odst. 1 nejevilo jako dostatečné, osoba by v takovém případě měla nárok na nemajetkovou újmu v penězích, když určení její výše je ponecháno na soudě. V tomto případě platí také to, co již bylo Nejvyšším soudem¹⁰ konstatováno v roce 1967, tedy, že v adhezním řízení nelze uplatňovat nárok na zadostiučinění podle odst. 1, např. požadovat po pachateli trestného činu veřejnou omluvu. Pokud by se takové zadostiučinění nejevilo jako dostatečné, mohla by poškozená osoba nárokovat i nemajetkovou újmu podle odst. 2. Tento názor se v judikatuře objevil opakovaně, např. u Vrchního soudu v Praze¹¹, když v konkrétním případě musí být prokázáno, že jsou zde okolnosti dokládající, že v daném případě nestačí zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 1 OZ, a to zejména z hlediska intenzity, trvání a rozsahu nepříznivých následků vzniklých žalobci (poškozenému) vzhledem na postavení žalobce (odsouzeného) v rodině a společnosti.

Uplatňování nároků na nemajetkovou újmu bylo na počátku tohoto století ovlivněno rozhodovací praxí Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. Zprvu Nejvyšší soud¹² vyjádřil nepromlčitelnost práva nemajetkového, v konkrétním případě práva na ochranu osobnosti, a proto dle jeho názoru nepodléhá promlčení. K judikatornímu posunu došlo rozsudkem velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu, ve kterém bylo dovozeno, že právo na náhradu škody v penězích podle ustanovení § 13 odst. 2 OZ, promlčení podléhá. Z obou těchto rozhodnutí vychází i nález

⁹ Látal, J. *Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v adhezním řízení*. Právní rozhledy, r. 1994, č. 10, s. 345

¹⁰ Stanovisko Nejvyššího soudu: *K adheznímu řízení a poškozený v trestním řízení*, sp. zn. Pls 3/67 ze dne 22. 2. 1967, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS, čv. 7, r. 1967, s. 225

¹¹ usnesení Vrchního soudu v Praze sp. zn. 5 Co 18/93 ze dne 31. 3. 1993, publikované ve Vybrané judikatuře ve věcech ochrany osobnosti (2 akt. a rozšířené vyd.)

¹² rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 1542/2003 ze dne 25. 9. 2003,

Ústavního soudu¹³, který v konkrétním případě dovolit nepromlčitelnost nároku na náhradu škody podle ustanovení § 13 odst. 2 OZ s odkazem na předvídatelnost soudního rozhodnutí, neboť v konkrétním řešeném případě ještě nebylo vydáno druhé rozhodnutí velkého senátu, které promlčitelnost takového práva dovodilo. Z toho důvodu byla vznesená námitka promlčení shledána proti dobrým mravům.

Pro definici bezdůvodného obohacení se samozřejmě opět užije předpisů OZ a jeho ustanovení § 451, když „bezdůvodným obohacením je majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu, plněním z neplatného právního úkonu nebo plněním z právního důvodu, který odpadl, jakož i majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů.“ Je otázkou nakolik bude v konkrétní situaci možné rozhodnout o bezdůvodném obohacení pouze na základě důkazů v rámci trestního řízení bez prokazování dalších skutečností. Možnost nárokovat bezdůvodné obohacení v adhezním řízení je přesto vítána.

3. APLIKACE PŘÍSLUŠNÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ STAVĚJÍCÍCH SE K UPLATŇOVANÉMU NÁROKU; ZEJMÉNA ÚROKY Z PRODLENÍ, POČÁTEK BĚHU LHŮTY K UPLATNĚNÍ ÚROKŮ Z PRODLENÍ, SMLUVNÍ A ZÁKONNÉ ÚROKY Z PRODLENÍ, SMLUVNÍ POKUTA, PROMLČENÍ

Úroky z prodlení a počátek běhu lhůty pro uplatnění úroků z prodlení

Adhezní řízení samo o sobě nevyklučuje, aby bylo rozhodnuto nejen o náhradě škody, nemajetkové újmy či bezdůvodném obohacení (dále jen souhrnně „Nárok“), ale také o úrocích z prodlení, ať už jedná o úroky smluvní či zákonné. Adhezní řízení je součástí trestního řízení a splývá s ním, zejména pokud jde o dokazování. Soud rozhoduje o Nároku podle hmotného práva povahy jiné než trestní (občanské, pracovní, obchodní), ale ve formě trestního řízení podle trestního řádu. Pokud tedy podle hmotného práva vzniká nárok na určité plnění, je možné o něm v trestním řízení rozhodnout. Na trestní řízení ovšem nelze subsidiárně použít jiný procesní předpis, např. občanský soudní řád, a proto jsou vyloučeny určité postupy, které občanský soudní řád umožňuje; např. je vyloučena námitka započtení. Uplatnění příslušenství v sobě zahrnuje jedno nebezpečí, a to možnost soudu odkázat poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních v souladu s ustanovení § 229 TŘ. Příslušenství sice může být uplatněno v adhezním řízení, avšak jedná-li se např. o smluvní úroky z prodlení, může vzniknout spor o tom, zda jsou oprávněné či nikoliv. Soud při rozhodování o Nároku poškozeného

¹³ nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 3168/09 ze dne 5. 8. 2010, publikovaný ve Sbírce nálezů a usn. Ústavního soudu. čv. 58. r. 2010. s. 345

musí vycházet pouze z trestního řízení, jehož primárním účelem je rozhodnutí o vinně a trestu. Součástí trestního řízení tedy nemůže být dokazování toho, zda existuje nárok na smluvní úrok z prodlení či nikoliv a je zde určité riziko, že v případě pochybností bude poškozený odkázán na občanskoprávní řízení ve vztahu k celému nároku. U úroků zákonných je toto riziko minimální, vzhledem k tomu, že jejich posouzení většinou závisí na právním, nikoliv skutkovém posouzení.

Počátek běhu lhůty pro uplatnění úroků z prodlení se pak řídí opět hmotným právem. Při stanovení lhůty prodlení je nutné vycházet z obecné povinnosti škůdce (dlužníka) plnit prvý den poté, co je o to poškozeným (věřitelem) požádán (ustanovení § 563 OZ). K tomu může dojít nezávisle na trestním řízení, když poškozený vyzve škůdce k plnění dluhu ještě před zahájením řízení. Obecně ovšem platí, že poškozený může úrok požadovat od okamžiku, kdy se obviněný (obžalovaný) dověděl nebo dovědět mohl o svém dluhu a o jeho výši, což může být od okamžiku, kdy mu bylo sděleno obvinění, případně kdy byl seznámen se spisem, či kdy mu byla doručena obžaloba, nejpozději však od okamžiku, kdy mu byl doručen trestní rozsudek. Došlo-li ke vzniku škody postupným jednáním škůdce, počítá se úrok z prodlení samostatně pro jednotlivá dílčí prodlení. Soud může v trestním řízení rozhodnout pouze o samotném nároku bez přiznání úroků z prodlení, v takovém případě lze tyto úroky uplatit samostatně v občanskoprávním řízení.¹⁴

Smluvní pokuta

V trestním řízení, respektive adhezním řízení, obecně není možné uplatňovat nárok na smluvní pokutu. Smluvní pokuta je institut občanského práva, který zajišťuje závazky, a proto se jedná o samostatný institut, který není součástí odpovědnosti k náhradě škody.¹⁵ Tento názor se ovšem nevztahuje na smluvní pokutu, která je v souladu s ustanovení § 545 odst. 2 OZ paušalizovanou náhradou škody. Pokud není mezi účastníky ujednáno odlišně, lze požadovat náhradu škody do výše smluvní pokuty a v takovém případě lze nepochybně smluvní pokutu uplatnit i v adhezním řízení.¹⁶ Pokud bude poškozený uplatňovat úroky z prodlení, smluvní pokutu nebo případně náklady vzniklé při uplatňování nároku musí toto patřičně zdůvodnit tak, aby soud mohl bez dalšího dokazování rozhodnout,

¹⁴ rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 519/2002 ze dne 13. 11. 2003

¹⁵ usnesení Vrchního soudu v Olomouci sp. zn. 6 To 102/2010 ze dne 27. 1. 2011

¹⁶ Růžička, M. Púry, J. Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice.* 1. vyd. C.H.Beck. 2007. s. 445

tzn., že musí být uvedena výše, okolnosti a zdůvodnění konkrétního nároku.

Promlčení

V případě, že je uplatňován Nárok v trestním řízení, může být kladně rozhodnuto pouze tehdy, není-li nárok z hlediska hmotného práva promlčen a není-li vznesena námitka promlčení. Promlčení se shodně jako úprava Nároků řídí občanským zákoníkem, konkrétně ustanoveními § 100 až § 114 OZ. Pokud je v trestním řízení včas uplatněn Nárok, který byl způsoben trestným činem, o němž v konkrétním případě probíhá trestní řízení, a pokud se v řízení řádně pokračuje, běh promlčecí lhůty se staví podle ustanovení § 112 OZ. Nárok je uplatněn včas pouze tehdy, byl-li učiněn nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování.¹⁷ Ke stavení promlčení tedy dojde v případě uplatnění práva u soudu v řízení nejen civilním, ale i trestním, a to nejen v řízení adhezním, ale i ve stadiu přípravného řízení.¹⁸ Pokud bude poškozený v pravomocném rozhodnutí trestního řízení odkázán na dořešení Nároků v občanskoprávním řízení, bude promlčecí lhůta pokračovat tam, kde při uplatnění v trestním řízení skončila, a to právní mocí tohoto rozhodnutí.

Pokud bude nárok podle hmotného práva promlčen a bude-li vznesena námitka promlčení, může soud v adhezním řízení odkázat na občanskoprávní řízení, ve kterém je možné rozhodnout důkladněji o námitce promlčení. Uplatňuje-li práva poškozeného osoba, které toto právo zřejmě nepřísluší, vysloví soud usnesením, že onu osobu jako poškozeného k hlavnímu líčení nepřipouští.¹⁹

4. ZMĚNA V SOUKROMÉM PRÁVU OD 1. 1. 2014 A PROMÍTNUTÍ TĚTO ZMĚNY DO ADHEZNÍHO ŘÍZENÍ

Dne 1. 1. 2014 nabude s největší pravděpodobností účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník, (dále jen „NOZ“), který do českého právního řádu přináší revoluční a zásadní změny nejen ve vztahu k úpravě pojetí škody z pohledu občanského práva, což se

¹⁷ rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR 2 Cz 14/73 ze dne 29. 10. 1973, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS. uveřejněno pod č. 31/1974

¹⁸ Stanovisko Nejvyššího soudu ČR. sp. zn. Cpj 35/78 ze dne 24. 10. 1979. publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS. uveřejněno pod č. 22/1979

¹⁹ ustanovení § 206 odst. 3 TR

nepochybně promítne i v adhezním řízení²⁰, které z hmotného práva při určování škody vychází.

NOZ nadále vychází z koncepce, že se zásadně hradí majetková újma (škoda)

a nemajetková újma se hradí pouze v případech stanovených zákonem (ustanovení § 2894 NOZ). Tyto případy jsou NOZ stanoveny dosti široce, a proto bude i větší možnost poškozeného domáhat se nemajetkové újmy v rámci trestního řízení. Obecné předpoklady, které platí pro vznik majetkové újmy, se vztahují i na újmu nemajetkovou. NOZ pro vznik odpovědnosti za škodu předpokládá zavinění na straně škůdce a v ustanovení § 2911 jeho nedbalost presumuje. Nedbalostně jedná i ten, kdo v soukromoprávním styku nejedná tak, jak se od osoby průměrných vlastností dá očekávat. Náhrady škody se může domáhat kdokoliv, v jehož zájmu mělo být plněno.²¹

Bezdůvodné obohacení je v ustanovení § 2991 NOZ upraveno obdobně jako v současné právní úpravě. Ve druhém odstavci je pouze příkladný výčet jednání, které se považuje za bezdůvodné obohacení, odlišně od dosavadní spíše taxativní úpravy. Teoreticky by tedy měla být rozšířena možnost nárokovat bezdůvodné obohacení i z jiných důvodů, než v zákonně uvedených i v trestním řízení.

NOZ se nepochybně dotkne i promlčecí doby jednotlivých práv. Obecná promlčecí doba je stanovena na tři roky. NOZ promlčení u jednotlivých institutů dosti konkretizuje a často se od současné úpravy odchyluje tím, že promlčecí dobu u jednotlivých práv spíše prodlužuje, což by mělo sloužit k ochraně věřitelů, respektive poškozených v adhezním řízení. NOZ v ustanovení § 619 odst. 1 stanoví, že promlčecí lhůta začne běžet ode dne, kdy mohlo být právo uplatněno u orgánu veřejné moci. V témže ustanovení v odst. 2 je stanoveno, že právo může být uplatněno poprvé, pokud se oprávněná osoba dozvěděla o okolnostech rozhodných pro počátek běhu promlčecí lhůty, anebo kdy se o nich dozvědět měla a mohla. Z tohoto ustanovení je patrné, že NOZ subjektivizuje promlčecí lhůtu v celém soukromém právu.²²

²⁰ NOZ zavádí nový pojem adhezních smluv, které ovšem s uplatňováním nároků poškozeného v adhezním řízení vůbec nespojují. Smlouvy uzavírané adhezním způsobem jsou v NOZ upraveny v ustanovení § 1789 a násl. Konkrétně se jedná o smlouvy uzavírané formulářovým způsobem a vztah k trestnímu řízení mohou vyvolávat pouze svým terminologickým označením.

²¹ Eliáš, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava : Sagit. 2012. s. 1028

²² Eliáš, K. a kol. *Průvodce rekodifikací NOZ - právní skutečnosti*. ASPI

5. PŘECHODNÁ USTANOVENÍ NOVÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY A JEJICH APLIKACE V ADHEZNÍM ŘÍZENÍ

NOZ v přechodných ustanoveních upravuje, jakým právním úpravou se bude řídit právní vztah po 1. 1. 2014, tedy po nabytí účinnosti NOZ. Obecné pravidlo je upraveno v ustanovení § 3028, z něhož se dozvídáme, že poměry týkající se osobních, rodinných a věcných práv se řídí ustanoveními NOZ; vznik jakož i práva a povinnosti vzniklé přede dnem účinnosti NOZ se posuzují podle dosavadních právních předpisů. Pokud není stanoveno jinak (např. u nájmu) řídí se ostatní právní poměry vzniklé přede dnem účinnosti NOZ, jakož i práva a povinnosti z nich vzniklé, včetně práv a povinností z porušení smluv uzavřených přede dnem nabytí účinnosti NOZ, dosavadními právními předpisy. NOZ připouští možnost sjednat, že se staré právní poměry budou bez dalšího řídit NOZ ode dne jeho účinnosti. I na stará práva se od 1. 1. 2014 podle ustanovení § 3030 NOZ použijí ustanovení uvedená v Hlavě I. NOZ, tj. základní zásady, na kterých NOZ stojí.²³ Pokud tedy vznikne nárok na škodu po 1. 1. 2014 bude již nutné i v adhezním řízení aplikovat NOZ, čímž dojde k posílení postavení poškozeného při uplatňování svých práv.

Co se týče promlčení práva, jsou lhůty upraveny samostatně v § 3036 NOZ a násl., když podle dosavadních právních předpisů se až do svého zakončení posuzují všechny lhůty a doby, které začaly běžet přede dnem nabytí účinnosti NOZ, jakož i lhůty a doby pro uplatnění práv, která se řídí dosavadními právními předpisy, i když začnou běžet po dni nabytí účinnosti zákona.

To vše se nepochybně projeví v adhezním řízení a s přechodem na NOZ bude vždy nutné pro konkrétní případ posoudit, podle jakého práva se bude právní poměr řídit.

Literature:

- Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 5 Tdo 160/2005 ze dne 1. 3. 2005
- Jelínek, J. Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení. článek. Právo a zákonost. r. 1991. č. 4. s. 222
- Stanovisko Nejvyššího soudu. K adheznímu řízení a poškozený v trestním řízení, sp. zn. Pls 3/67 ze dne 22. 2. 1967, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS, čv. 7. r. 1967. s. 225

²³ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník (konsolidované znění). Poslanecká sněmovna Parlamentu k § 3028, § 3030

- Důvodová zpráva k zákonu č. 181/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Obecná část
- V souvislosti s přijatou novelou TŘ provedenou zákonem č. 181/2011 Sb. je zajímavé zmínit, do kolika ustanovení se tato novela projevila ve vztahu k úpravě nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení. Nemajetkové újma a bezdůvodné obohacení se objevilo v zákoně č. 40/2009 Sb., trestním zákoníku (dále je „TZ“), v sedmi ustanoveních. V TŘ bylo takových ustanovení více než třicet a jednalo se tedy o podstatný zásah do těchto základních trestněprávních předpisů.
- nález Ústavního soudu, sp. zn. III. ÚS 124/03 ze dne 11. 12. 2003, publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu. č.v. 31. r. 2003. s. 281
- Knappová, M., Švestka, J., a kol.: Občanské právo hmotné, sv. II., 3. vydání, ASPI 2002, s. 446 a násl.
- Bednář, V. a kol. Komentář k zákonu Občanský zákoník (40/1964 Sb.). ASPI. stav k 1.1.2009. k § 420
- Látal, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v adhezním řízení. Právní rozhledy. r. 1994. č. 10. s. 345
- Stanovisko Nejvyššího soudu: K adheznímu řízení a poškozený v trestním řízení, sp. zn. Pls 3/67 ze dne 22. 2. 1967, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS, čv. 7. r. 1967. s. 225
- usnesení Vrchního soudu v Praze sp. zn. 5 Co 18/93 ze dne 31. 3. 1993, publikované ve Vybrané judikatuře ve věcech ochrany osobnosti (2 akt. a rozšířené vyd.)
- rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 1542/2003 ze dne 25. 9. 2003,
- nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 3168/09 ze dne 5. 8. 2010, publikovaný ve Sbírce nálezů a usn. Ústavního soudu. čv. 58. r. 2010. s. 345
- rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 519/2002 ze dne 13. 11. 2003
- usnesení Vrchního soudu v Olomouci sp. zn. 6 To 102/2010 ze dne 27. 1. 2011
- Růžička, M. Púry, J. Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vyd. C.H.Beck. 2007. s. 445
- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR 2 Cz 14/73 ze dne 29. 10. 1973, publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS. uveřejněno pod č. 31/1974
- Stanovisko Nejvyššího soudu ČR. sp. zn. Cpj 35/78 ze dne 24. 10. 1979. publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS. uveřejněno pod č. 22/1979
- ustanovení § 206 odst. 3 TŘ

- NOZ zavádí nový pojem adhezních smluv, které ovšem s uplatňováním nároků poškozeného v adhezním řízení vůbec nesouvisí. Smlouvy uzavírané adhezním způsobem jsou v NOZ upraveny v ustanovení § 1789 a násl. Konkrétně se jedná o smlouvy uzavírané formulářovým způsobem a vztah k trestnímu řízení mohou vyvolávat pouze svým terminologickým označením.
- Eliáš, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Ostrava : Sagit. 2012. s. 1028
- Eliáš, K. a kol. Průvodce rekonstrukcí NOZ - právní skutečnosti. ASPI
- Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník (konsolidované znění). Poslanecká sněmovna Parlamentu k § 3028, § 3030

Contact – email

kocina@akplzen.cz

ODŠKODŇOVÁNÍ OBĚTÍ TRESTNÝCH ČINŮ V ČESKÉ REPUBLICE

JOSEF KUČHTA

Masarykova Univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek seznamuje s důvody vedoucími k přijetí zákona o odškodňování obětí trestné činnosti v České republice, vysvětluje jeho základní zásady. Poukazuje na některé legislativní nedostatky i na problémy s realizací zákona v praxi. Na základě statistik navrhuje určitá kriminologická zlepšení právní úpravy i činnosti příslušných orgánů.

Key words in original language

Odškodňování, oběť, viktimizace, trestní právo, kriminologie, trestný čin, náhrada škody, pachatel trestného činu, ministerstvo spravedlnosti.

Abstract

The article solves purposes, object and reasons of filing of the remuneration statute of victims of penal crimes in Czech Republic, concerns its basic principles. It shows deficiencies in legislature and problems with its realization in the practice. On the base of statistic it suggests improvements in the criminologic sense of law regulation and in activities of appropriate organs.

Key words

Remuneration, victim of crime, victimisation, penal law, criminology, crime, compensation of damage, ministry of justice, perpetrator for criminal act.

1. POTŘEBA A DŮVODY ODŠKODŇOVÁNÍ OBĚTÍ TRESTNÝCH ČINŮ V ČR.

Problematice obětí a jejich odškodňování byla v České republice až do nedávné doby na rozdíl od pachatelů trestné činnosti věnována poměrně malá pozornost. Situace z hlediska trestněprocesního, kde byla publikována řada článků i monografie ohledně postavení a práv osoby poškozeného¹, je přitom lepší než v kriminologické oblasti, kde

1 Např. Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. Praha: C.H.Beck, 2007

k systematickému publikování prakticky nedochází.² Učebnice kriminologie v ČR a ve Slovenské republice, stejně jako kriminologické výzkumy k této problematice zatím mlčí.³ Jedinou několikařádkovou zmínku, pojednávající o kompenzaci škod obětem, je možno najít pouze v pražské učebnici kriminologie z roku 2008.⁴ Přitom tato problematika nabývá zejména ve vztahu k obětem postiženým primární i sekundární viktimizací zcela zásadního významu. Na tom nic nemění fakt, že o příslušných žádostech rozhoduje správní orgán ve správním řízení, neboť je třeba při tom operovat s celou řadou trestněprávních pojmů.

Nebyl ani zcela přesně definován pojem oběti trestného činu, když existovala řada definic různé šíře. Pro účely této práce, tedy pro odškodňování obětí, je redukován pojem oběti pouze na ty fyzické osoby dotčené trestným činem, které jsou vymezeny v § 2 odst. 2,3 nového zákona č. 45/2013 Sb.⁵ Pro oběť je charakteristický vznik újmy a v důsledku toho i zhoršení sociálního postavení jako bezprostředního následku jednání vykazujícího znaky trestného činu. Není rozhodující, zda pachatel činu byl odhalen a je možno proti němu vést trestní stíhání, naopak rozhoduje sociální aspekt oproti zajištění práv poškozeného v průběhu trestního řízení.

O odčinění křivd a o náhradu škody způsobené oběti by se měl přičinit především pachatel. Pokud tak neučiní dobrovolně, musí právo obsahovat vhodné instituty, jak pachatele k náhradě škody oběti přinutit. Takovým instrumentem je např. institut poškozeného v trestním řízení, který má mj. oprávnění požadovat po pachateli trestného činu náhradu škody přímo v trestním řízení a za tím účelem je vybaven řadou procesních práv. Rozsudek soudu obsahující povinnost pachatele nahradit poškozenému škodu v určité výši je přímým vykonatelným právním titulem.

V praxi se však zřetelně ukazuje, že ani takové donucovací právní prostředky nejsou vždy s to zaručit oběti ve všech případech odškodnění pachatelem. Je tomu tak nejčastěji proto, že pachatel nemá a ani do budoucna nebude mít na náhradu škody dostatek prostředků (je nemajetný, bez perspektiv, často se vyhýbá poctivé práci, k níž ho

2 Jako výjimku viz např. K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumů obětí v ČR, studie, IKSP Praha, 1999

3 Viz např. Válková,H.,Kuchta,J. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky.2. vydání. Praha:C.H.Beck, 2012; Madliak, J.,Čvečko,T.,Baňacký,M. Kriminológia. UPJŠ Košice, 2005; Tomášek,J. Úvod do kriminologie. Grada, 2010; Dianiška,G. a kol. Kriminológia. Plzeň: Vydavatelství A. Čeněk, 2009 aj.

4 Novotný,O.,Zapletal,J. Kriminologie. 3. přepracované vydání. Praha: 2008, str. 169.

5 Blíže k pojmu oběti viz např. Novotný, O., Zapletal, J. Kriminologie, Praha:Eurolux Bohemia, 2001, str. 128

také není možno donutit, často mívá další přednostní závazky, jako je vyživovací povinnost k dětem apod., značná část odsouzených ve výkonu trestu nepracuje, naopak je zatěžována např. náklady na výkon trestu). Časté jsou také případy, kdy pachatel není trestně odpovědný, nelze ho tudíž v trestním řízení odsoudit a oběť, resp. poškozený jsou se svými nároky odkázáni na drahé a dlouhotrvající občanskoprávní řízení. Konečně jsou praktické i případy, kdy pachatel trestného činu není vůbec vypátrán a není tedy možno po nikom škodu vymáhat. Nemožnost nahradit způsobené škody tak vede nepochybně k další sekundární viktimizaci obětí trestných činů.

2. PRÁVNÍ ÚPRAVA ODŠKODŇOVÁNÍ OBĚTÍ VE SVĚTĚ A U NÁS.

Tento stav začala právní teorie a praxe, ale i politici v řadě zemí považovat za nespravedlivý vůči obětem trestných činů a od šedesátých let jsme svědky snah o to, aby alespoň v nejkřiklavějších případech poskytoval kompenzace přímo stát. tato snaha byla v některých zemích dovršena přijetím zákonů, které zakládají právní povinnost státu poskytnout obětem trestných činů při splnění určitých podmínek náhradu škody či kompenzace. Na stát pak může popř. přejít právo vymáhat poskytnutá plnění na pachatelích (regres). První program kompenzace poskytované státem vypracoval Nový Zéland v roce 1964, následovaly USA v roce 1966, Austrálie a Kanada v roce 1967. Program kompenzace postupně přijaly všechny západoevropské státy, v některých z nich jsou tyto programy velmi velkorysé (např. Francie).⁶

V České republice byl takový zákon po mnoha váháních přijat v roce 1997 (zákon č. 209/1997 Sb. o odškodňování obětí trestných činů). Existence vnitrostátní úpravy byla pak nepochybně jedním ze základních kroků směřujících k tomu, aby Česká republika mohla přistoupit k Evropské úmluvě o odškodňování obětí násilných trestných činů, kterou signatářské státy Rady Evropy přijaly již v roce 1983. ČR k ní přistoupila 15. 10. 1999, Úmluva byla vyhlášena ve Sbírce mezinárodních smluv pod č. 141/2000 a pro ČR vstoupila v platnost dne 1. 1. 2001. Novějším evropským právním základem se stala směrnice Rady 2004/80/ES ze dne 29. dubna 2004 o odškodňování trestných činů, a následně i směrnice Rady a EP 2011/36/EU z 5. dubna 2011, z poslední doby pak směrnice EP a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu.

Uvedený zákon vcelku respektoval závazky, které jsou v těchto pramenech uvedeny a které spočívají zejména v závazku přispět na odškodnění těm, kteří utrpěli těžké ublížení na zdraví následkem úmyslného trestného činu a těm, kteří byli v péči osoby, která

⁶ Viz op. cit. v pozn. č. 4, str. 169

následkem takového činu zemřela (čl. 2 odst. 1 Úmluvy), v závazku pokrýt odškodněním alespoň ušlý výdělek, výlohy léčby a hospitalizace, výlohy spojené s pohřbem a pokud jde o vyživované osoby, i ušlé výživné (čl. 4 Úmluvy), a v závazku přijmout opatření k tomu, aby případní žadatelé měli k dispozici informace o systému odškodňování (čl. 11). Současně stát vytvořil i příslušné zdroje pro odškodňování, jejichž součástí je i příspěvek obviněného v rámci narovnání podle trestního řádu (podle § 312 odst. 2 musí obviněný z peněžní částky k obecně prospěšným účelům určit nejméně 50 procent státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytované podle zvláštního zákona).⁷

Tento zákon představoval oproti předcházejícímu stavu rozhodující krok vpřed, přesto však byla právní úprava obětí v ČR roztržštěná do několika zákonů, postavení oběti jako adresáta zvláštní péče ze strany státu nebylo ze strany státu komplexně řešeno, další procesní práva oběti byla nekoncepčně rozptýlena v různých zákonech. Nebylo také vyčerpávajícím způsobem upraveno, jak se mají orgány činné v trestním řízení chovat, vedle toho vyvstala potřeba zavedení nových institutů známých ze zahraničních úprav.

To vše vedlo cca po 15 letech k nové komplexní úpravě práv oběti trestných činů jediným zákonem, kterým se stal zákon č. 45/2013 Sb., který vstoupil v účinnost 1. 7. 2013. Vedle procesních práv oběti upravuje též problematiku i sociální, finanční a další pomoci obětem trestných činů. Významným předmětem úpravy je mj. také poskytování peněžité pomoci obětem trestných činů státem (§ 1 písm. b) tohoto zákona (dále jen ZOTČ). Tato problematika je upravována v ust. §§ 23 až 37 ZOTČ. Oproti předcházející právní úpravě nedoznalo odškodňování podstatných změn a do nového zákona byla v podstatě převzata s relativně málo podstatnými změnami předcházející úprava, která se vcelku osvědčila.

Největší rozdíly mezi úpravami lze vymezit takto :

- rozšíření okruhu příjemců peněžité pomoci o oběti trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a o běti, které jsou obětí trestného činu týrání svěřené osoby, pokud jim vznikla nemajetková újma,
- skutečnost, že dochází ke zvýšení paušálních částek odškodnění,
- faktické rozšíření okruhu osob pozůstalých, které budou mít právo na odškodnění, o sourozence a registrovaného partnera,

⁷ V podrobnostech viz Šámal,P.,Král,V., Baxa,J., Púry,F. Trestní řád, komentář – díl II, 4 vydání, Praha: C.H.Beck, 2007, str. 1844-1846

- nárok obětí na náhradu škody či nemajetkové újmy vůči pachateli však bude nově přecházet na stát, a to v rozsahu poskytnuté peněžité pomoci,
- zvýšením informovanosti oběti o právu na peněžitou pomoc povede patrně ke zvýšení počtu případů uplatnění tohoto práva,
- oběť se v širším rozsahu poskytuje také cizím státním příslušníkům a cizincům (§ 23 odst. 2 písm. b až d) ZOTČ,
- prodloužení lhůty pro podání žádosti o poskytnutí finanční náhrady občanem a zkrácení lhůty pro vyřízení této žádosti správním orgánem.

3. KONCEPCE A ZÁKLADNÍ ZÁSADY NOVÉHO ZÁKONA O ODŠKODŇOVÁNÍ OBĚTÍ.

Zákon je koncipován tak, že na jeho podkladě vznikají právní vztahy mezi státem a obětí. Vztahu mezi pachatelem trestného činu a obětí, které přísluší nárok na náhradu škody, se tento zákon přímo netýká. Nově byl zvolen postup, aby v rozsahu poskytnutého odškodnění na stát přešel nárok na náhradu škody vůči pachateli. Při splnění podmínek požadovaných zákonem pak vzniká oběti na poskytnutí pomoci nárok, o jehož výši rozhoduje státní orgán – ministerstvo spravedlnosti podle okolností případu a poměrech oběti.

3.1 ZÁKLADNÍ ZÁSADY ZÁKONA O ODŠKODNĚNÍ OBĚTÍ TRESTNÝCH ČINŮ.

Přijatý zákon vychází zejména z těchto principů:

a)

Stát bude poskytovat pomoc na odškodnění jen závažnější újmy na zdraví, neboť ta zpravidla představuje závažnou překážku toho, aby poškozený vlastními silami dosáhl stejných životních podmínek, jako měl před vznikem újmy. Nahrazují se škody na zdraví způsobené jak úmyslnými, tak i nedbalostními trestnými činy, což je poměrně široké pojetí ve srovnání s jinými státy. Oproti některým jiným státům se ovšem na druhé straně nenahrazuje škoda majetková, jejíž odškodnění nebývá tak aktuální, navíc při stanovování skutečné výše této škody a jejího dopadu na sociální pozici oběti by se nepochybně vyskytly závažné důkazní obtíže. V úvahu je třeba vzít i fakt, že trestná činnost s majetkovým aspektem představuje přibližně 80 procent celkové kriminality v ČR, což by vedlo k podstatnému zvýšení okruhu osob požadujících tuto pomoc a k neúměrnému zatížení rozhodujících orgánů, i když břemeno prokázání výše škody tíží v tomto případě žadatele. Z podobného důvodu zákon nepočítá s odškodněním bagatelních škod na zdraví, které zpravidla nevedou k podstatnému zhoršení pozice oběti (podle § 24 odst. 2 ZOTČ se pomoc poskytne

jen tehdy, jestliže v důsledku ublížení na zdraví je znesnadněn obvyklý způsob života oběti nejméně po dobu tří týdnů. Jinak jsou definice ublížení na zdraví a těžké újmy na zdraví podle § 24 odst. 2,3 TOTČ prakticky identické s definicemi § 122 odst. 1,2 trestního zákoníku. Oproti dřívější úpravě, která zohledňovala kritérium bodového ohodnocení pro určení oběti tak, aby celková výše bodového ohodnocení za bolest podle vyhl. 440/2001 Sb. dosáhla alespoň 100 bodů, jde takto o rozšíření okruhu obětí pro účely odškodňování. Systém dřívějšího bodového ohodnocení byl pro zjištění osoby jednodušší, výhody nové koncepce, která odpovídá i zahraničním úpravám, však patrně převažují, neboť bude možno lépe zohledňovat konkrétní okolnosti jednotlivých případů a dojde k rozšíření okruhu oprávněných žadatelů. V případě pochybností o tom, zda oběť splňuje podmínky, je rozhodující orgán povinen tuto pomoc poskytnout.

b)

Stát poskytne pomoc jen na částečné odškodnění, neboť smyslem odškodnění není kompenzovat celou vzniklou újmu, ale stát by měl poskytnout jen takové plnění, které může přispět k významnějšímu zlepšení sociálního postavení oběti blížící se úrovni před ublížením na zdraví, tedy překlenout zhoršenou sociální situaci oběti v důsledku trestného činu. Oběť by i touto cestou měla být motivována k tomu, aby se domáhala svých nároků na pachatele a aktivně přispěla k objasnění všech rozhodných skutečností. Z tohoto důvodu se také pomoc poskytne jen tehdy, jestliže škoda na zdraví nebo v důsledku smrti způsobená trestným činem nebyla plně uhrazena (§ 25 odst. 2 ZOTČ). Jsme toho názoru, že bude třeba vždy zkoumat, zda a jaká část škody byla již nahrazena v době, kdy vznikne překlenovací potřeba oběti, a zda tato potřeba i po nahrazení škody vůbec skutečně vznikne a existuje. Podmínka neuhrazení újmy musí být splněna patrně v době, kdy bylo rozhodováno o žádosti na odškodnění. Dikce výše uvedeného ustanovení nasvědčuje tomu, že nárok na odškodnění nevzniká vůbec v případě, že škoda byla plně nahrazena, i když překlenovací potřeba je v konkrétním případě vyšší. Je otázkou, zda tato podmínka by neměla být změkčena v případech zvláštního zřetele hodných.

c)

S tím souvisí i maximální výše poskytnuté peněžité pomoci, která činí pro oběti, kterým bylo způsobeno ublížení na zdraví, buď paušální částkou 10000.- Kč (podle předchozí úpravy 25000.- Kč), nebo ve výši, která představuje obětí prokázanou ztrátu na výděлку a prokázané náklady spojené s léčením, maximálně však ve výši 200000.- Kč (dříve 150000.- Kč). Oproti dřívější právní úpravě se již tedy nevychází z prokázaných dalších nákladů, např. nákladů na pohřeb či z výživného. Osobám, kterým byla způsobena těžká újma na zdraví, se poskytne buď paušální částka 50000.- Kč nebo ve výši, která představuje obětí prokázanou ztrátu na výděлку a náklady léčení, a to až do výše 200000.- Kč. Osobám pozůstalým po zemřelé oběti náleží pak paušální částka 200000.- Kč (dříve 150000.- Kč), v případě

sourozence pak 175000.- Kč. Peněžítá pomoc poskytovaná váce takovým obětem nesmí ve svém součtu přesáhnout částku 600000.- Kč. Je-li počet pozůstalých více než tři osoby, poskytovaná částka se u každé osoby přiměřeně krátí. Zcela nově je pak zavedena možnost úhrady nákladů spojených s poskytnutím odborné psychoterapie a fyzioterapie či jiné odborné služby zaměřené na nápravu vzniklé nemajetkové újmy, a to až do celkové výše 50000.- Kč u osob uvedených v § 24 odst. 1 písm. d) ZOTČ. Pokud již bylo poskytnuto odškodnění osobě, které bylo ublíženo na zdraví, toto ustanovení se neuplatní, nepatří to však pro osoby, kterým byla způsobena těžká újma na zdraví, u těchto osob tedy může dojít k souběhu obou forem pomoci. Je přitom na oběti, aby prokázala výši ztráty na výděлку a náklady léčení, neboť právě oběť má největší možnosti, jak tyto údaje co nejrychleji obstarat a doložit, a přitom se chrání její soukromí před zásahy státní moci v natolik intimní sféře, jako je např. její zdravotní stav. Současně se respektuje úloha Ministerstva spravedlnosti jakožto rozhodujícího orgánu, který nemá žádný vyšetřovací aparát. Ten bude pouze ověřovat, zda předkládané údaje jsou správné a úplné, nebude je tedy od základu zjišťovat. Nezbytná oprávnění pro ministerstvo pro ověřování předkládaných údajů obsahuje § 11 ZOOTČ včetně možnosti pracovníků ministerstva nahlížet v nezbytném rozsahu do trestních spisů. Nové údaje, které tak budou pracovníci ministerstva zjišťovat, budou pouze okrajové a doplňující, nikoliv zásadní povahy (např. při nahlédnutí do spisu může pracovník poměrně jednoduše zjistit, zda se skutek stal, zda jde skutečně o poškozeného, zda oběť uplatnila svůj nárok v adhezním řízení apod.

d)

Zákon současně obsahuje důvody, za nichž stát pomoc neposkytne, aby se předešlo jejímu zneužití. Ty jsou obligatorní povahy a existence kteréhokoliv z nich je vždy důvodem pro odepření celého peněžitého odškodnění. Základním důvodem pro odepření pomoci je skutečnost, že oběť je stíhána jako spoluobviněný pro daný trestný čin nebo je účastníkem takového trestného činu. Zákon zde přiznává stejné důsledky hmotněprávnímu pojmu účastník i procesnímu pojmu spoluobviněný. Účastenství je třeba vykládat v souladu s § 24 nového trestního zákoníku. Pokud trestní stíhání neskončí pravomocným odsuzujícím rozsudkem a nebude tedy možno s jistotou stanovit, zda oběť je účastníkem na daném činu, je nutno vyjít z varianty pro oběť příznivější a peněžité odškodnění jí přiznat. Na druhé straně je třeba širěji vykládat pojem „spoluobviněný“ tak, aby např. v případě formálního vyloučení věci ze společného řízení k samostatnému jednání, kdy oběť ztratí formálně postavení spoluobviněného, byl kladen důraz na fakt, že oběť je pro daný trestný čin rovněž trestně stíhána, a nikoliv na v podstatě technickou otázku, zda se tak děje ve společném řízení.⁸ Opačný závěr by vedl k absurdním důsledkům a nedůvodným nerovnostem mezi jednotlivými spoluobviněnými.

⁸ Op. cit. v pozn. 5, str. 21,22

Jestliže stát na sebe fakticky přebírá závazek odškodnit oběť, může na druhé straně nepochybně požadovat, aby taková oběť učinila vše k odhalení pachatele trestné činnosti a pro to, aby tento pachatel také způsobenou škodu nahradil, v opačném případě by byl pachatel neodůvodněně zvýhodňován na úkor státu. Proto pomoc nelze poskytnout tomu, kdo svým chováním brání řádnému a včasnému objasnění trestné činnosti a postihu (i občanskoprávnímu) jejího pachatele. Důvodem pro nepřiznání pomoci je proto obligatorně také skutečnost, že oběť nedala souhlas k trestnímu stíhání pachatele tam, kde je tento souhlas nutný, nebo neposkytla orgánům činným v trestním řízení potřebnou součinnost (§ 27 ZOTČ). Je plně na rozhodnutí oběti, jaké možnosti si zvolí, např. nepodat trestní oznámení, nevypovídat, vyhýbat se trestnímu řízení nebo přímo nadřžovat pachateli trestného činu, a vzdát se tak možnosti úspěšně se domáhat vyplacení peněžité pomoci a v řadě případů i možnosti, že pachatel bude odsouzen, i úspěšného domáhání se náhrady škody v trestním i občanskoprávním řízení.

e)

S tím úzce souvisí možnost snížení nebo nepřiznání pomoci podle § 29 ZOTČ, pokud soud přihlédně k sociální situaci oběti, k míře spoluzavinění na vzniku škody ze strany oběti a k tomu, zda oběť využila všech zákonných prostředků, aby uplatnilo své právo na náhradu škody vůči pachateli trestného činu. Peněžitou pomoc je možno v takových případech snížit a v závažnějších případech nepřiznat vůbec. Pokud sociální situace oběti je tak dobrá, že by výše poskytnuté pomoci byla pro ni jen zanedbatelná, nemá odškodnění smysl a zbytečně by zatěžovalo stát. Ke snížení z tohoto důvodu by mělo docházet spíše výjimečně, neboť z důvodů potřeby rychlého vyřízení věci nelze podrobněji zkoumat sociální situaci oběti tak, aby mohlo být spravedlivě rozhodnuto ve výjimečných případech. Za nevyužití všech zákonných prostředků k uplatnění uvedených nároků lze považovat podle našeho názoru zejména zaviněně pozdní oznámení trestného činu, ale také zejména nepodání civilní žaloby před uplynutím promlčecí lhůty nebo nepodání návrhu na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v trestním řízení nejpozději před zahájením dokazování v hlavním líčení.⁹

f)

Pomoc má smysl, pokud bude oběti vyplacena co nejdříve, aby mu ulehčila v nejtěžší situaci a dokázala ještě např. zabránit i sekundární viktimizaci. Dalším důvodem pro stanovení poměrně krátkých lhůt je i fakt, že zejména v případech, kde nebylo zahájeno trestní stíhání, bude s narůstajícím časovým postupem stále obtížnější posoudit, zda jsou splněny všechny podmínky pro přiznání pomoci. Proto jsou stanoveny poměrně krátké lhůty jak pro podání žádosti o přiznání peněžité

9 Jelínek, J. A kol. Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou. Praha: Leges, 2013, str. 138, 139

pomoci, i když nový zákon je ve prospěch obětí prodloužil (žádost je třeba podat nejpozději do dvou let ode dne, kdy se oběť dozvěděla o škodě způsobené trestným činem, nejpozději do 5 let po spáchání trestného činu, jinak právo zaniká), tak pro vyřízení věci Ministerstvem spravedlnosti (žádost musí být vyřízena nejpozději do 3 měsíců od podání žádosti a předložení potřebných podkladů, tato doba se pak prodlužuje až o šedesát dnů, jsou-li naplněny důvody § 30 odst. 3 ZOTČ). Příslušný je speciální odbor ministerstva spravedlnosti, který má současně již zkušenosti s vyřizováním žádostí o náhradu škody způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Orgán vydává rozhodnutí, pokud žádosti vyhoví, pomoc poskytne, v případě zamítnutí žádosti rozhodnutím je třeba v této lhůtě sdělit žadateli důvody, pro které pomoc nelze poskytnout. Orgán je povinen postupovat ve správním řízení podle správního řádu, proti zápornému rozhodnutí však není možno podat si opravný prostředek ani není možno rozhodnutí přezkoumat v přezkumném řízení, proti pravomocnému rozhodnutí může žadatel podat žalobu podle soudního řádu správního (§ 30, odst. 5,6 ZOTČ). K rychlosti řízení přispívá i zákonná možnost pro oběť nahradit doklady o svých majetkových, tedy majetkových a výdělkových poměrech, čestným prohlášením (§ 31 odst. 2 ZOTČ), jehož forma a obsah nejsou zákonem stanoveny.

g)

Na rozdíl od předchozí právní úpravy stát již nemá vůči oběti právo na vrácení vyplacené pomoci, pokud se oběť domohla náhrady škody, nárok obětí na náhradu škody či nemajetkové újmy vůči pachateli však bude nově přecházet na stát, a to v rozsahu poskytnuté peněžité pomoci. Důvodem byla zřejmě složitost a nepřehlednost situací, které na základě toho podle staré úpravy v praxi vznikaly v závislosti na tom, zda oběť již svým jménem uplatnila v řízení před soudem nárok na náhradu celé škody nebo zda jí byl tento nárok již přiznán¹⁰ či byla s nárokem odkázána na občanskoprávní řízení. Proto nebylo toto ustanovení v praxi uplatňováno. Nyní realizované pojetí odpovídá účelu a smyslu poskytnuté pomoci, neboť sekundárním účelem poskytnutí pomoci je i reparace újmy způsobené oběti trestným činem. Postavení oběti se tak zlepšuje v tom směru, že již nebude muset poskytnutou peněžitou pomoc vracet, nebude muset vymáhat náhradu škody v tomto rozsahu od pachatele sama, postačí, když k tomu státu poskytne potřebnou součinnost.

h)

Aby oběť mohla včas a řádně realizovat své oprávnění podle ZOTČ, je třeba ji o jejích právech řádně poučit. Obecnou povinnost poskytnout poučení poškozenému mají orgány činné v trestním řízení podle § 46 trestního řádu, nicméně v jejich činnosti se vyskytovaly

10 Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti, Praha:C.H.Beck, 1998, str. IX

nedostatky, které vedly i k tomu, že počet podaných žádostí byl v uplynulých letech poměrně malý. ZOTČ ve svém § 8 odst. 1 písm. g) výslovně zavazuje policejní orgány poskytnout oběti poučení, za jakých podmínek a v jakém rozsahu má právo na peněžitou pomoc včetně poučení o lhůtě pro podání žádosti. Tyto informace je třeba poskytnout písemně, a pokud o to oběť požádá, vysvětlí jí Policie ČR nebo policejní orgán tyto informace srozumitelně i ústně. Informace musí být dostatečně konkrétní a musí být způsobilým vodítkem pro uplatnění práva oběti. Měla by proto obsahovat zejména účel peněžité pomoci, okruh oprávněných subjektů, lhůty pro podání žádosti, náležitosti této žádosti, kontakt na orgán příslušný pro podávání žádosti a rozhodování o ní, rozsah peněžité pomoci, informaci o právní úpravě poskytování pomoci podle tohoto zákona apod. S dotazem na poskytnutí dalších informací o právu na peněžitou pomoc se může oběť obrátit na některý ze subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem (§ 9 písm. b) ZOTČ). V §131 ZOTČ jsou vypočteny obligatorní náležitosti žádosti o poskytnutí finanční pomoci adresované Ministerstvu spravedlnosti tak aby bylo vyhověno požadavku na rychlé a jednoduché získání potřebných podkladů. Některé doklady je dokonce možno nahradit čestným prohlášením. Samotnou žádost je vedle toho třeba posuzovat vždy z hlediska jejího obsahu, neboť zákon žádné formální náležitosti nestanoví. Pokud oběť nepřipojí k žádosti všechny požadované údaje a doklady, není to důvodem k odmítnutí žádosti, ale ministerstvo je povinno vyzvat žadatele k jejímu doplnění. K usnadnění situace žadatelů zavedlo již ministerstvo spravedlnosti tiskopisy¹¹ je však povinno přijmout i žádosti podané i jinak než na tomto tiskopise. V rámci poradenské činnosti ze strany nestátních organizací se obětem pro to, aby získali peněžitou pomoc, obvykle doporučuje, aby trestný čin neprodleně oznámili Policii ČR, připojili se se svým nárokem na náhradu škody k trestnímu řízení, od ošetřujícího lékaře si vyžádali zprávu o zranění včetně bodového ohodnocení, řádně sestavili žádost o poskytnutí, případně vyplnili příslušný dotazník a zaslali ji na příslušný odbor ministerstva spravedlnosti, přičemž se uvádí i kontakty pro získání dalších informací.¹²

i)

Česká republika se prostřednictvím ustanovení tohoto zákona zapojila do této formy ochrany obětí trestné činnosti na mezinárodní úrovni a na základě principu reciprocity poskytuje i pomoc cizím státním příslušníkům. V případě občanů České republiky a osob s trvalým pobytem na území státu Evropské unie poskytuje Ministerstvo spravedlnosti pomoc těmto obětem podle § 23 odst. 2, dále pak § 34 až 36 ZOTČ (tzv. přeshraniční případy), jiným cizím státním příslušníkům pak podle § 14e ZOOTČ pouze za podmínek a v rozsahu

11 Žádost a dotazník lze vytisknout z webové stránky <http://portal.justice.cz>

12 Např. Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, příručka pro pomáhající profese. Praha : Grada Publishing, 2007, str. 170, 171

stanoveném vyhlášenou mezinárodní smlouvou, kterou je Česká republika vázána.

4. HODNOCENÍ A NÁVRHY DE LEGE FERENDA.

Celková koncepce zákona se zdá být vyhovující, nepochybně však lze do budoucna navrhopvat i určité dílčí změny, vyjadřující zejména přesnější způsob vypočtení výše pomoci vzhledem k faktu, že na pomoc je při splnění podmínek právní nárok, zlepšit právní postavení oběti v řízení o poskytnutí pomoci, ale na druhé straně i zakotvit určité postihy v případech jejího zneužití. Úvahy by bylo lze vést např. v následujících směrech:

- přesněji od sebe odlišit případy dané v § 28 ZOTČ, tzn. určit lépe podmínky, za kterých oběť obdrží paušální částku ve výši 10000.- Kč, resp. 50000.-Kč, a kdy pomoc reprezentuje prokázanou ztrátu na výdělku, a to i do budoucna ve formě ušlého zisku. Paušální částka by měla být poskytována v závažných případech osobám, které nejsou výdělečně činné, a tedy nelze u nich určit ztrátu na výdělku (důchodci, studující, nezaměstnaní). Tyto případy jsou velmi individuální a není asi možno je paušalizovat. V některých případech by se tato částka mohla zdát poměrně vysokou vzhledem k menšímu zhoršení sociální situace. Naopak zejména u důchodců by tato částka mohla být v konkrétních případech nedostatečná, když představuje přibližně jeden až pět jejich průměrných důchodů. Stálo by možná za úvahu poskytnout orgánu možnost v takových případech vyplatit částku nižší než tvoří současný paušál, případně i vyšší, v rámci určitého rozpětí, které by mohl zákon stanovit. Ve druhém případě je třeba vyplatit podle zákona oběti prokázanou ztrátu na výdělku a náklady spojené s léčením včetně ušlého zisku do budoucna. Tento ušlý výdělek nebývá často v době poskytování pomoci znám, je poměrně těžko dokazatelný a zejména poskytovajícím orgánem obtížně ověřitelný po stránce věcné i časové, zejména pokud je možno nahradit příslušné doklady čestným prohlášením. Jako pojistka zde sice funguje maximální částka k vyplacení ve výši 200000,- Kč pro jednu oběť, nicméně v případech, kdy ztráta na výdělku evidentně nepřekročí tuto hranici, by stálo za úvahu pokusit se zde vyplatit částku určitým způsobem paušalizovanou, např. měsíčním násobkem dosahované průměrné mzdy, kterou by bylo i možno stanovit pro určité typy činností také paušálně.
- Zajímavou se jeví možnost v odůvodněných případech rozhodnout i o vyplacení určitého pravidelného plnění – renty, a to i po delší dobu, pokud by se taková oběť nemohla domoci náhrady škody, popř. plnění ve splátkách. Lze si představit situace, kdy pouhé jednorázové odškodnění dostatečným způsobem nerehabilituje viktimitizační následek trestného činu a ani jednorázové vyplacení vyšších částek nemusí být vhodné vzhledem k psychickému či jinému stavu oběti.

- Za úvahu by stála i možnost pro případ zvláště mimořádných okolností prodloužit lhůtu k podání žádosti o poskytnutí pomoci, když si lze představit, že právě velmi vážné zdravotní poškození i psychického charakteru (znehynění, dlouhé bezvědomí, koma, ztráta paměti apod.) by mohly být důvodem, pro který by oběť nemohla dodržet dvouletou i pětiletou stanovenou lhůtu a nepodala bez svého zavinění žádost včas. Skutečnost, že v takovém případě nyní právo na poskytnutí pomoci zaniká a lhůtu nelze navrátit, lze nyní důvodně považovat jako tvrdost zákona, kterou však podle současné úpravy nelze odstranit.¹³ Objektivní lhůta pro podání žádosti počíná běžet od spáchání trestného činu, když dobou spáchání je okamžik dokončení jednání.¹⁴ Stojí za úvahu, zda by počátek běhu této lhůty neměl být pro tyto případy konstruován rozdílně, a to až od okamžiku, kdy nastane následek trestného činu, neboť s tím je ve většině případů v praxi třeba spojovat počátek primární viktimizace.
- Výslovně není řešen ani případ, kdy oběť po přiznání pomoci náhradu škody dále nevymáhá. Domnívám se, že v takovém a obdobných případech by měla být zakotvena povinnost oběti vrátit či oprávnění státu odejmout celou částku poskytnuté pomoci nebo alespoň její významnou část. Zákon nepamatuje ani na případy, kdy pomoc je vylákána např. lstí nebo uvedením nesprávných údajů v nedbalostní formě, tím spíše, že podle zákona je v žádosti o přiznání možno nahradit údaje o majetkových a výtěžkových poměrech čestným prohlášením. I zde by zřejmě oběť měla takto získané částky vrátit, patrně na základě občanskoprávní žaloby, a právo státu na toto vrácení by mělo být též v zákoně ošetřeno. Komentář k zákonu o ZOTČ tyto situace neřeší, uvádí pouze, že důsledkem nepravdivého čestného prohlášení může být uplatnění odpovědnosti za přešůpek podle § 21 odst. 1 písm. g) přešůpkového zákona. V úvahu přichází pro závažné úmyslné případy vylákání odšůkdnění i určitá úprava trestního zákoníku, když dosud nemusí být jasné, zda by se jednalo o obecný podvod podle § 209, úvěrový podvod podle § 211 nebo o dotační podvod podle § 212 trestního zákoníku.
- V zájmu oprávněné redukce případů, kdy musí oběť namísto pachatele odšůkdnit stát, by bylo nepochybně vhodné věnovat větší pozornost možnostem vymáhání náhrad škod od pachatelů trestných činů. V tomto směru nový zákon situaci zlepšuje, když podle § 33 poskytnutím peněžité pomoci přechází nárok oběti na stát v rozsahu poskytnuté peněžní pomoci. V některých případech

13 Peřina, P. Zkušenosti ministerstva spravedlnosti z realizace zákona o poskytování peněžité pomoci. Diskusní příspěvek in op. uvedeném v pozn. č. 2, str. 63

14 Viz např. Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, str. 61

jsou již některé benefity pro pachatele trestných činů podmíněny celou náhradou způsobené škody (např. možnost odklonu, podmíněného propuštění), bylo by možné uvažovat i o takové podmínce např. při upuštění o potrestání, při amnestiích apod. Pokud ovšem právo na náhradu přechází na stát, není jasné, zda by pachatelé mohli takto těchto benefitů dosáhnout (zda by stačilo např. zaplacení náhrady škody státu)

5. STATISTIKA, ZÁVĚR

Při přípravě zákona č. 209/1997 Sb., tedy v roce 1997, se metodou kvalifikovaného odhadu dospělo k závěru, že náklady na peněžitou pomoc by mohly představovat výdaj ze státního rozpočtu ve výši přibližně 15 milionů Kč ročně (s touto částkou pracovala důvodová zpráva k zákonu). Předpokládalo se ovšem velké množství podávaných a opodstatněných žádostí. Těmto odhadům neodpovídala realita, když např. jen za období prvních 9 měsíců roku 1998 bylo odboru odškodňování Ministerstva spravedlnosti doručeno celkem 169 žádostí o poskytnutí peněžité pomoci, z toho bylo jen 16 žádostí vyřízeno kladně, 127 negativně a peněžitá pomoc byla poskytnuta v celkové výši 433 959,- Kč.¹⁵

Poněkud zaráží, že se počet odůvodněných žádostí nezvýšil ani v dalších letech. Tak např. v roce 2005 bylo řešeno 132 žádostí, z toho byla pomoc poskytnuta ve 43 případech v celkové výši 1969402,- Kč, nevyhověno bylo celkem 50 žádostem, z toho nejvíce z důvodů neprokázání ztráty (11 případů) a z důvodu plnění pojišťovny (14 případů). V posledním sledovaném období za rok 2008 bylo řešeno 118 žádostí, z toho byla pomoc poskytnuta ve 37 případech ve výši 4095708,- Kč, nevyhověno bylo celkem 66 žádostem, z toho nejvíce z důvodů uplynutí lhůty pro podání (17 případů) a neprokázání ztráty (9 případů).¹⁶ V roce 2012 bylo podáno celkem 134 žádostí a z předchozího roku bylo přesunuto 31 žádostí, peněžitá pomoc byla poskytnuta v 67 případech v celkové výši 6412036,- Kč, nevyhověno bylo 46 žádostem. Přitom případy ublížení na zdraví včetně usmrcení dosahují řádově několika tisíc ročně.

Z uvedeného lze vyvodit, že počty podaných žádostí ani počty žádostí kladně vyřízených se v dlouhodobém průměru nijak podstatně neměnily a figurují ve statistikách v řádu desítek až stovek případů ročně, podstatněji vzrostly jen částky vyplacené jako pomoc (přibližně dvojnásobně, což může být z velké části způsobeno inflačními tlaky i podstatným zvýšením výše mezd v daném období odrážejících se ve

15 Op. cit v předch. pozn., str. 63

16 Statistiky převzaty ze serveru Ministerstva spravedlnosti <http://portal.justice.cz> – přehled vyřizování agendy odškodňování za rok 2005 a 2008, převzato ke dni 25. 10. 2010

výpočtech ušlé mzdy pro účely zákona). Setrvalý minimální stav počtu podaných žádostí, nebyl zatím vysvětlen žádným kriminologickým výzkumem, nicméně by snad bylo možno vysvětlit si tento fakt tím, že občanům nebyly možnosti odškodňování dostatečně známy včetně skutečnosti, že při splnění poměrně snadných podmínek je na poskytnutí pomoci státem právní nárok. Zde je možno vidět rezervy v činnosti nestátních organizací zabývajících se pomocí obětem trestných činů, např. Bílého kruhu bezpečí, ale je třeba se i ptát, zda svou povinnost poučovat oběti trestního činu plnily i orgány činné v trestním řízení. Lze ovšem předpokládat, že situace se za účinnosti nového zákona změnila podstatně k lepšímu, když i důvodová zpráva k zákonu počítá se zvýšením objemu vyplacení pomoci o 4 až 5 milionů Kč, což je podle našeho názoru minimalistický odhad, neboť kromě zvýšení informovanosti a částek peněžité pomoci dochází i k rozšíření okruhu oprávněných žadatelů.

I novou právní reglementaci poskytování peněžité pomoci obětem trestné činnosti lze považovat za plně souladnou s právním základem vyplývajícím z evropského práva a hodnotit ji jako kladný počín. Na peněžitou pomoc ze strany státu je však přesto třeba pohlížet jako na subsidiární záležitost, kdy je třeba využívat nejprve primárních možností odškodňování (náhrady škody) podle obecných právních předpisů, zejména podle občanského zákoníku, občanského soudního řádu a trestního řádu. Lze očekávat, že i vzhledem k zavedeným novinkám se počet případů odškodnění v brzké době zvýší a situace obětí po hmotné stránce dozná pozitivních změn.

Literature:

- Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. poškozený a adhezní řízení v České republice. Praha: C.H.Beck, 2007
- K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumů obětí v České republice, studie, IKSP Praha, 1999
- Novotný, O., Zapletal, J. Kriminologie. Praha: Eurolex Bohemia, 2001
- Šámal, P., Král, V., Baxa, J., Púry, F. Trestní řád, komentář – díl II, 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007
- Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti. Praha: C.H.Beck, 1998
- Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada Publishing, 2007
- Jelínek, J., Gřivna, T. A kol. Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges, 2012

- Jelínek, J. A kol. Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou. Praha: Leges, 2013
- <http://portal.justice.cz>

Contact – email

josef.kuchta@law.muni.cz

ODKLONY Z POHLEDU OBĚTI A POŠKOZENÉHO

JANA KURSOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Článek se zaměřuje na roli oběti a poškozeného v českém trestním řízení. V článku bude popsáno postavení poškozeného u jednotlivých druhů odklonů, zejména s ohledem na možnost zapojení se do trestního řízení a náhradu škody. Dále budou v článku nastíněny případné problematické momenty současné úpravy odklonů z pohledu poškozeného a jejich možné řešení.

Key words in original language

Odklony, poškozený, náhrada škody

Abstract

This article is focused on the role of victim and injured party in the Czech criminal proceedings. The article describes position of injured party within particular kinds of diversions, mainly with regard to the opportunity of involvement in criminal proceeding and damage compensation. Possible problems in current form of diversions from the view of injured party will be outlined further as well as eventual solutions.

Key words

Diversions; injured party, damage compensation

Úvodem

Zavádění alternativních způsobů řešení trestních věcí, ke kterým patří mimo jiné právě odklony, je jedním z důsledků pronikání restorativního pojetí spravedlnosti do českého trestního řízení. Pro restorativní pojetí spravedlnosti je typické, že trestný čin není vnímán jako střet pachatele a státu, ale jako konflikt mezi dvěma osobami.¹ Z toho důvodu je důraz kladen především na odstranění konfliktního rázu trestního řízení a aktivní participaci zúčastněných stran. Cílem je mimo jiné zabránit sekundární viktimizaci oběti, aby nemusela absolvovat často traumatizující a časově náročné trestní řízení a zefektivnit způsob reparace majetkových následků, aby poškozený

¹ Sotolář, A. et al: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, Praha: C. H. Beck, 2000, 468 s., ISBN 8071793507.

mohl snadněji a rychleji dosáhnout náhrady škody.² Důležitým pozitivem je tak menší časová a finanční náročnost alternativního způsobu řešení trestních věcí, odklony jsou tedy jedním z prostředků racionalizace trestní justice.

Cílem článku je popsat postavení poškozeného při využívání odklonů. Obecně odklony v trestním řízení rozumíme zvláštní způsoby trestního řízení, alternativní ve vztahu k standardnímu projednání věci v hlavním líčení, v rámci nichž je možné trestní věc vyřídit v stejně plnohodnotně jako v klasickém trestním řízení. Zjednodušeně lze říci, že podstatou odklonů je, že trestní řízení nedospěje do svého obvyklého konce, tedy vynesení rozsudku, ale od této cesty se odkloní a věc se vyřídí jinak.

Pro účely článku byly vybrány dva typické odklony - podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 a násl. zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, ve znění pozdějších předpisů, dále jen "trestní řád") a narovnání (§ 309 a násl. trestního řádu). Podmíněné zastavení trestního stíhání je v současné době nejčastěji aplikovaným odklonem a četnost jeho využívání lze označit za uspokojivou, zatímco odklon ve formě narovnání je využíván jen minimálně.

Postavení poškozeného bude popsáno také u dvou odklonů v širším slova smyslu, a to u trestního příkazu (§ 314e a násl. trestního řádu), který je velmi často využívaným institutem, a u dohody o vině a trestu (§ 175 a násl. trestního řádu), která byla do českého trestního řádu zavedena v roce 2012. Na tom, zda řadit tyto dva instituty mezi odklony nepanuje jednoznačná shoda. Dohodu o vině a trestu řadí mezi odklony například J. Čentěš nebo J. Jelínek, opačný názor zastává například F. Ščerba.³

Ve vztahu k obvyklému projednání věci v hlavním líčení se jedná se o alternativní způsoby řešení, v rámci kterých dochází k významnému odchýlení od standardní podoby trestního řízení, což je typickým rysem pro odklony v trestním právu procesním. Trestní příkaz a dohoda o vině a trestu se tedy vydávají ve zvláštním řízení, neznamenají ale jiné vyřízení věci, protože mají povahu odsuzujícího rozsudku. Z tohoto důvodů je jejich povaha coby odklonu poněkud sporná a tyto instituty proto nemohou být označeny za typický odklon. Nicméně vzhledem k velmi významnému odchýlení od standardní podoby trestního řízení, je možno je chápat jako jakési odklony v širším slova smyslu, a jako takovým jim bude věnována pozornost i v tomto článku.

² Zehr, H.: Úvod do restorativní justice, Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, 48 s., ISBN 8090299814.

³ Čentěš, J. et al: K aplikácii inštitútu konania o dohode o vine a treste. Trestněprávní revue, 2008, č. 1.; Jelínek, J.: Nad poslední (osmdesátou třetí) novelou trestního řádu a osmou novelou trestního zákoníku. Kriminallistika, 2012, č. 4.; Ščerba, F. et al: Dohoda o vině a trestu, Praha: Leges, 2012, 128 s., ISBN 9788087576304.

Podmíněné zastavení trestního stíhání

K využití podmíněného zastavení trestního stíhání je nutný pouze souhlas obviněného, souhlas poškozeného zde na rozdíl od právní úpravy narovnání chybí (§ 307 trestního řádu). Podmíněné zastavení trestního stíhání je typickým odklonem, jeho úprava by tedy měla odpovídat základním principům restorativní spravedlnosti - mělo by tak být dbáno na aktivní participaci zúčastněných stran a zvolený způsob řešení trestní věci by měl být přijímán jako vhodný oběma stranami, nikoli pouze obviněným. Motivací poškozeného k udělení souhlasu s podmíněným zastavením trestního stíhání by v případě podmíněného zastavení trestního stíhání byla náhrada škody bez nutnosti absolvovat často zdlouhavé a náročné trestní řízení.

Stížnost s odkladným účinkem proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání může podat obviněný i poškozený. Podmínkou pro aplikaci podmíněného zastavení trestního stíhání (a narovnání) je náhrada škody a vydání bezdůvodného obohacení, pro zjednodušení bude v obou případech dále pojednáno pouze o náhradě škody.

Existují tři způsoby, jak může obviněný u podmíněného zastavení trestního stíhání splnit podmínku náhrady škody. V ideálním případě škodu, pokud byla způsobena, nahradí obviněný ihned. Tvrzení obviněného o tom, že nahradil škodu, je vždy třeba ověřit. Pokud obviněný nemá jednorázově potřebné množství finančních prostředků, může s poškozeným uzavřít o náhradě škody dohodu. Tato možnost se jeví jako velmi vhodná vzhledem k tomu, že často může docházet k situacím, kdy škoda bude větší než aktuální možnosti pachatele. Jedná se tedy o způsob, jak učinit podmíněné zastavení trestního stíhání řešením vhodným pro širší okruh pachatelů, zároveň je zde pojistka pro poškozeného v podobě zkušební doby, kdy jednou z podmínek osvědčení se ve zkušební době je právě náhrada škody. Třetí možností pak je, že obviněný učiní potřebná opatření k náhradě škody - např. složí potřebnou částku do úschovy nebo nahlásí pojistnou událost.

Z dikce zákona vyplývá, že podmíněného zastavení trestního stíhání lze využít i tehdy, pokud žádná škoda způsobena nebyla, jinak by mohlo jít o znevýhodnění pachatelů, kteří škodu nezpůsobili. Škodu by patrně bylo možné nahradit i uvedením v předešlý stav, pokud je takové řešení reálné, účelné a souhlasí s ním poškozený. Na rozdíl od narovnání není v případě podmíněného zastavení trestního stíhání výslovně uvedena také náhrada nemajetkové újmy, což se nejeví jako logické.

Nově byla do úpravy podmíněného zastavení trestního stíhání zavedena také podmínka složení finanční částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti podle zvláštního právního předpisu. K uplatnění této podmínky dochází, pokud je to odůvodněno povahou a závažností spáchaného přečinu, okolnostmi jeho spáchání anebo poměry obviněného. Tato podmínka byla převzata z právní

úpravy narovnání, které je však minimálně využíváno mimo jiné právě pro nemajetnost pachatelů a jejich neschopnost podmínku složení částky na peněžitou pomoc obětem splnit. Pozitivní na této novince je, že využití podmíněného zastavení trestního stíhání nyní může být rozšířeno i na závažnější trestné činy, u kterých by jinak k využití odklonů dříve dojít nemohlo, protože by se takový způsob řešení jevil s ohledem na závažnost spáchaného trestného činu jako nedostatečný. Otázkou také je, zda zavedením této podmínky, převzaté z institutu narovnání, nedojde k ještě většímu oslabení již nyní velmi málo využívaného institutu narovnání.

Aby u závažnějších trestných činů nedocházelo k omezení přístupu méně majetných pachatelů k tomuto typu odklonu, mohla by být alternativně k podmínce složení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti stanovena podmínka vykonání adekvátního počtu hodin obecně prospěšných prací. Pokud se obviněný může v případě, kdy to bude odůvodněno povahou a závažností přečinu, okolnostmi jeho spáchání nebo poměry obviněného, zavázat, že se během zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se dopustil přečinu, mohl by se na stejném principu dobrovolně zavázat, že místo složení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti, vykoná určitý objem obecně prospěšných prací.

Narovnání

Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání musí s využitím institutu narovnání souhlasit kromě obviněného také poškozený (§ 309 trestního řádu). Pokud existuje více poškozených, musí souhlasit všichni. Obviněný i poškozený mohou proti rozhodnutí o narovnání podat stížnost s odkladným účinkem. Poškozený i obviněný musejí být poučeni o svých právech a o podstatě institutu narovnání. Před rozhodnutím o schválení narovnání soud a v přípravném řízení státní zástupce vyslechne poškozeného a obviněného zejména ke způsobu a okolnostem uzavření dohody o narovnání, zda dohoda o narovnání mezi nimi byla učiněna dobrovolně a zda souhlasí se schválením narovnání (§ 310 trestního řádu).

Podmínkou pro schválení narovnání je, že obviněný uhradí škodu. Škodu může buď uhradit, nebo je mu dána možnost učinit jiná opatření k náhradě. Oproti podmíněnému zastavení trestního stíhání zde však chybí možnost uzavřít s poškozeným o náhradě škody dohodu, což je logické, jelikož práva poškozeného by v případě narovnání nebyla chráněna zkušební dobou a potřebou obviněného se v této době osvědčit. Stejně jako u podmíněného zastavení trestního stíhání bude i u narovnání přicházet do úvahy patrně také možnost uvedení v předešlý stav. Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání je v případě narovnání v zákoně výslovně uvedeno také odčinění nemajetkové újmy, což se jeví jako vhodné.

Další podmínkou pro rozhodnutí o schválení narovnání je složení peněžité částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti podle zvláštního právního předpisu (§ 309 odst. 1 písm. d) trestního řádu). Zde došlo oproti předchozí úpravě ke zjednodušení,

keré je třeba uvítat. Dříve musela být část peněz určena konkrétnímu adresátovi na obecně prospěšné účely, což bylo komplikované, netransparentní a mohlo vést ke zneužívání. Určitým negativem této podmínky je, že může omezovat přístup méně majetných osob k narovnání, což vede spolu s větší časovou náročností narovnání k tomu, že tohoto druhu odklonu je využíváno pouze minimálně. Teoreticky by však částka určená na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti mohla být i symbolická, přiměřená majetkovým poměrům konkrétního obviněného.

Trestní příkaz

Oproti narovnání, které je v současné době využíváno minimálně, je trestní příkaz (§ 314e trestního řádu) velmi využívaným prostředkem racionalizace trestní justice. Samosoudce může bez projednání věci v hlavním líčení vydat trestní příkaz jen na základě spisového materiálu, pokud je skutkový stav spolehlivě prokázán opatřenými důkazy. Trestní příkaz obsahuje označení soudu, který trestní příkaz vydal, den a místo vydání trestního příkazu, označení obviněného, výrok o vině a uloženém trestu, poučení o právu podat odpor a výrok o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení, jestliže byl nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení řádně uplatněn (§ 314f trestního řádu).

U vyřízení věci trestním příkazem není zapotřebí souhlasu poškozeného. To ale může mimo jiné poškozenému způsobovat také problém s včasným uplatněním nároku na náhradu škody. Poškozený musí stihnout uplatnit nárok do vydání trestního příkazu⁴, nemusí se ale včas dozvědět o záměru soudce rozhodnout věc trestním příkazem. Je proto zapotřebí klást důraz na informování poškozeného o možnosti vyřízení věci trestním příkazem a nutnosti uplatnit včas nárok na náhradu škody.

Podle ustanovení § 46 trestního řádu jsou orgány činné v trestním řízení povinny poškozeného o jeho právech poučit a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění. V souvislosti s přijetím zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a změně některých zákonů, došlo ke změně trestního řádu, kdy byl do ustanovení § 2 doplněn odstavec 15, který stanoví, že orgány činné v trestním řízení jsou povinny v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho práv, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků.

Obviněný, osoby, které jsou oprávněny podat v jeho prospěch odvolání, a státní zástupce mohou podat proti trestnímu příkazu odpor (§ 314 g trestního řádu). Oprávnění podat proti trestnímu příkazu odpor však není dáno poškozenému a ten tedy nemá žádnou možnost,

⁴ Šámal, P. et al: Trestní řád: komentář, Praha: C. H. Beck, 2013, 4564 s., ISBN 9788074004650.

jak se proto vydání trestního příkazu bránit. Pokud poškozený například včas uplatní nárok na náhradu škody, ale ve výroku náhrada škody chybí, nemá možnost tuto chybu sám zvrátit, ale musí se spoléhat pouze na případné podání odporu státním zástupcem.

Pokud byl proti trestnímu příkazu podán ve lhůtě oprávněnou osobou odpor, trestní příkaz se tím ruší a samosoudce nařídí ve věci hlavní líčení. Při projednání věci v hlavním líčení není samosoudce vázán právní kvalifikací ani druhem a výměrou trestu obsaženými v trestním příkazu (§ 314g odst. 2 trestního řádu). Pokud by měli poškození obecné právo odporu, mohlo by se stát, že by automaticky využívali tohoto oprávněného prostředku s vidinou toho, že v následném hlavním líčení může oproti trestnímu příkazu dojít ke zhoršení postavení obviněného, přenášeli by tak většinu věcí do hlavního líčení a odstranili by tak hlavní výhodu, kterou trestní příkaz přináší, a to je rychlost řízení. V úvahu tak připadá zavést oprávnění poškozeného podat odpor alespoň do výroku o náhradě škody nebo zakotvit možnost poškozeného vznést námitku vůči státnímu zástupci. Ten by následně mohl rozhodnout buď o nedůvodnosti takové námítky, nebo by ve prospěch obviněného mohl podat odpor.

Dohoda o vině a trestu

Dohoda o vině a trestu (§ 175 a násl. a § 314o a násl. trestního řádu) byla do českého trestního řádu zavedena v roce 2012. O jednání o dohodě o vině a trestu státní zástupce vyrozumí poškozeného, pokud výslovně neprohlásil, že se vzdává procesních práv, která mu zákon jako poškozenému přiznává. Státní zástupce poškozeného zároveň upozorní na možnost uplatnit nárok na náhradu škody (nemajetkové újmy, vydání bezdůvodného obohacení) nejpozději při prvním jednání o dohodě o vině a trestu (§ 175a odst. 2 trestního řádu).

Státní zástupce při sjednávání dohody o vině a trestu dbá také na zájmy poškozeného, zejména sjednává adekvátní druh trestu a zohledňuje zájem poškozeného na náhradě škody. Je-li poškozený sjednávání dohody o vině a trestu přítomen, vyjádří se zejména k rozsahu a způsobu náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení (§ 175a odst. 5 trestního řádu). Dohodu o vině a trestu lze sjednat i bez přítomnosti poškozeného, pokud byl vyrozuměn, ale nedostavil se bez dalšího, pokud byl vyrozuměn, ale nedostavil se a prohlásil, že nárok na náhradu škody uplatňovat nebude nebo pokud byl vyrozuměn, ale nedostavil a nárok na náhradu škody již uplatnil. Uplatnil-li poškozený nárok na náhradu škody, ale nedostavil se, může se za něj státní zástupce dohodnout až do výše uplatněného nároku (§ 175a odst. 5 trestního řádu).

Dohoda o vině a trestu obsahuje mimo jiné také rozsah a způsob náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení a podpis poškozeného, pokud byl sjednávání dohody přítomen a souhlasí-li s rozsahem a způsobem náhrady škody (§ 175a odst. 6 trestního řádu). Nedošlo-li k dohodě o náhradě škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, státní

zástupce na tuto skutečnost v návrhu na schválení dohody o vině a trestu soud upozorní (§ 175b trestního řádu). O návrhu na schválení dohody o vině a trestu rozhoduje soud ve veřejném zasedání. Předseda senátu vyrozumí o době a místě řízení také poškozeného, případně jeho zmocněnce. Po vyjádření obviněného umožní soud také poškozenému, je-li přítomen, aby se vyjádřil (§ 314q trestního řádu).

Poškozený se ve svém vyjádření obvykle zaměří na důsledky, které měl čin obviněného na jeho život, může se vyjadřovat také ke sjednávání dohody o vině a trestu, k tomu, jaká byla jeho účast na tomto jednání, zda byl včas a řádně poučen o svých právech a podobně. Především se pak může vyjádřit také k návrhu na schválení dohody o vině a trestu, pokud jde o výrok o náhradě škody, nemateriální újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení. Může také navrhnout, aby soud sám na podkladě spisového materiálu rozhodl o jeho nárocích v souladu s § 314r odst. 4 trestního řádu a § 228 trestního řádu, i když jeho nároky vůči obviněnému nebyly zahrnuty ve sjednané dohodě o vině a trestu. Za tímto účelem může ze skutkového i právního hlediska argumentovat ve prospěch uznání vlastních nároků.⁵

Případný postup soudu podle § 314r odst. 4 trestního řádu ve spojení s § 228 trestního řádu může být pro obviněného velmi překvapivý - uzavřel se státním zástupcem za určitých podmínek dohodu o vině a trestu a soud tuto dohodu v podstatě může změnit tím, že pro obviněného nečekaně přizná poškozenému i náhradu škody. V tomto případě však odsuzující rozsudek soudu nebude v souladu se sjednanou dohodou o vině a trestu a obviněný tak může proti rozsudku, kterým soud schválil dohodu o vině a trestu, podat odvolání podle ustanovení § 245 odst. 1 trestního řádu.

Soud dohodu o vině a trestu neschválí kromě jiného také tehdy, je-li nesprávná z hlediska rozsahu a způsobu náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení (§ 314r odst. 2 trestního řádu). K tomu může dojít například tehdy, pokud dohoda o vině a trestu žádnou takovou povinnost obviněného neobsahuje, i když ze skutkových okolností je zřejmé, že ke škodě došlo. Důvodem pro neschválení dohody o vině a trestu budou také případy, kdy státní zástupce zcela opominul práva obviněného, kterého například nevyrozuměl o jednání o dohodě o vině a trestu nebo ho nepoučil, že může uplatnit svůj nárok nejpozději při prvním jednání.⁶

Proti rozsudku, kterým soud schválil dohodu o vině a trestu může poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, podat odvolání pro

⁵ Šámal, P. et al: Trestní řád: komentář, Praha: C. H. Beck, 2013, 4564 s., ISBN 9788074004650.

⁶ Tamtéž.

nesprávnost výroku a o náhradě škody (nemajetkové újmy, vydání bezdůvodného obohacení), ledaže v dohodě o vině a trestu souhlasil s rozsahem a způsobem náhrady škody (nemajetkové újmy, bezdůvodného obohacení) a tato dohoda byla soudem schválena v podobě, s níž souhlasil (§ 245 odst. 1 trestního řádu).

Při rozhodování soudu o dohodě o vině a trestu může z hlediska náhrady škody dojít k následujícím variantám. Pokud poškozený souhlasí s dohodou nebo pokud rozsah náhrady škody dohodnutý státním zástupcem za poškozeného odpovídá nároku řádně uplatněnému poškozeným, o nároku bude rozhodnuto v rozsahu uvedeném v dohodě (§ 314r odst. 1 trestního řádu). Pokud součástí dohody není náhrada škody nebo je povinnost k náhradě škody sjednána v menším rozsahu, než v jakém byla náhrada škody poškozeným uplatněna, je nárokem v dohodě soud vázán a ve zbytku, pokud je skutkový stav spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, soud postupuje podle § 228 trestního řádu a uloží obviněnému povinnost nahradit škodu. Pokud skutkový stav není spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, postupuje soud podle § 229 trestního řádu a odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních (314r odst. 4 trestního řádu).

Návrhy de lege ferenda

U podmíněného zastavení trestního stíhání by bylo vhodné podmínit tento způsob vyřešení věci souhlasem poškozeného, stejně jako je tomu u narovnání. Dále by bylo vhodné doplnit do úpravy podmíněného zastavení trestního stíhání také náhradu nemajetkové újmy, která zde v současné době chybí. Alternativně k podmínce složení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti by bylo vhodné upravit také možnost obviněného zavázat se k vykonání určitého množství obecně prospěšných prací. Otázkou je, zda zavedením podmínky složení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti také do právní úpravy podmíněného zastavení trestního stíhání nedojde k ještě většímu oslabení využívání institutu narovnání.

U trestního příkazu může být problematické včasné uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným. Zcela zde také abscentuje možnost obrany poškozeného, pokud není trestním příkazem a o řádně uplatněné náhradě škody rozhodnuto. Toto omezení práv poškozeného by mělo být odstraněno zavedením možnosti poškozeného podat odpor do výroku o náhradě škody (podobně jako je tomu u dohody o vině a trestu, kdy poškozený může podat odvolání pro nesprávnost výroku o náhradě škody).

V souvislosti se snahou vylepšit v trestním řízení postavení poškozeného je otázkou, zda nepodmínit schválení dohody o vině a trestu jeho souhlasem, případně dokonce samotnou náhradou škody nebo nemajetkové újmy v penězích, jež mu byla trestným činem způsobena nebo vydáním bezdůvodného obohacení, které bylo na jeho úkor získáno. Pokud by z praktických zkušeností s aplikací dohodě o vině a trestu vyplynulo, že poškození jsou pravidelně se svými nároky

odkazování do občanskoprávního řízení, bylo by vhodné zvážit zavedení těchto změn. Pokud má být dohoda o vině a trestu jedním z prostředků racionalizace trestní justice, který vede ke zrychlení a zjednodušení trestního řízení, nemělo by současně využívání tohoto institutu komplikovat situaci poškozeným, ale mělo by zajišťovat také rychlejší a snadnější reparaci majetkových následků trestné činnosti páchané obviněnými.

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že obecně se postavení poškozeného v českém trestním řízení v posledních letech zlepšuje, a to jednak v souvislosti se zaváděním a zlepšováním jednotlivých forem odklonů, které často urychlují proces trestního řízení a ulehčují poškozenému získání náhrady škody, ale také například v souvislosti s přijetím nového zákona o obětech trestných činů, který zdůrazňuje potřebu dbát v rámci trestního řízení na práva poškozených a obětí trestné činnosti. Výše byly uvedeny problematické momenty úpravy jednotlivých odklonů z pohledu poškozeného a náměty, které by postavení poškozených při využívání odklonů v českém trestním řízení mohly v souladu s principy restorativní justice ještě dále vylepšit.

Literature:

- Čentěš, J. et al: K aplikácii inštitútu konania o dohode o vine a treste. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 1.
- Jelínek, J.: Nad poslední (osmdesátou třetí) novelou trestního řádu a osmou novelou trestního zákoníku. *Kriminalistika*, 2012, č. 4.
- Sotolář, A. et al: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, Praha: C. H. Beck, 2000, 468 s., ISBN 8071793507.
- Šámal, P. et al: *Trestní řád: komentář*, Praha: C. H. Beck, 2013, 4564 s., ISBN 9788074004650.
- Ščerba, F. et al: *Dohoda o vině a trestu*, Praha: Leges, 2012, 128 s., ISBN 9788087576304.
- Zehr, H.: *Úvod do restorativní justice*, Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, 48 s., ISBN 8090299814.

Contact – email

206483@mail.muni.cz

UŽITÍ RESTORATIVNÍCH PROGRAMŮ V ČESKÉM TRESTNÍM PROCESU

PETRA MASOPUST ŠACHOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstrakt

Zákon o obětech trestné činnosti zavádí do české právní úpravy pojem „restorativních programů“. V současné době je v praxi možno se jako s restorativním programem setkat pouze s mediací, jež jako službu nabízí Probační a mediační služba ČR. Zákonná úprava nestanoví žádné obsahové požadavky na restorativní programy obecně a současně nenastihuje ani procesní provázanost programů s trestním řízením. Příspěvek se zamýšlí nad tím, o jakých typech restorativních programů je možno uvažovat a jakým způsobem je možno programy začlenit do stávající úpravy trestního řízení.

Key words in original language

Restorativní justice, restorativní programy, mediace v trestních věcech, odklony od trestního řízení, dohoda o vine a trestu

Abstract

The Law on the Victims of Criminal Acts introduces the term “restorative programmes” into the Czech legislation. At the moment, the only restorative scheme used in practices is a mediation offered as a service by the Probation and Mediation Service of the Czech Republic. The legislation sets neither content requirements on the restorative programmes in general nor does it indicate any procedural interconnectedness of the programmes with the criminal proceedings. This paper gives a thought to the types of restorative programmes to be considered and how these schemes could be integrated into the current legislation regulating the criminal proceedings.

Key words

Restorative justice, restorative programmes, mediation in criminal matters, diversions in criminal proceedings, plea bargaining

1. RESTORATIVNÍ PROGRAM JAKO NOVÝ INSTITUT ČESKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA

Pojem „restorativní program“ byl do české trestněprávní úpravy zaveden zákonem o obětech trestných činů¹. Jde o první ustanovení, které svým názvem přímo odkazuje na koncept restorativní justice. Nelze říct, že by myšlenky restorativní justice byly českému trestnímu právu neznámé, nicméně jejich dosavadní promítnutí do trestněprávní úpravy bylo spíše poskrovné. Přímé odkazy na restorativní principy a východiska se navíc svým výskytem omezovaly jen na doprovodné texty k zákonům, ať už ve formě důvodových zpráv² či výkladových komentářů³. Taktéž česká odborná literatura se povětšinou soustředila jen na základní charakteristiku pojmu „restorativní justice“, na vytyčení primárních východisek konceptu a na popis základních forem restorativních programů, přičemž do hlubších úvah a diskuzí se nepouštěla.⁴

¹ § 39 odst. 1. písm. b) zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (dále jen jako „zákon o obětech TČ“)

² Důvodová zpráva k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže odkazuje na pojem restorativní justice pouze jedenkrát. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4&ct=210&ct1=0>.

³ Komentáře:

1. Šámal P. a kol.; Trestní řád; Komentář II.; 6. vydání; C. H. Beck; Praha; 2008; str. 2333 - 2335
2. Šámal P., Válková H., Sotolář A., Hrušáková M.; Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Komentář; 1. vydání; Praha: C. H. Beck; 2004; str. 82 - 84

⁴ Viz zejména (řazeno dle data publikace):

1. Válková H. a Sotolář A.; Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?; in: Trestní právo 1/2000; str. 4 - 11
2. Sotolář A., Púry F., Šámal P.; Alternativní řešení trestních věcí v praxi; Praha: C. H. Beck; 2000; str. 9 - 15
3. Karabec Z. (ed.); Restorativní justice – Sborník příspěvků a dokumentů; Institut pro kriminologii a sociální prevenci; 2003; zejména str. 5 – 22, str. 23 – 38
4. Kuchta J., Válková H. a kol.; Základy kriminologie a trestní politiky; C. H. Beck; Praha; 2005; str. 179 – 182, str. 290 – 291
5. Rozum J., Kotulan P., Luptáková M., Scheinost M., Tomášek J. a Špejra M.; Uplatnění mediace v systému trestní justice II.; Institut pro kriminologii a sociální prevenci; Praha; 2010; str. 14 - 27
6. Růžička M., Púry F., Zezulová J.; Poškozený a adhezní řízení v České republice; C. H. Beck; Praha; 2007; str. 309 – 310, str. 533 – 534
7. Štern P., Ouředníčková L., Doubravová D. (eds.); Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů; Portál; Praha; 2010; zejména str. 9 – 16, str. 17 – 28, str. 29 – 36

2. DILEMATA RESTORATIVNÍHO HNUTÍ

Opačné však platí pro koncept restorativní justice samotný. Je třeba připomenout, že časné restorativní tendence se objevují nejdříve v praxi, a to na počátku 70. let 20. stol. Na akademicko-teoretickém poli se objevují nejranější příspěvky přibližně o deset let později. Teprve poté se restorativní justici dostává pozornost na úrovni národních legislativ a mezinárodně-smluvních dokumentů.⁵ Restorativní justice tak ve své obecné tendenci představuje jakési hnutí zdola. Její prvopočátky jsou roztrženy na osamělé pokusy změnit jak praxi, tak hodnotové nastavení trestních systému jednotlivých států. Navíc tyto snahy reflektují místní zvyklosti, tradice, odlišnosti právních systémů atd., a tak mají postupně vyvíjející se typy restorativních programů různé podoby. Přestože tedy mezi zastánci a propagátory restorativní justice panuje shoda o tom, že slovy Howarda Zehra je:

trestný čin narušením lidské integrity a mezilidských vztahů,

trestný čin vytváří povinnosti a závazky a

hlavním závazkem je dát věci do pořádku⁶,

probíhá již od počátku tvorby prvních teoretických úvah odborná debata zasahující širokou škálu otázek, na které nejsou odpovědi jednotné. Vedle diskuzí, jakým způsobem a v jakém rozsahu by měl být koncept restorativní justice zapojen do trestního procesu, jaké programy jsou či nejsou restorativní, a jak jejich restorativnost měřit, nepanovala a stále nepanuje ani shoda v tom, jak samotnou restorativní justici definovat.

Hledání definice restorativní justice a měřítka, které přístupy a programy jsou či nejsou restorativní ilustrují následující polemiky⁷.

⁵ Chronologický přehled vývoje např.: McCold P.; The recent history of restorative justice: Mediation, circles, and conferencing; In: Sullivan D., Tiff L.; Handbook of Restorative Justice; Routledge; London and New York; 2006; str. 35 - 41

⁶ Zehr H.; Úvod do restorativní justice; Sdružení pro probaci a mediaci v justici; Praha; 2003; str. 14

⁷ Nástin polemiky o definici restorativní justice a míry restorativnosti byl

Zjednodušeně je možno říci, že diskuze se odvíjí mezi dvěma názorovými tábory. Ten prvý, tzv. puristé, vychází z definice restorativní justice, kterou předkládá britský kriminolog Tony Marshall: „restorativní justice je proces, v rámci něhož se strany, jichž se trestný čin dotýká, sejdou dohromady za tím účelem, aby společně jednaly o následcích trestného činu a o tom, jak tyto následky vyřešit do budoucna“⁸. Tento model je orientován na samotný proces, jehož stěžejním prvkem a funkčním předpokladem je dobrovolnost účasti, tj. je odmítán jakýkoliv prvek donucení ze strany státu, resp. trestního systému.⁹

Druhému táboru, tzv. maximalistům, tato definice nevyhovuje z důvodu přílišné obecnosti na straně jedné a úzkého pojetí na té druhé. Obecnost definice je shledávána v tom, že neodkazuje na náhradu vzniklých škod a tak nezaručuje, že samotný proces bude tímto směrem orientován. Na druhou stranu je definice příliš úzká v tom ohledu, že omezuje restorativní justici pouze na programy, kde mají jednotliví účastníci možnost sejít se ke společnému hledání řešení. To pak vylučuje ty případy, kdy taková setkání nejsou možná nebo nejsou vhodná.¹⁰ Maximalisté se proto orientují spíše na výsledek řízení (programu) a na hodnoty, které z konceptu restorativní justice vycházejí¹¹, přičemž však z definičního rámce nevylučují prvky donucení. Maximalisté za definici předkládají: „restorativní

prezentován a připraven pro konferenci „Deset let od přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže: bilance a perspektiva“ pořádanou Českou kriminologickou společností v Olomouci dne 14. 6. 2013.

⁸ Zernova M. a Wright M.; Alternative vision of restorative justice; in: Johnstone G. a Van Ness D. W. (eds.); Handbook of Restorative Justice; Willan Publishing; 2007; str. 92

⁹ Blíže např. 1) Zernova M. a Wright M.; Alternative vision of restorative justice; in: Johnstone G. a Van Ness D. W. (eds.); Handbook of Restorative Justice; Willan Publishing; 2007; str. 92, 94 - 95, 97;

2) Willemsens J.; Restorative justice: a discussion of punishment; in: Walgrave L. (ed.); Repositioning Restorative Justice; Willan Publishing; 2003; str. 29

¹⁰ Zernova M. a Wright M.; Alternative vision of restorative justice; in: Johnstone G. a Van Ness D. W. (eds.); Handbook of Restorative Justice; Willan Publishing; 2007; str. 92

¹¹ tamtéž; str. 93

justici je každá snaha, která je primárně orientovaná na nalézání spravedlnosti náhradou škod vzniklých trestným činem¹².

Řada autorů však namítá¹³, že restorativní justice by neměla nazírána v těchto extrémních pólech, ale je vhodnější měřit jednotlivé techniky a přístupy spíše mírou restorativnosti. Dignam a Marsh¹⁴, stejně tak jako Zehr¹⁵ či Van Ness¹⁶ mluví o restorativním kontinuu. Prvně jmenovaní autoři uvádějí, že různé kombinace tří hlavních elementů jednotlivých restorativních praktik – zaměření se, proces a cíl – představují škálu, kontinuum, kde některé přístupy jsou úžeji, jiné širěji restorativní. Mezi hlavní charakteristiky restorativní justice pak řadí:

- Důraz kladený na pachatelovu odpovědnost ve vztahu ke konkrétním osobám, kterým způsobil újmu
- Inkluzivní rozhodovací proces, který zapojuje všechny účastníky dané věci
- Cílem je napravit újmu vzniklou trestným činem¹⁷

¹² In: 1) Bazemore G. a Walgrave L.; Restorative Juvenile Justice: In Search of Fundamentals and an Outline for Systematic Reform; in: Bazemore G., Walgrave L. (eds.); Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime; Criminal Justice Press; 1999; str. 48

2) Zernova M. a Wright M.; Alternative vision of restorative justice; in: Johnstone G. a Van Ness D. W. (eds.); Handbook of Restorative Justice; Willan Publishing; 2007; str. 93

¹³ Zernova M. a Wright M.; Alternative vision of restorative justice; in: Johnstone G. a Van Ness D. W. (eds.); Handbook of Restorative Justice; Willan Publishing; 2007; str. 96

¹⁴ Dignam J. a Marsh P.; Restorative Justice and Family Group Conferences in England; In: Morris A. a Maxwell G. (eds.); Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation & Circles; Hart Publishing; 2003; str. 85

¹⁵ Zehr H.; Úvod do restorativní justice; Sdružení pro probaci a mediaci v justici; 2003; str. 37

¹⁶ Van Ness D. V.; Creating restorative systems; in: Walgrave L. (ed.); Restorative Justice and the Law; Willan Publishing; 2002; str. 132

¹⁷ Dignam J. a Marsh P.; Restorative Justice and Family Group Conferences in England; In: Morris A. a Maxwell G. (eds.); Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation & Circles; Hart Publishing; 2003; str. 85

Van Nessovo vodítko je detailnější a poněkud návodnější. Předkládá seznam restorativních hodnot, které dělí do dvou skupin. Prvá se obsahově váže k procesu, ta druhá k výsledku. Tímto vlastně Van Ness překlenuje i most mezi puristicko-maximalistickým hledáním definice. Každá restorativní hodnota ve skupině má svůj vlastní „nerestorativní“ protipól, přičemž podle toho, jestli je zkoumaný program/technika restorativní či ne, se určí podle míry přiblížení se restorativní hodnotě či naopak jejímu protipólu. Pro určení míry restorativnosti užívá Van Ness tří stupňů: minimálně/mírně/plně restorativní.

Pro měření restorativnosti procesu dvojicemi jsou:

- Inkluze – exkluze
- Vyváženost zájmů – jeden zájem
- Dobrovolnost – donucení
- Orientace na vyřešení problému – represe¹⁸

Pro měření restorativnosti výsledku dvojicemi jsou:

- Setkání – separace
- Kompenzace – újma
- Reintegrace – ostrakizace
- Celá pravda – legální konstrukce pravdy¹⁹

K tomu, jak koncept restorativní justice uchopit, uvádí Zehr, že „restorativní justice není mapou, ale kompasem“²⁰. Dle Zehra mají

¹⁸ Van Ness D. V.; Creating restorative systems; in: Walgrave L. (ed.); Restorative Justice and the Law; Willan Publishing; 2002; str. 136

¹⁹ Van Ness D. V.; Creating restorative systems; in: Walgrave L. (ed.); Restorative Justice and the Law; Willan Publishing; 2002; str. 137

²⁰ Zehr H.; Úvod do restorativní justice; Sdružení pro probaci a mediaci v justici; 2003; str. 8

zůstat na zřeteli zejména následující otázky, přičemž jejich zodpovězení nás dovede blíže k odpovědi, který z programů/technik principům restorativní justice vyhovuje a který ne.

- Reaguje model na újmu, potřeby a příčiny?
- Zaměřuje se patřičně na poškozeného?
- Jsou pachatelé vedeni k zodpovědnosti?
- Jsou do procesu zahrnuti relevantní účastníci?
- Jsou vytvořeny podmínky pro uskutečnění dialogu a participativního rozhodnutí?
- Jedná se o model respektující všechny účastníky a strany?²¹

Těchto šest základních otázek napomáhá tedy určit, v jakém bodě restorativního kontinua se daný program/technika nachází. Obdobně jako Van Ness předpokládá Zehr vícestupňovou škálu restorativnosti, a to od plně restorativního k převážně restorativnímu, částečně restorativnímu, s potenciálem být restorativní, až po pseudo-restorativní či ty programy, které nejsou restorativní vůbec.²²

3. ZÁKLADNÍ TYPY RESTORATIVNÍCH PROGRAMŮ

Jak již bylo naznačeno výše, pro restorativní hnutí není charakteristický koordinovaný vývoj, ale naopak živelný rozvoj jednotlivých praktik v různých částech světa. Jen v Severní Americe čítal již v polovině 90. let 20. století počet restorativních programů přibližně 300 a se stejným počtem programů se lze setkat v Anglii a Walesu.²³ Za základní typy programů však můžeme považovat tři, a to mediaci, konferenci a kruhy. Tyto formy sice mají v jednotlivých částech světa svá specifika, nicméně základní struktura a forma se drží

²¹ Zehr H.; Úvod do restorativní justice; Sdružení pro probaci a mediaci v justici; 2003; str. 37

²² tamtéž

²³ Hoyle C. a Zedner L.; Victims, victimization, and criminal Justice; in: Maguire M., Morgan R. a Reiner R. (ed.); The Oxford Handbook of Criminology; 2007; str. 483

těchto hlavních modelů, přičemž dochází i k ovlivňování mezi těmito modely navzájem.²⁴

a. Mediace

Podstatou mediace je ve vedení dialogu mezi obětí a pachatelem za pomoci třetí strany – mediátora. Předmět dialogu představují následky trestného činu, potřebná výměna informací a vytvoření dohody, která bude reflektovat oběti způsobenou újmu a její náhradu. Dohodu doprovází i plán kontroly převzatých závazků.²⁵ Ve svých počátcích se mediaci tedy účastnili jen tři osoby: oběť, pachatel a mediátor, v případě nezletilých navíc rodiče. S postupným vývojem se však u některých mediačních programů okruh účastníků rozšiřuje. Jde jednak o rostoucí význam a důraz kladený na zapojení komunity do řešení dané situace. Taktéž se ujímá myšlenka podporujících/doprovázejících osob jednotlivých účastníků.²⁶ Tímto trendem zvyšujícího se počtu osob se klasická mediace přibližuje ostatním restorativním programům, tj. konferenci a kruhům, přičemž někdy se rozdíly zcela stírají.

Hlavní rozvoj mediační formy restorativních programů můžeme sledovat v Severní Americe a Evropě. V Severní Americe je možno setkat se s více zdroji mediačního vývoje. Vedle komunitní mediace, která se soustředila kolem Institute for Mediation and Conflict Resolution²⁷ se sídlem v New Yorku a orientovala se primárně na konflikty v mezilidských vztazích a určité komunitě se zaměřením na otázky projevů rasismu²⁸, vznikaly pod křídly Mennonitské církve tzv. programy usmíření mezi obětí a pachatelem. Charakteristické pro tyto programy původně byla právě orientace na odpuštění obětí pachatelů a na jejich vzájemné usmíření. Od takového příliš optimistického cíle bylo později upuštěno a změny v tomto důsledku doznal i název programu. Změna proběhla buď ve prospěch „mediace mezi obětí a pachatelem“ nebo tzv. „konferencí“. Program konferencí se oproti

²⁴ McCold P.; Primary Restorative Justice Practices; in: Morris A. a Maxwell G. (eds.); Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation, Circles; Hart Publishing; 2003; str. 41

²⁵ tamtéž

²⁶ Umbreit M., Armour M. P.: Restorative Justice Dialogue: An Essential Guide for Research and Practice; Springer Publishing Company; New York; 2010; str. 112

²⁷ Blíže o činnosti této organizace na www.imcr.org.

²⁸ McCold P.; The recent history of restorative justice – Mediation, circles, and conferencing; in: Sullivan D. a Tiffit L. (ed.); Handbook of Restorative Justice; Routledge; 2006; str. 24

mediaci snažil zdůraznit a upřednostnit význam úpravy vzájemných vztahů nad zájmem uzavření dohody za pomoci dialogu vedeného mediátorem-profesionálem.²⁹

Na evropském kontinentu se první projekty využití mediace v trestních věcech objevovaly přibližně od počátku 70. let³⁰. Mezi země, které tuto formu urovnání vztahu mezi obětí a pachatelem začaly využívat nejdříve, patří zejména Norsko, Finsko, Velká Británie, Německo a Rakousko. První a poslední ze jmenovaných zemí jsou považovány za země, které působily jako určitý předvoj budoucího rozvoje této techniky v Evropě³¹, přičemž v obou těchto zemích se formy mediace rozvinuly odlišným způsobem a v některých podstatných rysech se navzájem liší. Zásadní rozdíly se týkají toho, kdo se mediace účastní, resp. jaký je statut třetí strany, tj. mediátora. V norském typu mediace jsou mediátory často dobrovolníci vycvičení k této funkci na základě krátkého přípravného kurzu. Naproti tomu Rakousko a další země požadují, aby mediátory byli k tomu určení profesionálové, kteří jsou povinováni delší odbornou přípravou.³² Tento aspekt odpovídá i diskuzi, která byla naznačena výše ohledně role komunity v restorativním procesu.

b. Konference

Konference představují proces, do kterého je zapojen širší počet účastníků než jak tomu klasicky bývá u výše uvedené mediace. Účastníky jsou všichni ti, kteří jsou (trestným) činem dotčeni, přímo či nepřímo, s cílem projednat jakoukoliv otázku, která se k předmětnému jednání vztahuje. Jednotlivé modely konferencí se od sebe liší mírou zapojení jednotlivých účastníků do procesu, kdo může být facilitátorem konference, jakým způsobem se dochází k uzavření dohody a kdo tyto dohody schvaluje. Klasickými představiteli konferencí jsou rodinné skupinové konference, a konference Waga

²⁹ Umbreit M., Armour M. P.: *Restorative Justice Dialogue: An Essential Guide for Research and Practice*; Springer Publishing Company; New York; 2010; str. 114

³⁰ Pelikan Ch. a Trenczek T.; *Victim offender mediation and restorative justice – The European landscape*; in: Sullivan D. a Tiff L. (ed.); *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*; Routledge; 2006; str. 67

³¹ Pelikan Ch. a Trenczek T.; *Victim offender mediation and restorative justice – The European landscape*; in: Sullivan D. a Tiff L. (ed.); *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*; Routledge; 2006; str. 64

³² Pelikan Ch. a Trenczek T.; *Victim offender mediation and restorative justice – The European landscape*; in: Sullivan D. a Tiff L. (ed.); *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*; Routledge; 2006; str. 81

Waga, přičemž oba tyto modely se formují a zaujímají významné místo v příslušných legislativách počátkem 90. let 20. stol. První typ představuje středobod soudnictví ve věcech mládeže v novozélandské právní úpravě. Jeho podstatou je zejména zapojení rodiny pachatele do procesu s cílem posílit rodinné vazby a schopnost rodiny přijmout vlastní řešení situace. Facilitátory tohoto procesu jsou specializovaní koordinátoři pro mládež. Model Waga Waga je australským představitelem konferencí a ve svých základních procesních charakteristikách se od skupinových rodinných konferencí příliš neliší. Jeho hlavní odlišnost však spočívá v osobě facilitátora, kterým je policejní orgán, resp. příslušný policista.³³

V Spojených státech amerických našli konference odraz zejména v rámci platformy Real Justice, která prosazuje tzv. komunitní model konferencí. Jejich snahou, která se inspirovala u modelu Waga Waga, je zapojení konferencí jako reakce na škodlivé jednání (které nemusí mít vždy intenzitu trestného činu) do různých prostředí, které mají posílit komunitní dimenzi občanské společnosti. Konference jsou tak zapojovány do škol, univerzit, pracovišť či dalších vhodných prostředí.³⁴

c. Kruhy

Kruhy jsou inspirovány technikami původních obyvatel. Kruh byl v řadě tradic původních obyvatel považován za významný symbolický tvar, který byl využíván též jako forma pro společné řešení situací, jež se dotýkaly vzájemného soužití. Kruhů můžeme v praxi nalézt též několik typů – a to jak ve smyslu jejich primární orientace, tak ve způsobu jejich zapojení do jednotlivých právních úprav. Kruhy jsou stále využívány v rámci soudního systému kmene Navahů (USA). Navažské kruhy jsou vedeny s cílem nalezení míru v dané komunitě a kruh je facilitován vůdcem této komunity. Role facilitátora kruhu není neutrální jako u mediátora. Facilitátor naopak do procesu zapojuje myšlenky a učení tohoto kmene. Za další představitele kruhů jsou považovány tzv. kruhy ozdravné (healing circles) a rozhodčí (sentencing circles). Významným zástupcem prvně jmenovaných ozdravných kruhů je program vytvořený v kanadském Hollow Water, a to jako reakce na nadužívání alkoholu a na vzrůstající sexuální násilí v dané komunitě. Tyto kruhy jsou vedeny zástupci komunity a mohou mít i složitější strukturu více kruhů, přičemž primární účastníci

³³ McCold P.; Primary Restorative Justice Practices; in: Morris A. a Maxwell G. (eds.); Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation, Circles; Hart Publishing; 2003; str. 45 - 47

³⁴ McCold P.; Primary Restorative Justice Practices; in: Morris A. a Maxwell G. (eds.); Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation, Circles; Hart Publishing; 2003; str. 47

daného konfliktu sedí vždy v tom nejvnitřnějším. Rozhodčí kruhy byly při svém vzniku iniciovány jako součást soudního řízení a ve svých prvopočátcích byly vedeny přímo soudcem. Postupně se však tato role taktéž přenesla na zástupce dané komunity, jenž se snaží dovést účastníky ke vzájemnému konsenzu. Podstatou kruhů obecně je, že se všichni jeho účastníci mohou k dané otázce vyjádřit. Právo slova má ten, kdo v ruce drží tzv. „talking token“. Společnou diskuzí, která je vedena snahou o vyjádření respektu k potřebám všech zástupců komunity a zapojením všech osob do procesu, se posiluje význam komunity a vzájemného soužití.³⁵

d. požadavky na restorativní programy z pozice oběti

Jak teoretici, tak praktici prosazující myšlenky restorativní justice zdůrazňují, že při zavádění programů je třeba dbát na zvýšenou ochranu práv a bezpečí oběti. Za minimální standart pro oběti restorativní justice považuje v rámci restorativních programů následující:

1. oběti a jejich zástupci musí být zastoupeni a mít hlas při zavádění restorativních programů do praxe,
2. motivací, proč mají být oběti zapojeny do restorativních programů, musí být výhradně ty, které vycházejí z předpokladu, že účast je ku prospěchu oběti; smyslem účasti oběti nikdy nesmí být snaha pomoci pachateli, ledaže si takový cíl zvolí sama oběť,
3. bezpečí oběti je základní stavebním kamenem při designování programu,
4. oběť musí být jasně a zřejmé, jaká je její vlastní role v programu a jaké benefity a rizika přináší účast jak jí, tak pachateli,
5. důvěrnost řízení musí být jasně zakotvena v pravidlech programu,
6. oběť má zajištěný maximální přístup k informacím ve vztahu k veškerým okolnostem případu, k trestnému činu i pachateli,
7. oběti je poskytnutý dostatečný prostor pro vyjádření jejích potřeb a pro jejich realizaci jsou jí nabízeny dostatečné možnosti,
8. oběti je zajištěna maximální míra účasti na procesu,

³⁵ McCold P.; Primary Restorative Justice Practices; in: Morris A. a Maxwell G. (eds.); Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation, Circles; Hart Publishing; 2003; str. 48 - 53

9. restorativní program nabízí dostatek navazujících programů pomoci a služeb či kontaktů na ně,
10. služby by měly být oběti poskytnuty i v případě, že účast pachatele nebude možno z jakéhokoliv důvodu zajistit³⁶

4. MOŽNOSTI ZAPOJENÍ RESTORATIVNÍCH PROGRAMŮ DO TRESTNÍHO PROCESU

Specifičnost stávající situace spočívá v tom, že český právní řád sice zavádí možnost užití restorativních programů do trestního procesu, ale nestanoví, jakým způsobem by tyto programy měly být na trestní řízení napojeny. Momentální stav tedy odpovídá aktivitě jednotlivých aktérů na poli trestní politiky, která do současné chvíle není příliš rozvinuta. Jediným využívaným restorativním programem je mediace dle § 2 odst. 2 zákona o Probační a mediační službě³⁷. Přestože je tento restorativní program definován v rámci zákona o PMS, nevyhrazuje zákon zajištění tohoto programu výlučně do rukou Probační a mediační služby. V tuto chvíli je však Probační a mediační služba jedinou institucí, která mediaci jako prozatím jediný známý restorativní program v ČR nabízí. Možnosti, které však díky § 39 odst. 1) písm. b) přináší zákon o obětech TČ, jsou mnohem širší. Jednak je zde prostor k tomu, aby mediace byla poskytována i jinými subjekty než jen Probační a mediační službou. V tomto směru je podotýkáno, že zákon o mediaci³⁸ se, byť to nikde výslovně nestanoví, vztahuje pouze na mediaci v občanskoprávních, obchodních a pracovních věcech. Mediace v trestních věcech tak zůstává oproti civilní oblasti bez jakékoliv regulace, a to jak ve vztahu k požadavkům na vzdělání mediátorů, tak principům a požadavkům na mediační proces.

Dále, jak bylo uvedeno výše, restorativní programy se ve svém výčtu forem neomezují jen na mediaci. Navíc je pro ně v posledních letech charakteristické, že se mezi sebou ovlivňují navzájem.³⁹ Možnosti výběru a užití restorativních programů jsou velmi široké. Je proto třeba uvést úvahy nad tím, kterými cestami se při zavádění restorativních programů do české trestněprávní praxe ubírat a hledat

³⁶ Achilles M. a Stutzman – Amstutz L.; Responding the needs of victims: What was promised, what has been delivered; In: Sullivan D., Tift L.; Handbook of Restorative Justice; Routledge; London and New York; 2006; str. 219

³⁷ zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „zákon o PMS“)

³⁸ zákon č. 212/2012 Sb., zákon o mediaci, ve znění pozdějších předpisů

³⁹ McCold P.; Primary Restorative Justice Practices; in: Morris A. a Maxwell G. (eds.); Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation, Circles; Hart Publishing; 2003; str. 41

odpovědi na otázky, jaké typy odpovídají českým kulturním a tradičním rámcům. Otázka však nestojí jen ve vztahu k výběru typu restorativních programů, ale též způsobu jejich zapojení do řešení následků trestné činnosti. Níže jsou uvedeny úvahy a nástiny možného aplikačního rozvoje restorativních programů dle stávajících možností trestněprávní úpravy.

a. hmotné právo

Předně je třeba si uvědomit, že účast na restorativním programu nemůže být ze své podstaty pachateli uložena jako povinnost proti jeho vůli. Podstatným prvkem restorativní justice je dobrovolnost a tato musí být zachována. S ohledem na tuto skutečnost byly hledány takové možnosti stávající právní úpravy, které poskytují prostor pro zapojení restorativních programů, ale které takový výsledek nenařizující jako závaznou povinnost. V rámci úpravy hmotného práva se jeví jako případné využití možností ustanovení o přiměřených omezeních a přiměřených povinnostech dle § 48 odst. 4 trestního zákona⁴⁰, a to zejména o uložení povinnosti poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění dle písm. k). Restorativní programy by bylo v návaznosti na takto uloženou povinnost možné nabízet jako službu, které by účastníci, tj. jak pachatel, tak oběť mohli svobodně a dobrovolně využít na základě vlastního rozhodnutí. Ustanovení § 48 odst. 4 písm. k) nemá jen využití v rámci institutu podmíněného upuštění od potrestání s dohledem, ale zákon s jeho užitím počítá na řadě dalších míst. Lze si tak představit zapojení restorativních programů při uložení povinnosti k poskytnutí zadostiučinění v rámci následujících institutů:

1. podmíněné upuštění od potrestání dle § 48 odst. 3 TZ
2. podmíněné odložení trestu odnětí svobody dle § 82 odst. 2 TZ
3. podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody dle § 89 odst. 2 TZ
4. trest domácího vězení dle 60 odst. 5 TZ, obecně prospěšných prací dle § 63 odst. 3 TZ a zákazu pobytu 75 odst. 3 TZ,

Výhodou ustanovení § 48 odst. 4 TZ je i jeho dikce, která nehovoří jen o náhradě škody, ale o poskytnutí zadostiučinění, což otvírá možnosti i pro jiné formy náhrady újmy v jejím širokém pojetí než je poskytnutí náhrady škody ve formě finančního odškodnění. Dále je třeba vzít v úvahu i to, že restorativní programy je možno využít i

⁴⁰ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dale jen jako "TZ")

tehdy, pokud na ně ani nepřímo zákonná úprava neodkazuje. Jak bylo řečeno, jde o dobrovolný proces, a tudíž je primární vůle stran. Lze si tak představit zapojení restorativních praktik například i do výkonu trestu odnětí svobody. Využití takového programu by pak bylo možno případně přičíst pachateli k dobru i při hodnocení jeho žádosti o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

b. Procesní právo

Procesní úprava taktéž explicitně nepočítá se zapojením restorativních programů při řešení následků trestné činnosti. Tato úprava však umožňuje praktické využití restorativních programů zejména v rámci odklonů od trestního řízení⁴¹ a taktéž v rámci nového institutu dohody o vině a trestu.

1. Odklony:

- podmíněné odložení návrhu na potrestání dle § 179g TR („PONP“)
- podmíněné zastavení trestního stíhání dle §§ 307 - 308 TR („PZTS“)

Zákonné podmínky pro využití těchto institutů jsou v zásadě stejné. Stejně jsou tudíž i možnosti, za jakých si může pachatel sjednat s poškozeným dohodu o náhradě škody a co může být jejím obsahem. Právě toto je prostor, který umožňuje využití restorativních programů, jejichž výsledek může sjednání dohody o náhradě škody (újm) tvořit. V současné chvíli se pro taková jednání užívá jen zmíněné mediace v gesci PMS. Jak však již bylo též výše uvedeno, mediace by v této fázi řízení mohla být poskytována i jinými subjekty než jen PMS. Stejně tak zákon nestanoví, že pro sjednání dohody je třeba využít techniku mediace. Do budoucna lze tedy uvažovat i o jiných formách restorativních programů. Na rozdíl od narovnání oba tyto procesní instituty na dohodě mezi poškozeným a pachatelem netrvalí, což lze z restorativního pohledu považovat za značný deficit. Vzhledem k tomu, že oba instituty umožňují, aby bylo řízení v rámci nich skončeno i bez výslovného souhlasu poškozeného ve věci náhrady škody, není tyto procesní instrumenty možno považovat za

⁴¹ Ve shodě se Ščerbou není dohoda o vině a trestu řazena mezi klasické odklony od trestního řízení, tj. podmíněného odložení návrhu na potrestání, podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání. Důvodem je procesní odlišnost, jakým se řízení v rámci institutu dohody o vině a trestu končí. Na rozdíl od jmenovaných odklonů se řízení, kde je uzavřena dohoda o vině a trestu, končí odsuzujícím rozsudkem. Odklony naopak umožňují ukončit řízení zastavením trestního stíhání, což restorativnímu pojetí jako východiska pro odklony od řízení vyhovuje více. In: Ščerba F. a kol.; Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice; Praha; Leges; 2012; str. 19

plně restorativní. Jak podmíněné odložení návrhu na potrestání, tak podmíněné zastavení trestního stíhání mají tudíž pouze restorativní potenciál, který je odvislý od vůle stran, restorativní záruky však neposkytují.

- narovnání dle §§ 309 a násl. TŘ

Narovnání je jediným institutem trestního řádu, které trvá na tom, aby s dohodou o narovnání a tudíž i se způsobem a výší náhrady způsobené újmy poškozený souhlasil. V tomto smyslu jde o plně restorativní ustanovení. Ani narovnání však nestanoví způsob, jakým má být dohoda uzavřena. Pro využití restorativních programů nechává narovnání jako ostatní typy odklonů dveře otevřené. Praktické užití narovnání je však komplikováno tím, že zákon trvá na tom, aby ve smyslu § 309 odst. 1 písm. b) TŘ byla škoda (újma) v době schvalování dohody soudem (státním zástupcem) již uhrazena, případně učiněny kroky k její úhradě. V současné době⁴² je ohledně požadavku na souhlas poškozeného s takovýmto vyřízením věci a povinnosti uhradit škodu (újmu) do doby, kdy se schvaluje narovnání, jedinou, avšak z pohledu restorativní justice významnou, odlišností. Vzhledem k tomu, že institut narovnání je v praxi téměř nevyužíván⁴³, je možno de lege ferenda uvažovat o zrušení narovnání a doplnění souhlasu poškozeného s vyřízením věci do institutu PZTS. Takovýto krok by vyhověl jak vhodnějším časovým požadavkům úhradu závazku vyplývajícím z titulu na náhradu škody (újmy), tak principům restorativní justice.

2. dohoda o vině a trestu dle §§ 175a a násl. TŘ

Nový institut dohody o vině a trestu⁴⁴ počítá s tím, že ve smyslu § 175a odst. 6 písm. g) TŘ může být v jejím rámci mezi pachatelem a poškozeným sjednán i způsob a výše náhrady škody. Ve vztahu k využití restorativních programů je oproti odklonům výhodou dohody o vině a trestu ta skutečnost, že sjednání dohody není omezeno jen na přečiny tak, jak je tomu u zmiňovaných odklonů. Prvně se tak otvírá možnost jednání o náhradě škody (újmy) i pro případ zločinů, s omezením v neprospěch zločinů zvláště závažných. Vzhledem

⁴² Zejména po rozšíření PZTS o možnosti obsažené v § 307 odst. 2 TŘ, a to na základě novely č. 193/2012 Sb.

⁴³ Zdroj: Infodata/ přehledy statistických listů/Přehled o pravomocně vyřízených osobách podle soudů (odsouzených + vyřízených jinak) v příslušném roce , <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>

⁴⁴ Dohoda o vině a trestu byla to TŘ zavedena novelou novelou č. 193/2012 Sb.

k tomu, že zákonná úprava nestanoví pro postup sjednávání dohody žádná procesní pravidla, je možno vést úvahy o tom, jestli by nebylo do budoucna možné zapojit restorativní programy i do procesu sjednávání dohody o vině a trestu. Taková praxe by však vedle vůle pachatele a oběti trestného činu vyžadovala i aktivní účast a zájem státních zástupců. Jak bylo řečeno výše u odklonů, i zde lze uvažovat při volbě typu restorativních programů o širší škále možností, jež nebude omezena jen na mediaci.

5. ZÁVĚR

Zákon o obětech trestných činů připravil půdu pro široké využití restorativních programů v praxi. Česká zkušenost se v tomto ohledu značně liší od mezinárodního vývoje, pro který je typické, že restorativní hnutí se prosazovalo zdola. Na první vlny v praxi během 70. a 80. let. 20. stol. navázala přibližně o deset let později akademická a teoretická zpracování restorativního konceptu. Až poté byly restorativní techniky zakomponovány do legislativních úprav. Díky úsilí PMS je však situace v českém právním prostředí opačná. Zákon otvírá prostor pro široké uplatnění restorativních programů a jejich zapojení to trestního procesu, případně i mimo něj. Za tímto účelem je třeba však vést hlubší debatu o celé řadě otázek. Mezi takové otázky je třeba řadit zejména formu a metodiky jednotlivých restorativních programů, kdo všechno mají být účastníci jednotlivých programů, jak a jestli bude do programů zapojován komunitní prvek, jestli ne/stanovit požadavky na výkon funkce facilitátorů/mediátorů, v jakých fázích trestního řízení programy nabízet, jak přesně mají být programy s trestním řízením provázány, jaké právní záruky budou výsledné dohody účastníkům poskytovat, co přesně může být obsahem dohod a jak bude obsah těchto dohod a povinnosti z něj plynoucí ze strany státu kontrolován. Tímto se však okruh úvah nevyčerpává, ale pouze začíná. Je odpovědností všech aktérů na poli trestněprávní politiky a praxe, jak bude tento restorativní potenciál využit. Cesta je připravena a je jen třeba po ní vykročit.

Literatura:

- Bazemore G., Walgrave L. (eds.); *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*; Criminal Justice Press; 1999; 399 s.; ISBN 1-881798-13-5
- Johnstone G. a Van Ness D. W. (eds.); *Handbook of Restorative Justice*; Willan Publishing; 2007; 650 s.; ISBN 13 978-1-84392-150-9
- Karabec Z. (ed.); *Restorativní justice – Sborník příspěvků a dokumentů*; Institut pro kriminologii a sociální prevenci; 2003; 143 s.; ISBN 80-7338-021-8

- Kuchta J., Válková H. a kol.; *Základy kriminologie a trestní politiky*; C. H. Beck; Praha; 2005; 544 s.; ISBN 80-7179-8813-4
- Maguire M., Morgan R. a Reiner R. (ed.); *The Oxford Handbook of Criminology*; 2007; 1185 s.; ISBN 978-0-19-920543-1
- Morris A. a Maxwell G. (eds.); *Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation, Circles*; Hart Publishing; 2003; 290 s.; ISBN 1- 84113-176-8
- Rozum J., Kotulan P., Luptáková M., Scheinost M., Tomášek J. a Špejra M.; *Uplatnění mediace v systému trestní justice II.*; Institut pro kriminologii a sociální prevenci; Praha; 2010; 207 s.; ISBN 978-80-7338-097-7
- Růžička M., Púry F., Zezulová J.; *Poškozený a adhezní řízení v České republice*; C. H. Beck; Praha; 2007; 730 s.; ISBN 978-80-7179-559-9
- Sullivan D., Tifft L.; *Handbook of Restorative Justice*; Routledge; London and New York; 2006; 574 s.; ISBN 0-415-35356-4
- Šámal P. a kol.; *Trestní řád; Komentář II.*; 6. vydání; C. H. Beck; Praha; 2008; 1518 s.; ISBN 978-80-7400-043-0
- Šámal P., Válková H., Sotolář A., Hrušáková M.; *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Komentář*; 1. vydání; Praha: C. H. Beck; 2004; 1065 s. ISBN 80-7179-829-0
- Ščerba F. a kol.; *Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice*; Praha; Leges; 2012; 128 s.; ISBN 978-80-87576-30-4
- Štern P., Ouředníčková L., Doubravová D. (eds.); *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*; Portál; Praha; 2010; 216 s.; ISBN 978-80-7367-757-2
- Umbreit M., Armour M. P.; *Restorative Justice Dialogue: An Essential Guide for Research and Practice*; Springer Publishing Company; New York; 2010; 339 s. ; ISBN 978-0-8261-2258-2
- Válková H. a Sotolář A.; *Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?*; in: *Trestní právo 1/2000*; ISSN 1211-2860
- Walgrave L. (ed.); *Restorative Justice and the Law*; Willan Publishing; 2002; 248 s.; ISBN 1-903240-97-2
- Zehr H.; *Úvod do restorativní justice; Sdružení pro probaci a mediaci v justici*; 2003; 48 s.; ISBN 80-902998-1-4

Internetové zdroje dostupné k 21. 11. 2013

- <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4&ct=210&ct1=0>.
- <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>

Contact – email

381629@mail.muni.cz, petrasach@yahoo.com

NORMOTVORNÁ ČINNOSŤ RADY EURÓPY A POŠKODENÝ V TRESTNOM KONANÍ

JOZEF MEDELSKÝ

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Postavenie poškodeného v trestnom konaní je výsledkom tak vnútroštátnej normotvornej činnosti ako aj tej medzinárodnej. Príspevok analyzuje dôležitosť ľudských práv a ich ochrany na úrovni štátnej ako aj medzinárodnej predovšetkým Radou Európy a Európskym súdom pre ľudské práva. Príspevok zároveň analyzuje konkrétnu normotvornú činnosť Rady Európy, ktorá sa dotýka poškodeného v trestnom konaní.

Keywords in original language

Poškodený, slovenská právna úprava, trestné konanie, Rada Európy, normotvorná činnosť

Abstract

Position of victim in criminal proceeding is result of state and international legislative activities. The contribution deals about the importance of human rights and their protection on state level but also on international level mainly by Council of Europe and European court of human rights. The contribution also analyse concrete results of legislative activity of Council of Europe according to a position of victim in criminal proceeding.

Keywords

Victim, Slovak law regulation, criminal proceeding, Council of Europe, legislative activities

1. ÚVOD

Ľudské práva predstavujú imanentnú súčasť takmer každého právneho poriadku vyspelých krajín. Dôležitá je však nie len faktická existencia týchto práv ale aj ich uplatňovania a s tým súvisiaca ochrana, prostredníctvom orgánov ochrany práva. Ľudské práva sa stávajú všeobecným pojmom, ktorý nie je cudzí politikom, akademikom a ani laickej verejnosti. Podľa Blahoža: „Ľudské práva v chápaní univerzality svojho pojmu sa stali bežnou súčasťou nielen slovníka

politikov či filozofov, ale osvojili si ho aj tí, ktorým patria a z ktorých vychádzajú, teda „obyčajní“ ľudia.“¹

Ľudské práva sú obsiahnuté v právnych dokumentoch najvyššej právnej sily. Ich ochrana je zabezpečovaná tak na vnútroštátnej ako aj na medzinárodnej úrovni. Nie vždy tak tomu bolo. Do polovice 20. storočia bola ochrana ľudských práv zverená výlučne do rúk vnútroštátneho práva. „Štát garantoval, že na jeho teritóriu budú dodržiavané a zabezpečované ľudské práva v rozsahu, ktorý si vynútili jeho občania. Tento vnútroštátny systém ochrany ľudských práv sa vyvíjal a zdokonaľoval v závislosti od právno-kultúrneho prostredia konkrétneho štátu.“² Avšak aj vnútroštátne právo, reprezentované svojimi orgánmi, si uvedomovalo potrebu vytvorenia nezávislého orgánu ochrany ľudských práv. V Európe tak dochádza v 20. storočí k budovaniu ústavných súdov. Ústavné sudy vo svojich počiatkoch smerovali svoju činnosť voči zákonodarným zborom, aby tieto dodržiavali pri svojej činnosti základné ľudské práva premietnuté aj v ústavách jednotlivých štátov. Neskôr bolo umožnené aby sa aj jednotlivci mohli uchádzať o ochranu ľudských práv, ktoré sa dotýkajú práve nich. Odlišná situácia prevládala v Slovenskej republike. Do roku 1989 dochádzalo k potlačovaniu množstva základných práv a slobôd, resp. existujúci politický režim neumožňoval vykonávanie a uplatňovanie značnej časti základných práv s slobôd. Po roku 1989 došlo k výmene politického režimu a aj politických elít a začalo sa presadzovanie dodržiavania základných práv a slobôd. Z histórie Ústavného súdu môžeme spomenúť niekoľko zaujímavých informácií. Po prvýkrát dochádza k ochrane ústavnosti a ochrane ľudských práv a slobôd v prvej Československej republike a to v rokoch 1921 až 1931. Tento ústavný súd však bol v roku 1931 pre svoju nečinnosť a bezvýznamnosť zrušený. V roku 1968 dochádza de iure k opätovnému vytvoreniu Ústavného súdu. Fakticky ale nikdy nedošlo k jeho zriadeniu. Následne v roku 1991 bol zriadený Ústavný súd ČSFR (zloženie: 6 sudcov z ČR a 6 sudcov zo SR). Napokon od roku 1993 bol novelou Ústavy Slovenskej republiky zriadený Ústavný súd Slovenskej republiky (zloženie 13 sudcov) so sídlom v Košiciach.

Organizáciu ústavného súdu SR podrobnejšie rieši zákon NR SR č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov. Zriadením Ústavného súdu bola teda zavŕšená snaha o vytvorenie orgánu, ktorý bude chrániť ústavnosť a zároveň bude ochrancom dodržiavania základných ľudských práv a slobôd.

¹Porov.: BLAHOŽ, J.: Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva, ASPI, 2005, s. 11 - 14

² SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv), II. vydanie, Bratislava, Eurokódex, 2006, s. 28

Vnútroštátne snahy o ochranu tak dôležitých atribútov, akými ľudské práva sú, boli v polovici 20. storočia dopĺňané aj o medzinárodný prvok. Európa bola zdevastovaná druhou svetovou vojnou. Rezonovala potreba ochrany medzinárodného mieru a bezpečnosti a súčasne presadzovanie ľudských práv. Popri vnútroštátnom práve: „Prichádza nadštátny aspekt princípu univerzality ľudských práv, ktorý obsahuje prelomový prvok v prístupe k ľudským právam. Ochrana ľudských práv prechádza zo suverenity štátu na medzinárodnú úroveň. Pre zapojenie sa štátu do nadštátnych (univerzálnych i regionálnych) integračných zoskupení začalo byť podmienkou prijatie širšieho alebo užšieho katalógu ľudských práv, ako aj dobrovoľné sa podriadenie štátu nadštátnym mechanizmom ochrany týchto práv. Suverenita štátu bola prelomená v prospech efektívnej ochrany ľudských práv. Štát, ktorý nerešpektuje tento princíp, môže byť z takéhoto integračného zoskupenia vyradený so všetkými negatívnymi dosahmi (najmä ekonomickými) prinášanými medzinárodnou izoláciou.“³

V Európe teda dochádza k vzniku medzinárodných organizácií, ktoré vznikajú z vôle štátov. Základným prvkom prejavenej vôle štátov je medzinárodná zmluva prostredníctvom ktorej štáty odovzdávajú organizácií časť svojej suverenity. Práve medzinárodnoprávna subjektivita medzinárodnej organizácie umožňuje normotvornú činnosť v oblasti ľudských práv. Množstvo dohovorov, rezolúcií či rozhodnutí aj keď mnoho krát len s odporúčacím charakterom majú veľký politický a morálny význam a medzinárodné uznanie. Tomko definuje medzinárodnú organizáciu ako: „Združenia štátov zriadené na základe štatútu (zakladajúci akt), ktoré vykonávajú určité úlohy pre členské štáty a koordinujú ich súčinnosť (napr. Medzinárodná organizácia práce a pod.). Medzinárodné organizácie majú vlastné orgány a bývajú vybavené niektorými atribútmi medzinárodnoprávnej subjektivity. Všeobecné medzinárodné právo nezriaďuje nijaké medzinárodné organizácie. Tie vznikajú len na základe zmluvy, ktorá vymedzuje ciele činnosti medzinárodnej organizácie, určuje štruktúru jej orgánov a ich kompetenciu.“ Medzinárodnoprávna subjektivita, ktorou disponuje medzinárodná organizácia umožňuje takejto organizácii disponovať právami a povinnosťami. Tieto práva a povinnosti zaväzujú členské štáty. Práve povinnosti a práva boli dôvodom vzniku orgánov, ktoré budú riešiť spory medzi medzinárodnou organizáciou a členskými štátmi alebo medzi členskými štátmi navzájom alebo medzi zamestnancami medzinárodnej organizácie a organizáciou samotnou. Kombinácia subjektov, ktoré môžu byť stranou sporu je rozsiahlejšia. Pre potreby tohto príspevku je však dôležitý fakt, že existujú organizácie, ktoré disponujú orgánom na riešenie sporov na ktorý sa môžu obrátiť aj jednotlivci a to práve z dôvodu porušenia alebo ohrozenia základných práv a slobôd zo strany štátu.⁴ V Európe je top organizáciou na

³Tamtiež, s. 29

⁴Porov.: VALUCH, J., RIŠOVÁ, M., SEMAN, R.: Právo medzinárodných organizácií, 1. Vydanie, Praha, C.H.Beck, 2011, s. 32

ochranu ľudských práv a slobôd Rada Európy. Táto organizácia vznikla po druhej svetovej vojne, konkrétnejšie 5. mája 1949 v Londýne. Zakladajúcim aktom bol Štatút Rady Európy. Sídlo organizácie je v Štrasburgu a združuje 47 členov. „Rada Európy (Council of Europe, fran. Conseil de l'Europe) je medzivládnu regionálnou európskou organizáciou, ktorá združuje štáty za cieľom ochrany ľudských práv, posilňovania demokracie a hľadania spoločných riešení v problematike menších, ochrany životného prostredia a mnohých ďalších.“⁵ Rada Európy je považovaná za najefektívnejšiu organizáciu ochrany ľudských práv vo svete. Slovenská republika nebola pôvodným, resp. zakladajúcim členom Rady Európy. Slovenská republika sa stala členom v roku 1993 spoločne s Českou republikou, teda po vzniku samostatných republík. Po roku 1989 u krajín východného bloku prevládala silnejúca snaha o členstvo v tejto medzivládnej organizácii a to predovšetkým z dôvodu, že samotné členstvo je dôkazom demokracie a dodržiavania ľudských práv a slobôd. Samozrejme je možné konštatovať, že členstvo v tak prestížnej organizácii je veľkým pozitívom. Azda najvýznamnejším dokumentom, ktorý pochádza z dielne Rady Európy je Dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd, ktorý bol vypracovaný na podklade Všeobecnej deklarácie ľudských práv z dielne Organizácie spojených národov z 10. decembra 1948. Práve tento nosný dokument Rady Európy zdôrazňuje nevyhnutnosť existencie ľudských práv a slobôd. „Pre kontrolu dodržiavania Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd bol týmto orgánom vytvorený jeden kontrolný orgán, a to Európsky súd pre ľudské práva so sídlom v Štrasburgu.“⁶ Určité právomoci v tejto oblasti má aj výbor ministrov Rady Európy. Ochrana ľudských práv konštituovaná Dohovorom a inštitucionálne zabezpečená Európskym súdom pre ľudské práva predstavuje veľmi vyspelý systém ochrany ľudských práv na regionálnej úrovni. Umožňuje jednotlivcovi, ktorý je presvedčený o tom, že jeho právo garantované Dohovorom bolo porušené, podať individuálnu sťažnosť na Európsky súd a v rámci konania sa domáhať nápravy. Právo na podanie individuálnej sťažnosti Súdu zakotvuje Dohovor pre osoby, skupiny ako aj nevládne organizácie. Uvedené skupiny môžu podať sťažnosť proti konaniam, opomenutiam alebo rozhodnutiam rôznych orgánov štátu.“⁷

Rada Európy a predovšetkým Európsky súd pre ľudské práva sú zárukou ochrany a dodržiavania ľudských práv a slobôd v Európe. Dôležitým faktom je, že ochrana je poskytovaná aj jednotlivcom. Výsledkom normotvornej činnosti Rady Európy je množstvo

⁵ VALUCH, J., RIŠOVÁ, M., SEMAN, R.: Právo medzinárodných organizácií, 1. Vydanie, Praha, C.H.Beck, 2011, s. 259

⁶ Do 1. Novembra 1999 sa na kontrolnej činnosti podieľal aj ďalší orgán, a to Európska komisia pre ľudské práva, ktorá mala charakter orgánu zmierovacej povahy a rozhodovala aj o otázke prijateľnosti individuálnej sťažnosti.

⁷ VALUCH, J., RIŠOVÁ, M., SEMAN, R.: Právo medzinárodných organizácií, 1. Vydanie, Praha, C.H.Beck, 2011, s. 270-271

medzinárodných dokumentov, ktoré sú adresované prevažne členským štátom. Výsledkom rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva sú konkrétne rozhodnutia a stanoviská, ktoré sú ako judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva zdrojom právnych poznatkov.

Normotvorná činnosť Rady Európy zasiahla aj oblasť obetí trestných činov a teda aj poškodených. Jedná sa predovšetkým o zadefinovanie práv a postavenia poškodeného naprieč trestnému konaniu.

Cieľom príspevku je predstaviť aspoň niektoré dokumenty z dielne Rady Európy, ktoré sa venujú poškodeným trestných činov, ich právam a postaveniu v trestnom konaní.

2. NORMOTVORNÁ ČINNOSŤ

Slovenská právna úprava je úpravou, ktorá zodpovedá medzinárodným štandardom. Podkladom pre existujúcu právnu úpravu bolo množstvo medzinárodných dokumentov. Analýze podrobím dokumenty Rady Európy z predmetnej oblasti.

2.1 EURÓPSKY DOHOVOR O KOMPENZÁCIÍ OBETÍ NÁSILNÝCH TRESTNÝCH ČINOV Z ROKU 1983

Prvým z dokumentov, ktorý predstavím je Európsky dohovor o kompenzácií obetí násilných trestných činov z roku 1983. Tento dokument bol vypracovaný s úmyslom zjednotiť právny rámec úpravy poškodeného a obetí trestných činov v jednotlivých členských krajinách Rady Európy. „Vzhľadom na to, že z dôvodov spravodlivosti a sociálnej solidarity je potrebné zaoberať sa situáciou osôb poškodených úmyselnými násilnými trestnými činmi, pri ktorých došlo k ublíženiu na tele a zdraví, alebo situáciou osôb, ktoré boli závislé na poškodených osobách, ktoré zomreli v dôsledku týchto trestných činov; vzhľadom na to, že je potrebné zaviesť alebo rozvíjať systémy odškodňovania týchto obetí štátom, na ktorého území boli tieto trestné činy spáchané, obzvlášť v prípadoch, keď je páchatel trestného činu neznámy alebo bez prostriedkov.“⁸ Citát preambuly kladie dôraz na poskytnutie pomoci pre poškodených a obeť zo strany štátu a to konkrétne v prípade ak páchatel trestného činu nedisponuje prostriedkami, ktoré majú tvoriť obsah plnenia pre poškodeného. Taktiež sa zdôrazňuje úloha štátu v prípade ak je páchatel trestného činu neznámy.

⁸ Preambula Európskeho dohovoru o kompenzácií obetí násilných trestných činov z roku 1983, IN: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_int_sk.htm

Predmet predstaveného dokumentu je vyjadrený v čl. 2:

„Pokiaľ nie je možné zaistiť odškodnenie z iných zdrojov, štát je povinný prispieť na odškodnenie:

tých, ktorí utrpeli ťažké ublíženie na tele a zdraví následkom úmyselného trestného činu;

tých, ktorí boli závislí na osobách, ktoré zomreli v dôsledku tohto trestného činu.“⁹

Dohovor poskytuje možnosť odškodniť aj v prípade ak by k trestnému stíhaniu páchatel'a nedošlo. Kompenzácia je poskytovaná zo strany štátu v prípade občanov členských štátov Rady Európy ako aj pre občanov tých štátov, ktoré k Dohovoru pristúpili. Predmetom kompenzácie by mal byť ušlý zisk, výdavky spojené s hospitalizáciou a liečbou, výdavky spojené s pohrebom a napokon aj ušlé výživné v prípade závislých osôb.

Dohovor taktiež určuje členským štátom povinnosť stanoviť orgán, ktorý bude mať v kompetencii všetky otázky spojené s napĺňaním Dohovoru. Zároveň je povinnosťou tohto orgánu poskytovať vzájomnú súčinnosť vo veciach kompenzácie poškodených v rámci strán, ktoré Dohovor prijali.

Predstavený Dohovor sa odzrkadlil predovšetkým v zákone č. 215/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov. Zákon okrem definície poškodeného poskytuje aj všetky podrobnosti k postupu aplikácie žiadosti na štátny orgán vo veci odškodnenia. Týmto štátnym orgánom je v súlade s § 8 Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky: „O poskytnutí odškodnenia rozhoduje a odškodnenie vypláca na základe písomnej žiadosti poškodeného rozhodovací orgán, ktorým je Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky“

2.2 ODPORÚČANIE RADY EURÓPY O POSTAVENÍ OBETÍ V RÁMCI TRESTNÉHO PRÁVA

Výsledkom 387 zasadnutia členov výboru ministrov členských krajín Rady Európy bolo prijatie odporúčania č. 11 z roku 1985. Odporúčanie má za úlohu zbližiť právne úpravy ako aj nástroje praxe v otázke obetí, resp. poškodených trestným činom.

⁹ čl. 2 Európskeho dohovoru o kompenzácií obetí násilných trestných činov z roku 1983, IN: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_int_sk.htm

Obsahom odporúčania sú tieto základné oblasti:

a) Oblasť polície:

- policajti by mali byť zaškolení, akým spôsobom vystupovať s poškodeným. Dôraz sa kladie predovšetkým na sympatický, konštruktívny a upokojujúci spôsob vystupovania,
- Políciaby mala informovať obeť o možnostiach obdržania pomoci, o praktickom a právnom poradenstve, o možnosti žiadať odškodnenie zo strany páchateľa a odškodnení zo strany štátu,
- obeť by mala byť informovaná o výsledkoch policajného vyšetrovania.

b) Oblasť prokuratúry:

- pri rozhodnutí prokurátora o stíhaní obvineného by mala byť braná do úvahy možnosť náhrady škody obvineným,
- obeť by mala byť informovaná o všetkých rozhodnutiach týkajúcich sa trestného stíhania, iba ak by sa tohto práva vzdala,
- obeť by mala mať právo na preskúmanie rozhodnutia prokurátora nežaľovať obvineného. Zároveň by mal poškodený disponovať možnosťou začať súkromné konanie voči obvinenému.

c) Výsluch:

- vo všetkých fázach trestného konania by mal byť poškodený vypočúvaný tak aby boli dodržiavané jeho práva a dôstojnosť. V prípade detí, duševne chorých osôb alebo osôb zdravotne postihnutých, vypočúvanie by sa malo konať zaprítomnosti rodičov, opatrovníkov alebo iných spôsobilých osôb.

d) Trestné konanie:

- poškodený by mal byť informovaný o dátume a mieste konania,
- mal by byť informovaný o možnosti náhrady škody, ako aj o možnosti získať právnu pomoc,
- byť informovaný o meritórnom rozhodnutí,

- trestný súd by mal umožniť náhradu škody obvineným v rámci trestného konania,
- právne predpisy by mali stanoviť či je náhrada trestnou sankciou alebo jenáhradou za trestnú sankciu alebo či je náhrada nariadená spolu s trestnou sankciou,
- všetky relevantné informácie týkajúce sa zranenia alebo škody, ktorúpoškodený utrpel by mali byť k dispozícii súdu, aby ich mohol brať do úvahy pri rozhodovaní.

e) Fáza výkonu rozhodnutia:

- ak je náhrada škody trestnou sankciou musí sa na túto náhradu hľadieť prioritne. Náhrada škody musí mať prednosť pre ostatnými finančnými sankciami, ktoré boli obžalovanému uložené.

f) Ochrana súkromia:

- počas samotného vyšetrovania trestného činu alebo aj počas trestného konania by mal súd venovať náležitú pozornosť potrebe chrániť poškodeného pred akýmkoľvek zverejnením informácií, ktoré by mohli mať negatívny vplyv na súkromie a dôstojnosť poškodeného. V osobitných prípadoch je možné, aby súd konal za zatvorenými dverami a aby minimálne zverejňoval informácietykajúce sa trestného konania.

g) Osobitná ochrana poškodených:

- v prípade potreby, predovšetkým ak sa jedná o organizovaný zločin, je nevyhnutné poskytnúť tak poškodenému ako aj jeho rodine účinnú ochranu pred zastrašovaním alebo ohrozovaním poškodeného zo strany páchatel'a trestného činu.¹⁰

Dokument záverom zdôrazňuje možnosť využívania mediácie na riešenie „sporů“ medzi poškodeným a obvineným. Zároveň odporúča členským štátom podporovať výskum, ktorý môže byť nápomocný obetiam trestných činov.

¹⁰Porov.: Odporúčanie Rady Európy o postavení obetí v rámci trestného práva, IN: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf

4. ZÁVER

Problematika poškodených je veľmi vnímaná tak na domácej scéne ako aj na scéne medzinárodnej. Normotvorná činnosť Rady Európy, ale aj iných organizácií v tejto oblasti je veľkým prínosom, nakoľko cezhraničná spolupráca v tejto oblasti je podkladom pre čo najefektívnejšie možnosti poskytnutia pomoci poškodeným a obetiam trestných činov. Slovenská republika je plnohodnotným členom významných medzinárodných organizácií. Z tohto členstva jej vyplývajú tak práva ako aj povinnosti. Jednou z povinností je aj aplikácia a aproximácia ustanovení medzinárodných dokumentov, ktoré napomáhajú poškodeným naprieč trestnému konaniu. Samozrejme je tu ešte množstvo iných oblastí, ktoré môžu byť návrhom delegerenda, ako napr. inštitút súkromnoprávnej žaloby, vedľajšej žaloby alebo subsidiárnej žaloby. Záverom je možné konštatovať, že úprava Slovenskej republiky v oblasti poškodeného trestným činom, či obeť násilných trestných činov zodpovedá medzinárodným štandardom, no zároveň existujú oblasti, ktoré môžu postavenie poškodeného ešte vylepšiť. Je to predovšetkým otázka vzdelávania obyvateľstva o právach a postavení poškodeného. Taktiež to môže byť už spomenutá otázka podania, resp. podporenia žaloby zo strany poškodeného. Taktiež je namieste zjednodušenie procesu realizácie jednotlivých práv v trestnom konaní.

Literature:

- Blahož, J.: Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva, ASPI, 2005, s. 11 – 14
- Ivor, J.: Obete kriminality ako mnohostranný a interdisciplinárny fenomén, IN: Obete kriminality – Victims of crime, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 konanej na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o. 2010. ISBN 978-80-89447-36-7,
- Svák, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv), II. vydanie, Bratislava, Eurokódex, 2006
- Valuch, J., Rišová, M., Seman, R.: Právo medzinárodných organizácií, 1. Vydanie, Praha, C.H.Beck, 2011, s. 32
- Európsky dohovor o kompenzácii obetí násilných trestných činov z roku 1983, IN: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_int_sk.htm
- Odporúčanie Rady Európy o postavení obetí v rámci trestného práva, IN: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf

- Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 215/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov.

Contact – email

jozef.medelsky@minv.sk

PROCESNÝ POSTUP ZABEZPEČENIA VÝPOVEDE POŠKODENÉHO INŠTITÚTOM MEDZINÁRODNEJ PRÁVNEJ POMOCI

JANA PEŠOUTOVÁ

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Slovenská republika

Abstract in original language

Získavanie dôkazov v trestných veciach jedným členským štátom Európskej únie od iného členského štátu podlieha pravidlám určených v medzinárodných zmluvách o vzájomnej pomoci v trestných veciach (Dohovor o vzájomnej pomoci v trestných veciach medzi členskými štátmi Európskej únie). Vo všeobecnosti sa dohovor vzťahuje na poskytovanie vzájomnej pomoci pri získavaní dôkazov v trestnom konaní najmä na výsluch, doručovanie písomností, cezhraničné sledovanie či výpis z registra trestov. Aplikačná prax však preukazuje, že najčastejším a najžiadanejším procesným úkonom tejto pomoci je práve výsluch svedka - poškodeného. Pre zabezpečenie tohto, spravidla najdôležitejšieho dôkazu trestného konania, je potrebné dodržanie presne zmluvne stanoveného procesného postupu, ktorý sa v nasledujúcom článku pokúsime popísať

Key words in original language

Medzinárodná justičná spolupráca; medzinárodný organizovaný zločin; cezhraničné vyšetrowanie; medzinárodná právna pomoc; výpoveď poškodeného.

Abstract

Obtaining evidence in criminal matters by a Member State of the European Union from another Member State subject to the rules laid down in international treaties on mutual assistance in criminal matters (the Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union). In general, the Convention applies to the provision of mutual assistance in obtaining evidence in criminal proceedings, in particular hearing, service of documents, border surveillance and criminal records. The application practice, however, shows that the most common and most preferred procedural step that aid is just questioning the witness - the victim. To ensure this, typically the most important evidence of the criminal proceeding must comply exactly contractually specified process procedure that the following article will attempt to describe.

Key words

International judicial cooperation; international organized crime; cross-border investigations; international legal assistance; victim's assurance.

Bližšie dokazovať, že fenomén kriminality dávno prekročil hranice jedného štátu a stal sa tak svojím rozsahom a stupňom nebezpečnosti európskym problémom, nie je potrebné. Paradoxne sa, však podľa kriminológov, najvýznamnejším kriminogénnym faktorom rozvíjajúcim medzinárodnú kriminalitu stalo odstránenie vnútorných hraníc Európskej únie a vytvoril sa tak priestor pre akýsi „svet bez hraníc umožňujúci zločineckým štruktúram, relatívne voľný pohyb nelegálneho tovaru, finančných prostriedkov pochádzajúcich z trestnej činnosti, zbraní, zločincov a ich obetí“¹. Nielen Schengenský priestor ale aj výrazná diferenciacia medzi bohatou a chudobnou vrstvou obyvateľstva či rastúca nelegálna migrácia osôb zo zaostalejších krajín predurčujú nadnárodnému zločinu progresívny charakter. Európske dokumenty ako Akčný plán boja proti organizovanej kriminalite (1997), Miléniová stratégia Európskej únie na prevenciu a kontrolu organizovaného zločinu (2000) či Haagsky program (2004) sa stali efektívnymi nástrojmi vzájomnej spolupráce eliminovania medzinárodnej kriminality. Cieľavedomé komplexné pôsobenie na príčiny a podmienky umožňujúce páchanie kriminality sa však nedosahuje iba legislatívnymi úpravami či stanovením strategických úloh medzinárodného resp. vnútroštátneho charakteru.

Jedným z najvýznamnejších prostriedkov ako pôsobiť predchádzaniu a zamedzovaniu trestnej činnosti je však samotné trestné konanie. Vo všeobecnosti ide o konanie, v ktorom majú byť trestné činy náležite zistené a ich páchatelia spravodlivo potrestaní, o čom hovorí aj § 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku². Vzhľadom k tomu, že v trestnom konaní sa „meritórne rozhoduje o skutočnosti, ktorá sa odohrala v minulosti a orgány činné v trestnom konaní ale ani súd sa teda s ňou nemôžu oboznámiť priamo, napríklad jej pozorovaním, ale naopak, o uvedenej skutočnosti sa dozvedajú len nepriamo, prostredníctvom iných, sprostredkujúcich skutočností resp. dôkazných prostriedkov“³ sa stáva úsek prípravného konania/vyšetrovania tým najdôležitejším.

Avšak dokazovanie trestných činov s prívlastkom „cezhraničné“ (terorizmus, obchodovanie s ľuďmi, drogová trestná činnosť, počítačové podvody ale napríklad aj krádež motorového vozidla či zanedbanie povinnej výživy) podlieha osobitnému režimu upravenému multilaterálnymi a bilaterálnymi medzinárodnými zmluvami.

¹ CEJP, Martin. Faktory ovlivňující vývoj kriminality. Kriminalita očima kriminologů [online]. 2010, s. 25 [cit. 25. 10. 2013]. ISBN 978-80-7338-096-0. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/371.pdf>

² Pozn. Podľa §1 Zákona č. 301/2005 Z. z. „Trestný poriadok upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických a právnických osôb“

³ CÍSAŘOVÁ, Dagmar; FENYK, Jaroslav a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde, 2008, s. 294. ISBN 9788073533485

VÝVOJ VYŠETROVANIA TRESTNÝCH ČINOV, KTORÉ PREKRAČUJÚ HRANICE ČLENSKÝCH ŠTÁTOV ÉURÓPSKEJ ÚNIE

Spoločný postup vyšetrovania cezhraničných trestných činov a boj proti nim bol všeobecne zadefinovaný až v roku 1993, čo predstavuje 36 rokov od vzniku Európskeho spoločenstva. Dlhé obdobie tak, idea vytvorenia spoločného európskeho justičného priestoru ako európskej politiky, teda aj samotného cezhraničného vyšetrovania, nadobúdala svoju formu iba prostredníctvom samostatných podnetov. V predkladanom článku nemáme ambíciu posudzovať, prečo sa riešeniu vzájomnej spolupráce vnútorných vecí nevenovala v európskom priestore náležitá pozornosť, ale naopak pripomenúť aké momenty sa stali kľúčovými pre jej vznik.

Otázka vzájomnej spolupráce vo vnútorných veciach nebola prioritou Európskeho spoločenstva a aj napriek tomu, že zakladajúca zmluva z roku 1957 určila dominantne spojenie členských štátov za účelom rozvoja ich vzájomnej ekonomickej a hospodárskej spolupráce, môžeme v čl. 220 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva⁴ vidieť výnimku, ktorá hovorí o výzve k spolupráci v oblasti vnútorných vecí v rámci azylovej politiky členských štátov. De facto však justícia a polícia ako celok ostala nedotknutá.

Smutne konštatujeme, že jedným z prvých momentov rozvoja vzájomnej spolupráce sa stal medzinárodný teroristický útok. Pokojný priebeh ničím nerušených XX. olympijských hier v nemeckom Mníchove dňa 5. septembra 1972 narušila rukojemnícka dráma ôsmych členov palestínskej militantnej organizácie Čierny piatok, úzko napojenej na hnutie Fatah palestínskeho vodcu Jásira Arafata, na ubytovňu izraelských športovcov. Teroristi na mieste zabili dvoch izraelských športovcov, ďalších zajali a za upustenie od útoku požadovali prepustenie 234 palestínskych radikálov z izraelských väznic. Tragédia vyvrcholila explóziou granátu, pri ktorej zahynulo deväť rukojemníkov, príslušník západonemeckej polície a pilot vrtuľníka. Po týchto udalostiach začal medzinárodný terorizmus predstavovať reálnu medzinárodnú hrozbu, ktorou sa Európske spoločenstvo muselo zaoberať. Pre riešenie otázky medzinárodného terorizmu a organizovaného zločinu Európske spoločenstvo podporilo vznik neformálnej skupiny TREVI (ang. Terorisme, Radicalisme, Extrémisme et Violence Internationale) pomenovaného podľa rímskej fontány Di Trevi a svojho prvého predsedu. Hoci sa platforma TREVI schádzala nezáväzne a veľmi nepravidelne, dokonca nemala ani inštitucionálnu podobu, cieľavedome sa vo svojich troch skupinách zamerala na medzinárodný terorizmus (TREVI I.), policajnú spoluprácu (TREVI II.) a organizovaný zločin (TREVI III.). Svoje

⁴ Podľa čl. 220 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva „...vyzýva k súčinnosti členských štátov pri ochrane práv osôb a spolupráci pri výkone rozhodnutí súdov a rozhodujúcich orgánov“

pôsobenie plánovane ukončila⁵, potom čo sa v roku 1988 posledná skupina TREVI 92 zaoberala problematikou azylu a voľného pohybu osôb vyústenou do Dublinskej konvencie⁶. Existencia a význam skupiny TREVI boli podľa kritikov diskutabilné, nakoľko vykonávala činnosť s vysokým stupňom utajenia a nízkym stuňom kontroly, avšak svojou činnosťou ukázala, ochotu členských štátov rokovať v tejto oblasti. S odstupom času vidíme, že pôsobenie skupiny TREVI bolo významným krokom, aj keď samostatne nedefinovala spoločný postup cezhraničného vyšetrovania, rozvoja medzinárodnej spolupráce v justičných veciach, najmä pre ochotu vytvorenia spoločného postupu štátov vo forme výmeny informácií o organizovanom zločine a celkovej potreby predchádzať medzinárodným hrozbám akým nielen medzinárodný terorizmus určite bol a bude.

Vzhľadom k tomu, že vzájomná spolupráca vo vnútorných veciach na jednej strane nebola v európskom priestore takmer žiadnym spôsobom zmluvne upravená a na druhej strane vznikali situácie vyžadujúce túto pomoc, dlhé obdobie spadala jej problematika do roviny medzinárodného práva verejného. Uskutočňovala sa výlučne prostredníctvom medzinárodných bilaterálnych a multilaterálnych dohôd Rady Európy⁷ - Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd zo 4.11.1950; Európsky dohovor o vydávaní z 13.12. 1957 a jej dodatkové protokoly z rokov 1975 a 1978; Európsky dohovor o vzájomnej pomoci v trestných veciach z 20.4.1959 a jej dodatkový protokol z roku 1978; Európsky dohovor o potlačení terorizmu z 27.1.1977; Dohoda o vydávaní odsúdených osôb z 21.3.1983.

Na otázku, prečo sa Európske spoločenstvo dlhé obdobie nezaoberalo otázkou vzájomnej spolupráce v oblasti justičných a vnútorných vecí, môžeme jednoducho odpovedať, že touto úlohou sa vo veľkej miere a často krát aj nad rámec svojej pôsobnosti zaoberala práve medzinárodná organizácia Rada Európy⁸, teda zjednodušenie

⁵ FIALA, Petr; PITROVÁ, Markéta. Evropská unie. Brno: Centrum pro studie demokracie a kultury, 2009, s. 652. ISBN 9788073252236

⁶ Dublinská konvencia o určenie štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl podanej v jednom z členských štátov Európskeho spoločenstva; Dublin, 15. jún 1990

⁷ POLAK, Petr. Některé aspekty evropského justičného prostoru v trestných věcech. In: KŘEPELKA, Filip; TYČ Vladimír. Ročenka evropského práva Zväzok V. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 123 – 157. ISBN 80-210-2543-3

⁸ Rada Európy (*ang. Council of Europe*) pôsobí ako medzinárodná organizácia na medzivládnom princípe od roku 1949. Jej sídlo je francúzsky Štrasburg. Medzi zakladajúcich členov patrili Belgicko, Francúzsko, Holandsko, Luxembursko, Spojené kráľovstvo, Írsko, Taliansko, Dánsko, Nórsko a Švédsko, postupne sa rozšírila a v súčasnosti združuje 47 členov. Vo svojich orgánoch – Výbor ministrov, Parlamentné zhromaždenie, Kongres miestnych a regionálnych samospráv, Sekretariát tajomníka, Európsky súd pre ľudské práva sa zaoberá problematikou ochrany základných ľudských práv a slobôd, zachovaním demokracie, bezpečnosti občanov, ochrane kultúrneho dedičstva a iné. Medzi jej najdôležitejšie dokumenty patria

z pohľadu Európskeho spoločenstva sa ňou nebolo potrebné opakovane zaoberať.

Medzinárodné právo verejné teda (tým), zohralo významnú úlohu akéhosi spojenca, resp. záchrancu problematiky v oblasti justičných a vnútorných záležitostí, čím ho teda právom zaradujeme k významným medzníkom jej vývoja a rozvoja.

Postup pri vyšetrowaní trestných činov prekračujúcich hranice členských štátov Európskej únie, ako sme v úvode spomenuli, prvý krát nadobudol konkrétnu podobu až v roku 1993 a to prijatím Maastrichtskej zmluvy. Deklarovaním spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí dostala tak policajná a justičná spolupráca v trestných veciach po prvý krát inštitucionálny charakter. Vznikla možnosť, ako prostredníctvom Rady (ministrov vnútra a spravodlivosti) zaujať spoločný postup a postoj členských štátov v tejto oblasti a v súlade s hlavným cieľom Európskej únie – „spolupráca v oblasti práva a vnútornej politiky“ efektívnejšie bojovať s cezhraničnou kriminalitou. Dokonca Európska únia (ďalej aj "EÚ") presne vytýčila oblasti realizovania spoločných postupov a postojov ich uvedením v čl. K. 1. Maastrichtskej zmluvy nasledovne - azylová politika; pravidlá upravujúce prekročenie vonkajších hraníc členských štátov a vykonávanie kontroly na týchto hraniciach; prísťahovalecká politika týkajúca sa štátnych príslušníkov tretích krajín (podmienky vstupu na územie členských štátov, pohybu a pobytu na tomto území, vrátane spájania rodín a možnosti zamestnania a boj proti nelegálnemu prísťahovalectvu, pohybu a práci štátnych príslušníkov tretích krajín na území členských štátov); boj proti drogovým závislostiam, ak sa nezháňa pod ustanovenia bodov 7 až 9; boj proti podvodom v medzinárodnom meradle, ak sa nezháňa pod ustanovenia bodov 7 až 9; spolupráca súdov občianskych veciach; spolupráca súdov v trestných veciach; colná spolupráca; policajná spolupráca za účelom boja proti terorizmu, nezákonnému obchodovaniu s drogami a ďalším závažným formám medzinárodného zločinu, v prípade potreby aj určité aspekty colnej spolupráce v súvislosti s organizáciou systému Únie v oblasti výmeny informácií v rámci európskej spolupráce.

Podrobným vymenovaním rozmedzia spolupráce sa konečne vytvoril nielen myšlienkový základ ale aj priestor konkrétnej realizácie vzájomnej spolupráce, čím sa začal proces europeizácie trestného práva, ktorý možno charakterizovať ako "usmerňované približovanie

Dohovor o ochrane ľudských práva a slobôd (1950), Európska sociálna charta (1961), Európsky dohovor o sociálnom zabezpečení (1972), Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (1987), Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín (1995), Dohovor Rady Európy o zabránení terorizmu (2005), Dohovor Rady Európy o činnosti proti obchodovaniu s ľuďmi (2005).

práva členských štátov smerom k európskemu právu".⁹ Pre cezhraničné vyšetrowanie mali najpodstatnejší význam spolupráca v trestných veciach a policajná spolupráca. Po prijatí Maastrichtskej zmluvy sa zdalo, že sa pomerne rýchlo začnú plniť úlohy a prijímať spoločné postupy a postoje členských štátov na úseku vzájomnej spolupráce. O týchto právnych aktoch Európskej únie rozhodovala Rada ministrov vnútra a spravodlivosti, no mali iba konzultačný a informatívny charakter, neboli právne záväzné a nijak vynútiteľné. Preto sa oblasť vzájomnej spolupráce v oblasti justičných a vnútorných vecí až do roku 1997 opäť nestala až tak významnou.

Po podpise Amsterdamskej zmluvy v roku 1997 došlo k jej významnejšiemu posilneniu, pretože pre oblasť justície a vnútorných vecí zaviedla kontrétnejšiu líniu. S poukazom na existujúce, vyššie spomenuté dohody Rady Európy v trestných veciach, bolo možné predpokladať, že sa trestné právo ani v rámci Európskej únie "neobmedzuje iba na oblasť právnej pomoci a súvisiace otázky trestného práva procesného, ale taktiež predpokladá zblížovanie trestnoprávných predpisov členských štátov."¹⁰

Z pohľadu cezhraničného vyšetrowania má dôležitý význam Hlava VI s názvom „Ustanovenia o policajnej a súdnej spolupráci v trestných veciach“, ktorá v čl. 31 určila nasledovný spoločný postup členských štátov - zjednodušenie a urýchlenie spolupráce príslušných ministerstiev, súdov alebo rovnocenných orgánov členských štátov vo vzťahu k súdnemu konaniu; zjednodušenie postupu extradície medzi členskými štátmi; zlepšenie zlučiteľnosti predpisov uplatniteľných v členských štátoch, ak je to nutné na zlepšenie tejto spolupráce; predchádzanie sporom o príslušnosť medzi členskými štátmi; postupné prijímanie opatrení zavádzajúcich minimálne pravidlá týkajúce sa znakov skutkových podstát trestných činov.

Pre vyšetrowanie cezhraničných trestných činov sú uvedené spoločné úlohy a ciele zásadné, pretože napomáhajú rýchlejšiemu a bezproblémovému priebehu samotného vyšetrowania. Často krát iba úradný postup žiadosti o spoluprácu je zdĺhavý a berúc do úvahy procesné lehoty trestného konania, nevyhovujú ani jednej zo spolupracujúcich strán. Posun tejto problematiky do roviny spoločného hľadania konsenzu bude prinášať iba pozitívne výsledky v boji s cezhraničnou kriminalitou.

Prijatie Amsterdamskej zmluvy s konkrétnymi postupmi a cieľmi v danej oblasti sa odzrkadlilo vypracovaním akčných plánov a postupov. Nadväzujúc na jej základné ustanovenia a úlohu boja s organizovanou kriminalitou boli postupne prijaté v súvislosti so

⁹ PINKA, Bohumil. Evropský prostor slobody, bezpečnosti a práva (Prizmatem Lisabonské zmluvy). Praha: Linde. 2010, s. 232, ISBN 978-80-7201-114-6

¹⁰ Tamtiež.

záležitosťami vnútorných a justičných vecí dňa 3. decembra 1998 Viedenský akčný plán Európskej rady a Európskej komisie o najlepších spôsoboch najlepšej praktickej realizácie ustanovení Amsterdamskej zmluvy upravujúci hlavné zásady realizácie opatrení¹¹, následne boli v boji proti medzinárodnému zločinu prijaté Akčný plán boja proti organizovanej kriminalite a Miléniová stratégia Európskej únie na prevenciu a kontrolu organizovaného zločinu. Na spomenuté akčné plány nadväzovali päťročné programy prijaté ako závery zasadania Európskej rady v roku 1999 v Tampere a roku 2005 v Bruseli (známe ako Haagsky program).

Z hľadiska posudzovania vývoja európskej trestnej spolupráce našla svoje miesto aj Zmluva z Nice, napriek tomu, že jej primárnym cieľom malo byť pripravenie rozšírenia Európskej únie smerom na východ a na juh k 1. máju 2004 a k 1. januáru 2007. Hlava VI Zmluvy o založení Európskej únie bola pozmenená "a to práve v článkoch 29 a 31, do ktorých boli zapracované ustanovenia o spolupráci prostredníctvom Eurojustu, a v článku 40 o užšej spolupráce (flexibilita), ktorý bol nahradený novými článkami 40 - 40b."¹²

VÝZNAMNÉ ZMENY V JUSTIČNEJ SPOLUPRÁCI

Lisabonská zmluva

Nakoľko spoločné postoje či rámcové rozhodnutia v oblasti policajnej a súdnej spolupráce v trestných veciach definované Amsterdamskou zmluvou, nevykazovali efektívne dosiahnutie cieľa o ochrane občanov Európskej únie pred organizovaným zločinom či inej formy páchania cezhraničnej trestnej činnosti, bolo potrebné prijať nové realizačné nástroje.

Lisabonská zmluva zaviedla možnosť prijať v oblasti justičných vecí sekundárny prameň európskeho práva – smernicu, čím sa tieto záležitosti dostali do programu riadneho legislatívneho procesu. Doposiaľ to vidíme ako najvýraznejšie posilnenie predmetnej oblasti.

Prostredníctvom smerníc tak môžu byť prijímané opatrenia zamerané na:¹³

vytvorenie pravidiel a postupov na zabezpečenie uznávania všetkých foriem rozsudkov a iných súdnych rozhodnutí v celej Únii;

¹¹ ZACHAR, Andrej. Právne nástroje boja proti organizovanému zločinu. Policajná teória a prax. 2006, č. 3, s. 76 – 87, ISSN 1335-1370

¹² SVÁK, Ján; FENYK Jaroslav. Europeizace trestního práva. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva. 2008, s. 60, ISBN 978-80-88931-88-1

¹³ Ú. v. C 306/64, 17.12.2007, čl. 69a. ods. 1

predchádzanie sporov o právomoc;

podpory vzdelávania sudcov a justičných pracovníkov;

uľahčovanie spolupráce medzi justičnými orgánmi alebo rovnocennými orgánmi členských štátov v rámci trestného stíhania a výkonu rozhodnutí.

Predmetná úprava priniesla aj ochranu jednotlivých trestných právnych systémov členských štátov prostredníctvom možnosti pozastavenia riadneho legislatívneho systému na základe žiadosti člena Rady o prerokovanie návrhu smernice Európskou radou¹⁴.

Ďalším pozitívom Lisabonskej zmluvy bolo otvorenie priestoru na definovanie minimálnych pravidiel justičnej spolupráce ako postupného odstraňovania rozdielov v trestných poriadkoch a trestných systémoch jednotlivých členských štátov. Súbor minimálnych pravidiel sa týka¹⁵:

vzájomnej prípustnosti dôkazov medzi členskými štátmi;

práv jednotlivcov v trestnom konaní;

práv obetí trestných činov;

ďalších osobitných aspektov trestného konania.

Čo sa týka definovania minimálnych pravidiel, môže ich Rada a Európsky parlament vytýčiť iba v trestnej činnosti obzvlášť závažných trestných činov s cezhraničným rozmerom a ich sankcií. S možnosťou rozšírenia, boli určené boli tieto oblasti: terorizmus, obchodovanie s ľuďmi a sexuálne zneužívanie žien a detí, nedovolené obchodovanie s drogami, nedovolené obchodovanie so zbraňami, pranie špinavých peňazí, falšovanie platobných prostriedkov, počítačová kriminalita a organizovaná trestná činnosť.

Štokholmský program – Otvorená a bezpečná Európska, ktorá slúži občanom a chráni ich¹⁶

V súvislosti s politickými prioritami sa Európska Rada v rámci Štokholmského programu 2010 – 2014 zamerala na záujmy a potreby občanov Európskej únie a vyzvala o urýchlené pristúpenie k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V oblasti vnútorných vecí a spravodlivosti určila vyvinúť

¹⁴ Ú. v. C 306/64, 17.12.2007, čl. 69a. ods. 3

¹⁵ Ú. v. C 306/64, 17.12.2007, čl. 69a. ods. 2

¹⁶ Ú. v. C 115/1, 4.5.2010

úsilie najmä na odstránenie prekážok pri uznávaní súdnych rozhodnutí v iných členských štátoch a ako nástroj zvolila prostredníctvom nástroja o zvýšenej jednotnosti posilnila vnútornú koordináciu pre agentúry Európskej únie (Europol, Eurojust, Európska policajná akadémia, Agentúra Európskej únie pre základné práva).

Podpora a dodržiavanie základných ľudských práv sa stali základom Štokholmského programu a preto sú takmer všetky Európske zábery spájané práve s nimi.

V oblasti trestného práva boli členské štáty vyzvané okrem iného k:

ochrane obetí trestných činov;

podpore práv jednotlivcov v trestnom konaní;

zlepšeniu systému vzájomného uznávania justičných rozhodnutí;

spoločnému vymedzeniu trestných činov;

výraznejšej spolupráci s tretími krajinami.

Ochrana obetí trestných činov – členské štáty majú navrhnúť spôsoby zmien v právnych predpisoch so zameraním na zvýšenie podpory obetí trestných činov (občanov – obetí, ktorí majú miesto pobytu v inom členskom štáte alebo tretej krajine ako je krajina kde došlo k spáchaniu trestného činu). Zvýšenú pozornosť by mali zamerať na obeť trestných činov terorizmu [bod 2.3.4 Obete trestnej činnosti vrátane terorizmu].

Podpora práv jednotlivcov trestnom konaní – Európska rada by v tejto oblasti uvítala posilnenie procesných práv podozrivých a obvinených v trestnom konaní avšak návrhy o plánoch ponechala na členské štáty [bod 2.4. Práva jednotlivcov v trestnom konaní].

Zlepšenie systému uznávania justičných rozhodnutí – po určení fungovania spolupráce v justičnom priestore na základe vzájomného uznávania justičných a iných rozhodnutí ako základnej vykonávacej zásady (Zasadnutie Európskej Rady v Tampere v roku 1999) a vzájomnom približovaní trestných právnych systémov pre účinné dosiahnutie (Haagsky program, 2004), by mali členské štáty podľa Štokholmského programu dokázať jednotne postupovať v treto oblasti aj v súlade so svojimi vnútroštátnymi pravidlami a tradíciami. V tejto súvislosti program zdôrazňuje význam elektronickej justície ako aj zvýšenie efektívnosti cezhraničnej spolupráce. Taktiež by sa uznávanie mohlo rozšíriť na všetky typy rozsudkov a rozhodnutí justičnej povahy, teda nielen týkajúce sa trestných ale aj správnych vecí. Upravený by mal byť aj komplexne systém získavania a uznávania trestných procesných dôkazov, pričom ako východiskový bod by mohlo byť použité Rámcové rozhodnutie Rady 2008/978/SVV o európskom príkaze na zabezpečenia dôkazov [bod 3. Uľahčenie života občanov: Európa práva a spravodlivosti].

Spoločné vymedzenie trestných činov – by sa predovšetkým týkalo závažných trestných činov uvedených v čl. 83 ods. Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Pri posudzovaní aproximácie trestných činov alebo ich vymedzenia by sa malo prihliadať na pravidlo obojstrannej trestnosti v rámci vzájomného uznávania. Celkový rámec Európskej rady predstavuje jednotnosť trestnoprávnych ustanovení [bod 3.3.1 Trestné právo].

Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o Agentúre Európskej únie pre justičnú spoluprácu v trestných veciach

Významné zmeny v oblasti justičnej spolupráce, vychádzajúce z konceptu Rozhodnutia Rady 2009/426/SVV o posilnení Eurojustu¹⁷ ako aj v súvislosti s prijatím viacročného rámca pre Agentúru pre základné práva a slobody na roky 2007-2012¹⁸ nastanú prijatím návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o Agentúre Európskej únie pre justičnú spoluprácu v trestných veciach (angl. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the European Agency for Criminal Justice Cooperation) (ďalej len "návrh").

Návrh reflektuje na balíček opatrení o posilnenie inštitucionálnych aspektov ochrany finančných záujmov Európskej únie a v súlade s Lisabonskou zmluvou modernizuje a zjednodušuje fungovanie „nového“ Eurojustu.

K zmenám vo fungovaní „nového“ Eurojustu by malo dôjsť, v prvom rade v názve, kde sa jeho právnym nástupcom stáva „Agentúra Európskej únie pre justičnú spoluprácu v trestných veciach“, pričom si dovoľíme tvrdiť, že ide vo vzťahu k obsahu o bezpredmetný akt nakoľko na zlepšenie európskej súčinnosti to nemá zásadný dopad. No predkladatelia návrhu zrejme svoj zámer odôvodňujú zjednotením pomenovaní jednotlivých inštitúcií v oblasti justičných záležitostí.

Taktiež právomoci „nového“ Eurojustu by mali byť oslabené o možnosť pôsobiť v trestných konaniach o činoch, ktoré spadajú do pôsobnosti návrhu na zriadenie Európskej prokuratúry¹⁹. V súvislosti s predkladaným článkom má byť však posilnená právomoc o tzv.

¹⁷ Ú. v. EÚ L 138/14, 4.6.2009, s. 1

¹⁸ Ú. v. EÚ L 63, 7.3.2008, s. 14

¹⁹ Návrh Komisie na Nariadenie o zriadení Európskej prokuratúry bol prijatý 17. júla 2013 a v pracovnej skupine COPEN sa o ňom začalo rokovať v októbri 2013. Doposiaľ sa uskutočnili štyri pracovné rokovania v rámci gréckeho predsedníctva Rady. Zo správy medziinštitucionálneho spisu č. 2013/0255 (APP) zo dňa 14. februára 2014 vyplýva, že predmetnom návrhu budú potrebné ďalšie pracovné rokovania, nakoľko diskusia o jej úlohách a právomociach, ako aj otázky efektivity a nezávislosti potrebuje dosiahnuť značné zjednotenie postojov delegácií.

operačné funkcie, v rámci ktorých, v zmysle čl. 5 bude disponovať oprávnením vydať písomné stanovisko k opakovaným odmietnutiam alebo ťažnostiam, ktoré sa týkajú vybavovania žiadostí o justičnú spoluprácu alebo vykonávanie rozhodnutí o justičnej spolupráci, vrátane žiadostí a rozhodnutí súvisiacich s nástrojmi vzájomného uznávania, ak nie je možné nájsť riešenie vzájomnou dohodou príslušných orgánov alebo národných členov²⁰, čo je naopak nevyhnutné vnímať ako pozitívny prínos.

Domnievame sa, že návrh bude mať minimálny dopad na poskytovanie právnej pomoci v trestných veciach prostredníctvom dohovorov upravujúcich vzájomnú súčinnosť, pretože fungovanie a pôsobenie Eurojustu je zamerané na vyšetrovanie trestných činov s presným výpočtom, predovšetkým organizovaného charakteru a pri zriadení spoločných vyšetrovacích tímov.

Návrh smernice Európskeho parlamentu a Rady o európskom vyšetrovacom príkaze v trestných veciach

Justičné záležitosti v trestných veciach budú efektívnejšie realizované aj prostredníctvom nového európskeho nástroja – Európsky vyšetrovací príkaz (ďalej len „EVP“), ktorý dňa 24. februára 2014 Európsky parlament Smernicou Európskeho parlamentu a Rady o európskom vyšetrovacom príkaze v trestných veciach (ďalej len „smernica o EVP“).

Základom tohto nástroja sa stala zásada vzájomného uznávania rozsudkov a iných rozhodnutí definovanej čl. 69 a/ Lisabonskej zmluvy.

Podľa tlačovej správy Európskeho parlamentu bude možné prostredníctvom tohto nástroja „vo vyšetrovaní zločinov dosiahnuť rýchlejšiu a pozitívnejšiu reakciu“, čoho výsledkom bude podľa Nuno Melo aj „účinné stíhanie cezhraničné stíhanie trestnej činnosti“.

Európsky vyšetrovací príkaz sa má vydávať na účely konania jedného alebo viacerých konkrétnych vyšetrovacích opatrení vo vykonávajúcom štáte s cieľom zabezpečiť dôkazy. V podobnom rozsahu bolo vykonávané aj Rámcové rozhodnutie Rady 2008/978/SVV z 18.12.2008 o európskom príkaze na zabezpečenie dôkazov. Avšak jeho výkon obmedzený na fázu zaistenia dôkazu bez možnosti odovzdania dôkazu žiadajúcemu štátu, čím bola realizácia pomoci odkázaná na dvojstupňové konanie. Pre uvedený postup bolo potrebné zavedenie zjednodušujúcich opatrení, ale bol významným praktickým prínosom v rámcovej príprave návrhu smernice o európskom vyšetrovacom príkaze.

²⁰ 12566/13 EUROJUST 59 EPPO 4 CATS 36 COPEN 109 – Predbežné stanovisko Slovenskej republiky, vypracované Ministerstvom spravodlivosti Slovenskej republiky, 25. september 2013, s. 6

Európsky vyšetrovací príkaz prináša úplne nový spôsob zabezpečovania dôkazov v trestnom konaní a dovoľme si tvrdiť, že v porovnaní so súčasnou medzinárodnou trestnou súčinnosťou, bude až prevratným nástrojom.

Po prvé prinesie zjednodušenie formálneho postupu medzinárodnej spolupráce. Predkladatelia v návrhu smernice o EVP vhodne predišli tomuto v praxi považovanému „byrokratickému postupu“ žiadosti o právnu pomoc, použitím zásady vzájomného uznávania cudzích rozhodnutí. V čl. 10 smernice o európskom vyšetrovacom príkaze je uvedené konanie vydané ako aj o uznaní justičného rozhodnutia o vyšetrovacích opatreniach. Z pohľadu aplikačnej praxe je zvolený postup prínosom a stotožňujeme sa s ním.

Po druhé prínos vidíme v zjednotení jazykového režimu, kde bolo určené, že štáty pri vydaní vyhlásenia uvedú aspoň jeden jazyk, ktorý nie je ich úradným jazykom a bežne sa používa v Európskej únii. Smernica o EVP tak predíde prekážkam súvisiacimi s prekladmi žiadostí o právnu pomoc, pri ktorých sa často – krátko – justičný systém stretáva s neochotou samotných súdnych tlmočníkov ako aj s ich neodbornosťou a orientáciou v trestnoprávnej terminológii.

Po tretie za prínos považujeme aj definovanie lehôt uznania a vykonania EVP. Čl. 11 ods. 1 smernice o EVP určil, že rozhodnutie o uznaní a vykonaní EVP sa musí prijať najneskôr do 30 dní od jeho doručenia príslušnému vykonávacieho orgánu. Zároveň stanovila v ods. 4 tohto článku 90 dňovú lehotu na jeho vykonanie. Vzhľadom k tomu, že doposiaľ poskytovanie justičnej pomoci v trestných veciach nepodliehali časovému obmedzeniu hodnotíme tento prínos z pohľadu dodržovania zásad trestného konania, najmä zásady rýchleho a spravodlivého konania, ako najvýznamnejší.

V zmysle predmetného návrhu smernice Rady a Európskeho parlamentu bude transpozičná lehota vo vzťahu k národnému právu určená ako trojročná, pričom taktiež „do piatich rokov od účinnosti Komisia predloží Európskemu parlamentu a Rade najneskôr päť rokov po jej účinnosti správu o uplatňovaní tejto smernice na základe kvalitatívnych a kvantitatívnych informácií vrátane hodnotenia jej vplyvu na spoluprácu v trestných veciach a ochranu jednotlivcov, ako aj o vykonávaní ustanovení o odpočúvaní telekomunikačnej prevádzky so zreteľom na technický rozvoj.“²¹

Historická genéza vývoja medzinárodnej spolupráce v justičných a trestných veciach nám načrtla, že ochota vzájomnej pomoci, ktorá pramenila síce z nutnosti resp. potreby podmienenej ad hoc udalosťami nebola zbytočná. Medzinárodný priestor pre boj s nadnárodnou kriminalitou sa vytvoril možno aj preto až s odstupom

²¹ Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY o európskom vyšetrovacom príkaze v trestných veciach. 2010/0817 (COD). 7. marec 2014. Brusel

času, pretože organizovaný zločin v 50-tych až 70-tych rokoch nebol v medzinárodnom meradle natoľko rozšírený. Terorizmus či nelegálny obchod s ľuďmi a drogami dosahuje popredné miesta v rebríčku celosvetových problematických oblastí. V 70 – tych rokoch, keď vedci začali študovať tieto problémy, ich existovalo iba 10, no v súčasnosti je ich až 27. Úspešnosť boja proti organizovanej kriminalite závisí od ochoty vzájomnej spolupráce všetkých štátov medzinárodného spoločenstva, nakoľko ide o fenomén, ktorý zasahuje všetkých bez rozdielu, čím individuálne postupy sú historicky predurčené na neúspech. Transformovanie ochoty vzájomnej spolupráce do základných prameňov Európskej únie a iných medzinárodných organizácii bolo prvým a dobrým krokom dosiahnutia tohto cieľa. Myslíme si preto, že spoločné postupy a postoje prijaté na pôde Európskej únie sú pevným základom boja s medzinárodnou kriminalitou, ktorý v praxi zabezpečujú jeho úrady a samotné trestné konanie v členských štátoch.

CEZHRANIČNÉ VYŠETROVANIE A EUROJUST

Vzhľadom k tomu, že oblasť trestných vecí upravuje spoločne justičnú a policajnú spoluprácu, je potrebné zdôrazniť ich rozdielnosť. Pokým v rámci trestného konania je "cieľom policajnej spolupráce získanie a overenie informácií, cieľom medzinárodnej justičnej spolupráce je získanie dôkazu použiteľného v konaní pred trestných súdom."²² Podstata samotného cezhraničného vyšetrovania spočíva v zistení objektívnej pravdy a zabezpečení všetkých okolností tak, aby odpovedali objektívnej skutočnosti, ktorá sa stala v minulosti a predstavuje systém úkonov a opatrení procesného charakteru, "založených na zákonoch a iných právnych normách, realizovaných vyšetrovacími metódami a prostriedkami rozpracovanými kriminalistickou vedou za účelom náležitého objasnenia skutkového stavu veci a predchádzania trestných činov, usvedčenia ich páchatel'ov a vytvorenia predpokladov pre ich spravodlivé potrestanie."²³ Táto neotrasiteľná všeobecná definícia vyšetrovania sa vzťahuje aj na cezhraničné vyšetrovanie, no podlieha osobitnému režimu a závisí najmä od dokonalej koordinácie všetkých spolupracujúcich štátnych orgánov na vysokej úrovni.

Ďalej sa budeme v predkladanom článku zaoberať samotným procesným zabezpečením výpovede poškodeného v trestnom konaní prostredníctvom inštitútu medzinárodnej právnej pomoci, no pre zabezpečenie tejto výpovede existuje v európskom priestore aj možnosť jeho realizácie požiadanim Európskej jednotky pre súdnu

²² KLOUČKOVÁ, Světlana; FENYK, Jaroslav. Medzinárodní justiční spolupráce v trestních věcech. 2. aktualizované doplnené vydání. Praha: Linde. 2005, s. 215, ISBN 80-7201-527-3

²³ VIKTORINOVÁ, Jana a kol. Základy vyšetrovania. Bratislava: Akadémia Policajného zboru. 2005, s. 16, ISBN 80-8054-342-9

spoluprácu (EUROJUST). V krátkosti budeme preto venovať pozornosť tejto možnosti.

Pre stimulovanie koordinácie vyšetrovania a trestných stíhaní v členských štátoch rozhodla Európska rada v Tampe v dňoch 15. a 16. októbra 1999, najmä v bode 46 svojich záverov o zriadení osobitnej jednotky²⁴ zloženej z národných členov pre justičnú spoluprácu EUROJUST (The European Union's Judicial Cooperation Unit). V úvodnej časti rozhodnutia uvádza Európska rada dôvody jeho vzniku a to „zdokonaľovať súdnu spoluprácu medzi členskými štátmi, najmä pokiaľ ide o boj proti formám závažných trestných činov, ktoré sú často páchané nadnárodnými organizáciami“²⁵. Pozitívne je vymedzenie určitých trestných činov, ktorých vyšetrovanie môže koordinovať EUROJUST. Sú to tieto trestné činy, za ktoré v žiadajúcom alebo vydávajúcom členskom štáte možno uložiť trest odňatia slobody alebo ochranné opatrenie s hornou hranicou najmenej päť alebo šesť rokov²⁶ - obchodovanie s ľuďmi, sexuálne vykorisťovanie a detská pornografia, nedovolené obchodovanie s omamnými látkami, nedovolené obchodovanie so zbraňami, ich súčasťami alebo komponentmi a strelivom, korupcia, podvod, ktorý sa týka finančných záujmov Európskych spoločenských, falšovanie a pozmeňovanie Eura, legalizácia príjmov z trestnej činnosti, útoky proti informačným systémom.

V rámci cezhraničného vyšetrovania vymenovanej trestnej činnosti, má EUROJUST právo ho koordinovať a uľahčovať priebeh vybavovania žiadostí o poskytnutie pomoci. Taktiež zabezpečuje naväzujúce kroky a doplňujúce informácie, čím výrazne urýchľuje jeho celkový priebeh. Justičná jednotka disponuje aj právomocou podieľať sa na zriaďovaní „spoločných vyšetrovacích tímov“ v súlade s čl. 13 Dohovoru o vzájomnej pomoci v trestných veciach medzi členskými štátmi Európskej únie alebo s rámcovým rozhodnutím Rady 2002/465/SVV z 13. júna 2002 o spoločných vyšetrovacích tímoch. Význam dokazovania cezhraničnej trestnej činnosti pomocou spoločných tímov preukazuje nielen svojou víziou „byť kľúčovým hráčom a centrom odbornosti na justičnej úrovni v oblasti boja proti organizovanej cezhraničnej trestnej činnosti v Európskej únii“, ale aj reálnymi výsledkami zhrnutými v štatistických údajoch.

Nasledovná štatistická tabuľka porovnáva počet registrovaných prípadov cezhraničných trestných činov, v ktorých boli zriadené spoločné vyšetrovacie tímy za účasti EUROJUSTU.

²⁴ Preambula Rozhodnutia Rady č. 2002/187/SVV

²⁵ Tamtiež.

²⁶ Čl. 13, bod 6 a/ Rozhodnutia Rady č. 2002/187/SVV

Trestný čin	Počet registrovaných prípadov v roku 2011	Počet registrovaných prípadov v roku 2012
Terorizmus	32	27
Obchodovanie s drogami	263	242
Obchodovanie z ľuďmi	79	60
Podvody	382	218
Počítačová kriminalita	42	24
Pranie špinavých peňazí	144	122
Organizované zločinecké skupiny	231	197
TČ ovplyvňujúce fin. záujmy EÚ	27	21
Nelegálne prisťahovalectvo	29	31

Zdroj: Výročná správa EUROJUSTU za rok 2012

Z tohto štatistického porovnania môžeme vidieť, že najviac páchanou cezhraničnou trestnou činnosťou je nelegálne obchodovanie s omamnými látkami a najmenej trestná činnosť ovplyvňujúca finančné záujmy Európskych spoločností. Počty registrovaných trestných činov však neopisujú ich závažnosť, preto nesmieme zabúdať na to, že v každom jednom prípade ide o organizované zločinecké skupiny, teda ich nebezpečnosť pre spoločnosť je vysoká.

Dovoľujeme si pre ilustráciu na tomto mieste stručne uviesť aj jeden konkrétny prípad spolupráce EUROJUSTU, v ktorom môžeme dôkladne vidieť dôležitý význam tejto európskej inštitúcie v boji s nadnárodným organizovaným zločinom.

POMOC EUROJUSTU V PRÍPADE NEMECKÉHO INTERNETOVÉHO PODVODU²⁷

Istá organizovaná zločinecká skupina používala od augusta 2010 údaje z falošných a odcudzených platobných kariet na zaplatenie tovaru nakúpeného na nemeckých internetových stránkach. Tento tovar, ktorý zahŕňal hlavne vysokokvalitnú elektroniku ako tablety, digitálne kamery, digitálne televízory s plochou obrazovkou a mobilné telefóny, bol zasielaný obchodníkom v Nemecku, ktorí potom tieto balíky zasielali do severnej Európy do Estónska. Bola podpísaná dohoda o spoločnom vyšetrovacom tíme medzi Estónskom a Nemeckom s cieľom zistiť totožnosť podozrivých a rozložiť túto organizovanú zločineckú skupinu. Aj napriek rozdielnosti trestných konaní v oboch krajinách bola spolupráca vyhodnotená ako výnimočná. V Nemecku bol zaistený tovar v odhadovanej hodnote 250 000 EUR. Celková škoda, ktorú páchatelia spôsobili, sa odhadla na 3 milióny EUR. V rámci estónskeho justičného konania bolo 27 podozrivých identifikovaných a obvinených z prania špinavých peňazí.

CEZHRANIČNÉ VYŠETROVANIE V RÁMCI MEDZINÁRODNÝCH DOHOVOROV

Získavanie procesných dôkazov v cezhraničnom vyšetrowaní trestnej činnosti sa najbežnejšie uskutočňuje právnym režimom uvedeným v Európskom dohovore o vzájomnej právnej pomoci v trestných veciach, ktorého dojednanie členmi Rady Európy sa uskutočnilo v Štrasburgu dňa 20. apríla 1959. Postupne bol proces novelizovaný a doplnený dodatkovými protokolmi a po prijatí Amsterdamskej zmluvy bol v Bruseli dňa 29. mája 2000 prijatý Dohovor o vzájomnej pomoci v trestných veciach medzi členskými štátmi Európskej únie. Uvedené pramene sú základom poskytovania vzájomnej pomoci pri cezhraničnom vyšetrowaní. Po bližšom preštudovaní medzinárodných zdrojov by sa dalo povedať, že vybavenie žiadosti nie je zložitý právny proces, no aplikačná prax však hovorí o opaku.

V prípade potreby zabezpečenia výpovede poškodeného ako procesného dôkazu v trestnom konaní, keď nastane situácia, že je štátnym občanom iného členského štátu Európskej únie, než toho v ktorom prebieha trestné konanie. Z právneho hľadiska vznikne „procesné vákuum“, kedy „orgán Slovenskej republiky činný v trestnom konaní nemôže vykonať procesný úkon na území iného členského štátu, tak isto ako orgány činné v trestnom konaní ostatných členských štátov Európskej únie, nemôžu vykonať procesný úkon na našom území“²⁸. Prostredníctvom hore uvedených medzinárodných

²⁷ Výročná správa EUROJUSTU za rok 2012, s. 31

²⁸ FENYK, Jaroslav; ONDRUŠ Radek. Právní styk s cizinou v trestním a netrestním řízení a před orgány veřejné správy. Praha: Linde, 1997, s. 195. ISBN 80-7201-063-8

dohôd bol vytvorený inštitút medzinárodnej právnej pomoci v trestných veciach, ktorým sa tieto prekážky v cezhraničnom vyšetrowaní pomáhajú odstraňovať.

Samotný procesný postup žiadosti o právnu pomoc, ktorej predmetom je výsluch svedka poškodeného je realizovaný nasledovnými fázami - zaslanie žiadosti zo žiadajúceho členského štátu²⁹, úkony po doručení žiadosti dožiadanému štátu³⁰, priame vybavenie žiadosti, odoslanie žiadosti žiadajúcemu členskému štátu.

ZASLANIE ŽIADOSTI O MEDZINÁRODNÚ PRÁVNU POMOC

Keď počas vyšetrowania v trestnom konaní ale aj v konaní pred súdom nastane potreba pre zabezpečenie dôkaznej situácie vykonať procesný úkon v inom členskom štáte, využíva sa spravidla inštitút medzinárodnej právnej pomoci. Najčastejším vykonávaným úkonom takéhoto cezhraničného vyšetrowania je výsluch svedka – poškodeného. Formálne náležitosti žiadosti upravuje čl. 14 Európskeho dohovoru o vzájomnej pomoci v trestných veciach. Žiadosť musí obsahovať označenie orgánu, ktorý žiadosť podáva; predmet a dôvod žiadosti; ak je to možné aj údaje o osobe, ktorej sa žiadosť týka a o jej štátnom občianstve; ak je to potrebné, meno a adresu osoby, ktorej sa má niečo doručiť. Ďalšou formálnou náležitosťou pri špecifických žiadostiach³¹, je opísanie skutkového stavu a právnej kvalifikácie skutku. Po vypracovaní žiadosti žiadajúcim štátom je táto odoslaná dožiadanému štátu, spravidla Ministerstvu spravodlivosti, v osobitných prípadoch, ktoré upravuje dohovor (čl. 15 ods. 2) môže byť zaslaná aj priamo justičným orgánom alebo Medzinárodnej organizácii trestnej polície (INTERPOL). Slovenský trestný poriadok umožňuje zasielanie žiadostí aj diplomatickou cestou³², no táto možnosť je aplikačnou praxou využívaná minimálne. Dokonca priamo určil, že pre zaslanie žiadosti slovenských orgánov prípravného konania je príslušná Generálna prokuratúra Slovenskej republiky a dožiadania slovenských súdov prostredníctvom Ministerstva spravodlivosti³³. Za dôležité pokladáme upozorniť na fakt „že anglosaský trestný systém nepozná prípravné konanie v tradičnej kontinentálnej podobe“³⁴ načo, ako na

²⁹ Pozn. Žiadajúci členský štát, je štátom, ktorý žiada o poskytnutie právnej pomoci.

³⁰ Pozn. Dožiadaný členský štát, je štát, ktorému je žiadosť zaslaná a realizuje jej procesné vykonanie na svojom území.

³¹ čl. 14 ods. 2 Európskeho dohovoru o vzájomnej pomoci v trestných veciach

³² § 532 zákona č. 301/2005 Z. z.

³³ § 531 zákona č. 301/2005 Z. z.

³⁴ FENYK, Jaroslav; ONDRUŠ Radek. Právní styk s cizinou v trestním a netrestním řízení a před orgány veřejné správy. Praha: Linde, 1997, s. 115. ISBN 80-7201-063-8

logický dôsledok odlišnosti európskych právnych systémov, upozorňuje prof. Fekyk. V týchto prípadoch je vo výlučnej právomoci justičných orgánov dožadujúceho štátu, rozhodnúť o poskytnutí resp. neposkytnutí právnej pomoci v trestných veciach. (čl. 1).

V ďalších fázach procesného zabezpečenia výpovede poškodeného budeme konkrétne hovoriť o žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc, v prípade keď Slovenská republika je dožiadaným štátom, teda zjednodušenie povedané je štátom priamo vybavujúcim právnu pomoc.

ÚKONY PO DORUČENÍ ŽIADOSTI DOŽIADANÉMU ŠTÁTU

Žiadosť o poskytnutie medzinárodnej právnej pomoci je Slovenskej republike spravidla zaslaná v jazyku žiadajúceho štátu. Vzhľadom k tomu, že zamestnanci justičných orgánov nie sú povinní pre vykonávanie svojej funkcie disponovať cudzojazyčnou vybavenosťou a Slovenská republika si neuplatnila pri podpise Európskeho dohovoru výhradu zasielania žiadosti v slovenskom jazyku, je potrebné celý text preložiť. O úradný preklad je požiadaný tlmočník – prekladateľ, zapísaný v zozname súdnych znalcov a prekladateľov ministerstva spravodlivosti SR. Aplikačná prax sa, čoraz častejšie stretáva s neochotou vypracovania prekladov, z dôvodov nevyplatenia finančnej odmeny Slovenskou republikou za predchádzajúce vykonané preklady alebo s pracovnou zaneprázdnenosťou prekladateľov. V poslednej dobe rastie počet prípadov, kedy sa štátny orgán musí so žiadosťou o preklad obrátiť na súkromnú prekladateľskú spoločnosť, čo predstavuje zvýšené náklady pre štát. Toto nie sú však dôležité informácie pre samotné vybavenie žiadosti, pretože Slovenská republika sa zaviazala, že poskytovať právnu pomoc v trestných veciach bude na svoje vlastné náklady a nie je našou ambíciou hodnotiť tieto príčiny.

Úradne preložená žiadosť o právnu pomoc je podrobne preštudovaná povereným zamestnancom Generálnej prokuratúry. Ak zistí, že sa žiadosť vzťahuje na trestný čin, ktorý dožiadaná strana považuje za trestný čin politický alebo fiškálny (čl. 1, 2) alebo ak by bolo vykonanie žiadosti na úkor jeho zvrchovanosti, verejného poriadku alebo iných záujmov štátu (čl. 2), má právo odmietnuť poskytnutie právnej pomoci. V takom prípade s uvedenými dôvodmi a príčinami neposkytnutia právnej pomoci odošle žiadosť späť žiadajúcemu členskému štátu.

Ak však sa žiadosť rozhodne realizovať, postúpi ju na priame vybavenie svojej nižšej súčasti, ktorá je miestne príslušná k vybaveniu. Teda, ak predmetom žiadosti je výsluch poškodeného s trvalým pobytom v Žiline, miestne príslušnou je Okresná prokuratúra v Žiline. Avšak predmetom žiadosti môže byť viacero právnych úkonov, ktoré je potrebné priamo vybaviť na rôznych miestach v Slovenskej republike, v takom prípade postupuje zodpovedný zamestnanec Generálnej prokuratúry žiadosť v jednotlivých častiach osobitne každej miestnej príslušnej okresnej prokuratúre.

PRIAME VYBAVENIE ŽIADOSTI

Priamym výkonom vybavenia žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc sú v zmysle slovenského trestného poriadku orgány činné v trestnom konaní – prokurátor a vyšetrovateľ, resp. poverený príslušník skráteného vyšetrovania. V zmysle § 230 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku v rámci vykonávania dozoru nad dodržiavaním zákonnosti poverí prokurátor priamym vykonaním predmetu žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc príslušný útvar Policajného zboru. Podľa kritéria druhu trestného činu (podľa slovenského trestného práva poznáme obzvlášť závažné zločiny, zločiny a prečiny), teda či by sa o tomto trestnom čine viedlo vyšetrovanie alebo skrátené vyšetrovanie rozhodne o tom, ktorú organizačnú súčasť Policajného zboru poverí výkonom žiadosti. Môže ísť o útvary Odborov kriminálnej polície Okresných riaditeľstiev Policajného zboru alebo Odbory skráteného vyšetrovania Obvodných oddelení Okresných riaditeľstiev Policajného zboru. V policajnej praxi je pritom zaužívané toto delenie vykonávania prípravného konania ako rozdelenie trestných vecí podľa vecnej príslušnosti.

V našom prípade je predmetom výsluch poškodeného trestným činom, ktorý bol spáchaný v inom členskom štáte Európskej únie. Vo všeobecnosti je výsluch „špecifická metóda kriminalistickej taktickej činnosti, ktorou sa získavajú o udalostiach trestných činov alebo iných kriminalisticky relevantných skutočnostiach informácie zafixované vo vedomí človeka“³⁵. A v prípade zabezpečenia výpovede poškodeného ide o výsluch osoby „ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková škoda, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené alebo ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody“³⁶. Policajt je povinný vykonať výsluch poškodeného v rámci medzinárodnej právnej pomoci v zmysle pokynov prokurátora a podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, pričom musí dbať na čo najlepší výsledok svojej práce, nakoľko istou mierou ním vytvára obraz o justičnom systéme Slovenskej republiky v zahraničí.

Pre zabezpečenie osoby na výsluch sa v praxi využívajú postupne inštitúty písomného predvolania, predvedenia a pátrania, ktoré podrobne upravuje slovenský trestný poriadok. Ide o metódy, ktoré sa používajú v uvedenom poradí s ohľadom na zachovanie základných ľudských práv a slobôd vypočúvanej osoby.

Predvolanie poškodeného na výsluch sa uskutočňuje písomne s využitím poštových služieb. Zásielka je zaslaná na adresu trvalého alebo prechodného pobytu poškodeného s obsahom dokumentu s informáciami o presnom dátume, hodine a mieste konania tohto procesného úkonu. Súčasťou dokumentu je aj informácia o následkoch

³⁵ Bělkin, S. R. a kol.: Kriminalistika II., Praha, 1984, s. 65

³⁶ ŠIMOVČEK, Ivan a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 100. ISBN 9 788073 803247

neospravedlnenej neúčasti s možnosťou udelenia poriadkovej pokuty. Časová lehota od odoslania zásielky do jej možného prevzatia je 18 dní, teda termín konania výsluchu musí byť stanovený po jej uplynutí. Lehota môže byť však aj kratšia. Základným účelom je účasť poškodeného na procesnom úkone a nie je zakázané predvolanie aj inými prostriedkami (telefonicky, telefaxom alebo elektronicky), pričom po upovedomení prostredníctvom nich poškodený musí, najneskôr v deň konania výsluchu, predmetný procesný úkon potvrdiť aj písomne.

Pred samotným výsluchom poškodeného, je potrebné oboznámiť ho s jeho procesnými právami a to v zmysle slovenského trestného poriadku ako aj s procesnými právami v trestnom konaní iného členského štátu. Poškodený je subjektom trestného konania, od momentu začatia trestného konania sú mu priznané nasledovné práva, ktoré majú všeobecný charakter³⁷ - právo byť poučený o svojich právach a právo na ich náležité uplatnenie, právo na tlmočníka a prekladateľa, právo uplatniť nárok na náhradu škody, právo byť zastúpený a nechať sa zastupovať, právo robiť návrhy na vykonanie dôkazov alebo na ich doplnenie, predkladať dôkazy a vyjadriť sa k vykonaným dôkazom, právo nazerať do spisov a preštudovať ich.

V ustanoveniach §§ 127 až 140 Trestného poriadku s označením „Svedkovia“ sú uvedené aj ďalšie všeobecné procesné práva svedka ako povinnosť svedčiť, či právo odoprieť vypovedať alebo zákaz výsluchu.

Poučenie poškodeného o právach prislúchajúcich mu podľa trestného poriadku iného členského štátu sa uskutočňuje prostredníctvom prílohy žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc, ktorá tieto poučenia obsahuje.

Ak sa však poškodený na výsluch bez ospravedlnenia nedostaví, použije sa ustanovenie § 126 Trestného poriadku upravujúce predvedenie. O predvedenie požiadá orgán činný v trestnom konaní príslušný útvar Policajného zboru, zvyčajne ich vykonávajú operatívni zamestnanci Odboru kriminálnej polície alebo príslušníci služby poriadkovej polície Obvodných oddelení Okresných riaditeľstiev Policajného zboru po doručení žiadosti o predvedenie. Predmetný úkon sa vykonáva v mieste trvalého alebo prechodného bydliska poškodeného, v ojedinelých prípadoch aj u zamestnávateľa alebo na mieste, o ktorom je preverené, že táto osoba sa tam zdržuje.

Po neúspešnom realizovaní uvedených úkonov pre zabezpečenie účasti poškodeného na výsluchu, je možné po pobyte osoby vyhlásiť celoštátne pátranie. Pred podaním žiadosti o jeho vyhlásenie, je orgán činný v trestnom konaní povinný dostatočne odôvodniť Oddeleniu

³⁷ ČENTÉŠ, Jozef a kol. Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín: Heuréka, 2012, s. 167. ISBN 9788089122752

pátrania a výjazdov Okresných riaditeľstiev Policajného zboru, príčiny a následnú neúspešnosť zabezpečenia osoby. Preukazuje sa to zabezpečením týchto dokumentov a potvrdení - neprevzaté zásielky o predvolaní na výsluch /s označením adresát neznámy/, úradné záznamy o vykonaní šetrenia na mieste trvalého, resp. prechodného pobytu alebo iných miestach pobytu osoby, úradné záznamy o vykonaní šetrenia, za účelom zistenia jeho pobytu u rodinných príslušníkov, úradný záznam o preverení všetkých dostupných telefónnych čísel osoby, potvrdenie Zboru väzenskej a justičnej stráže o tom, že sa osoba nenachádza vo výkone väzby resp. výkone trestu odňatia slobody v niektorom z ústavov, potvrdenie Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny o posledných zamestnávateľoch osoby, potvrdenia zistených zamestnávateľov o skutočnostiach im známych o tejto osobe, prípadne iné zistenia o možnom pobyte osoby.

Po spracovaní žiadosti je po osobe vyhlásené celoštátne pátranie po jej pobyte. Odporúčaná doba vyhlásenia pátrania v prípade medzinárodnej právnej pomoci je približne tri mesiace. Počas nich je policajt povinný podávať dozorujúcemu prokurátorovi informácie o stave pátrania. V prípade neúspešného pátrania sa vydá potvrdenie, ktoré je súčasťou záverečnej správy policajta o priamom vybavení žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc. Vo väčšine prípadov je vyhlásenie pátrania po pobyte ale výnimočné.

Priame vybavenie žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc, ktorej predmetom je zabezpečenie výpovede poškodeného sa v aplikačnej praxi málo kedy stáva komplikovaným a zdĺhavým, pretože poškodení trestnými činmi spáchanými v zahraničí, prejavujú úplnú súčinnosť pri ich objasňovaní.

ODOSLANIE ŽIADOSTI ŽIADAJÚCEMU ČLENSKÉMU ŠTÁTU

V prípade úspešného vybavenia žiadosti o právnu pomoc bezodkladne odošle policajt kompletný spisový materiál dozorujúcemu prokurátorovi. Ak však bolo priame vybavenie neúspešné, je povinnosťou policajta uviesť dôvody a príčiny jej nevybavenia.

Prokurátor z dôvodu vykonávania dozoru nad zákonnosťou spisový materiál preverí a v prípade zistení nedostatkov vráti späť policajtovi. Pokiaľ je priame vybavenie vykonané bezchybne, spisový materiál skompletizuje a odošle Generálnej prokuratúre ako orgánu oprávnenému vybavené žiadosti o právnu pomoc odosielať späť žiadajúcemu členskému štátu. Pre odosielanie žiadosti sú oprávnené aj iné orgány, spravidla tie, ktoré sú žiadosti oprávnené prijímať, ale v aplikačnej praxi sa uprednostňuje práve Generálna prokuratúra.

ZÁVER

Cieľom prekladaného článku bolo priblížiť procesné zabezpečenie výpovede poškodeného prostredníctvom inštitútu medzinárodnej právnej pomoci. Podrobnejší prehľad historického vývoja medzinárodnej spolupráce v trestných veciach nám naznačil, že nutnosť tejto spolupráce bola v porovnaní s hospodárskou či

ekonomickou spoluprácou, skôr nutnosťou najmä pre rastúcu hrozbu medzinárodných teroristických útokov. Súčasťou celkovej vznikajúcej spolupráce v Európe bola aj oblasť vnútorných vecí, ako najvšeobecnejšieho základu inštitútu medzinárodnej právnej pomoci. Jeho následný rozvoj bol však veľmi malý, nepostačujúci a takmer 36 rokov fungoval v režime medzinárodného práva verejného. Dá sa tvrdiť, že v zmysle novodobých zmluvných "dodatkov" ako aj zakladajúcich Európskych zmlúv je realizovaná vo svojej podstate bez zmeny. Pri spolupráci v prípadoch "veľkých" cezhraničných zločinoch sa vo veľkej miere využíva koordinačný medzinárodný orgán EUROJUST a jeho úloha a význam sú nespochybniteľné. Medzinárodný terorizmus, nelegálne obchodovanie s ľuďmi či drogami nie sú však jedinou páchanou trestnou činnosťou nadnárodného rozsahu. V prípadoch ak pre vecnú obmedzenosť nie je možné požiadať o spoluprácu EUROJUST, je jediným právnym nástrojom ako zabezpečiť procesný dôkaz v trestnom konaní inštitút medzinárodnej právnej pomoci. Jeho priama realizácia je však jeden zdĺhavý procesný úkon. Orgány činné v trestnom konaní, ako jedné orgány v zmysle slovenského právneho poriadku disponujúce právomocou pre vykonanie medzinárodnej právnej pomoci, uskutočňujú túto pomoc v rámci svojich bežných pracovných povinností a samotné procesné zabezpečenie výpovede poškodeného pri medzinárodnej právnej pomoci, nie je odlišné od ostatných procesných úkonov, ktoré vo vyšetrovaní vykonávajú. Učité fázy procesného zabezpečenia výpovede poškodeného, tak ako sme ich popísali v článku hodnotíme z hľadiska ich účelnosti ako zbytočné. Ide o fázu prijatia žiadosti o poskytnutie právnej pomoci a fázu vykonania prvotných úkonov po jej prijatí. Ich bezúčelnosť vidíme v tom, že pokiaľ sa žiadosť dostane k jej priamemu výkonu, prejde neúmerne dlhý čas, čím sa bezpredmetne predlžuje lehota jej vybavenia. No aj samotné priame vybavenie žiadosti sa tiež stretáva s určitými prekážkami, tie sú však bežnou realitou aplikačnej praxe a sú súčasťou takmer každého vyšetrovania trestných činov, preto je možné ho iba minimálne ovplyvniť. Aktuálny právny rámec medzinárodných zmlúv však iný postup nepovoľuje. Zodpovedať preto ostáva, či je potrebný práve takýto zdĺhavý procesný postup vykonania žiadosti o medzinárodnú právnu pomoc, najmä s ohľadom za jednu zo základných zásad trestného konania - zásady práva na rýchly proces.

Literature:

- ČENTÉŠ, Jozef a kol. Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín: Heuréka, 2012, s. 864. ISBN 9 788089 122752
- ŠIMOVCĚK, Ivan a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čenek, 2011, s. 479. ISBN 9 788073 803247
- FENYK, Jaroslav; ONDUŠ, Radek. Právní styk s cudzinou v trestním a netrestním řízení a před orgány veřejné správy. Praha: Linde, s. 1997, s. 595. ISBN 80-7201-063-8

- FIALA, Petr; PITROVÁ, Markéta. Evropská unie. Brno: Centrum pro studie demokracie a kultury, 2009, s. 805, ISBN 9788073252236
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar; FENYK, Jaroslav a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde, 2008, s. 812, ISBN 9788073533485
- VIKTORINOVÁ, Jana a kol. Základy vyšetřovania. Bratislava: Akadémia Policajného zboru. 2005, s. 267, ISBN 80-8054-342-9
- KLOUČKOVÁ, Světlana; FENYK, Jaroslav. Medzinárodní justiční spolupráce v trestních věcech. 2. aktualizované doplnené vydání. Praha: Linde. 2005, s. 1024, ISBN 80-7201-527-3
- PINKA, Bohumil. Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva (Prizmatem Lisabonské zmluvy). Praha: Linde. 2010, s. 424, ISBN 978-80-7201-114-6
- SVÁK, Ján; FENYK Jaroslav. Europeizace trestního práva. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva. 2008, s. 233, ISBN 978-80-88931-88-1
- ZACHAR, Andrej. Právne nástroje boja proti organizovanému zločin. Policajná teória a prax. 2006, č. 3, s. 76 – 87, ISSN 1335-1370
- POLAK, Petr. Některé aspekty evropského justičního prostoru v trestních věcech. In: KŘEPELKA, Filip; TYČ Vladimír. Ročenka evropského práva Zvázok V. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 123 – 157. ISBN 80-210-2543-3
- CEJP, Martin. Faktory ovlivňující vývoj kriminality. Kriminalita očima kriminologů [online]. 2010, s. 25 [cit. 25. 10. 2013]. ISBN 978-80-7338-096-0. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/371.pdf>
- Výročná správa EUROJUSTU, Hague, 2012, ISBN 9 789295 084445
- Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva
- Lisabonská zmluva, C306/64, 17.12.2007
- Európsky dohovor o vzájomnej pomoci v trestných veciach, č. 550/1990 Zb.
- Rozhodnutie Rady z 28. februára 2002, ktorým sa zriaďuje Eurojust s cieľom posilniť boj proti závažným trestným činom (2002/187/SVV)
- Dublinská konvencia o určenie štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl podanej v jednom z členských štátov Európskeho spoločenstva
- Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY o európskom vyšetřovacom príkaze v trestných veciach. 2010/0817 (COD). 7. marec 2014. Brusel
- 12566/13 EUROJUST 59 EPPO 4 CATS 36 COPEN 109 – Predbežné stanovisko Slovenskej republiky, vypracované Ministerstvom spravodlivosti Slovenskej republiky, 25. september 2013, s. 6

- Rozhodnutie Rady 2009/426/SVV o posilnení Eurojustu, L 63, 7.3.2008
- Viacročný rámec pre Agentúru pre základné práva a slobody na roky 2007-2012, L 63, 7.3.2008
- Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

Contact – email

j.pesoutova@gmail.com

NEHMOTNÁ PRÁVA POŠKOZENÉHO

JAN PROVAZNÍK

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Hmotná práva poškozeného (nárok na náhradu škody, immateriální újmy vydání bezdůvodného obohacení atd.) jsou v českém trestním řádu i v odborné diskusi celkem dobře pokryta. Tento článek se proto zaměří na nehmotná práva poškozeného s cílem osvětlit, k čemu všemu je ještě poškozený nad rámec výše řečeného v trestním řízení oprávněn, jak může ovlivnit jeho průběh, jestli je to dostatečné s ohledem na jeho roli v trestním řízení a eventuálně jak by měla být jeho práva upravena, aby s ní byla v souladu.

Key words in original language

poškozený, oběť, pravidla výslechu, prohlášení o dopadech trestné činnosti

Abstract

Material rights of the injured party (claim for damages, immaterial damages, unjust enrichment etc.) are quiet well covered in czech Code of Criminal Procedure, as well as in specialized discussions. This contribution will therefore focus on immaterial rights of the injured party in order to point out, what else is he or she entitled to during a criminal proceedings except for the above mentioned, how can he or she affect its course, whether it is sufficient with regard to the role of the injured party in the criminal procedure, and alternatively how should his or hers rights be amended to be in accordance with it.

Key words

injured person, victim, rules of interrogation, victim impact statement

Úvod

Osoba, zasažená trestným činem, učinila v posledních třech letech v českém právním řádu krok kupředu. Je ovšem otázkou, jestli zde "kupředu" znamená zároveň správným směrem, a zda se při tomto posunu dotyčná osoba držela na rovné a přímé, předem rozvržené cestě, nebo zda spíše přeskakovala chaoticky z místa na místo. Cílem tohoto příspěvku je tak zmapovat cesty oné nebohé osoby, která se stala terčem útoku některého kriminálního živlu, za spravedlností, a nabídnout koncepční přehled jejího postavení a možností mimo nároků na kompenzaci materiálních či nemateriálních škod a bezdůvodného obohacení v současném českém trestním právu. V první části se proto zaměříme na kategorizaci různých práv poškozeného/oběti, jež mu/jí právní řád přiznává, ve druhé části

provedme hodnocení výsledku části první a ve třetí části věnujme pozornost některým kontroverzním otázkám, které se v průběhu naší výpravy po stopách poškozeného/oběti objeví.

Kategorizace práv poškozeného/oběti.

Z hlediska čistoty používaných pojmů nelze přehlédnout fakt, že poškozený a oběť jakožto termíny technici nemají z hlediska současné právní úpravy totožný obsah, kdy se zčásti překrývají, z části je ale každý z těchto pojmů širší, než ten druhý.¹ Pro jednoduchost tak v následujícím textu použijeme pro úsporu pouze pojmu "poškozený" a rozumějme pod ním vždy osobu, která se nachází právě v průniku obou pojmů, nebude-li z kontextu vyplývat nic jiného.

Práva poškozeného lze rozdělit v zásadě do dvou velkých kategorií: práva, uplatnitelná v adhezním řízení a ostatní, "nehmotná" práva. Pod první kategorií spadá právo poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy a na vydání bezdůvodného obohacení. Tato práva nejsou obsahem tohoto příspěvku, proto je nonšalantně pomineme. Jednotlivá práva, spadající pod druhou kategorii, lze shrnout do následujících čtyř skupin: I. "procesní práva", II. právo na informace, III. právo na odbornou pomoc, IV. právo na ochranu.

Ad I. Do této skupiny zahrňme ta práva, která se vztahují k vlastnímu průběhu trestního řízení a účasti poškozeného na něm. Tuto skupinu lze ještě precizněji rozdělit na 1) právo aktivní účasti na řízení, 2) právo na právní zastoupení a důvěrníka, 3) právo udělit či odepřít souhlas s trestním stíháním, 4) právo být poučen o svých procesních právech a nárocích, 5) právo se řízení neúčastnit, 6) právo učinit prohlášení o dopadech trestné činnosti.

Ad I.1) Právo aktivní účasti na řízení vyplývá z pojetí poškozeného coby strany tohoto řízení dle § 12 odst. 6 tr.ř a spočívá v možnosti poškozeného nahlížet do spisu, navrhopat doplnění dokazování, osobně se účastnit hlavního líčení, odvolacího veřejného zasedání a sjednávání dohody o vině a trestu a veřejného zasedání o jejím schválení. Poškozený má rovněž právo se před skončením řízení k věci vyjádřit (§ 43 tr. řádu).

¹ dle ustanovení § 43 zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále též jen "tr.ř.") je poškozeným "ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil", zatímco ustanovení § 2 odst. 2, 3 zák. č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "ZoO") pro status oběti tuto definici omezuje pouze na fyzické oběti; na druhou stranu ji však v případě smrti poškozeného rozšiřuje na příbuzného v pokolení prímém, sourozence, osvojence, osvojitele, manžela nebo registrovaného partnera nebo druha, je-li osobou blízkou

Ad I.2) Právo na právní zastoupení je zásadně² analogickým právem k právu na formální obhajobu obviněného, a to včetně možnosti požádat o ustanoveného zmocněnce na útraty státu.

Ad I.3) Právo udělit či odepřít souhlas s trestním stíháním dle ustanovení § 163 trestního řádu je možno označit, vypůjčíme-li si civilněprávní terminologii, za "dispoiční" oprávnění poškozeného, neboť ačkoliv trestní řízení samozřejmě nestojí na zásadě dispoiční a zásadě kontradiktornosti, možnost poškozeného dosáhnout zastavení trestního stíhání pouhým svým rozhodnutím, které může být podrobena přezkumu pouze co do okolností, za nichž bylo učiněno, nikoliv však již co do svých důvodů, připomíná široce pojatá dispoiční práva stran v civilním řízení. Tento institut byl již mnohokrát v doktríně diskutován, proto se v tomto článku omezme pouze na komentář, že přes legislativní změny posledních let v postavení a právech poškozeného zůstal institut jeho souhlasu s trestním stíháním nedotčen. Vzhledem k tomu, že trend poslední doby směřoval k rozšíření práv poškozeného, je dle mého názoru třeba hodnotit kladně, že zde zákonodárce projevils zdrženlivost a nerozšířils dosah tohoto institutu kvantitativně o další trestné činy či snad kvalitativně jeho novým pojetím, např. jistou formou transformace, byť částečné, v tzv. návrhové delikty.³ Mám totiž za to, že jakkoliv je souhlas poškozeného s trestním stíháním užitečný institut, mající své místo i v inkvizičním pojetí trestního řízení, jeho přílišné legislativní rozšíření by celkové koncepci trestního řízení nesvědčilo.

Ad I.4) Právo být poučen o svých právech je upraveno jak trestním řádem, tak ZoO.⁴ Jisté je třeba hodnotit kladně snahu zákonodárce dospět do situace, v níž budou poškození skutečně srozumitelně a v potřebném rozsahu informováni o svých právech, a budou se tak moci se znalostí všech svých možností rozhodnout, jakým způsobem se budou chtít svého procesního postavení zhodnotit. Problematickým se však jeví stálý nárůst objemu práv, která právní řád poškozenému přiznává, nadto jsou-li zakotvena ve dvou různých předpisech. Ačkoliv jsou tato jednotlivá práva vcelku racionální, intuitivní a ve prospěch poškozeného, tedy nejde o zbytečné přehlcování jeho možností, je otázkou, zda ono stokrát nic neumolí jen vola, ale i běžně se vyskytujícího poškozeného. Ten je do systému trestního práva vtažen zpravidla proti své vůli a nemusí jej být příliš znalý (a zpravidla ani nebude); proto by trend uplatňování poškozených měl

² z ustanovení § 50 tr. řádu nevyplývá, že by zmocněncem poškozeného, zvolí-li si jej sám, musel být advokát či vůbec osoba práva znalá

³ tedy že nedošlo k obrácení celé koncepce "naruby", kdy za současného stavu u vybraných trestných činů není možné pokračovat v trestním stíhání, není-li dát souhlas poškozeného, v případě návrhových deliktů, známých např. z německé právní úpravy, je možno naopak trestní stíhání zahájit pouze tehdy, navrhne-li to poškození, vyjadřuje tak kvalifikovaně svou vůli, aby trestní stíhání vedeno bylo

⁴ např. § 43 odst. 3 věta pátá, § 46 trestního řádu, § 3 odst. 4 ZoO

směřovat k formě kvalifikovaného zastoupení. Potíž lze spatřovat ovšem v tom, že zastupování poškozených práva znalými osobami není v našich podmínkách příliš běžné; poškození se velmi často omezují pouze na uplatnění některého nároku v adhezním řízení a jeho doložení účtenkou či jednoduchým vyčíslením, rozhodnou-li se vůbec aktivně na trestním řízení participovat. Ačkoliv se zákonodárce ZoO zasadil o vytvoření systému odborného poskytování pomoci obětem trestné činnosti, je otázkou, bude-li ze strany obětí této pomoci také patřičně využíváno. Rovněž kvalita poskytování této pomoci není dle mého mínění dostatečně zajištěna, když např. financování akreditovaných subjektů poskytujících právní pomoc má být činěna pouze formou dotací, na něž není právní nárok⁵ a jež tedy do značné míry závisí na skladbě a možnostech státního rozpočtu každý rok.

Ad I.5) Významným oprávněním poškozeného, na něž je třeba nezapomínat, je i jeho možnost zcela se výslovným prohlášením vzdát svých procesních práv dle ustanovení § 43 odst. 5 tr. řádu. Dle mého soudu jde jednak o důkaz, že náš systém trestního práva je stále založen na trestněprávním vztahu pachatel - stát, tedy že ať už zaujme poškozený k trestné činnosti jakýkoliv postoj, stát se tím nezbavuje povinnosti chránit své obyvatelstvo před trestnou činností a trestat pachatele. Jednak má toto ustanovení význam terapeutický, tedy nechce-li poškozený vůbec na trestním řízení participovat nad rámec svědecké výpovědi a pomůže-li mu to k překonání traumatického zážitku, nemůže být k širšímu angažování se v trestním řízení nikým nucen.

Ad I.6) Posledním "procesním" právem poškozeného je učinit prohlášení o dopadu trestné činnosti. Různé nekoncepční problémy s uplatňováním tohoto institutu budou prezentovány níže, nyní se omezme pouze na stručné osvětlení jejich původu. Prohlášení o dopadech trestné činnosti na oběť, tzv. victim impact statement ("VIS"), je institutem angloamerické právní rodiny. V angloamerickém prostředí není poškozený stranou řízení a dlouhou dobu byl pouze trpným přihlížejícím procesu uplatňování spravedlnosti vůči osobě, která se na něm dopustila trestné činnosti. Jak sílil akcent na zájmy poškozeného, objevila se potřeba poskytnutí mu účinného prostředku, jakým v případě svého zájmu může být vtažen do procesu. Tento prostředek představuje právě VIS. Nehledě tedy k tomu, že u nás tímto účinným prostředkem v podobě svého postavení coby strany řízení poškozený již disponuje, nebylo při právní "transplantaci" VIS do organismu českého trestního procesu přihlédnuto ani k další jeho významné funkci v krajinách svého původu. VIS je v zemích angloamerické právní rodiny totiž využíváno jakožto podkladu pro přiznání náhrady nemateriální újmy poškozenému, jejíž pojetí je od toho našeho, stojícího na principu ekvivalentní náhrady, odlišné. Poškozený má rovněž vzhledem k odlišné úpravě rozhodování o podmíněném propuštění (např. v USA zpravidla rozhodují zvláštní subjekty, tzv. parole boards, tedy nikoliv

⁵ obecná část důvodové zprávy k zák. č 45/2013 Sb., s. 44

soud jako v tuzemských podmínkách) právo vyjádřit se k tomu, zda by "ten jeho" pachatel měl či neměl být propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody.

Ad II. Právo na informace. Legislativní změny posledních let znamenaly jednoznačně posílení práva poškozeného na informace a rozšíření subjektů, které tyto informace mají poškozenému poskytovat. Nově má povinnost poskytnout poškozenému určité informace vedle orgánů činných v trestním řízení a subjektů zapsaných v registru akreditovaných poskytovatelů pomoci obětem, u nichž by z jejich podstaty informační povinnost bylo možno předpokládat, např. i zdravotnické zařízení (ustanovení § 10 odst. 2 ZoO). Tato úprava sleduje jednotný přístup k poškozenému oběti všemi tzv. prvními kontaktními místy. Tento pojem zákon sám nikde nedefinuje, nicméně podle logiky věci se jím rozumí první nositel informační povinnosti vůči poškozenému, s nímž poškozený přijde v souvislosti s trestným činem do styku, tj. je již lhostejno, zda poškozený tohoto nositele sám vyhledal např. za účelem podání trestního oznámení, nebo zda podezření ze spáchání trestného činu vyšlo najevo samovolně (typicky např. právě v případě zdravotnického zařízení, v němž ošetřující lékař dospěje k závěru, že pacient se stal předmětem útoku násilného trestného činu). Toto rozšíření je třeba vnímat pozitivně, nicméně pouze za předpokladu, že dojde k řádnému proškolení zaměstnanců zdravotnických zařízení, aby nezůstalo pouze mrtvým ustanovením právního řádu, ohledně nějž žijí povinné subjekty v blažené nevědomosti.

Rovněž pozitivně lze hodnotit rozdělení poskytovaných informací do vícera skupin, kdy selektovaný okruh užitečných informací mají povinné subjekty poskytnout oběti při prvním kontaktu s ní, další informace jsou pak oběti poskytovány až následně zásadně na její žádost.

Dále lze vysledovat trend poskytovat informace poškozenému srozumitelným způsobem, a to jak objektivně (pro všechny poškozené stejně), kdy část těch zcela nejzákladnějších informací je povinný subjekt povinen poskytnout oběti kromě písemné formy i ústně (jak bude probíhat trestní řízení a u kterých orgánů - § 8 ZoO, jaká jsou práva a které subjekty jsou povinny jí poskytnout pomoc - § 9 ZoO). Subjektivní prvek, mající přispět ke srozumitelnosti poskytovaných informací, zavádí § 13 ZoO, který stanoví povinnost poskytovat informace s přihlédnutím ke konkrétním specifikům oběti. Optimisticky praktickým hlediskem lze tuto novu hodnotit veskrze kladně, neboť si lze jen obtížně představit, že standardní několikastránkový formulář poučení poškozeného, který začastu představuje jedinou formu poučení, jíž se poškozenému dostane, by vyhovoval vždy všem poškozeným. Optimisticky pesimistické prizmata nás ovšem patrně dovede opět k závěru, že prakticky neexistuje záruka, že povinné subjekty skutečně ústní poučení poskytnou (systémově není vyloučeno, že si např. policista pouze do protokolu o trestním oznámení připojí formulku, že poškozený byl poučen i ústně, nicméně konkrétní rozsah, odpovídající doslova tomu, v jaké podobě bylo ústní poučení podáno, tím nikterak zaznamenán

nebude). Skutečné zkvalitnění práv poškozeného proto dále bude stát i padat s kvalitním proškolením subjektů informační povinnosti a jejich motivace k jejímu výkonu.

Informace, na něž má poškozený právo, lze rozdělit do následujících kategorií: 1) úvodní informace, 2) informace o stavu řízení, 3) informace o pachateli.

Ad II.1) Úvodními informacemi se rozumí určité nutné minimum, které poškozený může potřebovat již při prvním kontaktu s povinným subjektem, tedy potenciálně i celkem bezprostředně po traumatickém prožitku - na koho se obrátit s trestním oznámením, na koho se obrátit s žádostí o pomoc, jaké jsou možnosti opatření k zajištění bezpečnosti poškozeného, na koho se lze dále obrátit pro další informace – právě vyjmenované informace je třeba poskytnout písemně i ústně; dále např. vysvětlení etap řízení a úloha poškozeného v nich; kde může poškozený žádat o informace o pachateli; kdy má právo na peněžitou pomoc; u kterého orgánu může brojit proti postupu orgánů veřejné moci, brání-li mu v právech; jaká může žádat opatření k ochraně svých zájmů, jaká další práva má podle ZoO – tyto informace je povinný subjekt povinen poskytnout zásadně pouze písemně, ústně toliko k žádosti poškozeného (ustanovení §§ 8, 9, 13 ZoO)

Ad II.2) Informacemi o stavu řízení se rozumí vyrozumění poškozeného o tom, jak bylo naloženo s podnětem, nasvědčujícím, že byl spáchán trestný čin; tedy jak finální rozhodnutí, dospělo-li trestní řízení do stadia projednávání před soudem či informace, že trestní řízení vůbec zahájeno nebylo. Ustanovení § 11 odst. 1 písm. b) pak implikuje povinnost příslušného orgánu vyrozumět poškozeného i o průběžném stavu trestního řízení, požádá-li o to poškozený a nebude-li to kolidovat s dosažením účelu trestního řízení.

Ad II.3) Informace o pachateli tvoří třetí okruh, sestávající z informací, jež mohou být poškozenému k užitku z hlediska jak satisfakční funkce trestu (např. že pachatel si odpykal trest za čin, jehož se na poškozeném dopustil), tak i z hlediska jeho bezpečnosti. Povinné subjekty jsou povinny tyto informace poskytnout na žádost poškozeného prakticky kdykoliv za řízení, eventuálně i bez žádosti, hrozí-li mu další újma a jeví-li se to policejnímu orgánu vhodným opatřením k jejímu předejití (§ 11 odst. 5 ZoO), a to v případě:

i) propuštění nebo uprchnutí obviněného z vazby, ii) dtto z výkonu trestu odnětí svobody, iii) přerušení výkonu trestu odnětí svobody, iv) propuštění nebo uprchnutí z ústavního ochranného léčení, v) změně formy ochranného léčení z ústavní na ambulantní, vi) propuštění nebo uprchnutí z výkonu zabezpečovací detence, vii) změně zabezpečovací detence na ochranné léčení, viii) jakémkoliv vydání obviněného nebo odsouzeného do cizího státu nebo jeho předání do jiného členského státu Evropské unie v rámci mezinárodní justiční spolupráce ve věcech trestních.

Ad III. Právo na odbornou pomoc. Tuto kategorii tvoří souhrn práv poškozeného na určité plnění, nejširším slova smyslu

zabezpečovaném veřejnou mocí, jež má pomoci poškozenému zneutralizovat negativní důsledky trestné činnosti. Proto tuto kategorii můžeme dále dělit na 1) odbornou pomoc v užším slova smyslu, tedy pomoc psychologickou, sociální atd., 2) právní pomoc, 3) peněžité pomoc.

Ad III.1) K poskytování této pomoci jsou v první řadě povolány subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestné činnosti (např. Probační a mediační služba, zařízení typu Klokánek), neměla by ovšem být opomenuta ani pomoc v rámci Koncepce poskytování psychologických služeb v Policii ČR a závazného pokynu policejního prezidenta č. 97/2010, neboť policejní psychologové v jejím rámci fungující jsou zpravidla první na místě, a tedy operují zhusta právě při prvním kontaktu. Tato Koncepce má však širší pole působnosti, neboť se neuplatní pouze při určitých formách trestné činnosti, ale např. i u živelných katastrof, sebevražd, hromadných nehod.⁶

Ad III.2) ZoO upravuje tuto kategorii pomoci specificky jen v oblasti poskytování právních informací, nicméně vnímáno komplexním pohledem bychom ji měli provázet i s právem na zmocněnce dle tr. řádu.

Ad III.3) V porovnání s předchozí úpravou,⁷ došlo k rozšíření dosahu této pomoci co do subjektů k ní oprávněných i výše, v níž je poskytována. Podle ZoO jimi tak nejsou už jen pozůstalí po zavražděném a poškození, jež utrpěli újmu na zdraví, ale i poškození trestnými činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a děti, vůči nimž se pachatel dopustil trestného činu týrání svěřené osoby. Okruh pozůstalých byl pak rozšířen o sourozence a reg. partnery. Konkrétní částka peněžité pomoci byla, jak již předznamenáno, zvýšena (maximálně činí 200.000,- Kč; při smrti 600.000,- Kč; jednotlivé částky činí maximálně 10.000,- Kč při „lehké“ újmě na zdraví; 50.000,- při těžké újmě na zdraví a 200.000,- Kč měl-li trestný čin za následek smrt; u trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti se peněžité pomoc uplatní subsidiárně vůči předcházejícím nárokům a vždy v maximální výši 50.000,- Kč. Přísně vzato jde o hmotné právo poškozeného, neboť slouží subsidiárně při nevyhození reparace, kompenzace či kondikce v adhezním řízení (ustanovení § 25 odst. 2 ZoO). V rozsahu takto poskytnuté pomoci pak přechází nárok poškozeného, uplatnitelný v adhezním řízení, na stát (ustanovení § 33 ZoO). Z původní úpravy bylo převzato i omezení, spočívající v neposkytnutí peněžité pomoci poškozenému, který je zároveň

⁶ automaticky vyjždí k 1) příbuzným oběti vraždy či zabití, 2) pokusu o vraždu či v případech s těžkou újmou na zdraví, 3) znásilnění, 4) zranitelným obětím (staří lidé, děti atd. – jejich výčet neodpovídá ZoO), 5) hromadným haváriím, 6) pohřešovaným dětem, 7) vyhodnotí-li zasahující policista, že je toho třeba

⁷ tj. se zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

spolupachatelem, odepřel souhlas s trestním stíháním či neposkytl orgánům činným v trestním řízení součinnost (ustanovení § 27 ZoO). Uplatní se i snížení či nepřiznání pomoci dle sociální situace poškozeného, míry jeho spoluúčasti a rovněž míry jeho aktivity ve vztahu k uplatnění nároku v adhezním řízení (ustanovení § 29 ZoO).

Ad IV. Právo na ochranu. Zákonodárce považuje za zásadní chránit poškozené nejen před bezprostředními, ale i před vzdálenějšími důsledky trestné činnosti. To se projevuje především v okruhu práv poškozeného, jež můžeme označit za součásti práva na ochranu. To lze subkategorizovat do tří dílčích celků, tedy 1) práva na ochranu před dalším útokem, 2) práva na ochranu soukromí, 3) práva na ochranu před sekundární viktimizací.

Ad IV.1) K ochraně před dalším útokem za strany pachatele povolává ZoO zvláštní právní předpisy. Těmi jsou zejména zákon č. 273/2008 Sb. o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů,⁸ občanský soudní řád,⁹ zákon č. 137/2001 Sb. o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením, ve znění pozdějších předpisů. Významnou součástí instrumentária ochrany před dalším útokem představují předběžná opatření dle ustanovení § 88b a násl. tr. řádu, umožňující soudu uložit obviněnému (tedy pouze od fáze trestního stíhání) určitá poměrně rozsáhlá omezení. Jejich účel je širší než pouze zajištění bezpečnosti poškozeného (lze jich užít obecně, tedy i u trestných činů, u nichž poškozený absentuje ať v jednotlivém případě, ať z povahy věci vždy), nicméně přesto poskytují k ochraně poškozeného poměrně široký prostor.¹⁰ Podrobení zkoumání možnosti kolize těchto předběžných opatření se zásadou presumpce nevinny jde bohužel již nad rámec tohoto příspěvku.

Ad IV.2) Dalším negativním důsledkem trestné činnosti může být nevídaný zájem o poškozeného jak ze strany médií, tak např. ze strany soupeřících obviněného, na něž ruka spravedlnosti ještě nedopadla. Proto je zaveden zákaz zveřejňování informací (§ 8 odst. 5, § 8a, § 8b tr. řádu) a příkaz vedení osobních údajů v trestním spise odděleně (§ 16 ZoO).

Ad IV.3) Ochrana před sekundární viktimizací. Tato kategorie práv poškozeného má za cíl předejít další vystavení poškozenému traumatizujícímu zážitku trestného činu. Zejména tedy minimalizace všech možných reminiscencí, které by mohly v poškozeném trauma znovu vyvolat. Konkrétněji tak půjde zejména o zabránění kontaktu poškozené s pachatelem při provádění procesních úkonů, a zvláštní pravidla pro vedení výslechu. Tato zvláštní pravidla jsou vtělena v ustanoveních §§ 18 - 20 ZoO. Ta předepisují zvláštní citlivost při

⁸ např. § 44 a násl. – krátkodobé vykazání, § 50 – krátkodobá ochrana osoby

⁹ např. předběžné opatření dle § 76b

¹⁰ typicky ustanovení §§ 88d a 88e tr. řádu

kladení otázek, směřujících do intimní sféry poškozeného; právo oběti proti položené otázce vznášet námitky, o nichž rozhoduje vyslyšající orgán, právo žádat výslech osobou stejného nebo opačného pohlaví; u kategorie zvláště zranitelných obětí je dále stanovena preference výslechu této oběti proškolenou osobou, preference jediného výslechu, potažmo preference identity vyslyšající osoby při opakovaném výslechu. Jakkoliv lze úmysl vytvořit podmínky pro co nejnižší míru sekundární viktimizace poškozeného při výslechu jedině jako ušlechtilý a dobrý, je třeba se míti na pozoru, (ostatně jakožto vždy u takových druhů úmyslu), zda jím současně také není dlážděna cesta do pekel. V souvislosti s těmi pravidly pro výslech totiž vyvstává celá řada poměrně zásadních otázek pro aplikační praxi z hlediska práv obhajoby a práva na spravedlivý proces obviněného, jež budou podrobena zkoumání níže.

Zhodnocení legislativních změn

Legislativní změny v právním postavení poškozeného za poslední tři roky můžeme z hlediska celku hodnotit kladně. Poškozenému se dostalo kvalitativně nových práv a kvantitativně byl rozšířen i obsah těch, jimiž oplýval již dříve. Mimořádně pozitivně je dle mého názoru nutno hodnotit celostní přístup k poškozenému, kdy právní řád rozlišuje jeho různé potřeby a v poškozeném se tak přestává vidět jen nosič důkazu, který stojí v centru zájmu pouze orgánů činných v trestním řízení, a to pouze do té doby, než vydá své svědectví, kdy se následně přesouvá na úplné margo zájmu,¹¹ případně účastníka řízení, který si od řízení slibuje dosíci toliko náhrady škody, nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obohacení. Přiznání i dalších rozměrů poškozenému, respektování faktu, že prožitek trestného činu je pro poškozeného také (a možná, že především) traumatizujícím zážitkem, s nímž se potřebuje v podmínkách, vytyčených svým individuálním založením vyrovnat, je nepochybně krokem vpřed.

Neutrálně jest dle mého mínění hodnotit fakt, nerozlučně spojený s tímto komplexnějším přístupem k potřebám poškozeného, tedy nárůst složitosti celé spleti nároků a procesních možností, které poškozený má. Tomu nelze při nejlepší vůli předejít, nicméně přesto bylo možno učinit více pro minimalizaci tohoto dopadu (viz níže k duplicitě úpravy atd.). Hodnocení tohoto dílčího dopadu dle mého názoru vychází ve prospěch nástupu trendu kvalifikovaného právního zastoupení poškozených profesionálními osobami práva znalými, zejména advokáty, u nichž lze očekávat, že příležitosti získat novou agendu, k tomu navíc v porovnání s trestními obhájebami morálně pozitivněji nahlíženou nepoučenou veřejností, využijí v široké míře. Kvalifikovanému zastoupení poškozeného zmocněncem konvenuje do jisté míry i právní úprava, kdy např. § 51 odst. 2 tr. řádu umožňuje zmocněnci poškozeného přítomnost při vyšetřovacích úkonech, které

¹¹ tak např. Zůbek, J. Vrba, M. Poškozený a právo odporu. Trestněprávní revue 9/2012, s. 198

samotný poškozený nemá. Zvolením si zmocněnce tak poškozenému bude svědčit i z tohoto hlediska.

Méně povzbudivě a nadějně je ovšem po mém soudu třeba nahlížet na konkrétní mechanismy, jimiž nově legislativně přiznaný akcent na potřeby poškozeného má být zajištěn. Celková změna přístupu zainteresovaných orgánů, zejména orgánů činných v trestním řízení, na nichž do značné míry závisí možnosti poškozeného efektivně využít všech nástrojů, které na jeho podporu právní řád přiznává, stojí a padá s jejich aktivitou. Bez rozsáhlého proškolení, reflektujícího všechny nastíněné legislativní změny posledních let, se situace v aplikační praxi patrně příliš nezmění od stávajícího stavu. Nezbyvá nám než doufat, že příslušní metodici situaci nepodcení tak, jako po přijetí zákona č. 209/1997 Sb.¹²

Kromě toho dílčí provedení tohoto dobrého záměru vyvolávají některé více či méně zásadní otázky, nakolik to určité řešení není na škodu jiným oprávněným zájmům a potřebám a zejména nakolik zapadá do koncepčního rámce českého trestního práva procesního. Těmito otázkami se budeme zabývat nyní.

Problém vymezení místa poškozeného v systému trestního práva.

Legislativní změny práv poškozeného nebyly činěny zcela s ohledem na jednotné koncepční vymezení poškozeného, spíše byly vedeny prizmatem jeho potřeb. Toto prizma se ovšem ne nutně musí krýt s celkovým systematickým pohledem. Nekoncepčnost a izolovaný přístup k jednotlivým problémům bude přitom leitmotivem většiny níže rozebíraných otázek. Ta první zní, co je poškozený ve vztahu k trestnímu řízení. Polopatická odpověď, že stranou, není prosta komplikací tak, jak by se na první pohled mohla zdát. Pojetí poškozeného jakožto strany řízení není, zcela samozřejmě, např. angloamerická právní tradice projevovala (a do jisté míry stále projevuje) vůči němu resilienci, kdy na poškozeného bylo hleděno, jak naznačeno výše, jakožto na toliko významného nositele důkazu a konkrétního narušení právem chráněných zájmů (v naší terminologii patrně individuálního objektu), ovšem bez přiznání možnosti jakékoliv aktivní participace na řízení (vyjádřeno výstižnými slovy jedné poškozené "Celé je to o mně, ale beze mě!"¹³). V německém trestním právu procesním je poškozenému u vybraných trestných činů, připojili se ke státnímu zástupci, přiznáno postavení tzv. vedlejšího žalobce, a jako takový se poškozený účastní řízení (s limitovanými procesními oprávněními) na straně veřejné žaloby, na níž je v jistém rozsahu nezávislý, ovšem v podstatě ji materiálně podporuje.¹⁴ Rovněž je

¹² Svatoš, R. Odpovídá právní úprava obětí trestných činů v České republice mezinárodním dokumentům? *Trestněprávní revue* 4/2012, s. 88

¹³ Regenmorter, W.V. *Crime Victim's Rights: A Legislative Perspective*. *Pepperdine Law Review*. 1989 - 1990, s. 59 - 127. S. 59

¹⁴ Stočesová, S. in Jelínek, J. a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 101nn

poškozený pro určitý výčet trestných činů jediným, kdo může podat obžalobu.¹⁵ Z variety přístupů k poškozenému vyplývá, že přiznání mu určité koncepční pozice v systému trestního práva procesního vyvolává určité rozpaky. Ty plynou dle mého názoru z komplikované podstaty tohoto subjektu. Veřejný žalobce i obviněný mají vcelku intuitivně uchopitelnou úlohu, jež jim stát v trestním řízení přiznává (prokázat vinu, respektive prokázat skutkový stav tak, jak se stal, a navrhnout odpovídající řešení/uplatňovat účinnou obhajobu). Jaký vztah má ale stát zaujmout k poškozenému? Má se paternalisticky postarat o odstranění všech jeho myslitelných újem, ale držet jej daleko od procesního dění a samostatně o výlučně své vůli potrestat toho, kdo mu je způsobil? Má jej naopak jako plnohodnotného partnera vpustit do řízení v co nejširší míře a vybavit jej významnými oprávněními? Poškozený postrádá jednoznačný zájem "klasických" stran trestního řízení, neboť jeho zájmy jsou spletitější (dosáhnout uspokojení svých reparačních a kompenzačních nároků, vypořádat se prostřednictvím řízení s prožitkem trestného činu, dojít satisfakce odsouzením pachatele, obnovit svou důvěru v záruku své osobní bezpečnosti, kterou mu veřejná moc poskytuje, vypořádat se s projevy sekundární viktimizace); přičemž tyto zájmy zčásti konvenují zájmům obžaloby (prokázat vinu, byl-li spáchán trestný čin), jež lze označit za objektivní (veřejný žalobce má být nestrannou osobou), nicméně svou povahou ulpívají na konkrétní osobě, mající bezprostřední velmi intenzivní vztah ke spáchanému trestnímu činu, a jsou proto ryze subjektivními.

Akcent na tyto subjektivní zájmy, vyjádřený právní úpravou procesních práv a povinností poškozeného, nemůže být přitom proveden vůči všem těmto zájmům stejně, neboť některé z nich činí právní prostředky k akcentu na ty druhé protismyslnými. Např. zdůrazníme-li zájem poškozeného vyrovnat se s traumaty, jež v něm trestný čin vyvolal, a které považuje právní řád za zásadně tak hluboká, že k jejich překlenutí poskytuje poškozenému formalizovanou specifickou materiální i psychosociální pomoc, pak těžko v takto psychicky zasažené osobě můžeme spatřovat rovněž subjekt, který se může kvalifikovaně účastnit trestního řízení a samostatně významně přispívat k jeho průběhu. I pokud bychom si tento paradox uvědomili a pokusili se jej překonat vyzdvihnutím zájmu poškozeného na vyrovnání se s prožitkem díky pocitu vtažení do trestního řízení a ovlivňování jeho průběhu, ačkoliv reálně bychom od něj přílišné přispění k činnosti veřejného žalobce neočekávali, stejně bychom se kontraproduktivity takového pojetí nezbavili. Vyvoláme-li totiž v poškozeném pocit, že skutečně reálně ovlivňuje trestní řízení tím, že institucionalizujeme taková oprávnění poškozeného, která v něm tento pocit mohou vyvolat, vytvoříme tím rovněž předpoklad pro vznik očekávání poškozeného, že řízení vyústí ve výsledek, odpovídající roli, kterou sám sobě na základě těchto oprávnění přisuzuje.

¹⁵ ibidem, s. 98nn

Podle mého soudu trpí právní úprava poškozeného právě takovouto nekoncepčností. Na jednu stranu je patrná snaha zákonodárce poskytnout poškozenému celkem širokou účast v trestním řízení, na druhou stranu ovšem zákonodárce poškozenému neumožňuje příliš mnoho možností svou procesní aktivitou ovlivnit rozhodnutí o vině a trestu. Nechci zde hodnotit, zda je obecně či alespoň v českých podmínkách vhodnější paternalistický, nebo aktivizační přístup k poškozenému, nicméně tvrdím, že český zákonodárce zde aplikuje dobře známý princip sytého vlka a intaktní kozy.

Frapantním příkladem může být například prohlášení o dopadech trestného činu, jež umožňuje poškozenému, je-li zároveň obětí, učinit § 43 odst. 4 tr. řádu. ZoO pak toto identické právo přiznává obětem v § 22. Vzhledem k tomu, že pojem poškozeného se nekryje s pojmem oběti, by se zdálo toto řešení jako logické, ačkoliv by nepochybně mohlo být nahrazeno prostým doplněním příslušného ustanovení např. tr. řádu ve smyslu, že řečení se uplatní i pro oběť dle zvláštního zákona. Již sama tato dualita může bezproblémovou interpretaci i aplikaci institutu komplikovat (riziko, že při novelizacích či derogacích se na jeden předpis zapomene, rozdílného výkladu např. komentářové literatury, budou-li autory rozdílně zaměřené osoby - např. viktimolog a procesualista), nicméně i kdyby nakrásně k žádným takovým potížím nedošlo, beztak se v případě prohlášení o dopadech dalším potížím nevyhneme. První konceptuální problém číší z atomistického přístupu k zavedení tohoto institutu. Je garantováno právo poškozeného učinit prohlášení o dopadech, nicméně právní řád dále neupravuje účinky takového prohlášení. Není tak zřejmé, co má být důsledkem tohoto prohlášení a jak s ním má soud naložit. Přitom právě poskytnutí tohoto prostoru k vyjádření poškozeného v něm, obzvláště nemá-li právnické vzdělání, může vzbuzovat přesvědčení (obzvláště nepůjde-li jen o písemné vyjádření, ale o prohlášení ústní přímo v hlavním líčení např. za využití § 212a tr. řádu, jímž se dokonce předjímá možnost předsedy senátu umožnit toto prohlášení kdykoliv za řízení¹⁶), že jím provádí důležitý procesní úkon (lapidárně řečeno, plná pozornost všech osob v jednacím síni se má v takový okamžik upínat k tomu, co poškozený říká), který vyvolá nezanedbatelné procesní následky.

Účel prohlášení o dopadech však právní řád neobsahuje. Zakotvení institutu prohlášení o dopadech v tr. řádu i ZoO zákoně hrozí diskordancí účelu tohoto institutu vzhledem k rozdílnému zaměření obou předpisů. Zatímco tr. řád je předpis procesní, upravující postup trestního řízení, ZoO má primárně garantovat práva obětí, a to zejména hmotněprávní. Z toho plyne druhý konceptuální problém - jak k prohlášení o dopadech přistupovat, tedy zda je máme vnímat jako procesní právo, napomáhající dosažení účelu trestního řízení, či jako specifické právo oběti, sloužící podle své podstaty pouze jí a jejím vypořádání se s traumatickým zážitkem. Důvodová zpráva uvádí,

¹⁶ předseda senátu je limitován jen v tom směru, že prohlášení o dopadech musí umožnit nejpozději v rámci závěrečné řeči

že tento institut slouží de facto všem - soudu pro přiléhavější individualizaci trestu, obviněnému pro lepší uvědomění si následků svého činu, poškozenému terapeuticky.¹⁷ Objevují se i úvahy, zjevně ovlivněné angloamerickým prostředím, z nějž tento institut vzešel, že k prohlášení o dopadech by mělo být přihlíženo při rozhodování o nemateriální újmě, jejíž náhradu soud v adhezním řízení poškozenému přiznává.¹⁸ Nedomnívám se ovšem, že by toto pojetí bylo následováníhodné, neboť koncepce přiznání nemateriální újmy v české, resp. kontinentální a angloamerické praxi je poměrně odlišné (zejména vzhledem k možnosti překonat skutečnou výši způsobené újmy v angloamerickém pojetí).

Další koncepční problém, vyvstávající z atomistického přístupu k zakotvení tohoto institutu, zeje v otázce, zda prohlášení ve skutečnosti dává poškozenému nějaká kvalitativně nová práva, než jaké dosud měl. Poškozený má totiž právo se na závěr hlavního líčení k věci vyjádřit, traktované ustanovení § 43 odst. 1 trestního řádu in fine. Důvodová zpráva k ZoO uvádí, že prohlášení o dopadech umožňuje poškozenému vyjádřit se nejen k okolnostem, které jsou důležité z hlediska objasnění skutečností důležitých pro rozhodnutí ve věci.¹⁹ Zamyslíme-li se ovšem nad rozsahem skutečností, důležitých pro rozhodnutí ve věci, pak dospějeme k závěru, že dopad trestné činnosti na oběť nepochybně k těmto skutečnostem patří, a proto vylíčení subjektivního stavu oběti, způsob, jakým se z traumatického zážitku zotavuje, s jakým úspěchem atd. by ani bez výslovného zakotvení prohlášení o dopadech trestní řád nebránil. Nová je tak možnost učinit takovéto prohlášení i jindy, než před skončením hlavního líčení (ačkoliv předsedovi senátu není stanovena povinnost dříve prohlášení umožnit) a možnost poškozeného podat takového prohlášení i v písemné formě. Domnívám se ovšem, že písemnému vyjádření poškozeného k důsledkům trestného činu na jeho život jakožto písemnému důkazu rovněž předchází úprava nezamezovala.

Ustanovení o zvláštním způsobu vedení výslechu.

ZoO v ustanovení §§ 17, 18 a 20 upravují zvláštní požadavky na výslech oběti, resp. zvláště zranitelné oběti, jež v určitém omezeném rozsahu přebírá obecně pro všechny osoby v postavení svědka ustanovení § 101 odst. 3 tr. řádu. Tyto požadavky sestávají z povinného šetření intimní sféry vyslychaného, kdy oběť má dokonce právo podat proti dle jejího přesvědčení nešetrné otázce námitku, o níž rozhoduje ten, kdo výslech vede. Pomineme-li, že, ač by to bylo záhodno, není zcela jednoznačně stanoveno, že v hlavním líčení bude rozhodovat vždy soud, i když výslech povede na základě ustanovení §

¹⁷ k § 22 důvodové zprávy k zák. č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

¹⁸ Gřivna, T. in: Jelínek, J. a kol. Poškozený a oběť z trestněprávního a kriminologického pohledu, Praha: Leges, 2012, s. 29

¹⁹ k § 22 důvodové zprávy k zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

203 odst. 1 věta druhá státní zástupce či obhájce, stále nerozptýlíme všechny kritické pochybnosti o této úpravě. V první řadě není stanoveno, komu je povinnost šetrného výsledku uložena, zda pouze orgánům, činným v trestním řízení, či i např. obhájci. Důvodová zpráva k příslušným ustanovením ZoO konkrétně žádné řešení tohoto problému nenabízí. Tato úprava, měla-li by být přísně respektována, by však vedla k ohrožení práva na obhajobu a v některých případech by jej téměř vyloučila. Připomeňme si, že oběti se dle ZoO rozumí i předmět útoku některého z trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, kdy pro tuto výše kriminality je celkem typické, že se odehrává "za zavřenými dveřmi" a mnohdy v trestním řízení eskaluje do situace "slova proti slovu". Zcela zářný modelový příklad je znásilnění, které se odehrálo beze svědků a mezi stranami není sporu o tom, že ke koitu došlo, shoda nepadá jen co se týče jeho dobrovolnosti. Judikatura ESLP, převzatá i naším Ústavním soudem pro tyto případy stanovuje povinnost mimořádné pečlivosti orgánů činných v trestním řízení při hodnocení výpovědi poškozeného a zvláštní snahy při nalézání dalších důkazů.²⁰ V popsaném příkladu však de facto všechny ostatní důkazy odvozují svou relevanci toliko od výpovědi poškozeného a obviněného, neboť většinou pouze prokazují nesporný fakt pohlavního styku. Obviněnému potažmo jeho obhájci v takových případech častokrát ani nezbyvá jiný způsob strategie obhajoby, než snažit se zpochybnit výpověď poškozeného např. poukázáním na nekonzistenci jednotlivých výpovědí co do detailů trestního jednání. Bude-li mu tato možnost vzhledem k ochraně poškozeného před důsledky sekundární viktimizace odepřena, pak dle mého názoru dochází k flagrantnímu střetu práva poškozeného dle čl. 7, ev. 10 Listiny základních práv a svobod a práva obviněného dle čl. 36 odst. 1, ev. čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Jistě by bylo možno namítnout, že tato situace by byla jednoduše vyřešena aplikací zásady *in dubio pro reo*, nicméně praxe tenduje spíše k uvěření výpovědi poškozeného (a uvěří-li soud takové výpovědi, na což má v souladu se zásadou volného hodnocení důkazů plné právo), neexistují de iure pochyby, a tedy se nenaplní ani předpoklad zmíněné zásady. Hodnocení tohoto přístupu ani nelze simplifikovat tak, že je zcela chybný s poukázáním na to, že zásada *in dubio pro reo* je jedním ze základů trestního procesu v demokratickém právním státě, neboť v tomto pojetí by spravedlnost obětem trestných činů za naznačených okolností byla zcela odepřena.

Obdobně nedotaženým se nám jeví pravidlo identity vyslyšajícího v případě opakovaného výsledku. Výslech zpravidla bude proveden minimálně dvakrát až třikrát, a to v přípravném řízení nejprve při podání trestního oznámení a posléze možná i po zahájení trestního stíhání, a následně v hlavním líčení. V přípravném řízení se kromě policejního orgánu bude pravidelně výsledku účastnit i obhájce, příp. obhájci, kteří mají všichni samostatné právo klást otázky, u soudu pak otázky může a zpravidla i bude pokládat předseda senátu, přisedící a státní zástupce, je nerealistické, že by toto pravidlo ve větší míře

²⁰ např. judikáty Ústavního soudu sp. zn. ČR IV. ÚS 37/03., IV.ÚS 1291/12

mohlo být naplněno. Celé pravidlo se jeví být imperfektní normou (s výjimkou uvedené možnosti oběti podat námitku), otázkou ovšem zůstává, zda by kvůli tomuto pravidlu mohl být postížen např. pořádkovou pokutou obhájce, nechal-li se zastupovat jiným obhájcem v hlavním líčení, ač se již dříve výslechu poškozeného účastnil a otázky mu kladl, a nyní neměl řádný důvod k tomu, aby práva substituce využil. Domnívám se, že odpověď by měla být záporná, neboť výslovně tato povinnost obhájci uložena není a není ani zřejmý její adresát, což nemůže jít obhájci k tíži.

Sporný je i charakter probíraných ustanovení. Ačkoliv je upravuje ZoO, tj. předpis, který nemá procesní charakter,²¹ jedná se vlastně o pravidla, upravující provádění procesního úkonu. Pokud nejde o normy pouze doporučujícího a nezávazného charakteru, domnívám se, že měly být vtěleny kompletně do tr. řádu, neboť v opačném případě vzniká celá řada pochybností nejen co do jejich vymahatelnosti a závaznosti, ale např. i co do jejich aplikace z hlediska systémového, tedy např. do jaké míry se na ně vztahují základní zásady trestního řízení dle ustanovení § 2 tr. řádu.

Opomenutí úpravy určitých oblastí.

Při kritice legislativních změn posledních let nelze opomenout ani fakt, že určitých oblastí, v nichž by patrně byla větší možnost uplatnění poškozeného vhodná, se tyto změny vůbec netýkaly. Nejvíce zaráží tato skutečnost u úpravy trestního příkazu, kdy poškozená osoba nemá možnost podat proti němu odpor, ačkoliv tato skutečnost je dlouhodobě známa a oprávněně kritizována.²² Úvaha o možnosti poškozeného podat odpor by navíc měla být vedena nejen směrem k ochraně jeho nároku, uplatněného v adhezním řízení, ale i směrem k tomu, zda poškozený má či nemá mít právo podat odpor pro dosažení osobní satisfakce tím, že trestní věc, v níž se stal poškozeným bude projednána náležitě v hlavním líčení před soudem. Obdobné úvahy lze vést o možnostech poškozeného v řízení o dohodě o vině a trestu, kdy poškozený rovněž nemá možnost účinně dosáhnout toho, aby místo ní nastoupilo "klasické" hlavní líčení. Že by se poškozený mohl cítit jako zcela marginalizovaný subjekt trestního řízení, kdy státní zástupce raději bude "handlovat" o vině a

²¹ např. Válková, H., Gřivna, T.: Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi. *Trestněprávní revue* 4/2013, s. 83 uvádí, že: "Nový zákon o obětech sestává, pomineme-li druhou až jedenáctou část, kterou se mění další zákony, ze dvou základních částí, z nichž první upravuje práva obětí jako subjektu zvláštní péče státu, zatímco druhá část stanoví právní rámec spolupráce státu s nevládními organizacemi poskytujícími obětem trestné činnosti pomoc." Nepředpokládá tak, že by tento předpis měl mít být z části procesní charakter.

²² např. Zúbek, J. Vrba, M. Poškozený a právo odporu. *Trestněprávní revue* 9/2012, s. 195

trestu s obviněným, než aby přihlížel k jeho zájmům, je přitom nabíledni. Jako jedna z funkcí zapojení poškozeného do trestního řízení přitom může být vnímáno i obnovení důvěry poškozeného ve společnost, tedy prokázání mu/jí solidarity.²³

Další významnou oblastí, v níž je poškozený přehlížen, je mezinárodní justiční spolupráce ve věcech trestních. Ačkoliv zákon o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních na několika místech ukládá orgánům, o jednotlivých druzích této pomoci rozhodujících, přihlížet k zájmům poškozeného,²⁴ nikde není zajištěna reálná šance poškozeného ovlivnit výsledek poskytování této mezinárodní pomoci. Že může a začasť i bude v jeho/jejím nejlepším zájmu, aby např. vydání či předání obviněného do cizího státu neproběhlo a on/ona se tak mohl/a domoci nejen snadnějšího uplatnění svého adhezního nároku, ale i satisfakce z účasti na probíhajícím trestním řízení, je přitom očividné.

Závěr

Tento článek si kladl za cíl podat koncepční přehled postavení poškozeného a oběti v českém právním řádu s odhlédnutím od jeho/jejích možností stran nároků, uplatnitelných v adhezním řízení. V první části jsem proto předvedl jednotlivá "nehmotná" práva poškozeného, jež jsem se pokusil upravit do určitého pracovního systému dle jejich smyslu a zaměření. Vzhledem k rozsáhlosti materie jsem byl nucen postupovat toliko přehledovou metodou bez vyčerpávajících výkladů. Dále jsem provedl hodnocení současného právního stavu a nakonec jsem se zabýval jednotlivými aspekty, jež považuji za problematické, a nastínil jsem, v čem tkví jejich úskalí. Po zvážení všech okolností jsem dospěl k závěru, že dílčí, nicméně v mnoha ohledech krucióální aspekty práv poškozeného a oběti, by bylo třeba upravit tak, aby zapadala do celkové koncepce českého trestního řízení, nicméně v celkovém hodnocení je třeba ocenit a uvítat rozšíření možností poškozených a obětí při realizaci svých práv.

Literature:

- důvodová zpráva k zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů
- Jelínek, J. a kol. Poškozený a oběť z trestněprávního a kriminologického pohledu, Praha: Leges, 2012, 256 s., ISBN 978-80-87576-39-7

²³ Pritwitz, C. The Resurrection of the Victim in Penal Theory. Buffalo Criminal Law Review. 3/1999-2000, s. 109nn

²⁴ např. ustanovení § 105 odst. 4 písm. g), § 252 odst. 2, § 286 odst. 1 věta třetí, § 324 odst. 1 písm. i) zák. č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, účinný od 1.1.2014

- Prittwitz, C. The Resurrection of the Victim in Penal Theory. Buffalo Criminal Law Review. 3/1999-2000, s. 109 - 129
- Regenmorter, W.V. Crime Victim's Rights: A Legislative Perspective. Pepperdine Law Review. 1989 - 1990, s. 59 - 127. S. 59
- Svatoš, R. Odpovídá právní úprava obětí trestných činů v České republice mezinárodními dokumentům? Trestněprávní revue 4/2012, s. 88
- Válková, H., Gřivna, T.: Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi. Trestněprávní revue 4/2013, s. 83
- Zůbek, J. Vrba, M. Poškozený a právo odporu. Trestněprávní revue 9/2012, s. 195
- nález Ústavního soudu ČR ze dne 17. června 2004, sp. zn. IV. ÚS 37/03
- nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. května 2013, sp. zn. IV. ÚS 1291/12
- zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestné činnosti, ve znění pozdějších předpisů

Contact – email

jan.provaznik@seznam.cz

K NOVÉ ÚPRAVĚ ZMOCNĚNCE POŠKOZENÉHO V TRESTNÍM ŘÁDU¹

PAVEL ŠÁMAL, PETR ŠKVAIN

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovensko;
Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta a Nejvyšší soud ČR,
Česká republika

Akademie věd ČR, v. v. i., Ústav státu a práva, Západočeská
univerzita v Plzni, Právnická fakulta a Masarykova univerzita,
Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

V souvislosti s přijetím zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, byla provedena také poměrně rozsáhlá novelizace trestního řádu, která se mimo jiné významně dotkla postavení poškozeného. Nejvýznamnější změny však byly provedeny v úpravě postavení a práv zmocněnce poškozeného. Smyslem tohoto příspěvku je nejen podat informaci o předmětných změnách v právní úpravě, ale také podnítit diskusi zejména k některým v něm naznačeným problémům, které budou zřejmě v budoucnosti předmětem zájmu soudní judikatury a následně i dalších možných legislativních změn.

Key words in original language

zmocněnec poškozeného, poškozený, oběť, zákon o obětech trestných činů.

Abstract

Regarding adoption of the Act No. 45/2013 Coll., Victim of Crime Act, was also conducted extensive amendments to the Code of Criminal Procedure, which among others significantly affected the position of the injured party in the criminal proceedings. The most significant changes, however, were made in regulating of the legal status of the representative of the injured. The purpose of this paper is not only to give information with respect to the changes in the legislation, but also to stimulate discussion on some particular issues which will be probably the subject of interest in the future of the courts and subsequently other possible legislative changes.

¹ Příspěvek byl zpracován v rámci projektu: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, PRVOUK P4.

Key words

Representative of the injured, the injured, victim of crime, Victim of Crime Act.

I. Úvodem

V souvislosti s přijetím zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů – dále „ObTrČ“), byla provedena i poměrně rozsáhlá novelizace trestního řádu, která se mimo jiné významně dotkla postavení poškozeného. Přitom je třeba si uvědomit, že zákon o obětech trestných činů na jedné straně zachovává a dokonce lze říci, že i prohlubuje rozlišování pojmů „oběť trestného činu“ a „poškozený trestným činem“, což bylo v minulosti doporučováno i v teorii.² V tomto směru zákon o obětech navazuje na stávající právní úpravu, podle níž je pojem poškozeného termínem procesním (§ 43 TrŘ), který užívá trestní řád pro jeden ze subjektů trestního řízení, jenž je zároveň stranou v trestním řízení (§ 12 odst. 6 TrŘ), neboť podporuje obžalobu, kterou podává a zastupuje státní zástupce. Na druhé straně je však třeba mít na paměti, že neexistuje přesné dělítko mezi poškozeným a obětí trestného činu, neboť často i jediná osoba vystupuje v obou těchto postaveních, a proto jde spíše o odlišné pojetí uplatňovaných práv z pozice oběti a poškozeného, ale i různé přístupy orgánů činných v trestním řízení a dalších osob vystupujících v trestním řízení, ale i mimo něj vůči často totožné osobě v postavení oběti a v postavení poškozeného. Proto také zákonem o obětech trestných činů novelizovaná právní úprava určitým způsobem propojuje pojetí oběti trestného činu s poškozeným (srov. novelizovaná ustanovení § 2 odst. 15, § 43 odst. 4, § 46, § 50 odst. 1 TrŘ).

Ve vztahu k poškozenému související novela trestního řádu především rozšířila katalog základních zásad trestního řízení o zásadu zajištění práv poškozeného, která je formulována v § 2 odst. 15 TrŘ a stanoví povinnost orgánů činných v trestním řízení v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho práv, o nichž je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit (viz i § 46 TrŘ zejména jeho novou poslední větu), aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků, a vést řízení s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti. Tím tato zásada na jedné straně zajišťuje co možná nejširší uplatnění práv poškozeného v trestním řízení, a to nejenom ve vztahu k uplatnění práva na náhradu

² Srov. Šámal, P. Potřebujeme zvláštní zákon o obětech trestných činů. In: Vanduchová, M., Gřivna, T. (eds.) Rekonstrukce trestního práva procesního (aktuální problémy), Sborník z mezinárodní konference konané dne 20. 5. 2008 na Právnické fakultě UK v Praze. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 129 až 144.

škody, nemajetkové újmy i na vydání bezdůvodného obohacení (srov. i novelizovaný § 43 odst. 3 TrŘ), a na druhé straně poskytuje ochranu osobnosti poškozeného v trestním řízení, a to i zejména před tzv. sekundární viktimizací. Další významné změny uvedená novelizace přinesla v právu poškozeného, který je obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, v kterémkoliv stadiu trestního řízení učinit podle § 43 odst. 4 TrŘ ústně nebo písemně prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život (srov. v hlavním líčení i § 212a TrŘ). Drobné změny přinesl uvedený zákon i v úpravě zajištění nároku poškozeného (srov. § 47 odst. 7 a § 48 TrŘ). Nejvýznamnější změny však byly provedeny v úpravě postavení a práv zmocněnce poškozeného,³ které je věnován tento příspěvek.

Všechny tyto změny se uplatní i v řízení v trestních věcech mladistvých (srov. § 1 odst. 1, 3 ZSM) i v trestním řízení proti právníkům osobám (srov. § 1 odst. 1, 2 TOPO, ve spojení s § 7 TOPO).

II. K pojmu zmocněnce poškozeného

Jednou z nejpodstatnějších změn, kterou novelizace trestního řádu provedená zákonem č. 45/2011 Sb. přinesla je nová úprava zmocněnce poškozeného. Ve smyslu novelizovaného ustanovení § 50 odst. 1 TrŘ může být zmocněncem fyzická i právnická osoba, přičemž zmocněnec poškozeného může být současně i jeho důvěrníkem podle zákona o obětech trestných činů. Zmocněncem, který je fyzickou osobou, může být jen osoba s plnou způsobilostí k právním úkonům (§ 50 odst. 2 věta první TrŘ). Přestože zákon volbu zmocněnce z hlediska fyzické i právnické osoby žádným způsobem neomezuje, a proto jím může být kterákoli fyzická nebo právnická osoba, důvodová zpráva k zákonu o obětech trestných činů k novelizovanému § 50 TrŘ výslovně uvádí, že „poškozený si bude moci zmocněnce vybrat z registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů podle zákona o obětech. V případě, že bude zmocněnec poškozeného ustanovován podle § 51a trestního řádu, bude především ustanoven advokát z tohoto registru. Nebude-li to zejména z kapacitních důvodů možné nebo vhodné, bude ustanoven jiný advokát.“ Z toho vyplývá, že se předpokládá, že zmocněnec poškozeného, ať už fyzická nebo právnická osoba, bude vybírán z registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů podle zákona o obětech.

Zpracovatelé zákona tedy předpokládali, že zejména právnické osoby budou vybírány z registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů podle zákona o obětech (srov. § 48 ObTrČ). Do tohoto registru

³ Novela provedená zákonem 45/2013 Sb., se pokud jde o zmocněnce, týká nejen zmocněnce poškozeného, ale i zmocněnce zúčastněné osoby, kterým se však s ohledem na zaměření příspěvku blíže nezabýváme.

Ministerstvo spravedlnosti zapisuje poskytovatele pomoci obětem trestných činů, jimiž jsou

a) registrované subjekty podle § 39 odst. 2 ObTrČ, tedy podle zákona upravujícího poskytování sociálních služeb, a to na základě jejich žádosti,

b) akreditované subjekty podle § 39 odst. 1 ObTrČ, a to pro jednu nebo obě služby, jimiž jsou poskytování právních informací a restorativní programy,

c) advokáty na základě žádosti podle § 47 ObTrČ, registrované pro služby spočívající v právní pomoci, pokud souhlasí s poskytováním právní pomoci zejména zvláště zranitelným obětem vymezeným v § 5 odst. 1 ObTrČ (srov. i § 2 odst. 4 ObTrČ) alespoň v omezeném rozsahu bezplatně,

d) střediska Probační a mediační služby (srov. zejména § 3 odst. 2 až 6 a § 6 a násl. PMSI).

Z těchto Ministerstvem spravedlnosti registrovaných subjektů nepřichází v úvahu podle našeho názoru zvolení jako zmocněnce střediska Probační a mediační služby, ale ani úředníka nebo asistenta Probační a mediační služby, neboť její postavení a činnost jsou zákonem o Probační a mediační službě zaměřeny jiným směrem (srov. zejména § 1 odst. 1, § 2 a § 4 PMSI). Zákon o Probační a mediační službě nepředpokládá a podle našeho názoru ani nedovoluje zastupování poškozeného v postavení zmocněnce v trestním řízení ve smyslu § 50 a násl. TrŘ. Naproti tomu u ostatních subjektů uvedených shora pod písm. a) až c) shora žádné podobné omezení neexistuje, a proto mohou jako zmocněnci poškozeného v trestním řízení vystupovat, byť by bylo samozřejmě vhodnější, aby v tomto postavení působili zejména advokáti registrovaní podle § 47 ObTrČ a akreditované subjekty podle § 39 odst. 1 ObTrČ.

Zákon o obětech trestných činů upřednostňuje u advokátů ty z nich, kteří jsou podle § 47 ObTrČ registrováni pro služby spočívající v právní pomoci. To vyplývá i z toho, že případně, že bude zmocněncem poškozeného ustanovován podle § 51a trestního řádu, bude především ustanoven advokát z tohoto registru. Nebude-li to zejména z kapacitních důvodů možné nebo vhodné, bude ustanoven jiný advokát. V návaznosti na to je třeba zdůraznit, že nic nebrání rovněž tomu, aby i jako zvolení zmocněnci vystupovali i ostatní neregistrovaní advokáti (srov. § 39 odst. 3 ObTrČ).

Ze subjektů poskytujících pomoc obětem trestných činů podle § 39 odst. 1 ObTrČ, by se mělo podle našeho názoru jednat především o ty z nich, které jsou akreditovány i pro poskytování právních informací, neboť ty mají i odborně způsobilé osoby ve smyslu § 40 odst. 3 ObTrČ, tedy osoby, které získaly úplné vysokoškolské vzdělání v oboru právo v magisterském studijním programu. Jako zvolení zmocněnci podle § 50 odst. 1 TrŘ mohou ovšem v trestním řízení vystupovat i ty registrované subjekty podle § 39 odst. 1 ObTrČ, které

jsou akreditovány pouze pro službu restorativních programů, byť se nám to z hlediska ochrany práv poškozeného nezdá příliš vhodné, ale zákon to nevylučuje [srov. návětí § 39 odst. 1 ObTrČ a § 48 odst. 1 písm. b), odst. 3 ObTrČ].

Důležité je také ustanovení, podle něhož zmocněnec poškozeného může být současně i jeho důvěrníkem podle zákona o obětech trestných činů (srov. § 50 odst. 1 věta druhá TrŘ). Důvěrníkem poškozeného, který má postavení oběti podle zákona o obětech trestných činů, může být fyzická osoba způsobilá k právním úkonům, kterou si oběť zvolí (nemůže jím být právnická osoba), přičemž zákon neklade na osobu důvěrníka žádné další požadavky, a to mimo toho, že stanoví v určitých případech neslučitelnost postavení důvěrníka s některými dalšími osobami činnými v trestním řízení. Důvěrníkem tak nemůže být osoba, která má v trestním řízení postavení obviněného, obhájce, svědka, znalce nebo tlumočnicka (srov. § 21 odst. 2 ObTrČ); jde v podstatě o stejné omezení jako u zmocněnce poškozeného (srov. § 50 odst. 2 věta za středníkem), neboť u obviněného a obhájce je to vyloučeno z povahy věci pro protichůdné zájmy).

Důvěrník poskytuje oběti potřebnou pomoc, a to zejména psychické povahy. Podle § 21 odst. 1 ObTrČ má oběť právo, aby ji k úkonům trestního řízení a k podání vysvětlení doprovázel důvěrník. Je-li takový důvěrník zároveň zmocněncem oběti, vykonává i práva uvedená v § 51, a proto se v takovém případě a v rozsahu práv zmocněnce neuplatní ustanovení § 21 odst. 3 ObTrČ, podle kterého důvěrník nemůže zasahovat do průběhu úkonu. Podle § 21 odst. 4 ObTrČ lze vyloučit důvěrníka z účasti na úkonu pouze výjimečně, jestliže by účast důvěrníka narušovala průběh úkonu nebo ohrozila dosažení účelu úkonu. V případě, že byl důvěrník vyloučen, je nutné umožnit oběti, aby si zvolila jiného důvěrníka, ledaže uvedený úkon nelze odložit nebo by jeho odložení bylo spojeno s nepřiměřenými obtížemi nebo náklady.⁴ Také v tomto případě je toto ustanovení modifikováno, jestliže je důvěrník současně zmocněncem poškozeného, kde se uplatní především novelizované ustanovení § 51 TrŘ (v podrobnostech viz níže).

III. K právům zmocněnce poškozeného po novele

Již před zmíněnou novelou trestního řádu byl zmocněnec poškozeného oprávněn činit za zúčastněnou osobu nebo poškozeného návrhy a podávat za ně žádosti a opravné prostředky, přičemž byl a je též oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený. Novela trestního řádu provedená v souvislosti s přijetím zákona o obětech trestných činů významně rozšířila tato práva, v tom

⁴ Srov. Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 – 156. Komentář. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 581.

smyslu, že zmocněnec poškozeného je podle § 51 odst. 2 TrŘ již od zahájení trestního stíhání oprávněn být přítomen při vyšetřovacích úkonech, jimiž se mají objasnit skutečnosti důležité pro uplatnění práv osob, které zastupuje, a jejich výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem, ledaže by přítomností zmocněnce mohl být zmařen účel trestního řízení nebo nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění o něm zajistit. Může obviněnému i jiným vyslychaným osobám klást otázky, avšak teprve tehdy, až policejní orgán výslech skončí a udělí mu k tomu slovo. Námitky proti způsobu provádění úkonu může vznášet kdykoli v jeho průběhu.

Smyslem novelizace citovaného ustanovení je ve vztahu k poškozenému úsilí o posílení práv poškozeného v trestním řízení tím, že se poškozenému přiznává mimo práv uvedených v § 51 odst. 1 TrŘ ještě právo účastnit se úkonů trestního řízení, a to již od vyšetřování, a to v zásadě ve stejném rozsahu jako obhájci obviněného (srov. § 165 odst. 2, 3 TrŘ). Tím dochází i k posílení zásady kontradiktornosti řízení.⁵ Na druhé straně jde o další průlom do zásady neveřejnosti úkonů přípravného řízení (§ 12 odst. 10 TrŘ), a to i ve vztahu k zmocněnci poškozeného.⁶

Zmocněnec poškozeného je oprávněn zúčastnit se úkonů trestního řízení až od zahájení trestního stíhání, tedy ve vyšetřování (srov. § 161 a násl. TrŘ). Proto zákon používá pojem vyšetřovacích úkonů.

Zákon však toto oprávnění zásadně omezuje z hlediska konkrétních vyšetřovacích úkonů tak, že zmocněnec je oprávněn se zúčastnit jen vyšetřovacích úkonů sloužících k objasnění skutečností důležitých pro uplatnění práv poškozeného, a jejichž výsledek může být použit jako důkaz. Z hlediska úkonů sloužících k objasnění skutečností důležitých pro uplatnění práv poškozeného, jde podle našeho názoru o všechny vyšetřovací úkony, které souvisejí s objasněním skutku, v rámci něhož došlo ke způsobení škody nebo nemajetkové újmy poškozenému, anebo jímž se obviněný na úkor poškozenému, jehož zmocněnec zastupuje, obohatil, anebo skutku, k němu má vztah věc nebo jiná majetková hodnota, která má být zabrána zúčastněné osobě, kterou zmocněnec zastupuje, dále i všechny ty vyšetřovací úkony, které mají význam pro objasnění důvodu a rozsahu způsobené škody, nemajetkové újmy nebo získaného bezdůvodného obohacení, resp. pro objasnění všech otázek souvisejících s případným zabráním věci nebo jiné majetkové hodnoty, a to včetně důvodu a rozsahu jejich zabránění. Přitom je třeba zdůraznit, že právy se zde nemyslí jen práva poškozeného směřující k uplatnění nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, ale i všechna ostatní práva poškozeného, a to včetně práva vyjádřit se ke

⁵ Jelínek, J. a kol. Zákon o obětech trestných činů. Praha: Leges, 2013, s. 223.

⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 – 156. Komentář. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 584.

všem okolnostem spáchaného skutku, jakož i práva učinit prohlášení poškozeného, který je zároveň obětí trestného činu. Naproti tomu by se nejednalo o takové vyšetřovací úkony např. v případě, pokud by se konaly k objasnění výlučně otázek nesouvisejících s uplatnění práv poškozeného, kterého zmocněnec zastupuje, např. jiných skutků spáchaných obviněným, druhu a výměry trestu, který má být obviněnému uložen, popř. uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence apod.⁷

Vyšetřovacím úkonem, jehož výsledek může být použit jako důkaz, se podle našeho názoru rozumí úkon směřující k dokazování podle hlavy páté trestního řádu, který je prováděn po zahájení trestního stíhání policejním orgánem (státním zástupcem, koná-li vyšetřování), nikoli jinými osobami, např. znalcem. Za vyšetřovací úkony v tomto smyslu je proto třeba považovat především výslechy obviněného, svědků a znalců, konfrontaci, rekognici, vyšetřovací pokus, rekonstrukci, prověrku na místě a další obdobné úkony (např. ohledání nebo prohlídka těla a jiné úkony, pokud jsou prováděny orgánem činným v trestním řízení), pokud jeho hlavním smyslem je opatřit a za zákonem stanovených podmínek i provést důkaz. Vyšetřovacími úkony v tomto smyslu však nejsou úkony spojené s využitím operativně pátracích prostředků a obdobných úkonů (§ 158b až 158e TrŘ; dále srov. § 87a odst. 1, § 87b, § 88, § 88a atd. TrŘ), jsou-li výjimečně prováděny ve vyšetřování (srov. § 158f TrŘ), neboť tyto úkony si i v této fázi zachovávají svou povahu operativně pátracích prostředků.

Zákon dále stanoví dvě podstatné výjimky z oprávnění zmocněnce být přítomen u vyšetřovacích úkonů, a to

-- zmaření účelu trestního řízení, a

-- nemožnost odložit provedení úkonu a vyrozumění zmocněnce o něm zajistit.

Z důvodu zmaření účelu trestního řízení nebude připuštěna účast zmocněnce poškozeného nebo zúčastněné osoby v případě, pokud by tato účast u konkrétního úkonu ohrožovala zejména základní účel trestního řízení (§ 1 odst. 1 TrŘ). Jedná se o případy, kdy na základě použití zásady proporcionality převáží zájem na účelu trestního řízení nad zajištěním práva zmocněnce na přítomnost při konkrétním jednotlivém vyšetřovacím úkonu. Případy, ve kterých nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění zmocněnce o něm zajistit, by měly být spíše výjimkou (srov. přiměřeně č. 18/1999-II. Sb. rozh. tr.). V konkrétním případě může jít o úkon, který vzhledem k ohrožení jeho provedení nebo nebezpečí ztráty, zmaření nebo snížení jeho důkazní hodnoty nesnese ani odkladu potřebného pro vyrozumění zmocněnce poškozeného nebo zúčastněné osoby o tom, že se úkon koná [nejedná

⁷ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 – 156. Komentář. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 584 až 585.

se o neodkladný úkon ve smyslu § 160 odst. 4 TrŘ – arg. slova „...nesnese ... odkladu ... než bude zahájeno trestní stíhání“, zde však jde o účast na úkonech po zahájení trestního stíhání; dále srov. i § 158 odst. 3 písm. i), odst. 9 a § 158a TrŘ].

Zmocněnec poškozeného nebo zúčastněné osoby má právo klást obviněnému i jiným vyslychaným osobám otázky, avšak teprve tehdy, až orgán provádějící výslech (policejní orgán konající vyšetřování, popř. státní zástupce) skončí a udělí mu k tomu slovo. Otázky musí zmocněnec pokládat jasně a srozumitelně a musí se též vyvarovat kapciózních a sugestivních otázek (§ 92 odst. 3 a § 101 odst. 3 TrŘ). Námitky proti způsobu provádění úkonů může zmocněnec poškozeného nebo zúčastněné osoby vznášet kdykoli v jeho průběhu, aniž by mu k tomu policejní orgán či státní zástupce udělil slovo. Námitku je třeba ihned po jejím vznesení uvést do protokolu [srov. § 55 odst. 1 písm. f) TrŘ] s tím, jakým způsobem na ni bylo vyslychajícím reagováno (zda byla uznána nebo odmítnuta a proč).

Podle novelizovaného ustanovení § 51 odst. 3 TrŘ, oznámí-li zmocněnec policejnímu orgánu, že se chce účastnit vyšetřovacího úkonu podle § 51 odst. 2 TrŘ, je policejní orgán povinen včas zmocněnci sdělit, o jaký druh úkonu se jedná, dobu a místo jeho konání, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění zmocněnce nelze zajistit. Spočívá-li úkon ve výslechu osoby, policejní orgán zmocněnci sdělí i údaje, podle nichž lze takovou osobu ztotožnit. Nelze-li tyto údaje předem určit, musí být ze sdělení zřejmé, k čemu má tato osoba vypovídat.

Zákon zde nově v návaznosti na oznámení zmocněnce, že se chce zúčastnit některého vyšetřovacího úkonu, jehož výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem, stanovuje povinnosti policejnímu orgánu z hlediska vyrozumění zmocněnce o druhu úkonu, době a místě jeho konání, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění zmocněnce nelze zajistit, a to bez ohledu na to, zda úkon provede sám nebo požádá o jeho provedení dožádaný orgán přípravného řízení. Spočívá-li úkon ve výslechu osoby, policejní orgán zmocněnci sdělí i údaje, podle nichž lze takovou osobu ztotožnit (zpravidla postačí jméno a příjmení takové osoby). Jestliže nebude možné tyto údaje předem určit, musí být ze sdělení zřejmé, k čemu má tato osoba vypovídat. Pokud by se zmocněnec poškozeného nebo zúčastněné osoby měl zúčastnit výslechu svědka, jehož totožnost má být z důvodů uvedených v § 55 odst. 2 TrŘ utajena, je policejní orgán (státní zástupce, pokud koná vyšetřování) povinen zajistit, aby zmocněnec nemohl zjistit skutečnou totožnost svědka. K tomu je povinen přijmout potřebná opatření, která znemožňují zmocněnci zjistit skutečnou totožnost svědka, a proto sdělení o výslechu svědka, jehož totožnost má být z důvodů uvedených v § 55 odst. 2 TrŘ utajena, nesmí obsahovat údaje, podle nichž by bylo možné zjistit skutečnou totožnost svědka (srov. § 51 odst. 4 TrŘ). Potřebná opatření, která znemožňují zmocněnci zjistit skutečnou totožnost svědka, lze provést různými způsoby např. od využití dělících stěn ve výslechové místnosti vytvořených např. závěsem, zástěnou apod. až po technická opatření pomocí různých zejména elektronických

zařízení, např. výslech prováděný pomocí audio či videotechniky, kdy lze zajistit utajení podoby i modulace hlasu; v tomto směru je možno vykonat výslech také prostřednictvím videokonferenčního zařízení (srov. § 52a a § 111a TrŘ).

I v případě, že je úkon prováděn prostřednictvím právní pomoci v zahraničí, je třeba zajistit vyrozumění zmocněnce. V žádosti o právní pomoc adresované cizímu státu se uvede, aby v souladu s právními předpisy platnými v příslušném státu byl o době a místě úkonu vyrozuměn zmocněnec poškozeného a zúčastněné osoby, pokud to právní úprava platná ve zmíněné zemi připouští. Povinnost vyrozumívát zmocněnce o době a místě tohoto úkonu však nemá policejní orgán, neboť ten úkon v zahraničí neprovádí (pouze se ho může zúčastnit). Blíže přiměřeně srov. č. 4/1999-I. a č. 20/1999 Sb. rozh. tr.; dále i Výkladové stanovisko NSZ č. 15/1996 a č. 5/2001 (pokud jde o opačnou situaci, je-li úkon v rámci dožádané mezinárodní právní pomoci prováděn v České republice).

Za úkon, jehož provedení nelze odložit, se podle ustálené judikatury pokládá takový vyšetřovací úkon, který vzhledem k nebezpečí ohrožení jeho provedení nebo ztráty, zmaření nebo jiné redukce jeho důkazní síly nesnese ani odklad potřebný po telefonickém vyrozumění zmocněnce k jeho dostavení se na místo úkonu (srov. č. 25/1990 Sb. rozh. tr.).

IV. K právní pomoci zmocněncem poškozeného poskytované bezplatně nebo za sníženou odměnu

Novelizována byla také právní úprava poskytování právní pomoci zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu provedená v nově formulovaném ustanovení § 51a TrŘ, podle něhož má především poškozený mladší než osmnáct let, nejde-li o trestný čin zanedbání povinné výživy (§ 196 trestního zákoníku), nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně v každém případě (srov. § 51a odst. 2 TrŘ). Nemusí tedy osvědčovat či prokazovat nedostatek prostředků k úhradě nákladů spojených s přibráním zmocněnce, ani to, zda uplatnil nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení (§ 43 odst. 3 TrŘ). Toto oprávnění trvá, vzhledem k výslovné dikci zákona, jen do dovršení osmnácti let věku, a to i v případě, že poškozený nabyt zletilosti před dovršením osmnácti let, např. uzavřením manželství. Vzhledem k tomu, že u osob mladších osmnácti let je bezplatné zastoupení vázáno na obecnou definici poškozeného, musí oběť trestného činu v tomto případě splňovat podmínky podle § 43 odst. 1, 2 TrŘ. Navíc zákon výslovně stanoví, že za poškozené dítě ve smyslu § 51 odst. 2 TrŘ se nepovažuje poškozené dítě u trestného činu zanedbání povinné výživy podle § 196 TrZ, pokud mu nebude tímto trestným činem současně způsobena taková škoda či jiná újma, která by zakládala znaky jiného trestného činu, poněvadž jinak není v takovýchto případech potřebné bezplatné právní zastoupení poskytovat.

Dále podle § 51a odst. 1 TrŘ, osvědčí-li poškozený,

a) který je zvláště zranitelnou obětí podle zákona o obětech trestných činů (srov. § 2 odst. 4 ObTrČ),

b) kterému byla způsobena úmyslným trestným činem těžká újma na zdraví (§ 122 odst. 2 TrZ), nebo

c) který je pozůstalým po oběti, které byla trestným činem způsobena smrt (srov. § 2 odst. 3 ObTrČ),

že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce, rozhodne na jeho návrh předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, že má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu.

Stejně rozhodne předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, o takovém návrhu poškozeného, který uplatnil v souladu se zákonem nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, není-li vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo její výši nebo vzhledem k povaze a rozsahu bezdůvodného obohacení zastoupení zmocněncem zjevně nadbytečné; jen v takových případech má právní pomoc zmocněnce podstatný význam z hlediska adhezního řízení [netýká se případů poškozených podle § 51a odst. 1 písm. a), b) a c) TrŘ]. Zákon dále stanoví, že nesmí jít o zřejmě nadbytečné zastoupení zmocněncem. Pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo její výši anebo vzhledem k povaze a rozsahu bezdůvodného obohacení by takové zastoupení bylo zřejmě nadbytečné, nebude moci být zmocněnec zvolen nebo ustanoven, ač poškozený splní výše uvedené dvě základní podmínky a osvědčí, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé s přibráním zmocněnce.

Účelem novelizovaného ustanovení § 51a TrŘ je posílení práv poškozeného v trestním řízení v těch případech, kdy vzhledem k jeho postavení (zvláště zranitelná oběť) nebo k tomu, že mu měla být způsobena těžká újma na zdraví anebo smrt, kdy pak uplatňují práva poškozených pozůstalí, anebo k povaze náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo její výši nebo vzhledem k povaze a rozsahu bezdůvodného obohacení, by poškozený bez náležité právní pomoci mohl jen obtížně uplatnit svá práva a nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Ustanovení § 51a TrŘ tak rozšiřuje bezplatné právní zastoupení, popř. zastoupení za sníženou odměnu u určitých skupin poškozených v trestním řízení. Je-li pozůstalých po témže poškozeném více, mohou uplatňovat právo na zmocněnce všichni pozůstalí, přičemž však zpravidla postačí jeden společný zmocněnec, nejsou-li jejich zájmy v rozporu.

Přizná-li soud poškozenému právo na bezplatnou právní pomoc zmocněnce, popř. za sníženou odměnu, může si poškozený vybrat

zmocněnce podle svého uvážení především ze seznamu akreditovaných poskytovatelů služeb. Preferována je tedy volba zmocněnce samotným poškozeným, přičemž je třeba zdůraznit, že při volbě zmocněnce poškozený uvedený v § 51a odst. 1, 2 TrŘ není omezen jen na advokáta, který je zapsaný v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů pro právní pomoc podle zákona o obětech trestných činů, neboť zákon nevylučuje, aby si zvolil zmocněncem i jinou osobu, kterou může být i právnická osoba, přičemž zmocněnec může být současně i jeho důvěrníkem podle zákona o obětech trestných činů.

Rozhodnutí podle § 51a odst. 1 TrŘ soud učiní jen na základě návrhu poškozeného, a proto soud v tomto případě nikdy nerozhoduje z úřední povinnosti (ex officio). Návrh na rozhodnutí podle § 51a odst. 1 TrŘ včetně příloh, jimiž má být prokázána jeho důvodnost (netýká se poškozeného dítěte podle odst. 2 § 51a TrŘ), podává poškozený v přípravném řízení prostřednictvím státního zástupce, který k němu připojí své vyjádření, a v řízení před soudem příslušnému soudu, který věc projednává. K návrhu je třeba připojit potřebné údaje týkající se předmětné trestní věci, obviněného, dále údaje prokazující, že osoba uplatňující nárok podle § 51a odst. 1 TrŘ je poškozeným ve smyslu § 51a odst. 1 písm. a), b) nebo c) TrŘ nebo zda uplatnila v souladu s § 43 odst. 1, 3 TrŘ (srov. i § 43 odst. 2 TrŘ) nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Dále je třeba přiložit doklady osvědčující, že poškozený nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady spojené s přibráním zmocněnce. Takovými doklady jsou např. potvrzení, že je zařazen do evidence uchazečů o zaměstnání od příslušného úřadu práce, potvrzení, že je zařazen do rekvalifikace uchazečů o zaměstnání, potvrzení, že je mu poskytována podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci ve smyslu § 39 a násl. zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, potvrzení od obce jeho místa trvalého bydliště, že není vlastníkem žádného majetku, který by mohl být použit k úhradě nákladů vynaložených na zmocněnce, daňové přiznání, pokud ho podává, výpis ze svého bankovního účtu, pokud nějaký má, výpis z katastru nemovitostí, čestné prohlášení, že nevlastní žádný další majetek, z něhož by mohl hradit náklady vzniklé přibráním zmocněnce, apod.

O návrhu některého z uvedených poškozených rozhoduje předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, přičemž nejsou vázáni návrhem poškozeného v tom směru, zda má jít o právní pomoc zmocněnce bezplatnou nebo za sníženou odměnu. Předseda senátu (samosoudce) a v přípravném řízení soudce tu rozhoduje usnesením, proti kterému je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (§ 51a odst. 6 TrŘ ve spojení s § 141 odst. 4 TrŘ). Usnesením se rozhoduje i o zamítnutí návrhu poškozeného podle § 51a odst. 1, 3 TrŘ.

Přestože zákon nepožaduje výslovně na rozdíl od odstavce 1 § 51a TrŘ podání návrhu poškozeným mladším osmnácti let, musí v případě, že si sám zmocněnce nezvolí požádat o jeho ustanovení podle § 51a odst. 4. Náklady vzniklé přibráním takového zmocněnce

hradí stát. V případě volby zmocněnce (předseda senátu nebo v přípravném řízení soudce zde nerozhoduje) vyúčtuje státu zmocněnec tyto náklady po skončení trestního řízení návrhem, podaným přímo orgánu činnému v trestním řízení, který vedl řízení v době, kdy zastupování poškozeného skončilo (srov. přiměřeně § 151 odst. 2, 3 a 6).

V případě, že poškozený nemá uvedené postavení poškozeného dítěte nebo jiné zvlášť zranitelné oběti či těžce poškozeného na zdraví nebo nejde o pozůstalé po usmrcené oběti anebo poškozený nemůže nebo nehodlá uplatnit nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení podle § 43 odst. 3 TrŘ, a bude uplatňovat pouze svá další procesní práva (§ 43 odst. 1 TrŘ), trestní řád předpokládá, že tak zpravidla bude činit osobně.

Zákon dále pamatuje v § 51 odst. 4 TrŘ i na situaci, kdy si poškozený (a to i poškozený mladší osmnácti let) sám zmocněnce nezvolí. V takovém případě na návrh poškozeného ustanoví jako zmocněnce za podmínek uvedených v odstavcích 1 nebo 2 § 51 TrŘ předseda senátu a v přípravném řízení soudce advokáta zapsaného v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů pro právní pomoc podle zákona o obětech trestných činů podle místa působnosti a v pořadí, jak v něm následují. Není-li to možné nebo účelné, ustanoví zmocněncem jiného advokáta, přičemž ustanovení § 39 odst. 2 a 3 TrŘ se zde použijí obdobně. Náklady vzniklé přibráním takového zmocněnce hradí stát (srov. i § 154 a § 155 odst. 5, 6 TrŘ). Poškozený, který má nárok na ustanovení zmocněnce ve smyslu § 51a odst. 1, 2 a 4 TrŘ (tedy i poškozený, který si na základě rozhodnutí podle § 51a odst. 1 zmocněnce zvolil), může podle § 151a žádat, aby předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce rozhodl o tom, že stát ponese náklady na znalecký posudek, který si poškozený vyžádá.⁸

Zákon upravuje v § 51 odst. 5 TrŘ i možnost zproštění ustanoveného zmocněnce povinnosti zastupovat poškozeného. O zproštění zmocněnce povinnosti poškozeného zastupovat rozhoduje v přípravném řízení soudce a v řízení před soudem předseda senátu (i soudu druhého stupně), a to jestliže

- a) pominuly důvody, které vedly k ustanovení zmocněnce poškozeného,
- b) zmocněnec nemůže z důležitých důvodů poškozeného dále zastupovat.

O zproštění zmocněnce povinnosti poškozeného zastupovat lze rozhodnout jak na návrh, který může podat státní zástupce (zejména v přípravném řízení) nebo poškozený či zmocněnec (v případě

⁸ Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 – 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 598.

důležitých důvodů vylučujících zastupování zmocněncem), tak i bez návrhu, tedy z úřední povinnosti.

Proti všem uvedeným usnesením vydaným podle odstavců 1, 4 a 5 § 51a TrŘ je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (§ 51a odst. 6 TrŘ ve spojení s § 141 odst. 4 TrŘ).

V. Závěr

Novelizace trestního řádu provedená v souvislosti s přijetím zákona o obětech trestných činů, která se podstatně dotkla postavení poškozeného a zejména zmocněnce poškozeného a jeho práv nepochybně významně posílila postavení poškozeného a tím prohloubila kontradiktorní charakter trestního řízení. Smyslem tohoto příspěvku je nejen podat informaci o změnách a doplněních trestního řádu v souvislosti s novým zákonem o obětech trestných činů, ale také podnítit diskusi na této konferenci zejména k některým v něm naznačeným problémům, které budou zřejmě v budoucnosti předmětem soudní judikatury a následně i možných dalších legislativních úprav.

Závěrem nám dovoluje již jen vyslovit přání, aby po poměrně nelehkém zrodu zákona o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, se podařilo v praxi naplnit cíle tohoto zákona, který jistě má potenciál přispět k lepšímu postavení obětí trestných činů, ale i ostatních poškozených v českém trestním řízení.

Literature:

- Šámal, P.: Potřebujeme zvláštní zákon o obětech trestných činů. In: Vanduchová, M., Gřivna, T. (eds.): Rekodifikace trestního práva procesního: (aktuální problémy). Praha: Eva Rozkotová - IFEC, 2008, 206 s., ISBN 978-80-87146-13-2.
- Šámal, P. et al: Trestní řád I. § 1 – 156. Komentář. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 4700 s., ISBN 978-80-74004-65-0.
- Jelínek, J. a kol. Zákon o obětech trestných činů. Praha: Leges, 2013, 264 s., ISBN 978-80-87576-49-6.

Contact – email

samal@prf.cuni.cz, skvain@ilaw.cas.cz

PRAKTICKÁ KAZUISTIKA INFORMACÍ POSKYTOVANÝCH OBĚTEM V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

JOLANA SEDLÁČKOVÁ

Masarykova Univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Zákon o obětech trestných činů přináší řadu změn v práci orgánů činných v trestním řízení, ale také ostatních subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Předkládaný příspěvek si proto klade za cíl nastínit posluchači některé praktické příklady způsobu nového poskytování informací oběti s odkazem na jednotlivá zákonem stanovená práva a povinnosti a současně poukázat na možná úskalí a následky nedostatečného poučení pro jednotlivé subjekty a samotnou oběť.

Key words in original language

zákon o obětech trestných činů, oběť, trestní řízení, informace

Abstract

The law on crime victims brings many changes in the work of law enforcement and other entities registered in the register of assistance to the victims of crime. This paper therefore aims to outline the audience some practical examples of a new way how to provide information to the victim with the reference to their individual statutory rights and obligations and at the same time to point out possible pitfalls and consequences of insufficient guidance both for individual subjects and the victims themselves.

Key words

the law on crime victims, victim, law enforcement, information

1. Úvod

Dne 25. února 2013 byl ve sbírce zákonů uveřejněn zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (dále jen „zákon“), který 1. 8. 2013 nabyl své plné účinnosti, a to zejména v oblasti poučovací povinnosti orgánů činných v trestním řízení, resp. orgánů policejních. Zákon podrobněji zakotvuje a upravuje mimoprocesní práva obětí tak, aby nebyla dále roztržena do několika právních předpisů. Tento záměr je jedním ze základních úmyslů zákonodárce, vyjádřeným v samotném textu zákona. Vedle tohoto základního úmyslu zákona, je dalším významným záměrem a plánovaným dopadem do praxe rozšíření práv obětí, které se bezprostředně dotýká také orgánů

činných v trestním řízení (dále jen „OČTŘ“)¹. Ode dne účinnosti zákona by již veškeré OČTŘ (nejen však výlučně ony) měly k oběti přistupovat podle postulátů tohoto zákona. Jde především o citlivý přístup k oběti s respektem k její osobnosti a ohledem na situaci, v jaké se, nikoli však svojí vinou, ocitla. Dále jde o pomoc oběti, zamezení její druhotné viktimizace a také zabezpečení dostatku informací v průběhu celého trestního řízení. Ve všech záměrech zákona se zcela zřetelně objevuje tzv. pečovatelská role státu, jak je tento stěžejní úkol zákona velmi často definován jeho samotnými autory. Je též ztělesňován tím, že jelikož stát jako takový sám nedokáže zabránit páchání trestné činnosti, je zcela nezbytné, aby zajistil osobám, které se stanou oběťmi trestné činnosti, náležitou následnou péči a kompenzaci. Trestní řízení se tedy od svého výlučného účelu a trestněprávního vztahu mezi pachatelem a státem obrací nyní k oběti, jako rovnocenné straně daného procesu. To vše samozřejmě v návaznosti a s ohledem na koncept tzv. restorativní justice, fungující v České republice již po několik let. Uvedené základní teze zákona zohledňuje i jeho systematika stanovená v jeho Hlavě II, v § 8 zákona. Ve vazbě na tyto záměry autorka v předkládaném článku uvádí nově zavedené povinnosti poskytování informací obětem a s tím související povinnosti zavazující orgány činné v trestním řízení.

2. Postup policejního orgánu v praxi

Nejprve je důležité zaměřit pozornost na postup policejního orgánu, jakožto subjektu, který se ve většině případů v praxi dostává jako první do kontaktu s obětí. Je třeba si uvědomit, že zákon přináší do jejich každodenní činnosti řadu změn. Zákon stanoví povinnosti OČTŘ, které však velmi často vznikají až na základě žádosti oběti. Aby však oběť mohla o své právo požádat, logicky o něm musí být nejprve poučena, a to již při prvním kontaktu, aby věděla, že má jakožto oběť zákonem garantována práva, která může využít. Hned úvodem se ovšem nejeví vhodné oběť zahltit kvantem všech podrobných informací zejména za situace, pokud se nachází v citově či emočně vypjaté situaci (což bude patrně nejčastějším a běžným jevem). Proto by jí v úvodní fázi měly být citlivě podány pouze základní, nejdůležitější informace, které zákon zakotvuje v § 8 odst. 1 pod písm. a) až d). Další z povinně poskytovaných informací by měly být oběti podány následně v písemné podobě k přečtení, případně na její dotaz ústně vysvětleny, pokud o to požádá. Podstatnými aspekty v danou chvíli jsou nezbytnost zacházet s obětí vždy s ohledem na konkrétní situaci a podávat ji informace srozumitelnou a pro ní uchopitelnou formou. Na tomto místě se do popředí nabízí otázka, jak konkrétně může v praxi první kontakt probíhat?

¹ Jak jsou vymezeny v § 12 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Situace jsou a budou patrně různé a nelze je vyčerpávajícím způsobem vyjmenovat, neboť první kontakt policie s obětí může probíhat v terénu, přímo na místě činu nebo na služebně policejního orgánu, příp. jinde. Jde-li o kontakt v terénu, měl by policista, který na místě velí výjezdové skupině, nebo případně jím pověřená jiná osoba z řad přítomných zasahujících policistů, poskytnout oběti např. informaci o tom, kde je možné podat vysvětlení, nebo oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin. Tedy poskytne ji informace o nejbližším oddělení policie nebo nejbližší službě kriminální policie a vyšetřování, příp. požádá o podporu operační středisko nebo oběť může i přímo dopravit na nejbližší služebnu. V případě prvotního kontaktu na služebně předá policista oběti základní informace, které si musí nechat stvrdit jejím podpisem na poučení, resp. potvrzení o poskytnutí informací. Jeho povinností bude také založit ono potvrzení do spisového materiálu vedeného k dané trestní věci kvůli následné přezkoumatelnosti jeho postupu buďto nadřízeným orgánem či dozorovým státním zástupcem. Zde je nutno si uvědomit, že v případě nedostatečného či dokonce neposkytnutého poučení konkrétním policistou, nelze, vycházející z výkladu zákona, zasáhnout ve věci ze strany státního zastupitelství jako dozorového orgánu. Půjde totiž výlučně o odpovědnost konkrétního policisty, který by takto postupoval v rozporu se zákonem a jeho případný postih za toto pochybení by pak byl v kompetenci jemu nadřízeného orgánu.

Na počátku musí policista poučit oběť ústně o tom, že každý policejní orgán je povinen přijmout oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin. Současně také, že se oběť může se žádostí o pomoc obrátit na subjekty zapsané v registru poskytovatelů služeb, který je přístupný na internetu.² Tyto subjekty poskytují pomoc psychologického a sociálního poradenství, právní informace a restorativní programy. Současně policista oběti předá kontakty na tyto subjekty (např. podle místa jejího bydliště, podle místa zaměstnání apod.), zejména pokud oběť nemá přístup na internet nebo ho neumí používat. Poučí ji také o tom, že základními podmínkami pro poskytnutí bezplatné pomoci jsou žádost oběti, skutečná potřeba pomoci a případně fakt, že oběť patří mezi zvláště zranitelné oběti (což však neplatí u trestného činu zanedbání povinné výživy podle § 196 trestního zákoníku³, nevzniklo-li tímto činem nebezpečí nouze nebo trvale nepříznivý následek). Dále také o tom, za jakých podmínek má právo na přijetí opatření k zajištění vlastní bezpečnosti.⁴ Informuje ji též o tom, u kterého konkrétního orgánu

² Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů je dostupný na portálu Justice.cz. V současné době je uveřejněn v tabulce formátu xls. Ta by však měla být v budoucnosti nahrazena plnohodnotnou aplikací, která bude umožňovat široké veřejnosti jednoduché vyhledávání jednotlivých subjektů.

³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Jedná se o posouzení míry ohrožení bezpečnosti oběti postupem dle ustanovení zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

může oběť získat další informace o věci, ve které se stala obětí trestného činu, což znamená poskytnutí informace o tom, který policejní orgán povede dál vyšetřování, zda ten, u kterého byla věc oznámena, nebo zda bude věc např. postoupena na jinou policejní součást apod. Pokud nelze v počátku stanovit věcnou a místní příslušnost, poučí se oběť o tom, že v případě postoupení věci bude o této skutečnosti neprodleně informována.

V případě poskytnutí informací v písemné podobě si oběť z předaného poučovacího formuláře přečte informace o skutečnosti:

1) jaký je obecně průběh trestního řízení (např. trestní oznámení, výslech svědka jako neodkladný, neopakovatelný úkon, podání vysvětlení, výslech svědka jako poškozeného, svědka, aj.) a jaká je úloha oběti v daném trestním řízení (zejména oprávnění poškozeného a uplatnění nároku na náhradu majetkové i nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, možnost mít a zvolit si zmocněnce a důvěrníka),

2) že oběti může být na základě její žádosti poskytnuto:

- policejním orgánem, který vede vyšetřování pravomocné rozhodnutí, kterým se řízení končí, popř. informace, proč nebylo trestní řízení zahájeno; informace o stavu trestního řízení je předána pouze tehdy, pokud tím není ohroženo dosažení účelu trestního řízení,

- dozorujícím státním zástupcem rozhodnutí o zastavení trestního stíhání nebo přerušování trestního stíhání,

- věznicí, poskytovatelem zdravotních služeb, nebo výkonem zabezpečovací detence informace o propuštění nebo uprchnutí obviněného z vazby, odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody, přerušování výkonu trestu odnětí svobody, propuštění nebo uprchnutí odsouzeného z výkonu ústavního ochranného léčení, změně formy ochranného léčení z ústavního na ambulantní, propuštění nebo uprchnutí odsouzeného z výkonu zabezpečovací detence, změně zabezpečovací detence na ochranné léčení, jakémkoliv vydání obviněného nebo odsouzeného do cizího státu nebo jeho předání do jiného členského státu Evropské unie v rámci mezinárodní spolupráce.

Výše uvedená žádost podle ustanovení § 11 odst. 3 zákona se podává v přípravném řízení policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci a v řízení před soudem soudu. Dalšími podanými informacemi jsou:

3) za jakých podmínek a v jakém rozsahu má oběť právo na peněžitou pomoc včetně lhůty pro podání žádosti,

4) kde a jakým způsobem se může oběť domáhat nápravy, jestliže jsou její práva porušena orgánem veřejné moci nebo jí není umožněno jejich plné uplatnění (možnost uplatnit vůči státu nárok na náhradu

škody nebo poskytnutí přiměřeného zadostiučinění za nemajetkovou újmu způsobenou při výkonu veřejné moci)⁵,

5) o jaká opatření k ochraně jejich zájmů může požádat, má-li bydliště v jiném členském státě Evropské unie,

6) jaká má oběť další práva podle zákona, tedy

- právo na ochranu soukromí, konkrétně zákaz zveřejnit informace umožňující ztotožnění oběti, kdy tento dále upravuje podrobněji trestní řád,

- právo na ochranu před druhotnou újmou - šetrné kladení otázek směřujících do intimní oblasti; na žádost oběti lze také zabránit kontaktu oběti a osoby podezřelé či obviněné; současně lze také na žádost oběti zajistit výslech a tlumočení osobou stejného pohlaví, vždy však, nebrání-li tomu závažné důvody nebo není ohroženo dosažení účelu trestního řízení,

- pokud o to požádá oběť, její zmocněnec, zákonný zástupce, opatrovník nebo důvěrník, povedou se informace o jejich místě výkonu zaměstnání či povolání nebo podnikání, a o jejich osobních, rodinných a majetkových poměrech tak, aby se s nimi mohli seznamovat pouze OČTŘ a Probační a mediační služba České republiky (dále jen „PMS“).⁶

3. Možné problémy pro praxi?

V souvislosti s otázkou vedení informací o oběti je třeba upozornit na některé možné problémy, které mohou v praxi vzniknout. Prvním z nich je skutečnost, že v souladu s § 16 zákona lze na žádost oběti, případně jiných osob zákonem stanovených, vést informace o místě výkonu zaměstnání či povolání nebo podnikání oběti a o jejich osobních, rodinných a majetkových poměrech (nikoli tedy jméno, příjmení a rodné číslo oběti) tak, aby se s nimi mohli seznamovat pouze OČTŘ a úředníci PMS v dané věci. Podle tohoto ustanovení jsou chráněny pouze osobní údaje oběti, která může být také v postavení svědka. V tomto případě se tedy nezastírá totožnost oběti. Jinak je tomu v případě utajovaného svědka, jehož veškeré

⁵ Právo je uplatňováno na základě ustanovení zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění pozdějších předpisů.

⁶ Pasáže tohoto příspěvku popisující praktické poučovací povinnosti policejního orgánu jsou inspirovány či bezprostředně a někdy také doslovně vycházejí z dokumentu Metodika zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, zpracované pplk. Mgr. Markétou Kalouskovou z odboru obecné kriminality úřadu služby kriminální policie a vyšetřování PP ČR. S. 18 - 21.

identifikační údaje jsou vedeny odděleně od trestního spisu z důvodu hrozící újmy na zdraví nebo jiného vážného nebezpečí porušení základních práv svědka, a jehož ochranu nelze spolehlivě zajistit jiným způsobem. Zákonné vymezení je taxativní a vyjmenovává, které údaje oběti a na čí žádost budou vedeny odděleně, aby se s nimi mohli seznamovat pouze subjekty zákonem stanovené. K tomu je třeba zdůraznit, že do doby, než oběť (příp. jiná zákonem stanovená osoba) požádá o zneprístupnění údajů, případně ve věci zahájené před účinností zákona o obětech trestných činů (1. 8. 2013), jsou údaje ve spise vedeny standardním, tedy pro osoby jenž mohou do spisu s odkazem na § 65 trestního řádu nahlížet, transparentním způsobem. Pokud bude o zneprístupnění údajů požádáno až v průběhu trestního řízení za situace, kdy už např. proběhlo prostudování spisu obviněným a obhájcem či v jiné fázi trestního řízení, nelze už fakticky účelu zákonné ochrany dosáhnout.

Další otázkou je institut ochrany před druhotnou újmou, který je stanoven v § 17 odst. 1, 2 a § 20 odst. 4 zákona. Konkrétně se jedná o možnost zabránění kontaktu oběti s osobou podezřelou či obviněnou z trestného činu. Takové žádosti orgány činné v trestním řízení vyhoví tehdy, jedná-li se o zvlášť zranitelnou oběť, pokud to nevylučuje povaha úkonu. Zákodárce, ani dostupné komentáře, však v tuto chvíli nepodávají výklad pojmu „povaha úkonu“. Proto jej lze v současné době zúženě chápat pouze jako účast oběti na rekognici či konfrontaci. Tím, že zákonodárce oběti umožnil podat tuto žádost, zasáhl nepřímo i do § 209 trestního řádu, kdy vždy v jednotlivých konkrétních případech bude nutno posuzovat vztah těchto dvou trestních předpisů a jejich ustanovení.⁷

Navazující problém pak souvisí s novým, již mnohokrát zmiňovaným a široce vymezeným, pojmem zvlášť zranitelné oběti. Nejproblematictější v ustanovení § 2 odst. 4 zákona je písm. d). Otázkou je, kdo vlastně může být touto zvlášť zranitelnou obětí a jak ji lze správně vymezit a označit. Současné také, kdo je orgánem kompetentním k tomuto vymezení, příp. jak se bude reálně řešit situace, když by jeden subjekt, který se v průběhu trestního řízení setkal s obětí a má zákonné právo k jejímu vymezení, oběť definoval jako zvlášť zranitelnou (např. PMS) a druhý nikoli (např. policejní orgán). Nebylo by tedy z tohoto praktického pohledu spíše vhodnější presumovat postavení zvlášť zranitelné oběti, pokud tak již byla jednou označena? V tomto případě zákonodárce aktuálně vymezuje problematický pojem velice široce z důvodu, aby dopadal na co nejpočetnější skupinu osob. Vzhledem k tomu, že od nabytí účinnosti zákona uplynula jen velmi krátká doba a téměř neexistují praktické zkušenosti, nelze přesně určit, kdo bude do této skupiny patřit. Lze předpokládat, že postupem času judikatura vyšších soudů alespoň částečně tento pojem v některých směrech zpřesní. U této

⁷ Srovnej BASÍK, M. *K dopadům nového zákona o obětech trestných činů, aneb abychom s vaničkou nevlévali i dítě.* Státní zastupitelství : profesní časopis státních zástupců a státního zastupitelství České republiky. 2013 roč. 11, č. 5. S. 34.

kategorie obětí totiž bude vždy záležet na konkrétní situaci a podmínkách, které ji budou činit zvláště zranitelnou. V obecném kontextu se však může jednat o

- oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti (např. znásilnění, sexuální nátlak, soulož mezi příbuznými, kuplířství, šíření pornografie),

- oběť trestného činu zahrnujícího násilí nebo výhružku násilím (např. ublížení na zdraví, loupež, braní rukojmí, vydírání, týrání osoby žijící ve společném obydlí, nebezpečné vyhrožování, nebezpečné pronásledování), jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy (sekundární viktimizace) zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní;⁸

pokud se týká pojmu druhotné újmy, bývá vykládán jako reakce organismu na negativní přístup okolí, státních orgánů a dalších subjektů. K oběti by tedy mělo být přistupováno způsobem, jako by byla osobou subjektům blízkou.⁹

Posledním aktuálním a praktickým problémem, na nějž chce autorka poukázat, je rychlost reakce na novou právní úpravu a přizpůsobení se jí ze strany OČTŘ i zvolená forma písemného poučování oběti. Ze strany policejních orgánů, státního zastupitelství a PMS jsou již vytvořeny anebo se dopracovávají vzory pro jejich pracovníky, které jim mají pomáhat při komunikaci s obětí, případně poučení, která budou oběti přímo předávána k prostudování. Otázkou však je, jaká bude reakce soudů, jakožto orgánů, které se mohou v současné praxi setkávat s oběťmi jako první orgán, např. ve fázi řízení, kdy těsně před nabytím účinnosti zákona, byla k soudu podána obžaloba. Zcela konkrétní ukázkou může být příklad, kdy dne 21. 7. 2013 byla podána obžaloba pro trestný čin těžkého ublížení na zdraví s následkem smrti. Skutkový děj spočíval v tom, že řidič srazil motorovým vozidlem chodce na přechodu pro chodce a usmrtil jej. Oběť sekundární se v souladu s díkčí zákona stávají od 1. 8. 2013 pozůstalí, manželka a dvě děti zemřelého chodce. Jako první se do kontaktu s pozůstalými poškozenými, dnes již také oběťmi, dostává tedy jednoznačně až soud. Ten by měl při učinění prvního úkonu ve věci, tedy do tří týdnů od podání obžaloby, reagovat na nastalou situaci a začít jednat s pozůstalými poškozeným, od 1. 8. 2013 jako oběťmi a to včetně jejich náležitého prvotního poučení. Pokud však v současné době nahlédneme do spisového materiálu soudů, setkáme se spíše se situací, kdy soudy vedou v referátech a záznamech stále

⁸ Podle Metodika zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, zpracované pplk. Mgr. Markétou Kalouskovou z odboru obecné kriminality úřadu služby kriminální policie a vyšetřování PP ČR. S. 6.

⁹ Ibidem. S. 6.

údaje o těchto účastnících pouze jako o poškozených, ne o obětech a novou zákonnou úpravu nereflektují. Otázkou do budoucna je i to, jak se česká justice s novou úpravou vyrovná v celkovém kontextu. Na tuto skutečnost navazuje i další s tím související problém, zda nová právní úprava svoji snahou o zvýšení pozornosti a výrazným obratem ke straně poškozeného, resp. oběti, nepovede k pravému opaku ve smyslu praktického zhoršení jejich postavení. Tedy zda tato, bezpochyby dobrá myšlenka, kterou však současně provází zvýšení administrativní zátěže a vysoký stupeň formalismu, nepovede k oslabení práv a znepřehlednění celého trestního procesu na straně obětí. Již dnes nacházíme formuláře o písemném poučení obětí, které mají i více než deset stran a ačkoli je jimi beze zbytku splněna zákonná dikce o nezbytnosti náležitého poučení oběti, vyvstává otázka, zda je zrovna tato, zákonodárcem zvolená forma, skutečně efektivní a fakticky oběti nápomocná, nebo zda tomu není spíše naopak.¹⁰

V závěru autorka uzavírá, že jen praxe OČTŘ a dalších subjektů (z tohoto pohledu nejvíce PMS) spolu s judikatorní činností vyšších soudů ukáže, zda popsaný případ, stejně jako výše naznačená úskalí nové trestněprávní úpravy, jsou zásadními problémy a nedostatky zákona, které si nakonec vyžádají jeho novelizaci, nebo je vyřeší praxe sama. Faktem a běžnou praxí totiž zůstává, že řadu informačních povinností vykonávali dávno před účinností zákona zejména policejní orgány a PMS, jakožto orgány přicházející na počátku trestního řízení nejčastěji do kontaktu s obětí. Tento zákon, stejně jako jiné, upravuje mj. mezilidské vztahy a pokud se tedy budeme zabývat jeho výhodami a nedostatky v návaznosti na poučovací povinnosti OČTŘ, musíme si na druhé straně uvědomit, že v praxi bude vždy záležet na konkrétní osobě policisty, státního zástupce, soudce, probačního úředníka a dalších, jaký postoj a přístup k zákonu a samotné oběti zvolí. Každá oběť, stejně jako orgán proti ní stojící, jsou totiž současně i lidmi a jen na nich bude záležet, jak se s nastalou situací vyrovnají a budou ji ze své pozice řešit. V tomto případě totiž podle základních psychologických úsloví platí, že: „Člověk vidí tak, jaký sám je. A protože jiní mají jinou psychologii, vidí také jinak a vyjadřují něco jiného.“¹¹

¹⁰ Srovnej BASÍK, M. *K dopadům nového zákona o obětech trestných činů, aneb abychom s vaničkou nevylévali i dítě.* Státní zastupitelství : profesní časopis státních zástupců a státního zastupitelství České republiky. 2013 roč. 11, č. 5. S. 33, 36.

¹¹ JUNG, C. G. *Duše moderního člověka.* S. 7. [online]. [cit. 2013-12-1]. Dostupné z: <<http://jlswebs.files.wordpress.com/2008/10/jungduse.pdf>>.

Literature:

- BASÍK, M. K dopadům nového zákona o obětech trestných činů, aneb abychom s vaničkou nevytlévali i dítě. Státní zastupitelství : profesní časopis státních zástupců a státního zastupitelství České republiky. 2013 roč. 11, č. 5. S. 32 - 36.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).
- GRIVNA, T., ŠÁMAL, P. Zákon o obětech trestných činů. [online]. Ministerstvo spravedlnosti, portál ASJA, asistenční systém Justiční akademie, zveřejněno 15. 10. 2013. [cit. 2013-12-1]. Dostupné z: <http://asja.jacz.cz/index.php?pageid=1002&task=7&course_id=4195>.
- JELÍNEK, J. a kolektiv. Zákon o obětech trestných činů : komentář s judikaturou. Praha : Leges 2013, 263 s. ISBN: 9788087576496.
- JUNG, C. G. Duše moderního člověka. [online]. [cit. 2013-12-1]. Dostupné z: <<http://jlswebs.files.wordpress.com/2008/10/jungduse.pdf>>.
- KALOUSKOVÁ, M. Metodika zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů. Odbor obecné kriminality úřadu služby kriminální policie a vyšetřování PP ČR. 36 s.
- Portál Justice.cz. Dostupné z: <http://justice.cz>.
- Rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. 3. 2001 o postavení obětí v trestním řízení. Úřední věstník L 082 , 22/03/2001 S. 0001 - 0004.
- Směrnice Evropského Parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. 10. 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. Úřední věstník L 315, 14/11/2012 S. 57 - 73.
- Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Contact – email

sedlackova.jolana@gmail.com

MOŽNOSTI APLIKÁCIE INŠTITÚTU SUBSIDIÁRNEJ ŽALOBY V TRESTNOM KONANÍ

BYSTRÍK ŠRAMEL

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied,
Slovenská republika

Abstract in original language

Autor sa vo svojom príspevku venuje inštitútu subsidiárnej žaloby, ktorý nie je súčasnému slovenskému ani českému trestnoprocesnému systému známy. Aj z toho dôvodu sa mu odborné publikácie nevenujú, resp. sa mu venujú iba okrajovo. Napriek tomu si uvedený inštitút zaslúži oveľa väčšiu pozornosť, a to predovšetkým v kontexte rozširujúceho sa rozsahu diskrečných oprávnení prokurátora v trestnom konaní a stále relatívne malých možností poškodeného priamo sa brániť ich neadekvátnej aplikácii prokurátorom.

Key words in original language

subsidiárna žaloba, prokurátor, poškodený, diskrečné oprávnenia

Abstract

The author of this contribution pays attention to the institute of subsidiary prosecution which is not known to the present Slovak or Czech criminal law system. This is also the reason why specialist publications do not pay attention to the institute of public prosecution, respectively pay attention only to the limited extent. Nevertheless, this institute deserves much more attention, especially in the context of an expanding range of discretionary powers of public prosecutor in the criminal procedure and still relatively small possibilities of the victim / aggrieved person to defend their inadequate application.

Key words

subsidiary prosecution, public prosecutor, aggrieved person, discretionary powers

1. POJEM SUBSIDIÁRNEJ ŽALOBY

Inštitút subsidiárnej žaloby¹ (alebo tzv. „náhradnej žaloby“, ako v tejto súvislosti uvádzajú aj niektoré odborné publikácie²) patrí medzi

¹ Bližšie k tejto problematike pozri aj ŠRAMEL, B.: Subsidiárna žaloba a možnosti jej využitia v slovenskom trestnom konaní. In: Justičná revue. Roč. 65, č. 6-7 (2013), s. 893-907.

inštitúty, ktoré rozširujú škálu existujúcich práv poškodeného. Ide o jedno z práv, ktoré umožňujú poškodenému ovplyvňovať priebeh trestného konania a v dôsledku toho sa spolupodieľať na naplňaní hlavného účelu trestného konania, ktorým je náležité zistenie trestných činov a spravodlivé potrestanie ich páchatel'ov. Inštitút subsidiárnej žaloby je inštitútom, ktorý je pevnou súčasťou právnych poriadkov viacerých krajín kontinentálneho právneho systému a ktorý zároveň patrí medzi garancie riadneho výkonu úloh verejných žalobcov.

Subsidiárnu žalobu možno vo všeobecnosti vymedziť, ako „právo poškodeného nastúpiť na miesto verejného žalobcu tam, kde odmieta začať trestné stíhanie verejnožalobného deliktu alebo v začatom trestnom stíhaní pokračovať.“³ Inými slovami, podstata inštitútu subsidiárnej žaloby spočíva v tom, že poškodený je oprávnený prevziať zastupovanie žaloby za podmienky, že verejný žalobca odmietol vykonať trestné stíhanie (upustil či ustúpil od obžaloby). Právne poriadky väčšiny krajín však takéto oprávnenie poškodeného zároveň viažu na splnenie ďalších kvalifikovaných podmienok, ktoré majú poškodenému zabrániť nebezpečenstvu podávania svojvoľných či neuvážaných žalôb (tzv. kverulantských žalôb). Týmto však verejný žalobca nie je absolútne vylúčený zo zastupovania žaloby, disponuje totiž oprávnením zastupovanie žaloby kedykoľvek opätovne prevziať.⁴

Nemožno však tvrdiť, že nastúpením poškodeného na miesto verejného žalobcu a prevzatím trestného stíhania prestáva byť v trestnom stíhaní presadzovaný verejný záujem a nastupuje presadzovanie záujmu súkromného. Z charakteru trestného konania totiž vyplýva, že poškodený nemôže prostredníctvom trestného stíhania nikdy presadzovať súkromný záujem, ale môže presadzovať výlučne záujem verejný. Ak by si chcel uplatniť súkromný záujem, musel by použiť prostriedky, ktoré ponúkajú súkromnoprávne odvetvia. Podstata subsidiárnej žaloby preto leží stále v presadzovaní verejného záujmu, avšak nie prostredníctvom verejného žalobcu, ale prostredníctvom súkromného účastníka. Ako poukazuje i Kronberger, základná myšlienka, na ktorej je založená subsidiárna žaloba spočíva v oprávnení súkromného účastníka, aby dopĺňoval činnosť stáleho orgánu verejnej žaloby a aby tak vo vymedzenom rozsahu plnil štátne funkcie.⁵ Možno tak usúdiť, že inštitút subsidiárnej žaloby môže vo významnej miere prispieť k dosahovaniu čo najspravodlivejšieho rozhodovania v trestnom konaní, ktoré by malo vždy vychádzať z objektívnej skutočnosti a primeraným spôsobom na ňu aj reagovať. Nie vždy je to však možné, keďže veľký počet trestných stíhaní

² Pozri napr. RŮŽIČKA, M. - PŮRY, F. - ZEZULOVÁ, J.: *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 102.

³ GRŮVNA, T.: *Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky)*. In: *Trestněprávní revue* 12/2005, s. 317.

⁴ ŠABATA, K. - RŮŽIČKA, M.: *Soukromá žaloba - ano či ne?* In: *Státní zastupitelství* 2/2009, s. 7.

⁵ KRONBERGER, F.: *K reformě trestního řízení přípravného*. Praha: Knihovna věd právních a státních, 1928, č. 3, s. 70-72.

vedených verejným žalobcom môže v niektorých prípadoch viesť k neosobnému, automatickému vybavovaniu vecí, bez ich riadneho posúdenia v celej ich šírke. „Odosobnenie“ verejného žalobcu od vedenej trestnej veci je samozrejme žiaduce - je predpokladom objektívneho či nestranného rozhodnutia. Na druhej strane sa však môžu vyskytnúť prípady, kedy takéto rozhodnutie nemusí byť úplne adekvátne. Práve v takýchto situáciách môže zohrať úlohu akéhosi „korektívu výkonu spravodlivosti“ inštitút subsidiárnej žaloby.

Treba zároveň uviesť, že inštitút subsidiárnej žaloby možno nájsť nielen v krajinách, ktorých systém verejnej žaloby je založený na uplatňovaní tradičnej zásady legality, ale aj v tých krajinách, kde sa verejná žaloba v značnej miere opiera o uplatňovanie zásady oportunity. Rozdiel medzi týmito systémami spočíva vo funkcii, ktorú tu subsidiárna žaloba plní. Zatiaľ čo v prípade systémov založených na zásade legality umožňuje subsidiárna žaloba poškodenému vykonávať istú formu kontroly nad riadnym plnením povinnosti verejného žalobcu stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel, v prípade systémov založených na zásade oportunity plní subsidiárna žaloba funkciu akejsi poistky proti zneužívaniu diskrečných oprávnení verejného žalobcu. Potreba existencie kontroly postupu verejného žalobcu vyvstáva do popredia predovšetkým v tých krajinách, kde orgány verejnej žaloby disponujú obžalobným monopolom. S obžalobným monopolom je totiž spojené riziko či nebezpečenstvo, že verejný žalobca nebude vždy postupovať adekvátnym spôsobom a čo je horšie, nebude ani žiadneho iného subjektu, ktorý by mohol iniciovať a realizovať trestné stíhanie, ktoré sa zdá byť nevyhnutné. Práve subsidiárna žaloba funguje preto ako istý korektív obžalobného monopolu orgánov verejnej žaloby. V tejto súvislosti podobne aj Storch už v roku 1887 vyslovil pochybnosti nad tým, či je vhodné zveriť verejnému žalobcovi výlučnú právomoc v rámci obžaloby. Proti tomu, aby bol verejný žalobca jediný a výlučný orgán verejnej žaloby hovorí podľa neho napr. to, že v dôsledku mylného posúdenia veci nebude vykonané trestné stíhanie, hoci by malo byť vykonané alebo bude upustené od trestného stíhania tam, kde malo prebiehať i naďalej.⁶

Subsidiárna žaloba ako významné oprávnenie poškodeného intervenovať do trestného konania je typická pre štáty kontinentálneho právneho systému, v ktorých sa na poškodeného nazerá ako na relevantnú stranu trestného konania. Práve kontinentálne krajiny sa snažia poškodenému priznať relatívne široký rozsah oprávnení a umožniť mu bližšie angažovanie sa v trestnej veci. Naopak, v krajinách angloamerického právneho systému poškodený nemá až také silné postavenie a jeho úloha je obmedzená v podstate iba na podávanie svedeckých výpovedí, s výnimočnou možnosťou dávať podnety na preskúmanie činnosti verejného žalobcu a vyjadrovať sa

⁶ Bližšie pozri STORCH, F.: *Řízení trestní rakouské. I. díl*. Praha: J. Otto, 1887, s. 252 a nasl.

pri vynášaní rozsudkov.⁷ Využívanie subsidiárnej žaloby ako nástroja poškodeného na presadzovanie záujmu na potrestaní páchatel'a je tu preto v zásade vylúčené.

Treba zdôrazniť, že oprávnenie poškodeného vystupovať ako subsidiárny žalobca v trestnom konaní je vo všetkých krajinách bezprostredne závislé od postupu verejného žalobcu v trestnej veci. Postup verejného žalobcu vedúci k vzniku oprávnenia poškodeného vstúpiť do konania ako subsidiárny žalobca môže byť v tomto zmysle dvojaký – verejný žalobca buď hneď od začiatku odmietne trestne stíhať určitý verejnožalobný delikt alebo verejný žalobca síce v trestnom stíhaní začne, ale rozhodne sa v ňom nepokračovať. Na strane poškodeného môžu tak vzniknúť tiež dve základné situácie – poškodený vystupuje ako žalobca už od počiatku trestného konania alebo vstúpi do konania ako žalobca až po určitom čase uplynutom od začatia trestného konania. Súčasne však platí, že aj keď poškodený ako subsidiárny žalobca následne disponuje oprávneniami takmer totožnými s oprávneniami verejného žalobcu, jeho postavenie sa líši v tom zmysle, že v prípade neúspechu v trestnom stíhaní je povinný sám uhradiť trovy trestného konania.⁸ Niektoré zahraničné publikácie uvádzajú, že subsidiárna žaloba ako oprávnenie poškodeného vystupovať ako žalobca v trestnom konaní je značne sporným inštitútom. Poukazujú na to, že legislatívci mnohých európskych krajín nemajú príliš veľkú dôveru v schopnosti poškodeného viesť trestné stíhanie a zastupovať žalobu pred trestným súdom a z toho dôvodu je poškodenému priznávané právo participovať na trestnom konaní s plnými právami verejného žalobcu len v menšom počte štátov. Súčasne však tvrdia, že právo poškodeného vystupovať v trestnom konaní ako subsidiárny žalobca umožňuje poškodenému vyjadriť v tomto konaní čiastočne i jeho osobný záujem a názor na danú vec.⁹

Na tomto mieste je nevyhnutné poukázať na podobnosť či príbuznosť inštitútu subsidiárnej žaloby s niektorými inými trestnoprocesnými inštitútmi zakotvenými v kontinentálnych právnych poriadkoch. V prvom rade ide o úzku súvislosť inštitútu subsidiárnej žaloby s inštitútom súkromnej žaloby. Aj keď majú oba inštitúty významné spoločné črty, od seba sa líšia a nemožno si ich zamieňať. Podstata súkromnej žaloby totiž spočíva v oprávnení poškodeného podať žalobu na trestný súd a túto pred súdom aj zastupovať, bez potreby súčinnosti s verejným žalobcom. Dôležitou podmienkou možnosti podať žalobu na trestný súd však je, že poškodenému vznikla ujma v priamej súvislosti s tzv. súkromnožalobným deliktom. V prípade súkromnej žaloby tak poškodený nenastupuje na miesto verejného žalobcu, ale vystupuje tu bez ohľadu na neho. Okrem súkromnej žaloby existuje v mnohých právnych poriadkoch i tzv. vedľajšia

⁷ SCHABAS, W. - BERNAZ, N.: *Routledge Handbook of International Criminal Law*. Oxon: Taylor & Francis, 2011, s. 408.

⁸ Por. STAHN, C. - SLUITER, G.: *The Emerging Practice of the International Criminal Court*. Leiden: Brill, 2009, s. 684.

⁹ TALWAR, P.: *Victimology*. Delhi: Gyan Books, 2006, s. 169-170.

žaloba, pri ktorej je poškodený iba oprávnený podporovať verejnú žalobu a pôsobí tu tak iba popri verejnom žalobcovi, a nie na miesto neho. Gřivna taktiež poukazuje na to, že v odbornej literatúre sa možno stretnúť aj s pojmom tzv. podpornej žaloby, pričom zdôrazňuje nejednotnosť v chápaní tohto pojmu. V širšom slova zmysle sa týmto pojmom totiž označuje nielen vedľajšia, ale aj subsidiárna žaloba (napr. v poľskej odbornej literatúre), v užšom ponímaní je však tento pojem iba synonymom subsidiárnej žaloby (predovšetkým v staršej odbornej literatúre).¹⁰

2. MOŽNOSTI APLIKÁCIE SUBSIDIÁRNEJ ŽALOBY V SLOVENSKOM A ČESKOM TRESTNOM KONANÍ

Vyššie uskutočnená analýza podstaty inštitútu subsidiárnej žaloby vedie logicky k otázke, či je možné a vhodné využiť inštitút subsidiárnej žaloby aj v slovenskom či českom trestnom konaní. Uvedená otázka vyvstáva predovšetkým v kontexte rozširujúcich sa diskrečných oprávnení slovenského prokurátora v trestnom konaní a spôsobu kontroly ich riadneho výkonu. Súčasný systém kontroly diskrečných oprávnení prokuratúra je totiž iniciovaný v zásade iba orgánmi prokuratúry a realizovaný iba v rámci hierarchického systému prokuratúry. Existuje však riziko, že ani takáto kontrola nebude v konkrétnom prípade dostatočná. Otázka vhodnej a efektívnej kontroly je však veľmi významná a to predovšetkým z toho dôvodu, že rozhodnutia prokurátora urobené na základe jeho diskrečných oprávnení v prípravnom konaní sa približujú rozhodnutiam súdu o vine a treste urobeným na súdnom pojednávaní. Rozdiel je v tom, že zatiaľ čo proti rozhodnutiam súdu sa poškodený ako súkromná osoba majúca záujem na výsledku trestného konania môže brániť (napr. podaním odvolania)¹¹ na súde vyššieho stupňa, rozhodnutia prokurátora sú súdne nepreskúmateľné a tak sa poškodený proti nim ani nemôže brániť pred nezávislým a nestranným súdom.

Osobne sa prikláňam k názoru, že subsidiárna žaloba by mohla byť aj v našom právnom systéme možným a efektívnym prostriedkom kontroly širokých diskrečných oprávnení prokurátora, prostredníctvom ktorého by poškodený mohol uplatniť svoj záujem na trestnom stíhaní a potrestaní páchatel'a, v prípade ak orgány verejnej moci odmietajú plniť svoje úlohy. V porovnaní s inými existujúcimi prostriedkami kontroly diskrečných oprávnení verejného žalobcu¹²

¹⁰ GŘIVNA, T.: *Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky)*. In: *Trestněprávní revue* 12/2005, s. 318.

¹¹ Pozn. autora: Treba však poznamenať, že právo poškodeného sa brániť proti rozhodnutiu súdu je tiež značne obmedzené. Poškodený môže podať odvolanie v neprospech obžalovaného totiž iba vo vzťahu k výroku o náhrade o škody, nikdy nie vo vzťahu k výroku o vine a treste. Z pohľadu striktného uplatňovania zásady zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností sa však takáto limitácia práv poškodeného nezdá byť príliš najvhodnejšou a de lege ferenda by sa dalo uvažovať o rozšírení práva poškodeného podať odvolanie aj vo vzťahu k výroku o vine a treste.

¹² V mnohých právnych poriadkoch slúži ako prostriedok kontroly diskrečných oprávnení prokurátora tzv. sťažnosť proti rozhodnutiu verejného

výhoda subsidiárnej žaloby totiž spočíva v tom, že si vyžaduje oveľa aktívnejší prístup poškodeného a nie je potrebná ďalšia účasť prokurátora, ktorý navyše považuje trestné stíhanie či už zbytočné alebo neúčelné z dôvodu absencie verejného záujmu. V dôsledku subsidiárnej žaloby nikto nenúti prokurátora proti jeho vôli podať obžalobu a tým prokurátor aj šetrí čas a finančné prostriedky spojené s vedením trestného stíhania.¹³ Štát môže tak prostredníctvom tohto inštitútu „využiť“ poškodeného a jeho finančné prostriedky na účely prieskumu správnosti diskrečných rozhodnutí prokurátora, a to mimo hierarchickej štruktúry prokuratúry nezávislým a nestranným súdom. Poškodený má totiž zaiste najväčší záujem na spravodlivom vyriešení trestnej veci a je logicky tak ďalším subjektom, ktorý by mal byť oprávnený iniciovať trestné konanie pred súdom. Z pohľadu teórie štátu sa subsidiárna žaloba javí byť i spravodlivým nástrojom umožňujúcim poškodenému čiastočne kompenzovať to, v čom štát a jeho orgány zlyhali – v zisťovaní trestných činov, odhaľovaní ich páchatel'ov a ukladaní spravodlivých trestov.

Niektorí právni teoretici však poukazujú na to, že subsidiárna žaloba je výlučne inštrumentom umožňujúcim presadiť poškodenému svoj individuálny záujem v trestnom konaní, napriek tomu, že verejný žalobca rozhodol, že verejný záujem na trestnom stíhaní nie je daný. Je to však práve súd, ktorý môže zamedziť takejto situácii a v prípade, ak dospeje k záveru, že verejný záujem v konkrétnom prípade skutočne nie je daný, poškodený ako subsidiárny žalobca si svoj súkromný záujem pred súdom nepresadí a práve naopak, súd mu nevyhovie a trestné stíhanie sám zastaví.¹⁴

Inštitút subsidiárnej žaloby má miesto práve v tých systémoch, kde je verejný žalobca vybavený rozsiahlymi diskrečnými oprávneniami a kde je preto nevyhnutné vytvoriť akúsi protiváhu štátnemu obžalobnému monopolu. Jeho význam však nemožno vidieť len v umožnení poškodenému domáhať sa svojich práv prostriedkami trestného práva, ale tiež v tom, že už len samotná existencia inštitútu súkromnej žaloby môže pôsobiť na prokurátorov ako akýsi stimulačný prvok, ktorý by ich aspoň podvedome viedol k riadnemu plneniu

žalobcu, na základe ktorej sa diskrečné rozhodnutie verejného žalobcu stane predmetom súdneho preskúmania. Spomenúť možno napr. nemecký systém, v rámci ktorého môže poškodený v lehote 2 týždňov podať návrh, aby postup verejného žalobcu preskúmal hierarchicky nadriadený verejný žalobca. Ak tento predložený návrh zamietne, poškodený sa môže ďalej v lehote 1 mesiaca domáhať súdneho rozhodnutia vo vzťahu k jeho zamietnutej sťažnosti. Zo žiadosti však musia vyplývať skutočnosti odôvodňujúce podanie obžaloby. Súd pri preskúmaní žiadosti si môže vyžiadať od verejného žalobcu doposiaľ zhromaždený materiál a môže taktiež nariadiť vyšetrovanie za účelom náležitého preskúmania žiadosti poškodeného. Ak súd na základe preskúmania veci dôjde k záveru, že trestné stíhanie by malo byť vedené a obžaloba podaná, nariadi verejnému žalobcovi, aby podal obžalobu.

¹³ GRIVNA, T.: *Súkromá žaloba v trestnom řízení*. Praha: Karolinum, 2005, s. 109.

¹⁴ Tamže, s. 88.

svojich povinností a k vydávaniu zákonných rozhodnutí reflektujúcich požiadavku verejného záujmu na vedení trestného stíhania. Je pravdou, že v zahraničných krajinách dochádza k využívaniu inštitútu subsidiárnej žaloby pomerne zriedkavo, možno však usúdiť, že je tomu tak práve z toho dôvodu, že verejní žalobcovia sú existenciou tohto inštitútu nútení svoje povinnosti plniť riadne a poškodený sa tak nemusí uchýľovať k súkromnému presadzovaniu záujmu na trestnom stíhaní.

Pri prípadnom zavádzaní inštitútu subsidiárnej žaloby do slovenského právneho poriadku by sa však malo postupovať veľmi obozretne a obzvlášť uvážlivo. Netreba totiž zabúdať na skutočnosť, že právny poriadok existujúci na území SR uvedený inštitút nepozná už viac ako 60 rokov a súčasná právna prax s ním nemá žiadne skúsenosti. Treba zároveň vziať na zreteľ i charakteristické črty slovenského obyvateľstva a stupeň jeho právneho povedomia. Mnohí slovenskí občania si totiž stále neuvedomujú, že trestné právo má charakter iba prostriedku ultima ratio a že riešenie problému je potrebné hľadať v iných právnych odvetviach. Aj z toho dôvodu sa v právnej praxi vyskytujú situácie, že slovenskí občania, ktorí sa cítia byť poškodenými protiprávnym konaním iného subjektu sa viac ako inde domáhajú riešenia svojho problému prostredníctvom nástrojov trestného práva. Mechanizmus fungovania subsidiárnej žaloby by mal byť preto značne prepracovaný a viazaný na splnenie prísnych podmienok zabraňujúcich svojvoľnému zneužívaniu tohto inštitútu.

Zavedenie inštitútu subsidiárnej žaloby však samozrejme nesmie byť v rozpore so súčasnými právnymi predpismi. Z tohto dôvodu je potrebné zistiť, či slovenská ústava alebo právne predpisy nižšej právnej sily v súčasnej podobe vôbec umožňujú prijatie tohto nového prvku do slovenského právneho systému. Ústava SR obsahuje iba dve ustanovenia týkajúce sa verejnej žaloby. Prvým je ustanovenie, ktoré hovorí, že prokuratúra Slovenskej republiky chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu. Druhé ustanovenie sa týka organizačnej otázky sústavy verejnej žaloby, nakoľko stanovuje, že na čele prokuratúry je generálny prokurátor, ktorého vymenúva a odvoláva prezident SR na návrh Národnej rady Slovenskej republiky. Z uvedeného možno usúdiť, že slovenská ústava prokuratúre výslovne nepriznáva výlučné právo na podávanie a zastupovanie obžaloby v trestných veciach pred trestným súdom. Ustanovenia Ústavy SR týkajúce sa prokuratúry SR sú len veľmi všeobecné a ponechávajú tak voľný priestor aj pre zavádzanie nových prvkov do systému verejnej žaloby. Z hľadiska ústavnej konformity možno preto konštatovať, že zavedenie inštitútu subsidiárnej žaloby by bolo plne v súlade s Ústavou SR a nebolo by potrebné realizovať žiadne legislatívne zmeny.

Na zákonnej úrovni by isté problémy mohla vyvolávať obžalovacia zásada uvedená v § 2 ods. 15 Trestného poriadku, v zmysle ktorej je trestné stíhanie pred súdom možné len na základe návrhu alebo obžaloby podanej prokurátorom, ktorý v konaní pred súdom obžalobu alebo návrh zastupuje. Toto ustanovenie de facto predstavuje zakotvenie obžalobného monopolu prokuratúry SR, ktorý v súčasnej

podobe limituje ostatné subjekty v možnosti podávať obžalobu v trestných veciach, čiže iniciovať konanie pred súdom. Uvedený problém by bolo možné preklenúť legislatívnou modifikáciou súčasnej zákonnej formulácie obžalovacej zásady v tom zmysle, že okrem prokurátora by medzi subjekty oprávnené podávať obžalobu a obžalobu zastupovať v konaní pred súdom bol zaradený i samotný poškodený.

Ďalším problémom, ktorý by bolo potrebné vyriešiť, je okruh vecí, v ktorých by bolo možné začať či prevziať trestné stíhanie poškodeným namiesto prokurátora. Existujú v zásade dve možnosti – subsidiárny žalobca by bol oprávnený prevziať trestné stíhanie všetkých trestných činov alebo sa obmedziť iba na určité, špecifické trestné činy vzťahujúce sa v prevažujúcej miere na jeho osobu, resp. zasahujúce v prevažujúcej miere jeho individuálne záujmy. Osobne sa prikláňam k možnosti stíhať iba tie trestné činy, ktoré sa dotýkajú v prevažujúcej miere individuálnych záujmov poškodeného. Treba však zdôrazniť, že stále by muselo ísť súčasne aj o také záujmy, na ktorých ochrane má záujem celá spoločnosť a nielen poškodený. V opačnom prípade by musel poškodený hľadať ochranu v odvetviach súkromného práva. V zmysle uvedeného by z okruhu vecí, ktoré by bol oprávnený stíhať subsidiárny žalobca mali byť preto vylúčené trestné činy, pri ktorých neexistuje konkrétny poškodený, kde je poškodeným teda celá spoločnosť. Ide napr. o trestné činy, ktoré sú spáchané verejnými činiteľmi pri výkone verejnej moci (sudovia, poslanci, členovia vlády atď.). V týchto prípadoch by mal rozhodovať o trestnom stíhaní výlučne prokurátor.

Dôležitým je tiež vymedziť okruh subjektov, t.j. okruh poškodených, ktorí by boli oprávnení začať či prevziať trestné stíhanie. Z tohto pohľadu možno uvažovať taktiež o dvoch variantoch – priznať oprávnenie vystupovať ako subsidiárny žalobca všetkým poškodeným alebo iba určitému vymedzenému okruhu poškodených (napr. iba tým, ktorí majú nárok na náhradu škody). Z hľadiska účelu subsidiárnej žaloby – kontroly výkonu rozhodovania prokurátora sa javí byť vhodným priznanie tohto oprávnenia všetkým poškodeným. V prípade vzniku spoločenstva žalobcov (ak by sa prihlásil viac ako jeden poškodený) by v ich mene konal ten, kto sa prihlásil ako subsidiárny žalobca ako prvý, resp. podľa vzájomnej dohody. V prípade smrti subjektu oprávneného vykonávať úlohu subsidiárneho žalobcu by bolo možné, aby toto právo prešlo priamo ex lege na jeho právnych nástupcov. Tí by nastúpili, v prípade svojho súhlasu, na miesto poškodeného a prípadné úmrtie poškodeného v priebehu vedeného trestného stíhania by nemalo na jeho ďalší priebeh žiaden vplyv.

Čo sa týka spôsobu a podmienok podávania obžaloby poškodeným, bolo by možné inšpirovať sa mechanizmom aplikovaným v poľskom trestnom poriadku. Tento mechanizmus totiž umožňuje poškodenému stať sa subsidiárnym žalobcom až po absolvovaní pomerne prísnej a zložitej procedúry, ktorá by zabránila zneužívaniu inštitútu subsidiárnej žaloby na podávanie neodôvodnených či neuvážaných žalôb. V zmysle naznačeného by poškodený bol povinný podať proti rozhodnutiu prokurátora o nestíhaní najprv sťažnosť, o ktorej by

rozhodoval nadriadený prokurátor. Ak by nadriadený prokurátor sťažnosti nevyhovel, musel by ju postúpiť súdu. Súd by následne preskúmal sťažnosť a v prípade, ak by na jej základe zrušil rozhodnutie prokurátora o nestíhaní, uviedol by dôvody zrušenia a okolnosti potrebné k opätovnému preskúmaniu prokurátorom. Stanovisko súdu by bolo pre prokurátora záväzné do rozsahu úkonov, ktoré je treba znovu vykonať. Súd by však nebol oprávnený vnútiť prokurátorovi svoju vôľu a uložiť mu povinnosť viesť trestné stíhanie. Ak by prokurátor však svojim rozhodnutím znovu odmietol viesť trestné stíhanie, poškodený by bol oprávnený po právoplatnosti tohto jeho rozhodnutia podať už obžalobu na súd, a to v lehote jedného mesiaca od doručenia oznámenia o rozhodnutí prokurátora. Takýmto postupom by sa zamedzilo zahlcovaniu trestných súdov neodôvodnenými a zbytočnými obžalobami zo strany poškodených. Aby sa predišlo rôznym formálnym pochybeniam, bolo by potrebné stanoviť poškodenému povinnosť, aby bola obžaloba vyhotovená a podpísaná advokátom. V konaní pred súdom by poškodený disponoval všetkými oprávneniami, ktorými disponuje prokurátor, s výnimkou tých, ktoré sa viažu na osobu prokurátora ako orgán verejnej moci. Pred samotným verejným pojednávaním by bol súd povinný preskúmať všetky okolnosti týkajúce sa predloženej žaloby, aby sa zamedzilo nariadeniu hlavného pojednávania v tých prípadoch, v ktorých je tvrdenie poškodeného celkom zjavne neodôvodnené.

Trovy konania, ktoré vznikli po vstupe subsidiárneho žalobcu do konania, by bol povinný niesť samotný subsidiárny žalobca, a to v prípade, ak by v konaní pred súdom došlo k oslobodeniu obžalovaného alebo k zastaveniu trestného stíhania. Pred vstupom poškodeného do trestného stíhania by však bol poškodený povinný zložiť istú zábezpeku na trovy trestného konania, a to v určitej minimálnej výške. Bez zloženia tejto zábezpeky by trestné stíhanie vedené nemohlo byť. V prípade, ak by súd uznal obžalovaného za vinného, by mal subsidiárny žalobca právo na náhradu všetkých nákladov spojených s vedením trestného stíhania.

Čo sa týka Českej republiky, včlenenie inštitútu subsidiárnej žaloby do jej právneho poriadku je podľa môjho názoru ešte žiaducejšie. Táto potreba vyplýva predovšetkým z povahy českého úradu verejnej žaloby (štátneho zastupiteľstva), ktorý je z hľadiska ústavnoprávneho považovaný za súčasť výkonnej moci. Práve v podmienkach, kde sa verejná žaloba nepovažuje za orgán ústavnoprávne nezávislý je viac ako potrebné vytvoriť mechanizmy, ktoré budú zabezpečovať čo najefektívnejšiu kontrolu rozhodovania orgánov verejnej žaloby.¹⁵ V podmienkach podradenia verejnej žaloby pod výkonnú moc a súčasného rozširovania zásady oportunity je totiž nebezpečenstvo zneužívania systému verejnej žaloby značne vysoké. Aj z tohto dôvodu možno uvažovať aj v Českej republike o zavedení istej formy kontroly rozhodovacej činnosti štátneho zástupcu práve prostredníctvom aktívnej činnosti poškodeného, ktorý v prípade

¹⁵ Por. § 2 a 3 zák. č. 283/1993 Sb. o státním zastupiteľstve.

prevzatia žaloby by mohol slúžiť ako akási poistka či garancia zákonného rozhodovania orgánov verejnej moci a nezneužívania ich oprávnení na politické či iné účely.

Literature:

- Gřivna, T.: Soukromá žaloba v trestním řízení. Praha : Karolinum, 2005. 121 s. ISBN 80-246-1107-4
- Gřivna, T.: Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky). In: Trestněprávní revue. Roč. 4, č. 12(2005), s. 317-322
- Kronberger, F.: K reformě trestního řízení přípravného. Praha: Knihovna věd právních a státních, 1928, č. 3, s. 70-72
- Růžička, M. - Púry, F. - Zezulová, J.: Poškozený a adhezní řízení v České republice. Praha: C. H. Beck, 2007. 730 s. ISBN 978-80-7179-559-9
- Schabas, W. - Bernaz, N.: Routledge Handbook of International Criminal Law. Oxon: Taylor & Francis, 2011. 461 s. ISBN 978-0-415-55203-5
- Stahn, C. - Sluiter, G.: The Emerging Practice of the International Criminal Court. Leiden: Brill, 2009. 770 s. ISBN 978-90-04-16655-4
- Storch, F.: Řízení trestní rakouské. 1. díl. Praha: J. Otto, 1887, s. 252 a nasl.
- Šabata, K. - Růžička, M.: Soukromá žaloba - ano či ne? In: Státní zastupitelství 2/2009, s. 7
- Talwar, P.: Victimology. Delhi: Gyan Books, 2006. 288 s. ISBN 81-8205-353-6

Contact – email

bystrik.sramel@gmail.com

OBĚŤ TRESTNÉHO ČINU A RESTORATIVNÍ JUSTICE

ONDREJ ŠTEFÁNIK

Městský soud v Brně, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá postavením a potřebami obětí trestných činů z pohledu realizace restorativní spravedlnosti. Podrobněji se zabývá otázkou, které subjekty můžeme v restorativním slova smyslu považovat za oběti. Stěžejní část příspěvku je pak věnována potřebám a cílům, které se obětí trestných činů snaží v procesu restorativní mediace dosáhnout.

Key words in original language

Oběť, trestný čin, restorativní justice

Abstract

The article deals with the position and needs of crime victims from the view of restorative justice realization. It also explains in detail what subjects can be considered victims from the restorative point of view. The main part of the article then deals with the needs and goals, which the crime victims try to achieve in the process of restorative mediation.

Key words

Victim, Crime, Restorative Justice

Restorativní justice jako velká zastánkyně obětí slibuje velkou změnu v tom, že újmu, která byla oběti způsobena, staví do centra pozornosti trestní spravedlnosti.¹

Příslib restorativní justice v tomto směru spočívá v:²

- zlepšování postavení obětí,
- vnímání oběti jako konkrétní osoby, vůči které nese pachatel prvořadou a nejdůležitější odpovědnost,
- větší a významnější participaci oběti na trestním procesu,

¹ Srov. ACHILLES, Mary. STUTZMAN-AMSTUTZ, Lorraine. Responding to the needs of victims. What was promised, what has been delivered. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 211 – 220. ISBN 978-0-415-35356-4

² Achilles, Stutzman-Amstutz 2008 op.cit.

- zaměření na újmu v zájmu rozeznání potřeb oběti, což představuje startovní bod realizace spravedlnosti,
- vytvoření prostoru, kde oběti mohou kontrolovat proces spravedlnosti.

Oběť je restorativní justicí vnímaná nejen jako osoba, které bylo ublíženo trestným činem, ale i jako osoba, která je schopna vidět pachatele nejen jako zosobněné zlo, ale i jako člověka, se kterým by možná mělo být nakládáno jinak, než tím nejpřísnějším způsobem.³ Z psychologického pohledu je samozřejmě pochopitelné, že bezprostředně po spáchání trestného činu (obzvláště násilného, ale v podstatě jakéhokoli) bude oběť pachatele nenávidět a doufat v co nejpřísnější a nejkřutější zacházení. Jakoukoliv alternativu bude vnímat jako křivdu, neboť věří, že pachatel nezaslouží nic jiného, než přísný trest. Připravit oběť s těmito postoji na vstup do procesu mediace bude jedním z nejdůležitějších a nejodpovědnějších úkolů mediátorů. Při zvolení vhodných postupů může oběť pocítit opravdovou potřebu odpuštění, smíření a reintegrace. V této souvislosti mám na mysli zejména reintegraci samotné oběti, nikoliv pouze pachatele. Tím, že má oběť možnost pachateli odpustit, se zbaví nálepky „oběť“, resp. nálepky „slabého, kterému bylo ublíženo“. Právě proto může odpuštění a soucit nabídnout pouze z vlastní iniciativy, nesmí to být od ní požadováno ani očekáváno.⁴ Tím, že oběť odpouští, stává se pánem situace. Ona rozhodne, zda odpustit, či nikoliv, což jí může vrátit ztracenou, trestným činem narušenou sebedůvěru a ozdravit zejména negativní pocity a psychické rány utrpěné zločinem. Byl bych nerad, aby restorativní odpuštění bylo chápáno pouze jako „benefit“ pro pachatele. Může být totiž stejně důležité i pro oběť.

Již bylo řečeno, že koncept restorativní justice klade oběť do centra pozornosti. Na tomto místě je však potřeba zamyslet se nad tím, co všechno, resp. koho můžeme pod pojmem oběť v restorativním slova smyslu rozumět. Obětí nemusí být výlučně pouze osoba, které byla újma způsobena přímo trestným činem.

Z pohledu restorativní justice je velice důležité rozdělení na tzv. primární a sekundární oběti:

„Primární oběť (oběti) trestného činu je (jsou) ta (ti), která je (které jsou) nejvíce zasaženy trestným činem. Sekundární oběti jsou ostatní, kteří jsou zasaženi trestným činem, tato kategorie může zahrnovat

³ Srov. CLEAR, Todd. Community justice versus restorative justice. Contrasts in family of value. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 463 – 471. ISBN 978-0-415-35356-4

⁴ Srov. ROCHE, Declan. The evolving definition of restorative justice. Contemporary Justice Review. 2001, Vol 4 (3 4), s. 341 – 353, ISSN 1477-2248

členy rodiny, přátele, svědky, pracovníky trestního soudnictví, komunitu, atd.“⁵

Zajímavou myšlenku v tomto směru přinesla Judith Brink,⁶ která mluví o tzv. jiných obětech (angl. the other victims), kterými rozumí příbuzné a blízké pachatelů potrestaných státní mocí. Příbuzní a blízcí uvězněných osob nejsou dle Judith Brink jen oběťmi trestné činnosti, ale jsou také „oběťmi trestu“, přičemž za nejvíc postižené považuje děti odsouzených pachatelů.

Autoři zabývající se restorativní justicí vytvořili řadu definic základního subjektu restorativní justice – oběti:⁷

„osoba, která trpí destruktivním nebo poškozujícím činem nebo činností“ (Random House).

„oběť (oběti) trestného činu – lidé, skupiny nebo neosobní entity, kteří trpí z důvodu nelegálních činností“ (Andrew Karmen).

„přímá oběť (primární oběť) – lidé, skupiny nebo neosobní entity, kteří bezprostředně pocítili trestný čin nebo jeho důsledky“ (Andrew Karmen)

„primární oběť (oběti) – ten (ti), kdo je (jsou) nejvíce zasažen (zasaženi) trestným činem“ (Ron Claassen).

„nepřímá oběť (sekundární oběť) – lidé, skupiny nebo neosobní entity, kteří také trpí emocionálně nebo finančně, ale nejsou přímo zasaženi nebo poškozeni“ (Andrew Karmen)

„sekundární oběti – ostatní, kteří jsou zasaženi trestným činem; sem mohou patřit členové rodiny, přátelé, pracovníci trestního soudnictví, komunita atd.“ (Ron Claassen)

Dle názoru Howarda Zehra⁸ má oběť čtyři základní potřeby, které však bývají v současné době přetrvávajícím systémem retributivní trestní justice opomíjeny. Jedná se zejména o:

⁵ McCOLD, Paul. Rukověť restorativní justice (Restorative justice Handbook). In: KARABEC, Zdeněk: Restorativní justice – Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro Kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 81 – 106. ISBN 80-7338-021-8

⁶ BRINK, Judith. The other victims. The families of those punished by the state. In: SULLIVAN, Denis, TIFFT Larry. *Handbook of Restorative Justice*. Abingdon: Oxon, 2008. s. 261 – 271

⁷ Následující okruh definic je převzatý z McColb 1997 op.cit.

⁸ K níže uvedenému srov.: ZEHR, Howard. Úvod do restorativní justice. Přeložili HASMANOVÁ, Ludmila, OŮŘEDNIČKOVÁ, Lenka. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, 48 s. ISBN 8090299814, s. 11 - 12 (následující čtyři body představují volnou citaci díla Howarda Zehra).

1. Potřebu informací:⁹

Howard Zehr má na tomto místě na mysli informace, které chce oběť bezprostředně od pachatele, nikoliv neosobně ze soudního spisu nebo ze sdělení nezaujatých soudních úředníků. Jenom tak totiž může skutečně pochopit příčiny a důvody, které pachatele ke spáchání trestného činu vedly a znovu tak nabýt ztracený pocit bezpečí. Získání těchto informací není samoučelné. Lze se důvodně domnívat, že čím víc informací získá oběť o osobě a poměrech pachatele, tím méně bude toužit po bezbřehé mstě. Informace jsou tedy nezbytným katalyzátorem jakéhokoliv restorativního procesu.

2. Potřeba říkat pravdu:

Dle názoru Howarda Zehra se příležitostí převyprávět svůj příběh, resp. svou zkušenost se spáchaným trestným činem, začíná ozdravný proces na straně oběti. Nesmí jí být přitom upírána možnost líčit své negativní zážitky opakovaně, aby mohla tuto svou potřebu náležitě a dostatečně uspokojit. Z pohledu „terapie“ oběti je rovněž důležité, aby mohla svůj příběh a své utrpení líčit přímo pachateli trestného činu, nikoliv pouze policejním úředníkům nebo soudním osobám.

3. Potřeba povzbuzení:¹⁰

„Oběti často pociťují, že jim trestný čin vzal možnost kontroly – kontroly nad jejich majetkem, tělem, emocemi, sny. Zapojení se do procesu naplňování spravedlnosti může poškozeným významnou měrou pomoci navrátit pocit, že jsou pány svého života.“¹¹

4. Potřeba náhrady škody nebo ospravedlnění:

Dle Howarda Zehra je skutečnou potřebou oběti, aby se pachatel omluvil za křivdu, kterou ji způsobil. Náhrada škody je pak jedním ze způsobů, jak tuto omluvu vyjádřit. Pro oběť může být často upřímné politování a omluva mnohem důležitější než hmotná satisfakce.¹² Při realizaci restorativní spravedlnosti by se nemělo jednat o pouhou náhradu škody, ale o vyjádření vůle pachatele převzít odpovědnost za újmu, kterou oběti způsobil.

„Napravit škodu způsobenou trestným činem je důležité ze stejných důvodů, jako je důležité opravit rozbitou věc nebo odstranit škody způsobené přírodními katastrofami, tedy z důvodu obnovy fungování

⁹ V podrobnostech srov. také ZEHR, Howard. *Changing Lenses : a new focus for crime and justice*. Scottsdale: Herald Press, 1990, 271 s. ISBN 0-8361-3512-1, s. 203 - 208

¹⁰ V podrobnostech srov. také Zehr 1990 op.cit. s. 203 - 208

¹¹ Zehr 2003 op.cit., s. 11

¹² Shodně: STRANG, Heather. *Justice for victims of young offenders: the centrality of emotional harm and restoration*. In: JOHNSTONE, Garry. *A restorative justice reader*. Portland: Willan Publishing, 2003. s. 286 – 293

poškozeného, ochrany před dalšími negativními zásahy a pomoci zachovat původní hodnotu ohrožené věci.“¹³

Susan Sharpe k tomuto uvádí, že ze stejných důvodů je potřeba pomoci obětem. Terapie jim může umožnit znovu se vrátit do normálního života, chodit do práce, do školy atd. Může znova vzbudit pocit bezpečí. Omluva naproti tomu může pomoci zachovat narušené vztahy anebo obnovit ztracené sebevědomí. Pokud je restorativní justice zaměřená na potřeby oběti a povinnosti pachatele, náprava je proces, kde se tyto potřeby a povinnosti setkávají.¹⁴ Náprava je tak primárním cílem restorativní justice.¹⁵

Aby mohla oběť realizovat tyto svoje potřeby, potřebuje mít garantovaná alespoň tři základní práva, a to právo být informována, právo být přítomná a právo být slyšena.¹⁶

Důvody, pro které se oběti chtějí účastnit restorativního procesu, lze shrnout následovně:¹⁷

- pocit, že se jedná o vhodnější řešení problému,
- vůle dát pachateli druhou šanci,
- nechtějí, aby věc byla řešena soudní cestou,
- nedůvěra vůči tradičnímu trestnímu procesu,
- vůle potkat, event. poznat pachatele,
- možnost promluvit tváří v tvář s pachatelem a možnost konfrontovat ho,
- zjištění, zda pachatel trestné činnosti lituje a jak na něho setkání zapůsobí,
- v neposlední řadě hledají možnost reparace škod.

Ne každá oběť však touží po setkání s pachatelem v restorativním dialogu. Ne každá oběť touží po omluvě a odpuštění. Množství obětí touží výslovně po přísném trestu, jako po celospolečenské odplatě za

¹³ Srov. SHARPE, Susan. The idea of reparation. In: JOHNSTONE, Gerry. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland: Willan Publishing, 2007. s. 24 – 40. ISBN 978-1-84392-150-9

¹⁴ Srov. Sharpe 2007 op.cit.

¹⁵ Srov. HAYES, Hennessey. Reoffending and restorative justice. In: JOHNSTONE, Gerry. VAN NESS, Daniel. *Handbook of Restorative Justice*. Portland: Willan Publishing, 2007. s. 426 – 446. ISBN 978-1-84392-150-9

¹⁶ Srov. Achilles, Stutzman-Amstutz 2008 op.cit.

¹⁷ Srov. MAXWELL, Gabrielle. MORRIS, Allison. HENNESSEY, Hayes. Conferencing and restorative justice. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. *Handbook of Restorative Justice*. Abingdon: Oxon, 2008. s. 91 – 107. ISBN 978-0-415-35356-4

bolest a utrpení, kterou jim pachatel způsobil. Todd R. Clear však upozorňuje, že přísný trest není pro oběť důležitý, byť ta může v přirozené touze po pomstě za způsobené utrpení zastávat odlišný názor. Přísný trest možná oběť „potěší“ krátkodobě, ale z dlouhodobého hlediska neřeší nic.¹⁸

Zastánci restorativní justice tvrdí, že oběť z dlouhodobého hlediska potřebuje místo přísného trestu spíše možnost potkat pachatele tváří v tvář a mluvit s ním o svých pocitech, prožitcích a potřebách.¹⁹ V neposlední řadě pak potřebuje konkrétní podobu kompenzace nabízenou pachatelem za to, co jí trestným činem způsobil.²⁰ Zastánci restorativní justice věří, že právě toto je cesta, jak eliminovat dlouhodobé dopady negativního prožitku na psychickou a emocionální integritu oběti.

Pro oběť trestného činu je v rámci restorativního procesu důležité zejména získat zpátky ztracenou důstojnost a sebevědomí. Pokud nedojde k obnově v plném restorativním smyslu, důstojnost oběti zůstane narušena.²¹ Znovuzískání sebevědomí je důležité z toho důvodu, aby oběť vůbec dokázala zformulovat, jakým způsobem má pachatel zlo napravit.²² Pokud sebevědomí znovuzískáno není, oběť zůstává uzavřená do sebe, bojí se a pouze doufá, že někdo jiný pachatele přísně potrestá, neboť předpokládá, že se pak bude cítit lépe.

Dle názoru Daniela W. Van Nessa a Kita B. Stronga²³ být viktimizován totiž znamená být bezmocný, resp. neschopný zabránit trestnému činu. Volba na straně oběti, zda přijme/nepřijme pachatelem nabízenou omluvu a nápravu, v ní vlastně eliminuje onu bezmocnost. Stejně pocity pravděpodobně vyvolá i možnost zvolit si konkrétní způsob odčinění.²⁴ Jinými slovy řečeno, vrátí jí pocit, že ona je tím, kdo rozhoduje o svém životě a osudu, resp. že není pouhým objektem trestného činu.

Restorativní justice je často prezentována jako protiklad stávajícího systému trestní spravedlnosti. Takové vnímání však neguje to dobré, co stávající systém obětem nabízí. Dle průzkumů je velké množství obětí novými možnostmi řešení trestních věcí, které nabízí restorativní justice, pozitivně zaujato. Nicméně to neznamená, že by se chtěly vzdát možností, které jim nabízí stávající systém,²⁵ včetně

¹⁸ Srov. Clear 2008 op.cit.

¹⁹ Srov. také ZERNOVA, Margarita. *Restorative justice : ideals and realities*. Burlington: Ashgate Publishing, 2007, s. 9

²⁰ Srov. Clear 2008 op.cit.

²¹ Ponižená oběť je hnaná touhou po mstě. To nemusí znamenat pouze touhou po potrestání pachatele, ale v extrémních případech může vést k tomu, že sama oběť se dopustí trestného činu.

²² Srov. BRAITHWAITE, John. Restorative justice and a better future. In: JOHNSTONE, Garry. *A restorative justice reader*. Portland: Willan Publishing, 2003a. s. 83 – 107, 978-1-903240-81-6

²³ Citováno prostřednictvím Sharpe 2007 op.cit.

²⁴ Srov. Sharpe 2007 op.cit.

²⁵ Srov. Achilles, Stutzman-Amstutz 2008 op.cit.

spravedlivého a leckdy přísného potrestání pachatele. Tento postoj obětí úzce souvisí s tím, že každá oběť se s trestným činem vyrovnává jinak. Někdo újmu prožívá víc, jiný méně. Kathleen Daly²⁶ podle míry zasažení trestným činem rozděluje oběti do čtyř skupin: nedotčené, mírně dotčené, středně dotčené a velmi dotčené. Některých obětí se trestný čin dotkne pouze okrajově, jiné však mohou dlouhou dobu trpět psychickými potížemi, jako jsou např. nespavost a ztráta sebevědomí.²⁷ Rozdělení samozřejmě závisí i na druhu trestné činnosti (více dotčené jsou třeba oběti násilných trestných činů) nebo na osobě pachatele (intenzivněji je poznamenána oběť, byl-li pachatel členem rodiny nebo blízkým známým).²⁸ Podle stupně dotčení bude oběť přistupovat i k procesu restorativní justice. Jestliže je dotčení příliš vysoké, restorativní justice bude nepoužitelná.

Literature:

- ACHILLES, Mary. STUTZMAN-AMSTUTZ, Lorraine. Responding to the needs of victims. What was promised, what has been delivered. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 211 – 220. ISBN 978-0-415-35356-4
- BRAITHWAITE, John. Restorative justice and a better future. In: JOHNSTONE, Garry. A restorative justice reader. Portland: Willan Publishing, 2003a. s. 83 – 107, 978-1-903240-81-6
- BRINK, Judith. The other victims. The families of those punished by the state. In: SULLIVAN, Denis, TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 261 – 271
- CLEAR, Todd. Community justice versus restorative justice. Contrasts in family of value. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 463 – 471. ISBN 978-0-415-35356-4
- DALY, Kathleen. The limits of restorative justice. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 134 – 145. ISBN 978-0-415-35356-4
- HAYES, Hennessey. Reoffending and restorative justice. In: JOHNSTONE, Gerry. VAN NESS, Daniel. Handbook of Restorative Justice. Portland: Willan Publishing, 2007. s. 426 – 446. ISBN 978-1-84392-150-9
- MAXWELL, Gabrielle. MORRIS, Allison. HENNESSEY, Hayes. Conferencing and restorative justice. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 91 – 107. ISBN 978-0-415-35356-4

²⁶ DALY, Kathleen. The limits of restorative justice. In: SULLIVAN, Denis. TIFFT Larry. Handbook of Restorative Justice. Abingdon: Oxon, 2008. s. 134 – 145. ISBN 978-0-415-35356-4

²⁷ Srov. Daly 2008 op.cit.

²⁸ Daly 2008 op.cit.

- McCOLD, Paul. Rukověť restorativní justice (Restorative justice Handbook). In: KARABEC, Zdeněk: Restorativní justice – Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: Institut pro Kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 81 – 106. ISBN 80-7338-021-8
- ROCHE, Declan. The evolving definition of restorative justice. Contemporary Justice Review. 2001, Vol 4 (3 4), s. 341 – 353, ISSN 1477-2248
- SHARPE, Susan. The idea of reparation. In: JOHNSTONE, Gerry. VAN NESS, Daniel. Handbook of Restorative Justice. Portland: Willan Publishing, 2007. s. 24 – 40. ISBN 978-1-84392-150-9
- STRANG, Heather. Justice for victims of young offenders: the centrality of emotional harm and restoration. In: JOHNSTONE, Garry. A restorative justice reader. Portland: Willan Publishing, 2003. s. 286 – 293
- ZEHR, Howard. Changing Lenses : a new focus for crime and justice. Scottsdale: Herald Press, 1990, 271 s. ISBN 0-8361-3512-1, s. 203 - 208
- ZEHR, Howard. Úvod do restorativní justice. Přeložili HASMANOVÁ, Ludmila, OUŘEDNIČKOVÁ, Lenka. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, 48 s. ISBN 8090299814,
- ZERNOVA, Margarita. Restorative justice : ideals and realities. Burlington: Ashgate Publishing, 2007

Contact – email

ostefanik@akbas.cz

POSTAVENIE POŠKODENÉHO V TRESTNOM KONANÍ V EURÓPSKOM KONTEXTE

JOZEF STOPKA

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Slovenská republika

Abstrakt

Príspevok definuje pojem poškodený a pojednáva o postavení poškodeného v trestnom konaní. Príspevok ponúka komparáciu postavenia poškodeného vo vybraných krajinách Európskej únie. Záverom sa zaoberá zhodnotením získaných poznatkov a prípadnými návrhmi de lege ferenda na zlepšenie postavenia poškodeného v trestnom konaní.

Kľúčové slová

Poškodený, postavenie poškodeného, trestné konanie, právna úprava, Slovenská republika, Česká republika, Poľská republika, Nemecká spolková republika, Rakúska republika, Francúzska republika, Talianska republika, Španielske kráľovstvo

Abstract

The contribution defines the term victim and deals about position of victim in criminal proceeding. The contribution offers comparison of law regulations of position of victim in selected countries of European Union. The conclusion of the contribution deals about valuation of acquired knowledge and about possible proposals de lege ferenda for to improve the position of the victim in criminal proceeding.

Key words

Victim, position of victim, criminal proceeding, law regulation, Slovak republic, Czech republic, Poland, Deutschland, Austria, France, Italy, Spain

ÚVOD

Trestné právo sa už dlhodobo venuje problematike poškodeného ako aj jeho konkrétnym právam a povinnostiam v trestnom konaní. Cieľom rôznych konferencií a debát je predovšetkým vylepšiť postavenie poškodeného v trestnom konaní v rámci možností uplatnenia jeho práv. Poškodený je osobou, ktorá sa bez vlastného pričinenia ocitne v situácii, kedy jej môže byť ublížené na zdraví,

spôsobená majetková, morálna, resp. iná ujma. Tomu zodpovedá aj definícia obsiahnutá v zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len Trestný poriadok): „Poškodený je osoba, ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody.“ Úprava postavenia a práv poškodeného v trestnom konaní vyplýva z množstva medzinárodných dokumentov. Slovenská republika ako člen najvýznamnejších organizácií ako Organizácia spojených národov, Rada Európy či Európska únia je v prípade niektorých dokumentov povinná zosúladiť domáci právny poriadok s dikciou týchto dokumentov, resp. musí postupovať v intenciách medzinárodných dokumentov. Príkladom je Deklarácia základných zásad spravodlivosti týkajúcich sa obetí trestnej činnosti a obetí zneužitia právomoci. Dokument prijatý Organizáciou spojených národov, konkrétne rezolúciou č. 40/34 z 29. novembra roku 1985 poskytuje definíciu poškodeného, resp. obeť trestnej činnosti ako: „osoby, ktorým bola individuálne alebo kolektívne spôsobená škoda, telesná a psychická ujma, emocionálne utrpenie, materiálna škoda alebo značná ujma na ich základných právach, a to konaním alebo opomenutím, ktoré je v rozpore s príslušnými trestnými zákonmi vrátane zákonov zakazujúcich zneužitie moci.“¹ Čiastočne inú definíciu, ktorá taktiež zodpovedá medzinárodným štandardom poskytuje aj zákon č. 215/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov. Definícia je obsiahnutá v § 2 ods. 1. Poškodeným je: „Osoba, ktorej bola v dôsledku trestného činu spôsobená ujma na zdraví; ak táto osoba v dôsledku tohto činu zomrela (ďalej len "zomretý"), pozostalý manžel po zomretom a pozostalé dieťa po zomretom, a ak ich niet, pozostalý rodič po zomretom, a ak ho niet, osoba, ku ktorej mal zomretý vyživovaciu povinnosť.“ Všetky predstavené definície vyžadujú, aby status poškodeného bol založený na vzniku škody len v súvislosti s trestným činom. Pre potvrdenie podobnosti európskych úprav vo veci definovania poškodeného uvádzam príklady niekoľkých štátov Európskej únie. Tak napr. Česká republika prostredníctvom Trestného poriadku definuje poškodeného ako: „Ten, komu bolo trestným činom ublíženo na zdraví, spôsobená majetková škoda alebo nemajetková ujma, alebo ten, na jehož úkor se pachateľ trestným činom obohatil.“² V prípade španielskej právnej úpravy alebo nemeckej právnej úpravy definícia poškodeného nie je v trestných kódexoch zakotvená. Kódexy upravujú práva poškodeného a spôsob ich uplatnenia. Vo všeobecnosti však tieto úpravy považujú za poškodeného osobu, ktorá utrpela v dôsledku trestného činu škodu.

¹ Deklarácia základných zásad spravodlivosti týkajúcich sa obetí trestnej činnosti a obetí zneužitia právomoc, Rezolúcia OSN č. 40/34 z 29. novembra 1985

² § 43 ods. 1 zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním ve znění pozdějších předpisů

Naopak Rakúska republika ponúka veľmi vyčerpávajúcu definíciu poškodeného, ktorú rozdeľuje do troch skupín:

- a. „Každú osobu, ktorá bola vystavená násiliu alebo nebezpečnému vyhrážaniu alebo bola dotknutá jeho/jej sexuálna integrita spáchaným úmyselným trestným činom. Je potrebné zdôrazniť, že vznik škody nie je vyžadovaný. Ako príklad takýchto úmyselných trestných činov môžu poslúžiť: ublíženie na zdraví, nátlak, nebezpečné vyhrážanie, taktiež trestné činy proti majetku ako krádež, sprevádzaná vyhrážkami, vydieranie a taktiež obeť stalkingu³.
- b. Druhá kategória je viazaná na prípad, kedy by mohla byť osobe trestným činom spôsobená smrť. V takomto prípade, manžel alebo manželka, druh alebo družka, príbuzný v priamom rade, bratia alebo sestry môžu byť obeťami. Ostatní príbuzní sú obeťami len ak boli svedkami skutku, ktorým bola spôsobená smrť.
- c. Tretia kategória je pomenovaná ako takzvaná „sweeping – clause“. Každá osoba, ktorá utrpela škodu spôsobenú trestným činom alebo by mohli byť poškodené jeho/jej chránené záujmy.“⁴

Taliansky trestný poriadok sa venuje definícii poškodeného v čl. 90, pričom za poškodeného považuje osobu, ktorá utrpela škodu v dôsledku trestného činu. V tejto súvislosti jej priznáva práva, ktoré môže uplatňovať naprieč trestnému konaniu.⁵

Poľská právna úprava v Zákonníku trestného konania venuje priestor poškodenému nasledovným zadefinovaním: Poškodeného je možné charakterizovať ako fyzickú alebo právnickú osobu, ktorej záujmy boli ohrozené alebo porušené spáchaním trestného činu.⁶

Spojené kráľovstvo, ako reprezentant anglosaského typu právnej kultúry no zároveň ako plnohodnotný člen Európskej únie, definuje

³ Stalking je druhom prenasledovania rôznymi prostriedkami, ako napríklad prenasledovanie prostredníctvom SMS alebo zasielania emailov a podobne

⁴ PÜHRINGER, L.2010. *The rights of victims in the criminal proceeding in Austria. In Obete kriminality – Victims of crime, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 konanej na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave.* Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o. 2010.s. 99

⁵ Codice di procedura penale, articolo 90 e piú, IN: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=2362>

⁶ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 642 – 646

poškodeného ako: „poškodeného alebo obeť trestného činu môžeme charakterizovať ako osobu, ktorej bola fyzicky alebo psychicky spôsobené násilné ublíženie alebo ujma, príbuzní alebo partner, ktorí sa starajú o obeť trestných činov spolu s blízkymi príbuznými alebo partnermi, ktorí oplakávajú ich smrť.“⁷

1. POSTAVENIE POŠKODENÉHO V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Dôležitým prvkom okrem samotných práv a ich možnosti uplatnenia je aj jasne zadefinovanie postavenia poškodeného v trestnom konaní. V prípade slovenskej právnej úpravy, v súlade s Trestným poriadkom je poškodený v trestnom konaní subjektom a stranou:

„Subjekt trestného konania je každý, kto má a vykonáva vplyv na priebeh konania a komu tento zákon na uskutočnenie tohto vplyvu priznáva určité procesné práva alebo ukladá povinnosti.“ (§ 10 ods. 11 Trestného poriadku;

Stranou v trestnom konaní je osoba

„proti komu sa vedie trestné konanie, poškodený, zúčastnená osoba a prokurátor; rovnaké postavenie ako strana má aj zástupca občianskeho združenia, dôveryhodná osoba, ako aj iná osoba, na ktorej návrh alebo žiadosť sa konanie vedie alebo ktorá podala opravný prostriedok a v konaní proti mladistvému aj orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.“ (§ 10 ods. 11 Trestného poriadku)

Trestné konanie ako sporové konanie je postavené, okrem iného, aj na zásade kontradiktornosti, kde sa uplatňuje rovnosť zbraní. Spor je zastúpený dvomi základnými stranami a to obžalobou a obhajobou. Okrem týchto základných strán, ktoré sa objavujú až v konaní pred súdom je stranou v trestnom konaní aj poškodený, ktorého postavenie je jasne definované. Strana v trestnom konaní je subjekt „oprávnený uplatňovať alebo podporovať obžalobu alebo proti obžalobe seba alebo iného obhajovať.“⁸ Poškodený je teda osobou, ktorá bude uplatňovať a predovšetkým podporovať obžalobu s tým, že jej eminentným záujmom je uplatniť aj svoje vlastné nároky voči obvinenému a to predovšetkým uplatniť si svoj nárok na náhradu škody.

⁷ V roku 2002 "Victims Unit" publikovalo túto definíciu v oznámení s názvom "Reshape, Rebuild, Achieve".

⁸ IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo procesné*. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010.s. 96

S postavením poškodeného, ktorému Trestný poriadok priznáva postavenie strany súvisí aj rozdelenie poškodeného do dvoch základných skupín. Rozdelenie zodpovedá ustanoveniam Trestného poriadku. Konkrétne sa jedná o dve skupiny:

a) poškodený, ktorý disponuje nárokom na náhradu škody

b) poškodený, ktorý nedisponuje nárokom na náhradu škody

Prof. Ivor k tomuto rozdeleniu uvádza:

a. Poškodeného s nárokom na náhradu škody je možné charakterizovať ako: „poškodených, ktorí majú okrem všeobecných práv uvedených v § 46 ods. 1 aj právo byť subjektom adhézneho konania, teda majú možnosť uplatňovať svoje nároky na náhradu škody priamo v trestnom konaní. Ide o tých poškodených, ktorí

- Majú proti obvinenému nárok na náhradu škody podľa zákona (teda poškodení, ktorým bola trestným činom spôsobená niektorá z kategórií škôd uvedených v definícii pojmu poškodený),
- Svoj nárok na náhradu škody uplatnili pred orgánom činným v trestnom konaní,
- Svoj nárok na náhradu škody uplatnili včas, to znamená najneskôr do skončenia vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania, a
- Svoj návrh na náhradu škody uplatnili riadne, to znamená, že z návrhu je zrejmé, z akých dôvodov a v akej výške sa návrh na náhradu škody uplatňuje (§ 46 ods. 3)

b. Poškodený bez oprávnenia na náhradu škody, ktorí majú len tzv. procesné práva vymenované v § 46 ods. 1. Ide o tých poškodených, ktorí nemajú proti obvinenému nárok na náhradu škody, lebo:

- Svoj nárok na náhradu škody si v trestnom konaní vôbec neuplatnili,
- Svoj nárok na náhradu škody si neuplatnili riadne a včas, alebo

- Škoda, ktorá im bola trestným činom spôsobená, im už bola uhradená.⁹

Základné rozdelenie poškodeného do dvoch základných skupín prináša so sebou aj rozdielny rozsah práv. Poškodený bez nároku na náhradu škody sa v tomto postavení ocitá predovšetkým z dôvodu, že svoj nárok neuplatnil riadne a včas, teda predpísaným spôsobom pred orgánom činným v trestnom konaní s vymedzením dôvodov a výšky škody, ktorá sa uplatňuje a do skončenia vyšetrovania, resp. skráteného vyšetrovania. Druhou možnosťou je, že osoba nedisponuje možnosťou uplatniť tento nárok, nakoľko škoda jej bola nahradená iným spôsobom, napr. v rámci občianskeho súdneho konania.

K postaveniu poškodeného patrí aj úprava obsiahnutá v § 53 Trestného poriadku podľa ktorej sa poškodený môže dať v trestnom konaní zastupovať splnomocnencom. Splnomocnencom môže byť len osoba, ktorej spôsobilosť na právne úkony nie je obmedzená. Splnomocnencom môže byť aj zástupca organizácie na pomoc poškodeným.

V § 47 nájdeme zmienku k procesnému postaveniu poškodeného. V súlade so znením ods. 1 je vylúčené, aby bol v postavení poškodeného osoba stíhaná ako spoluobvinený. Odsek šiesty toho istého ustanovenia zároveň pripúšťa, aby sudca pre prípravné konanie na návrh prokurátora alebo aj predseda senátu bez návrhu ustanovil poškodenému zástupcu z radov advokátov. Dôvodom takého postupu zo strany súdu je skutočnosť, že poškodený v rámci uplatnenia nároku na náhradu škody nedisponuje prostriedkami na úhradu nákladov spojných s uplatnením tohto nároku. Poškodený má však povinnosť preukázať, že nedisponuje dostatočnými prostriedkami.

V § 48 je poukázané na prípad zastupovania poškodeného v prípade ak bol poškodený pozbavený spôsobilosti na právne úkony, resp. táto jeho spôsobilosť bola obmedzená. V takomto prípade je oprávnený k zastupovaniu poškodeného jeho zákonný zástupca.

Postavenie poškodeného v Slovenskej republike je jasne zadefinované v ustanoveniach Trestného poriadku. Z tohto postavenia pre poškodeného vyplývajú práva, ktoré môže uplatňovať v priebehu trestného konania.

2. POSTAVENIE POŠKODENÉHO V ČESKEJ REPUBLIKE

Postavenie poškodeného v Českej republike vychádza zo zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů (ďalej len Trestní řád). Podobne ako v Slovenskej republike aj v český Trestní řád priznáva poškodenému postavenie subjektu a strany trestného konania.

⁹ IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo procesné*. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010.s. 246-247

Definíciu strany obsahuje § 12 ods. 6:

„Stranou se rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený a v řízení před soudem též státní zástupce a společenský zástupce; stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede nebo která podala opravný prostředek.“

Subjekt trestného konania je možné zdefinovať, ako: „tie činitele, ktoré majú a vykonávajú vlastný vplyv na priebeh trestného konania, a ktorým zákon k vykonaniu tohto vplyvu dáva určité práva alebo ukladá určité povinnosti. Procesné postavenie subjektu trestného konania je určené rozsahom procesných práv a povinností. Tie určujú jeho rolu v trestnom konaní.“¹⁰ Subjekt trestného konania nie je legálne definovaný tak ako v prípade slovenskej právnej úpravy, kde je pojem subjekt vymedzený priamo v Trestnom poriadku. K subjektom je možné v duchu českej právnej úpravy zaradiť orgány činné v trestnom konaní, pomocné osoby orgánov činných v trestnom konaní, osobu, proti ktorej sa vedie konanie, zúčastnená osoba, poškodený, splnomocnenec, osoby so samostatnými obhajovacími právami, svedkovia, znalci a tlmočníci, ak uplatňujú svoje nároky.

Podobne ako slovenský Trestný poriadok tak aj český trestní řád delí poškozených do dvoch základných skupín, a teda:

- a. Poškozený s nárokom na náhradu škody,
- b. Poškozený bez nároku na náhradu škody

Tomuto rozdeleniu zodpovedá aj rozsah práv, ktorými poškodený disponuje. „Poškozený sa ako strana trestného konania priraduje k strane obžaloby, avšak na štátnom zástupcovi ako aj na iných stranách je absolútne nezávislý. Skutočnosť, že poškodeného radíme k stranám stojacím na strane obžaloby, ale neznamená, že jeho záujmy sú úplne totožné so záujmami štátneho zástupcu, napr. v otázke určovania škody spôsobenej trestným činom či miere účasti poškodeného na jej vzniku sa v týchto otázkach môžu líšiť.“¹¹ V rámci trestného konania je vylúčené, aby bol poškodený zároveň aj spoluobvineným. Tieto strany (poškodený a spoluobvinený) majú v konaní protichodné záujmy. Nie je však vylúčené, aby bol poškodený v trestnom konaní svedkom. Je logické, že poškodený môže podať najlepšie vysvetlenie k spáchanej trestnej činnosti a poskytnúť tak priame, pôvodné dôkazy. Poškodený môže v trestnom konaní vystupovať samostatne. Taktiež môže využiť zákonnú možnosť dať sa zastupovať splnomocnencom. V prípade ak je

¹⁰ NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J.: Trestní právo procesní. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 48,

¹¹ Tamtiež: s. 93

poškodený osobou, ktorá bola pozbavená spôsobilosti na právne úkony v trestnom konaní ju zastupuje zákonný zástupca.

3. POSTAVENIE POŠKODENÉHO VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE

Ako už bolo viac krát načrtnuté v prípade Európskej únie, kde dochádza k aproximácií právnych úprav vrátane trestného práva je aj problematika poškodeného jeho práv a jeho postavenia riešená veľmi podobne. Je však možné nájsť niekoľko zásadných rozdielov, ktoré sa týkajú aj postavenia poškodeného. Najzákladnejším rozdielom oproti slovenskej alebo aj českej právnej úprave je napr. možnosť poškodeného iniciovať trestné konanie. Tak napr. Nemecká spolková republika umožňuje poškodenému. Toto špecifické postavenie poškodeného v trestnom konaní mu umožňuje disponovať aj širšími oprávneniami. Nemecký trestný kódex rozlišuje tri základné možnosti:

Právo podať vedľajšiu žalobu. Poškodený sa svojim prejavom vôle pripája k žalobe podanej štátnym zástupcom. Z tohto postavenia vyplýva poškodenému viacero práv, ako napr.: „právo byť prítomný na hlavnom pojednávaní, klásť so súhlasom súdu otázky obvinenému, znalcom, svedkom, navrhovať dôkazy, má právo vyjadriť sa k vykonaným dôkazom a právo na záverečnú reč. Môže požiadať o súd o ustanovenie advokáta k ochrane svojich záujmov (len v taxatívne vymenovaných prípadoch podľa § 397a StPO). Opravný prostriedok môže podať proti rozhodnutiu súdu len v prípade, že bolo rozhodované o jeho oprávneniach a proti výroku o trovách konania (§ 400 a 401 StPO).“¹²

- Právo podať súkromnú žalobu. V prípade tejto možnosti je poškodeným osobou, ktorá je oprávnená iniciovať trestné konanie bez akejkolvek previazanosti na štátneho zástupcu. Táto možnosť sa však vzťahuje len na jasne vymedzené trestné činy: „ohováranie, porušovanie domovej slobody, porušenie listového tajomstva, ublíženie na zdraví, poškodzovanie cudzej veci a podobne.“¹³ Poškodenému je tak v trestnom konaní priznané špecifické postavenie. „Súkromný žalobca nemusí byť v trestnom konaní zastúpený advokátom. Postavenie súkromného žalobcu v konaní pred súdom je porovnateľné s postavením verejného žalobcu (§ 385 StPO). Súkromný žalobca môže podávať opravné prostriedky ako verejný žalobca (§ 390 StPO). Napokon súkromný žalobca môže vziať kedykoľvek v trestnom konaní žalobu späť.“¹⁴

¹² RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J.2007. *Poškozený a adhézní řízení v České republice*. Praha: C.H.Beck, 2007.s. 649

¹³ Tamtiež, s. 648

¹⁴ Tamtiež, s. 649

- Právo podať subsidiárnu žalobu. Trestný poriadok umožňuje podanie subsidiárnej žaloby v taxatívne vymedzených prípadoch, resp. v prípade taxatívne vymedzených trestných činov.

Podobne aj španielska právna úprava umožňuje poškodenému iniciovať, resp. podporiť obžalobu. Špecifikom španielskej právnej úpravy je, že táto možnosť prislúcha aj cudzincom, čo je výslovne uvedené v trestnom kódexe.

V prípade rakúskej právnej úpravy je postavenie poškodeného taktiež špecifické nakoľko aj táto krajina umožňuje poškodenému iniciovať trestné konanie. „Rakúsky trestný poriadok rozlišuje:

1. Návrhové delikty stíhané na základe súkromného návrhu (§ 2 odst. 2 StPO), ktoré sa stíhajú výlučne na základe žaloby poškodeného, verejný žalobca sám nemôže podať žalobu.
2. Delikty stíhané žalobou verejného žalobcu na návrh poškodeného (§ 2 odst. 4 StPO).
3. Delikty stíhané zástupcom so splnomocnením poškodeného“¹⁵

Ďalšou krajinou, ktorá je členským štátom Európskej únie, a ktorá rozoznáva špecifické postavenie poškodeného v trestnom konaní je aj Francúzsko. Táto krajina umožňuje podanie súkromnej žaloby, subsidiárnej žaloby a napokon aj vedľajšej žaloby, ktorá je označovaná aj ako žaloba podporná.

Podobne ako vo Francúzsku sú upravené možnosti poškodeného iniciovať trestné konanie, resp. už začaté konanie podporiť jednou z predstavených foriem aj v Talianskej republike.

Trestný poriadok Poľskej republiky umožňuje poškodenému vstupovať do trestného konania obdobným spôsobom. Poškodený v špecifickom postavení, ktoré mu priznáva trestný poriadok môže:

- Vystupovať ako podporný žaloby popri žalobe štátneho zástupcu. Poškodený je teda vedľajším žalobcom,
- Nadobudnúť status subsidiárneho žalobcu. Môže sa teda stať žalobcom namiesto verejného žalobcu,
- Sa stať súkromným žalobcom keď podáva, resp. podporuje obžalobu podanú na základe súkromnej žaloby, ktorá je upravená v čl. 59 až 61 trestného poriadku,

¹⁵ Tamtiež, s. 653

- Vystupovať aj ako občianskoprávny žalobca.¹⁶

4. ZÁVER

V prípade všetkých predstavených štátoch je poškodenému priznané postavenie strany v trestnom konaní. K tomuto postaveniu im prislúchajú rozsiahle práva, ktoré sú viac menej totožné s právami slovenskej právnej úpravy. Dôvodom tejto podobnosti sú práve medzinárodné dokumenty, ktoré požadujú aproximáciu jednak v otázke práv ako aj v otázke postavenia poškodeného v trestnom konaní. Tým najväčším špecifikom je možnosť poškodeného iniciovať trestné konanie, resp. vyjadriť svoju podporu podaním vedľajšej žaloby. Tieto špecifiká sa prejavujú aj v osobitnom postavení poškodeného v trestnom konaní ako aj v širšom rozsahu jeho práv.

V prípade Slovenskej republiky je vhodné zaoberať sa možnosťou zahrnutia takejto úpravy do ustanovení Trestného poriadku. Bez pochyb posilnilo by to práva a postavenie poškodeného v trestnom konaní voči osobe, ktorá spôsobila v dôsledku trestného činu poškodenému ujmu na zdraví, majetkovú škodu, morálnu škodu alebo inú škodu, tak ako to požaduje Trestný poriadok pri definícii poškodeného.

Literatúra:

- Deklarácia základných zásad spravodlivosti týkajúcich sa obetí trestnej činnosti a obetí zneužitia právomoc, Rezolúcia OSN č. 40/34 z 29. novembra 1985
- Zákon č. 301/2005 Z.z.:2005, Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 215/2006 Z.z.: 2006, Zákon o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 2009/1997 Sb.:1997, Zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů.
- Zákon č. 141/1961 Sb.:1961, Zákon o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů – zákon v aktuálnom znení v Českej republike.
- Strafprozessordnung (StPO) Bundesrepublik Deutschland.
- Stand BGB1. I Nr 102/2006, Strafprozessordnung Österreich.
- Real Decreto del 14 de septiembre de 1882 Código del Enjuiciamiento criminal.
- Code of practice for victims of crime

¹⁶ RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 642 – 646.

- Codice di procedura penale, articolo 90 e piú, IN: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=2362>
- Kodeks Karny
- Kodeks postepowania karnego
- IVOR, J. a kol. 2010. Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2010. 1049 s. ISBN 978-80-8078-309-9
- NOVOTNÝ, F., SOUČEK, J.: Trestní právo procesní. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 410, ISBN 978-80-7380-237-0
- PÜHRINGER, L.2010. The rights of victims in the criminal proceeding in Austria. In Obete kriminality – Victims of crime, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 konanej na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o. 2010. ISBN 978-80-89447-36-7, s. 98-104.
- RŮŽIČKA, M., PŮRY, F., ZEZULOVÁ, J.2007. Poškozený a adhézní řízení v České republice. Praha: C.H.Beck, 2007. 730 s. ISBN 978-80-7179-559-9

Contact – email

jozef.stopka@gmail.com

OBĚŤ DOMÁCÍHO NÁSILÍ POHLEDEM ZÁKONA Č. 45/2013 SB.

KATEŘINA ŠTREJTOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá oběťmi domácího násilí a tím, jak jejich postavení ovlivňuje nový zákon o obětech trestných činů. Zpočátku je přiblížen fenomén domácího násilí a podána charakteristika jeho obětí. Dále se zaměřuji zejména na nezbytnost ochrany těchto obětí před sekundární viktimizací vymezenou novým zákonem o obětech a postupy, kterých je možné k dosažení takové ochrany využít.

Key words in original language

Oběť; domácí násilí; sekundární viktimizace; katalog práv obětí; výslech

Abstract

The paper deals with victims of domestic violence and how their position was affected by the new Victim of Crime Act. At first is depicted the phenomenon of domestic violence and a characterization of its victims. Next I focus on the need to protect these victims from secondary victimization defining by a new act and possible useful procedures.

Key words

Victim; domestic violence; secondary victimization; catalogue of rights of victims; interrogation

Úvod

Problematika domácího násilí je hojně diskutovaným fenoménem posledních let. Sama se s touto trestnou činností setkávám z více stran, a to jak ve své praxi na státním zastupitelství, tak jako poradkyně v Bílém kruhu bezpečí. Proto mohu potvrdit, že trestní řízení související s uvedenou kriminalitou má mnoho úskalí a její oběti jsou obvykle obzvláště citlivé na rizika související se sekundární viktimizací.

V souvislosti s novým zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o obětech trestných činů“) bylo avizováno zvýšení ochrany práv obětí, zlepšení podmínek poskytování pomoci obětem trestných činů a změna trestního procesu tak, aby byl k obětem trestných činů šetrnější. Ve svém příspěvku se novou právní úpravou podrobněji zabývám a zamýšlím se nad

způsobem, jak může právní úprava pomoci právě obětem domácího násilí.

Domácí násilí a jeho oběti

Domácí násilí má mnoho forem. Může se jednat o násilí fyzické, psychické, sexuální, ekonomické a sociální. V praxi jsou nejčastější kombinace několika forem, přičemž psychické násilí je přítomno ve všech případech.

Pokud je domácí násilí natolik závažné, že přesáhne do trestněprávní roviny, je možné toto jednání kvalifikovat jako různorodé trestné činy. Typicky se pachatel může dopustit trestného činu ublížení na zdraví podle § 146 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“), znásilnění podle § 185 trestního zákoníku, poškození cizí věci podle § 228 trestního zákoníku nebo nebezpečného vyhrožování podle § 353 trestního zákoníku. Tím jsou však postižena toliko jednotlivá dílčí jednání pachatele.

Trestní zákoník proto obsahuje i skutkovou podstatu, která míří přímo na toto závadové jednání jako celek. Jedná se o trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí podle § 199 trestního zákoníku (obsahově navazující na skutkovou podstatu trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění účinném do 31.12.2009, která byla do trestního zákona zavedena s účinností od 1. 6. 2004).

Výklad pojmu „týrání“ je ustálený tak, že se nemusí jednat o jednání soustavné a trvalé, neboť trvání se posuzuje vždy v závislosti na intenzitě týrání, takže se buď může jednat o intenzivní, byť i krátkodobé jednání (přičemž následky na zdraví nemusí vzniknout), nebo sice méně intenzivní (v podstatě přestupkové), ovšem delší dobu trvající zlé nakládání, vyznačující se ovšem v obou případech vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti, a to v oblasti jak fyzické, tak i psychické. Vždy však musí oběť pociťovat toto zlé nakládání (týrání) jako těžké příkoří.¹

Oběť domácího násilí má na pachatele, který je jejím manželem, druhem nebo dospělým dítětem atd., hlubokou psychickou vazbu, proto v některých případech domácí násilí z různých důvodů snáší.²

Klasické domácí násilí, podle novějších poznatků toliko jedna z variant³ označovaná jako partnerský či intimní terorismus,

¹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 9. 2005 sp. zn. 3 Tdo 1160/2005 publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS pod č. 20/2006.

² Důvodová zpráva k zákonu č. 91/2004 Sb., změna trestního zákona. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR. [cit. 2. 12. 2013].

zanechává na oběti závažné a komplexní následky v oblasti psychické i fyzické, které bývají nejčastěji označovány jako syndrom týrané osoby. Jako typické jsou u tohoto syndromu zdůrazňovány přetrvávající vazby k agresorovi, setrvávání ve vztahu s ním, zatajování závažnosti a příčin zranění, popírání viktimizace, které se v oblasti trestního řízení projevují jako problém tzv. nespolupracující oběti. Ta následkem materiální či citové závislosti na pachateli, studu, naivity, víry, že se pachatel polepší, může zlehčovat závažnost pachatelova jednání a odmítá svědecky vypovídat či dokonce úplně změnit svědeckou výpověď.⁴

Dosavadní právní úprava (a to zejména po stránce procesní) nijak nereagovala na zmiňovaná specifika trestné činnosti související s domácím násilím, což mnohdy vedlo nejen ke zmaření účelu trestního řízení, ale i k výrazné sekundární viktimizaci obětí.

Oběti podle nového zákona

S účinností od 1. 8. 2013 byl přijat nový zákon o obětech trestných činů, který implementuje Rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001 o postavení obětí v trestním řízení a naplňuje tak požadavky Evropské unie kladené na Českou republiku jakožto jednoho z jejích členů.

Jak je uvedeno již v úvodu, tento zákon má přinést posílení práv obětí trestných činů a zlepšení jejich postavení.

Oběť byla doposud definována v § 2 odst. 1, 2 zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, jako fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda a zdraví. Za oběť se považovala i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu.

Zákon o obětech trestných činů nově spatřuje oběť podle § 2 odst. 2, 3 ve fyzické osobě, které bylo trestným činem ublíženo a zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma, nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Byla-li trestným činem způsobena smrt oběti, považuje se za oběť též její příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, jeli osobou blízkou. Tento pojem je třeba odlišovat od

³ Pro přehlednost tohoto příspěvku se nebudu blíže zabývat jednotlivými formami domácího násilí, pouze na tomto místě považuji za důležité upozornit, že další vzorce domácího násilí jsou označovány jako partnerské psychické týrání a dysforické domácí násilí.

⁴ Srov. ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Aktuální typologie domácího násilí*. Policista, 2012, č. 7, příloha I-IV.

pojmu poškozeného vymezené zákonem č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“).

Zákon o obětech trestných činů navíc vymezuje v § 2 odst. 4 pojem zvlášť zranitelná oběť. Ze shora naznačeného pohledu je důležité písm. d) tohoto ustanovení, podle něhož se za zvlášť zranitelnou oběť považuje oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnoval násilí či pohrůžku násilím, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní. Komentář k zákonu o obětech trestných činů naznačuje, že aplikace tohoto ustanovení v praxi nebude vždy zcela bez potíží. Mnohdy bude záležet na konkrétní situaci, která činí oběti zvláště zranitelnými.⁵ Domnívám se však, že oběť trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí bude v drtivé většině případů obětí zvlášť zranitelnou, právě pro blízký vztah k pachateli a začasť i kvůli závislosti na něm.

Práva podle zákona o obětech trestných činů

Nový zákon vychází z toho, že každá oběť je zranitelná a proto vyžaduje citlivé a starostlivé zacházení. Existují však i oběti, kterou jsou zvláště zranitelné, pokud jde o nebezpečí způsobení druhotné újmy nebo mohou být zastrašovány pachateli trestného činu. Těm je třeba poskytnout ještě vyšší standard práv.

Katalog práv obětí a poškozených podle nového zákona lze rozdělit do následujících skupin:

- právo oběti na poskytnutí odborné pomoci
- právo oběti na informace
- právo oběti na ochranu před hrozícím nebezpečím
- právo oběti na ochranu soukromí
- právo oběti na ochranu před druhotnou újmou
- právo poškozeného na aktivní účast v trestním řízení
- právo poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem
- právo oběti na peněžitou pomoc

⁵ JELÍNEK, Jiří et al. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013. s. 30.

Pro zvlášť zranitelné oběti je velmi důležité posílení práva na ochranu před druhotnou újmou neboli sekundární viktimizací. Viktimizace obecně je proces, v jehož rámci se z potenciální oběti stává oběť reálná. Sekundární viktimizace zahrnuje veškeré vedlejší negativní důsledky spáchaného trestného činu, které nastaly až po jeho ukončení (ztráta zaměstnání v důsledku trvalé invalidity způsobené násilným trestným činem, rozvrat rodiny a ztráta společenského statusu jejích příslušníků v důsledku odhalení sexuálního zneužívání dítěte a nevhodné medializace případu apod.).⁶ Sekundární viktimizace se mohou vědomě či bezděčně dopouštět profesionálové, tedy policisté, státní zástupci, soudci, znalci, lékaři, blízké sociální okolí a média.⁷

Druhotná újma neboli sekundární viktimizace je pro účely zákona o obětech trestných činů újma, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku přístupu Policie České republiky, orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů veřejné moci, poskytovatelů zdravotních služeb, subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, znalců, tlumočnicků, obhájců a sdělovacích prostředků k ní.⁸

Jde tedy o mírně užší vymezení pojmu sekundární viktimizace, než jak je zná teorie, což je ovšem logické, neboť těžko lze právními prostředky zaručit ochranu před druhotnou viktimizací způsobenou např. sociálním a blízkým rodinným okolím oběti.

Ochrana oběti před druhotnou újmou je zajišťována nezbytností přijmout opatření bránících bezprostřednímu vizuálnímu kontaktu oběti s podezřelým nebo obviněným při úkonech, kterých se oběť účastní na její žádost. U obětí zvlášť zranitelných je příslušný orgán povinen takovéto žádosti oběti vyhovět, nevylučuje-li to povaha prováděného úkonu (např. při konfrontaci bude takové opatření z podstaty nemožné). Při úkonech trestního řízení tak bude možné využívat videokonferenčního zařízení ve smyslu § 52a trestního řádu, případně provedení videozáznamu z prováděného výslechu oběti v rámci přípravného řízení.

Oběť má nově i právo ohradit se proti otázkám směřujícím do intimní oblasti, které nijak nesouvisí s projednávanou věcí. Formulaci dotazů je nutno přizpůsobit věku, osobním zkušenostem a psychickému stavu svědka. Je nutno zachovávat zvlášť šetrný a ohleduplný způsob kladení otázek, který bude po obsahové stránce vyčerpávající, aby nebylo nutné výslech opakovat.

⁶ VÁLKOVÁ, Helena; KUČHTA, Josef et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. s. 174-175.

⁷ Tamtéž s. 195.

⁸ Ustanovení § 2 odst. 5 zákona o obětech trestných činů.

Dalším velmi důležitým právem z této oblasti je právo oběti na doprovod důvěrníka ke všem úkonům trestního řízení a k podání vysvětlení. Důvěrníkem může být pouze fyzická osoba, která není zároveň svědkem, znalcem či jinou osobou s procesním postavením v dané věci. Do průběhu prováděného úkonu důvěrník nemůže zasahovat, na místě je pouze pro poskytnutí potřebné pomoci oběti, zejména psychické podpory.

Výslechy obětí domácího násilí

Za velmi důležité a přínosné považuji stanovení speciálních pravidel pro provádění výslechů zvláště zranitelných obětí, která nový zákon vymezuje v § 20.

Podstatné je, že zvláště zranitelnou obět' je třeba vyslýchat obzvláště citlivě a s ohledem na konkrétní okolnosti, které ji činí zvláště zranitelnou. Výslech by měla zpravidla provádět osoba k tomu speciálně vyškolená, a je-li výslech opakován, pak by se mělo (až na případy, kdy tomu brání závažné důvody), jednat vždy o stejného vyslýchajícího.

Velmi důležité je pravidlo, podle něhož se výslech zvláště zranitelné oběti provádí tak, aby později nemusel být opakován. To znamená, že vyslýchající orgán by měl usilovat o to, aby výslech byl co nejpodrobnější, pokud jde o objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení.⁹ Domnívám se však, že toto pravidlo by se nemělo uplatňovat pouze co do obsahové stránky výslechu, ale rovněž pokud je o stránku procesní.

Český trestní proces je poměrně výrazně strukturovaný, což v praxi znamená, že poškození a svědci v jeho rámci vypovídají opakovaně. Mnohdy nejprve podají trestní oznámení do protokolu, poté jsou vyzváni k podání vysvětlení podle § 158 odst. 6 trestního řádu, ve fázi vyšetřování pak bývají vyslechnuti do protokolu o výslechu svědka a nakonec vypovídají před soudem. V případech zvláště zranitelných obětí je však takové opakované vypovídání k věcem, jež je výrazně traumatizující, nejen značně zatěžující, ale od 1. 8. 2013 již i v rozporu s pravidly podle zákona o obětech trestných činů.

U domácího násilí (a jistě nejen u něj) navíc situaci komplikuje fakt, že klíčové osoby jsou ochotny poskytnout úplné a pravdivé svědectví zpravidla pouze těsně po oznámení věci. Postupem času se výrazně snižuje jejich ochota spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení právě vzhledem k jejich vztahu k pachateli, závislosti na něm apod. Prvotní výpovědi však mnohdy nejsou procesně použitelné jako důkaz v řízení před soudem, neboť jsou zpravidla zaznamenávány toliko do úředního záznamu o podaném vysvětlení.

⁹ JELÍNEK, Jiří et al. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013. s. 102.

Ani nový zákon však v tomto směru nepřinesl významné zlepšení, neboť související novela trestního řádu do samotného provádění výsledků nezasáhla. Přesto je však zákon třeba respektovat a postupovat tak, aby zvláště zranitelné oběti nebyly vyslýchány opakovaně.

Situaci navíc komplikuje potřeba zajistit dostatečným způsobem právo na obhajobu obviněného při respektování zásady kontradiktornosti.

Zásada kontradiktornosti je vymezena v čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod tak, že „každý, kdo je obviněn z trestného činu, má právo vyslýchán nebo dát vyslýchat svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě“ a jako taková je součástí práva na spravedlivý proces zaručeného ústavním pořádkem České republiky. Použití výpovědi z přípravného řízení samo o sobě neodporuje zásadě kontradiktornosti, pokud byla respektována práva obhajoby. Tato pravidla vyžadují poskytnout obviněnému přiměřenou a dostatečnou možnost popírat usvědčující výpověď a vyslýchat svědka buď v době výpovědi, nebo později. Z principu kontradiktornosti vyplývá, že rozhodnutí soudu nemůže být založeno na ničem, co nebylo předmětem diskuze stran, resp. co jim nebylo předloženo k diskuzi.¹⁰

Při současné právní úpravě se pak nabízejí dvě řešení, jak dostat zákonným požadavkům a zároveň postupovat tak, aby účel trestního řízení byl naplněn.

Policejní orgán buď má dostatek podkladů pro zahájení trestního stíhání, příp. i po provedení rychlého prověřování podle § 158 odst. 3 trestního řádu (děje se tak u většiny případů spojených s brutálnějšími posledními útoky pachatele). Pokud je přesvědčen o tom, že jsou důkazy pro zahájení trestního stíhání, měl by následně přistoupit k bezodkladnému výslechu poškozené osoby za splnění zákonných podmínek, zejména respektování práva na obhajobu obviněného. V druhém případě policejní orgán takovéto podklady pro zahájení trestního stíhání nemá. V těchto případech, kdy není možné ihned zahájit trestní stíhání a provést výslech poškozené osoby, resp. oběti jako svědka podle § 164 odst. 1 trestního řádu, přichází v úvahu provést výslech poškozené osoby, resp. oběti jako neodkladný úkon podle § 158a trestního řádu v souladu s § 158 odst. 9 trestního řádu, a to právě s přihlédnutím k výše uvedené charakteristice domácího násilí, jejímž specifickým je tendence obětí závadné jednání násilných osob tajit a je proto velmi pravděpodobné, že v další fázi řízení změní svoji výpověď či nebudou vypovídat vůbec, ať již z důvodu přechodného usmíření s násilnou osobou nebo ze strachu z ní či z dalších, výše zmiňovaných, důvodů.

¹⁰ REPIK, Bohumil. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Nakladatelství Orac, 2002. s. 148.

Samozřejmě je nutno možnost provedení svědeckého výslechu oběti jako neodkladného úkonu pečlivě vážit u vědomí, že neodkladnost bude předmětem přezkoumání soudem v rámci předběžného projednání obžaloby a v hlavním líčení, takže v optimálním případě již nebude u soudu oběť vypovídat, nýbrž její výpověď bude jen čtena.

Lze doporučit pořizování audio a videozáznam o průběhu svědeckého výslechu prováděného jako neodkladný úkon, oprávnění k tomu dává § 55a odst. 1 trestního řádu, možnost jeho pořízení posoudí osoba, která řídí výslech. V úvodu protokolu je nutné uvést, na základě jakých skutečností byl úkon za neodkladný považován (§ 160 odst. 4 věta třetí trestního řádu).

V případech, kdy bude postupováno druhým z navržených způsobů, se však stává výrazně problematickým požadavek na dodržení zásady kontradiktornosti. Požadavek na neopakovatelnost se tak dostává do antagonistického postavení k požadavku na kontradiktornost. Ústavní soud se opakovaně zabýval zákonností a použitelností výpovědí provedených jako neopakovatelné úkony s tím, že podle něj není v souladu se zásadami trestního řízení, ale i s pravidly spravedlivého procesu (jehož je zásada kontradiktornosti nedílnou součástí), pokud je odsouzení obžalovaného založeno téměř výlučně na výpovědi svědka, který ho jako jediný přímo usvědčuje a kterého neměl obžalovaný možnost vyslýchat nebo dát vyslýchat v žádném stádiu trestního řízení.¹¹ To ovšem právě v případech domácího násilí může činit výrazný problém.

Pokládám za nanejvýš vhodné, aby orgány činné v trestním řízení, zejména policejní orgány a státní zástupci, byly specializované na tento typ trestné činnosti, aby postupovaly rychle a bez průtahů, kvalifikovaně s patřičnou odbornou přípravou, což předpokládá nejen bezpečnou znalost hmotněprávní úpravy a využití všech procesních institutů, které mají k dispozici, ale též související judikatury. Pokud orgány činné v trestním řízení nepostupují profesionálně, tj. především kvalifikovaně a bez průtahů, může dojít k újmě na právech oběti, ale i k nenahraditelné ztrátě hodnoty důkazních prostředků. Pokud budou prováděny výslechy poškozených za podmínek § 158a trestního řádu, pak je třeba zaměřit pozornost také na to, aby byly shromážděny všechny ostatní v úvahu připadající důkazy, a případné odsouzení pachatele pak nebylo postaveno toliko na tímto způsobem opatřené výpovědi.

Závěr

Oběť domácího násilí bude zpravidla splňovat parametry zvlášť zranitelné oběti tak, jak je vymezuje nový zákon o obětech trestných činů. Od 1. 8. 2013 je tedy nutné respektovat pravidla, která tento

¹¹ Nález Ústavního soudu ze dne 24. 1. 2006 sp. zn. II. ÚS 29/2006 publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS pod č. 11/2007.

zákon stanoví pro zacházení se specifickou kategorií zvláště zranitelných obětí. Je zřejmé, že samotná existence zákona nezmění situaci obětí domácího násilí, i když poskytuje solidní základ, od něhož se může praxe odvíjet.¹²

V příspěvku jsem se zaměřila na pravidla provádění výsledku zvláště zranitelných obětí a nastínila způsoby, jak mohou být při současné trestně procesní úpravě respektována.

Za velmi problematickou považuji skutečnost, že požadavek na neopakovatelnost naráží na požadavek kontradiktornosti, když právě v případech domácí násilí je mnohdy téměř nemožné respektovat oba tyto požadavky zároveň. Je pak otázkou, který z nich by měl převážet, či jak se takové situaci vyhnout, když v žádném případě nelze zpochybnit právo obviněných na obhajobě, ovšem ani právo obětí trestných činů na citlivé zacházení. Zároveň třeba vždy postupovat tak, aby bylo dosaženo účelu trestního řízení.

Literature:

- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění účinném do 31. 12. 2009
- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)
- sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, ve znění pozdějších protokolů. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR. [cit. 2. 12. 2013].
- důvodová zpráva k zákonu č. 91/2004 Sb., změna trestního zákona. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR. [cit. 2. 12. 2013].
- důvodová zpráva k zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Dostupná z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=617&CT1=0>. [cit. 2. 12. 2013].
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Aktuální typologie domácího násilí. Policista, 2012, č. 7, příloha I-IV.

¹² Shodně, byť obecněji, GRÍVNA, Tomáš. *Zákon o obětech trestných činů*. In: JELÍNEK, Jiří; GRÍVNA, Tomáš et al. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012. s. 30.

- JELÍNEK, Jiří et al. Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou. Praha: Leges, 2013, 264 s. ISBN 978-80-87576-49-6.
- JELÍNEK, Jiří; GRÍVNA, Tomáš et al. Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges, 2012, 256 s. ISBN 978-80-87576-39-7.
- REPIK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Nakladatelství Orac, 2002. 263 s. ISBN 80-86199-57-6.
- VÁLKOVÁ, Helena; KUČTA, Josef et al. Základy kriminologie a trestní politiky. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 664 s. ISBN 978-80-7400-429-2.
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 9. 2005 sp. zn. 3 Tdo 1160/2005 publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS pod č. 20/2006.
- nález Ústavního soudu ze dne 24. 1. 2006 sp. zn. II. ÚS 29/2006 publikovaný ve Sbírce nálezů a usnesení ÚS pod č. 11/2007.

Contact – email

134832@mail.muni.cz

ROZHODOVÁNÍ O NÁHRADĚ ŠKODY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

ROMAN VICHEREK

Okresní soud v Ostravě, Česká republika

Abstract in original language

Tímto článkem se autor zamýšlí nad způsobem a možností rozhodování ve věcech nároků na náhradu škody v trestním řízení, jelikož se domnívá, že požadavky zákona a ustálené rozhodovací praxe vyšších soudů jsou s každodenní aplikační praxí orgánů činných v trestním řízení v rámci přípravného řízení či prvoinstančních soudů v řadě případů v rozporu. Je tedy na místě zdůraznit, že objasnění nároku na náhradu škody je otázkou neméně významnou, která je rovněž bezprostředně spjata s posouzením míry eventuální viny a trestu obviněného.

Key words in original language

Náhrada škody, rozhodování soudu, adhezní řízení

Abstract

In this article, the author reflects the manner and possibility of deciding matters of claims for damages in criminal proceedings, since it considers that requirements of the law and the established decision-making practice of the higher courts are with everyday application practice of law in criminal proceedings in the first instance trial proceedings or courts in many cases contradictory. It is therefore on the spot pointed out that the clarification of the claim for damages, the question is no less important, which is also very often directly linked to the assessment of the extent of the eventual guilt and the punishment of the accused.

Key words

Compensation, decision, adhesive procedure

ROZHODOVÁNÍ O NÁHRADĚ ŠKODY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Obecně osoba poškozeného bývala a stále ještě bývá vnímána spíše jako pramen důkazu, kdy zájem poškozených, potažmo obětí, je podřízen zájmu státu na vyšetření a odhalení trestné činnosti. Orgány činné v trestním řízení, v tomto směru, k poškozeným přistupují často

bez větší empatie či citlivosti. Jenda z příčin tohoto stavu je v profesních zkušenostech orgánu činných v trestním řízení, možná až v profesní deformaci, se kterou se spojuje skutečnost, že stěžejní pro trestní řízení je vyšetření a odhalení trestné činnosti, případně potrestání viníků. Práva a povinnosti poškozeného pak končí tam, kde by mohly přesáhnout rámec účelu trestního řízení nebo zpomalit jeho dosažení. Poškození, byť jejich právní postavení je postupně vylepšováno, jsou částečně stále v trestním řízení opomíjeni a to přesto, že adhezní řízení je nedílnou součástí trestního procesu.

Smyslem adhezního řízení je usnadnit poškozenému jeho situaci při vymáhání jeho nároků, které vznikly v souvislosti se spácháním trestného činu. Výhodou této formy vymáhání nároku je jednodušší důkazní situace pro poškozeného, kdy důkazy sloužící k rozhodnutí o jeho nároku zajistí orgány činné v trestním řízení, a „důkazní břemeno“ nebude na osobě poškozeného, to za situace, kdy možnosti orgánu činných v trestním řízení jsou výrazně vyšší. Další výhodou rozhodnutí o nároku poškozeného v adhezním řízení představuje rychlost řízení, s jakou většinou nároku dosáhne, než v civilním řízení, které co do pružnosti a rychlosti za trestním řízením z mnoha důvodů pokulhává. Výhoda spočívá i v tom, že v adhezním řízení poškozený nemusí platit soudní poplatky nebo nést zvýšené výdaje právního zastoupení, čímž se stává nárok pro poškozeného dosažitelnější. Přiznáním nároku v trestním řízení není poškozený nucen absolvovat další samostatné řízení, což šetří nejen finance poškozeného, ale i jeho čas a v neposlední řadě vede k tomu, že se poškozený vůbec svého práva domáhá, což by jinak, pro výše uvedené skutečnosti, nemusel učinit, a tudíž taktéž vede ke zvýšení zákonnosti.

Výhody, které tento způsob uplatnění a přiznání nároku pro poškozeného přináší, jsou nesporné. Nicméně zájem poškozeného vyřešit svůj nárok již v adhezním řízení nemusí korespondovat se zájmem orgánu činných v trestním řízení. Zájmem orgánu činných v trestním řízení je především co nejdříve věc vyšetřit, odhalit případnou trestnou činnost a potrestat viníka. Otázka nároku poškozeného je druhotnou záležitostí, kterou se orgány činné v trestním řízení zabývají, pokud by prokazování tohoto nároku nepřesáhlo rámec účelu trestního řízení a nezpomalilo jeho dosažení. S ohledem a shora uvedené se tedy jeví jako podstatné, aby poškození pokud možno co nejpřesněji svůj nárok dokázali popsat, uplatnit a doložit, k čemuž ostatně slouží i tento článek. Orgány činné v trestním řízení se budou poté ochotněji takovýmto nárokem zabývat, jelikož od počátku bude vymezen, pro tyto orgány zřetelným způsobem a tudíž v průběhu dokazování zajistí i důkazy k prokázání tohoto nároku, o němž případně bude poté možné soudem rozhodnout.

I. Podmínky přiznání nároku

Jaké jsou podmínky uplatnění nároku na náhradu škody? Podmínky můžeme rozdělit na podmínky procesně právní a hmotně právní, co do dopadu těchto podmínek, jakož i jejich umístění.

K podmínkám procesně právním řadíme:

- včasné uplatnění

Aby soud mohl rozhodnout v trestním (adhezním) řízení, musí poškozený svůj nárok na náhradu škody uplatnit, neboť bez návrhu nemůže soud v trestním řízení rozhodnout o náhradě škody. Soud zde nikdy nerozhoduje z úřední povinnosti. Dle § 43 odst. 3 tr. řádu je návrh třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 206 odst. 2), je-li sjednána dohoda o vině a trestu, je třeba návrh učinit nejpozději při prvním jednání o takové dohodě (§ 175a odst. 2). Jedná-li soud v nepřítomnosti poškozeného, přečte soud připojení k trestnímu řízení ze spisového materiálu. Pokud se hlavní líčení nekoná, lze tyto nároky uplatnit před vydáním trestního příkazu (§ 314f odst. 1 písm. e) tr. řádu).

Poškozený již nemůže uplatňovat nárok na náhradu škody po zahájení dokazování, a to i když bylo toto opožděné uplatnění důsledkem nesprávného poučení ze strany orgánu činného v trestním řízení nebo jiného nesprávného postupu tohoto orgánu.¹ „Lhůta pro uplatnění nároku poškozeného uvedená v § 43 odst. 3 tr. řádu je lhůtou procesní, kterou trestní řád neumožňuje navrátit.“²

- řádné uplatnění

Podle § 43 odst. 3 tr. řádu musí poškozený, který má nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení proti obviněnému, uplatnit tento nárok nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování. Pokud tak neučiní, nemůže se účinně domáhat toho, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil odsouzenému povinnost k náhradě škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení. Z takového návrhu musí být patrné, z jakých důvodů a v jaké výši se nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy uplatňuje nebo z jakých důvodů a v jakém rozsahu se uplatňuje nárok na vydání bezdůvodného obohacení.

„Nárok na náhradu škody je třeba uplatnit způsobem a formou, které nevzbuzují pochybnosti, že poškozený skutečně požaduje náhradu (za řádný návrh nelze považovat např. vyjádření poškozeného, že „...bude požadovat náhradu v plné výši...“, „...se připojí s nárokem na náhradu škody...“, „...se připojí s náhradou k trestnímu řízení až v řízení před soudem... že se bude připojovat s nárokem na náhradu škody ve výši 1450 Kč v případě zjištění pachatele činu...“ apod.). Za uplatnění nároku na náhradu škody

¹ např. že se předseda senátu po přednesení obžaloby nedotázal poškozeného, zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody a v jakém rozsahu – § 206 odst. 2tr. řádu.

² Rozsudek KS v Plzni ze dne 6. 10. 1999, sp. zn. 8 To 335/99

nelze považovat ani pouhé předložení vyčíslení škody či vyjádření poškozeného, že mu vznikla škoda v určité výši, nebo návrh poškozeného na zajištění jeho nároku podle § 47 odst. 1, 4 tr. řádu.“³

Výše škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení je možné vyčíslit přesnou částkou, nebo alespoň minimální částkou, např. pokud poškozený zatím nemá informace o celkové výši škody. Soud je totiž v rámci zásady „ne ultra petita partium“ vázán návrhem poškozeného tak, že nemůže přiznat více, než bylo požadováno. Poškozený je přitom oprávněn svůj návrh upřesnit až do výše dokázané škody způsobené trestným činem dříve, než se soud odebere k závěrečné poradě, což platí i pro řízení odvolací. „I když to v praxi není obvyklé, může poškozený požadovat náhradu škody uvedením do předešlého stavu (tzv. naturální restituce), avšak jen za podmínky, že je to možné a účelné (srov. § 442 odst. 2 věta za středníkem ObčZ).“⁴

Důvod a výši škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení je poškozený povinen doložit. Tudíž pokud tak poškozený neučiní, vystavuje se riziku, že nebude o jeho návrhu kladně rozhodnuto a tento mu přiznán. Je tedy v zájmu poškozeného, aby svůj nárok pokud možno co nejvíce precizoval a doložil o listiny či další důkazy. O právech a povinnostech musí být poškozený poučen. Nebyl-li by pro rozhodnutí o nároku poškozeného dostatečný podklad a nebrání-li tomu důležité důvody, zejména potřeba vyhlášení rozsudku nebo vydání trestního příkazu bez zbytečných průtahů, soud poškozenému sdělí, jakým způsobem může podklady doplnit, a poskytne mu k tomu přiměřenou lhůtu, kterou mu zároveň určí. Tato skutečnost dává soudu nyní výslovnou možnost doplnit a upřesnit nárok poškozeného, nicméně nikoli na úkor rychlosti a ekonomiky trestního řízení.

- uplatnění vůči konkrétní osobě

Nárok na náhradu škody je třeba uplatnit vůči určité osobě, tj. proti konkrétnímu obviněnému. Dodržení této zásady je zvlášť důležité, koná-li se společné řízení proti více obviněným.

„Povinnost k náhradě škody nelze uložit tomu obviněnému, proti kterému poškozený neuplatnil nárok, a to ani tedy pokud se jako spoluobviněný na vzniku škody podílel.“⁵

3 ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání, Praha: Nakladatelství C.H.Beck 2008, str. 316

4 tamtéž

5 Rozsudek VS v Praze, sp. zn. 7 To 116/1993

„V případě, že uplatňuje nárok vůči více obviněným, je poškozený povinen uvést, zda od nich požaduje náhradu škody společně a nerozdílně podle § 438 odst. 1 ObčZ (tzv. solidární odpovědnost), nebo podílově podle jejich účasti na způsobení škody (dělená odpovědnost podle § 438 odst. 2 ObčZ) či podle míry zavinění ve smyslu (§ 257 odst. 5 ZPr).“⁶

- překážka věci rozsouzené

Adhezní řízení nezná překážku litispendence na rozdíl od řízení občanskoprávního. Samotné uplatnění nároku na náhradu majetkové škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v civilním či jiném řízení, nebrání uplatnění stejného nároku v řízení trestním. Lze tedy vést obě řízení, nicméně pro trestní řízení je podstatné, skončení věci v občanskoprávním řízení. Nelze totiž uplatňovat nárok, o němž již bylo rozhodnuto, třebaže toto rozhodnutí doposud není v právní moci. Pokud trestní soud zjistí, že již bylo o nároku poškozeného vydáno rozhodnutí v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení, poučí o této skutečnosti poškozeného. Pokud tento i nadále na svém nároku trvá, soud vysloví usnesením, že tato osoba nemůže v trestním řízení příslušný nárok uplatňovat (§ 206 odst. 3, 4 tr. řádu).

K podmínkám hmotně právním řadíme

- vnik majetkové škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení

Podle § 228 odst. 1 tr. řádu se v adhezním řízení lze domáhat náhrady majetkové škody a nemajetkové újmy v penězích nebo vydání bezdůvodného obohacení.

Majetková škoda je pojem širší než pojem „škoda“ ve smyslu občanského zákoníku. „Součástí majetkové škody jsou takové majetkové nebo nemajetkové újmy, které lze podle příslušných předpisů nahradit nebo zmírnit v penězích nebo napravit uvedením do původního stavu.“⁷ Majetkovou újmu představuje především skutečná škoda a ušlý zisk (§ 442 odst. 1 ObčZ, § 257 odst. 1, § 268 odst. 1 ZPr, § 379 ObchZ). „Mezi majetkové újmy dále patří ztráta na výdělku [§ 445 ObčZ, § 369 odst. 1 písm. a) ZPr], ztráta na důchodu (§ 447a ObčZ), náklady na výživu pozůstalých [§ 448 ObčZ, § 375

⁶ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád*, 6. vydání, Praha 2008, C.H.Beck str. 316

⁷ Rozhodnutí pléna NS, sp. zn. Pls 1/62

odst. 1 písm. c) ZPr], náklady léčení [§ 449 odst. 1 ObčZ , § 369 odst. 1 písm. c) ZPr], náklady pohřbu [§ 449 odst. 2 ObčZ , § 375 odst. 1 písm. b) ZPr] a dávky podle předpisů sociálního zabezpečení. Za majetkovou újmu se považují i úroky z prodlení.“⁸

Z dikce § 43 odst. 3 (§ 228 odst. 1) tr. řádu vyplývá k náhradě nemajetkové újmy v penězích, že jakýkoliv jiný způsob zmírnění je vyloučen. Z toho lze dovodit, že dochází k pojmání nemajetkové újmy jen jako újmy na osobnostních statcích (§ 11 ObčZ). Nauka občanského práva však považuje za nemajetkovou újmu nejenom újmu na osobnostních statcích, tj. újmu na zdraví, životě, občanské cti, lidské důstojnosti, soukromí nebo dalších statcích (§ 11 ObčZ),⁹ nýbrž i bolest a ztížení společenského uplatnění způsobené újmou na zdraví (§ 444 odst. 1 ObčZ , § 369 odst. 1 písm. b) ZPr) nebo útrapy pozůstalých v souvislosti s usmrcením poškozeného (§ 444 odst. 3 ObčZ , § 375 odst. 1 písm. d) ZPr).¹⁰

Při výkladu pojmu bezdůvodného obohacení je třeba vycházet z úpravy obsažené v občanském zákoníku. Můžeme tedy dovodit, že za bezdůvodné obohacení označuje majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu, plněním z neplatného právního úkonu nebo plněním z právního důvodu, který odpadl, jakož i majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů. Bezdůvodné obohacení získané trestným činem je majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů.¹¹ „Bездůvodné obohacení, tak jak je vnímáno trestním právem, by mohl být majetkový prospěch získaný tím, že někdo přechodně užívá cizí motorové vozidlo, kterého se za tímto účelem zmocnil (§ 207 odst. 1 alinea 1 tr. zákoníku).“¹² Spotřeba pohonných hmot by se v takovém případě posoudila jako skutečná škoda. Podle dosavadní trestněprávní judikatury je bezdůvodným obohacením např. úplatek (§ 331 tr. zákoníku)¹³ nebo majetkový prospěch získaný podílnictvím (§ 214 tr. zákoníku).¹⁴ Bezdůvodné obohacení, které obviněný trestným činem na úkor poškozeného získal, lze vydat dvojím způsobem. Buď obviněný vydá to, co bylo bezdůvodným

⁸ GLATZOVÁ, A. Předpoklady pro přiznání soukromoprávních nároků v adhezním řízení. *Trestněprávní revue*. 2012. roč. 11, č. 1, s. 6

⁹ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. a kol. *Občanské právo hmotné*. I. 5. vydání. Praha : Wolters Kluwer, 2009, s. 210.

¹⁰ tamtéž s. 402.

¹¹ ŠVESTKA, J. a kol. *Občanský zákoník*. I. . Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 1331.

¹² GLATZOVÁ, A. Předpoklady pro přiznání soukromoprávních nároků v adhezním řízení. *Trestněprávní revue*. 2012. roč. 11, č. 1, s. 6

¹³ Rozsudek NS ČR, sp. zn. 5 Tz 15/82 .

¹⁴ Rozsudek NS ČR, sp. zn. 6 To 39/76 .

obohacím nabyto, nebo poskytne peněžitou náhradu (§ 458 odst. 1 ObčZ).

- kauzální nexus (příčinná souvislost)

Vznik škody, nemajetkové újmy případně bezdůvodného obohacení, není v příčinné souvislosti s trestným činem, jestliže škoda, nemajetková újma nebo bezdůvodné obohacení nevznikly jako následek projednávaného trestného činu, jako protiprávního úkonu ve smyslu příslušného hmotně právního předpisu (např. občanského zákoníku, obchodního zákoníku, zákoníku práce).

„Provedeným dokazováním musí být bezpečně prokázáno, že mezi trestným činem pachatele a škodou, nemajetkovou újmou či bezdůvodným obohacím jako následkem existuje objektivní příčinná souvislost, ke které sice musí přistoupit v případě trestného činu vždy zavinění, ale zároveň je nutno příčinnou souvislost od zavinění odlišovat, poněvadž příčinná souvislost je vztahem nezávislým na vědomí a vůli pachatele (obviněného, obžalovaného).“¹⁵ „Příčinná souvislost (kauzální nexus) se zde zvažuje na základě zásad posuzování příčinné souvislosti.“¹⁶

Příčinná souvislost je však zachována jen tehdy, je-li vznik majetkové škody, nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení v příčinné souvislosti se skutkem, pro který je obviněný stíhán.¹⁷ „Skutkem se rozumí určitá událost ve vnějším světě vyvolána jednáním člověka.“¹⁸ Na právním posouzení skutku nezáleží. Nezáleží ani na tom, zda se každá složka skutku, pro který je pachatel stíhán, projeví v jeho v právní kvalifikaci. Tak např. dojde-li k faktické konzumpci trestného činu poškozování cizí věci (§ 228 odst. 1 TrZ) trestným činem vraždy (§ 140 TrZ), nemá to na příčinnou souvislost mezi škodou na věci a skutkem žádný vliv. „Příčinná souvislost by v takovém případě nebyla přerušena ani tehdy, kdyby poškození cizí věci bylo jen přestupkem.“¹⁹

¹⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád*, 6. vydání, Praha 2008, Nakladatelství C.H.Beck str. 314.

¹⁶ např. R 4/1968-II.

¹⁷ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Leges, 2009, s. 548.

¹⁸ tamtéž

¹⁹ GLATZOVÁ, Andrea. *Předpoklady pro přiznání soukromoprávních nároků v adhezním řízení*. *Trestněprávní revue*. 2012. roč. 11, č. 1, s. 6

II. Rozhodnutí soudu

Projednání nároku poškozeného způsobeného trestným činem, tedy adhezní řízení, netvoří samostatnou, časově i formálně oddělenou část řízení před soudem, ale splývá s ním, zejména pokud jde o dokazování. I když je obsahově odlišným sporem, děje se ve formách trestního řízení a analogie občanského soudního řádu zde nelze užít.²⁰ Jenom poškozený, který má podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, jež mu byla trestným činem způsobena, je subjektem adhezního řízení. Jenom takový poškozený je oprávněn navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu, nemajetkovou újmu či vydání bezdůvodného obohacení.

V případech, že jsou naplněny všechny podmínky, ať již hmotně právní nebo procesně právní, pak je soud povinen o náhradě škody rozhodnout. Je nutné podotknout, že poškozený je opakovaně o svých právech poučován a to jednak ústně policejním orgánem (při podání trestního oznámení, při podání vysvětlení či výslechu svědka), jednak soudem (po zahájení hlavního líčení) jakož i písemně (formulář PČR připojení poškozeného k trestnímu řízení, vyrozumění poškozeného o konání hlavního líčení soudem). Tato poučovací povinnost vyplývá z ust. § 46 tr. řádu, dle kterého orgány činné v trestním řízení jsou povinny poškozeného o jeho právech poučit a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění.

- rozhodnutí soudu během hlavního líčení

Prvním možným rozhodnutím soudu ve vztahu k poškozenému je postup dle § 206 odst. 3 tr. řádu, kdy soud vysloví usnesením, že konkrétní osobu jako poškozeného k hlavnímu líčení nepřipouští a to za situace, kdy uplatňuje práva poškozeného osoba, které toto právo zřejmě nepřísluší. „Skutečnost, zda půjde o tento případ, bude záležet na konkrétních okolnostech projednávané trestní věci, tj. zejména na vymezení skutku, který je předmětem trestního stíhání, včetně způsobu jeho spáchání, dále na vymezení následků, formy a míry zavinění obžalovaného, na právním důvodu, z něhož určitá osoba dovozuje svá práva poškozeného, na postavení této osoby, na jejím vztahu k žalovanému skutku a k obžalovanému a na tom, jaká práva uplatňuje.“²¹ Skutečnost, že poškozený je osobou, které práva poškozeného zřejmě nepřísluší, musí být zřejmé, pokud však toliko vyvstanou pochybnosti, pak je nutno poškozeného k

²⁰ CÍSAŘOVÁ D. a kol. *Trestní právo procesní*, Praha: Nakladatelství Linde 2006 str. 202

²¹ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád*, 6. vydání, Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2008, s. 1639

hlavnímu líčení připustit. Nicméně postupem dle § 206 odst. 3 tr. řádu je možné rozhodnout i v průběhu hlavního líčení, na základě doplnění dokazování.

Takové rozhodnutí nebrání uplatnění nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení před příslušným orgánem. Pokud soud nepřipustí konkrétní osobu jako poškozeného k trestnímu řízení dle § 206 odst. 3,4 tr. řádu pak to má dopad do procesní možnosti této osoby vymoci škodu, nemajetkovou újmu či bezdůvodné obohacení v občanskoprávním či jiné formě řízení, především s ohledem na dobu promlčení nároku. Jelikož promlčecí doba běží od tohoto rozhodnutí, bez ohledu na to zda došlo či nedošlo ke skončení trestní věci. Pokud totiž poškozený včas a řádně uplatnil svůj nárok na náhradu škody (§ 43 odst. 3), pak i přesto, že mu nebyl přiznán, v řízení řádně pokračoval ve smyslu § 112 ObčZ, a tím došlo ke stavení běhu promlčecí doby po dobu trvání trestního stíhání.

Shodně soud postupuje dle § 206 odst. 4 tr. řádu také tehdy, brání-li účasti poškozeného okolnosti uvedené v § 44 odst. 2 a 3 tr. řádu. Předně jde o důvod věci rozsouzené (§ 44 odst. 3 tr. řádu), kdy návrh na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení nelze podat, bylo-li o nároku již rozhodnuto v občanskoprávním nebo v jiném příslušném řízení (vis. výše). Druhá situace nastává (§ 44 odst. 2 tr. řádu), pokud je počet poškozených mimořádně vysoký a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání. Za této situace rozhodne soud, že poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí. Společný zmocněnec poté vykonává práva poškozených, které zastupuje, včetně uplatnění nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení. Poškozený sám tedy tyto oprávnění již nemá.

Uplatní-li poškozený původně návrh jen proti některému z obviněných a až teprve po zahájení dokazování rozšíří svůj návrh i na další spoluobviněné, je ohledně těchto dalších spoluobviněných nárok uplatněn opožděně a soud rozhodne jen stran obviněného, jehož se týká řádně a včas uplatněný nárok. Ohledně dalších spoluobviněných rozhodne soud usnesením podle § 206 odst. 3 per analogiam, že poškozený již nemůže vůči těmto dalším spoluobviněným uplatňovat nárok na náhradu škody.

Stížnost proti tomuto usnesení soudu podle § 206 odst. 3, 4 tr. ř. není přípustná a tak, nevypovídá-li se soud s námitkami „důkladně“, není možno se domáhat nápravy cestou soudu odvolacího.

- rozhodnutí soudu po skončení hlavního líčení

Při skončení věci má soud prakticky několik možností jak ve věci rozhodnout a to s ohledem na skutečnost, zda obžalovaného shledá vinným nebo zda obžalovaného obžaloby zproští.

Pokud soud obžalovaného obžaloby zproští, pak postupem dle § 229 odst. 3 tr. řádu odkáže poškozeného s jeho nárokem na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení vždy na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem.

Pokud soud obžalovaného shledá vinným, pak dle situace je možné dospět k následujícím rozhodnutím:

1) Přiznat nárok na majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu v penězích nebo na vydání bezdůvodné obohacení vůči obžalovanému dle § 228 odst. 1 tr. řádu, odsuzuje-li soud obžalovaného pro trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu nebo kterým se na úkor poškozeného bezdůvodně obohatil. Jestliže je výše škody nebo rozsah bezdůvodného obohacení součástí popisu skutku uvedeného ve výroku rozsudku, jímž se obžalovaný uznává vinným, a škoda v této výši nebyla dosud uhrazena nebo bezdůvodné obohacení nebylo dosud v tomto rozsahu vydáno.

Rozsudek soudu v trestním řízení, který obsahuje výrok o přiznání nároku na náhradu škody způsobené trestným činem, je ve smyslu § 274 písm. a) OSŘ rozhodnutím, na něž se vztahují ustanovení § 251 až 271 OSŘ o výkonu rozhodnutí, může se tedy stát exekučním titulem. Po právní moci představuje výrok učiněný podle § 228 překážku věci rozhodnuté (*res iudicata*) v tom rozsahu, v němž byla náhrada škody přiznána. Soud v rozsudku neuvádí lhůtu ke splatnosti uložené povinnosti k náhradě škody, protože i tento výrok je vykonatelný ihned po nabytí právní moci rozsudku (§ 139 odst. 1 tr. řádu).

O nároku poškozeného soud v rozsudku rozhoduje samostatným výrokem²², který se neruší na rozdíl od výroku o trestu a výroku o vině ani souhrnným, potažmo společným trestem za pokračování. Výrok o povinnosti obžalovaného k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení musí přesně označovat osobu oprávněného a nárok, který mu byl přisouzen. Osoba poškozeného musí být označena tak, aby nebyla zaměnitelná s jinou a současně, aby odsouzený mohl svůj závazek vůči poškozenému plnit. Jde tedy o označení osoby poškozené jménem, příjmením, datem narození (identifikační údaje) a místem bydliště (údaj nutný k úspěšnému plnění ze strany odsouzeného).

²² § 121 tr. řádu

Nicméně právě zde zákon o obětech vnáší jistý prvek nejasnosti, který se projevuje v ust. § 55 odst. 1 písm. c) tr. řádu, dle kterého jsou-li při prováděném úkonu zjištěny údaje o bydlišti a doručovací adrese, o místě výkonu zaměstnání či povolání nebo podnikání poškozeného (taktéž svědka, zákonného zástupce, opatrovníka, zmocněnce nebo důvěrníka), pak se na žádost těchto osob do protokolu neuvádějí, není-li to nezbytné pro dosažení účelu trestního řízení, ale vedou se tak, aby se s nimi mohli seznamovat pouze orgány činné v trestním řízení a úředníci Probační a mediační služby činní v dané věci. Což fakticky znamená, že i v rozsudku ve výroku o náhradě škody soud neuvede bydliště poškozeného. Jinou možností, jak zjistit bydliště poškozeného, odsouzený nemá a tudíž adresu, kde je nutné náhradu škody zaslat nebude znát a tedy ani nemůže svou povinnost k náhradě škody realizovat. Nastane také problém s vykonatelností takového výroku v rámci výkonu rozhodnutí. Soudy samy se v současné době s tímto problémem potýkají a tento nebyl uspokojivě doposud vyřešen. Fakticky pokud jde o výrok o náhradě škody, přichází v úvahu několik řešení:

a) vysvětlit poškozenému situaci a „odtajnit ho“ s jeho souhlasem

Toto řešení je dle autora nekonceptní, věc neřeší, navíc soudy nemohou „nutit“ poškozeného, aby se vzdal svých práv na utajení jen proto, že zároveň chce náhradu škody.

b) identifikovat ho jinak než uvedením jeho adresy

Označení poškozeného jen jménem a narozením. Tím zcela zmaříme možnost dobrovolného plnění ze strany odsouzeného (jedné z podmínek, ke které soud za specifické situace musí přihlídnout při podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody). Další otázkou je, zda takto formulovaný výrok (pokud jde o označení poškozeného) bude dostačující pro exekuční řízení.

c) publikovat údaje poškozeného bez jeho souhlasu

Ustanovení § 16 poslední věta zák. č. 45/2013 nevylučuje publikaci těchto údajů (bydliště poškozeného), musí se jen sdělit důvod a zachytit tuto skutečnost ve spise. Vycházíme-li z toho co je účelem trestního řízení pak náhradu škody oběti, při širším výkladu účelu trestního řízení, by bylo možno pod toto podřadit. Pravdou zůstává, že v komentáři se podává, že se tato situace vztahuje na situace, kdy je za účelem posouzení důkazů, př. rozhodnutí o vině nebo při posuzování věrohodnosti poškozeného, odtajnit např. bydliště nebo zaměstnání poškozeného (předpokládám např. při zanedbání povinné výživy apod.), komentář se výslovně nezabývá náhradou škody. Nicméně konkrétní judikatura k této otázce zatím neexistuje. Otázkou zůstává,

zda by tento postup nebyl v rozporu s principem ochrany poškozeného, který zákon o obětech zavádí i do trestního řádu.

Jednoduché a komplexní řešení neexistuje a proto autor žádné nenabízí, kdy spíše by výše uvedené řádky měli vést k zamyšlení „co s tím“. Jedno z konstruktivních řešení, byť ne ve všech případech (není komplexní) a ne nejlevnější se však již v diskuzi objevilo. Jedná se o řešení prostřednictvím zmocněnce poškozeného, kterého by si po vysvětlení situace soudem, sám poškozený zvolil, nebo by jeho sobě mohl být pro účely rozhodnutí o náhradě škody ustanoven, a to advokát včetně možností, které k tomu dává § 51a tr. řádu. Poté by, dle názoru autora, bylo možné v exekčním řízení osobu oprávněnou, tedy poškozeného, označit toliko jménem a datem narození s tím, že povinnost plnit by byla stanovená k rukám jeho zmocněnce nebo advokáta. Tento postup je v souladu i s již existující judikaturou (být tato nedopadá přesně na tento problém), kdy dle rozhodnutí SR 160/2002 má-li oprávněná osoba (poškozený) zmocněnce, zákonného zástupce nebo opatrovníka, je třeba tuto skutečnost ve výroku o náhradě škody vyjádřit (např. tím, že se náhrada škody přiznává nezletilému dítěti, ale k rukám jeho matky jako zákonného zástupce dítěte). I v tomto případě se náhrada škody přiznává poškozenému, nikoli jeho zmocněnci, zákonnému zástupci nebo opatrovníkovi.

Pokud je nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení uplatněn proti více obžalovaným a soud tomuto nároku vyhoví, pak ve výroku uvede, který obžalovaný či obžalovaní jsou povinni plnit. Platí zásada, že všichni obžalovaní (kteří se dopustili konkrétního jednání, konkrétního skutku) jsou zavázáni společně a nerozdílně dle § 438 odst. 1 ObčZ,²³ (solidární odpovědnost), pouze výjimečně s ohledem na okolnosti případu, je možné rozhodnout o tom, že obžalovaní budou plnit podílově dle jejich účasti na způsobení škody (dělená odpovědnost podle § 438 odst. 2 ObčZ) či podle míry zavinění ve smyslu (§ 257 odst. 5 ZPr).

Oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný (§ 44 odst. 1), byť by byl některým trestným činem spoluobviněného skutečně poškozen a vznikla mu případně i majetková škoda. To vyplývá z toho, že je v podstatě občanskoprávním odpůrcem spoluobviněného, který mu způsobil škodu, a také v trestním řízení svá práva vykonává proti obviněnému. Proto je logické, že v jednom řízení nemůže zároveň vystupovat ve dvojím vzájemně protichůdném procesním postavení. „Bylo-li by však trestní řízení proti spoluobviněnému vyloučeno ze

²³ Tedy poškozený, pokud nebude na základě rozhodnutí plně dobrovolně, má oprávnění vymáhat svůj nárok, který byl přisouzen v trestním řízení proto kterémukoliv odsouzenému a to v plné výši. Nemusí tedy uplatňovat svůj nárok ve vykonávacím řízení zvláště na každého odsouzeného.

společného řízení anebo vedlo-li se od počátku proti každému z obviněných zvlášť, může osoba, která je v jiném řízení v postavení obviněného, vystupovat v dalším trestním řízení jako poškozený se všemi právy (pak se nejedná o spoluobviněné).“²⁴

V odůvodněných případech může soud vyslovit, že závazek má být splněn ve splátkách, jejichž výši a podmínky splatnosti zároveň určí. O povolení splátek přisouzené náhrady škody může soud rozhodnout zpravidla na žádost s ohledem na situaci obžalovaného nebo i v zájmu poškozeného, aby mu škoda byla uhrazena alespoň postupně, pokud je jednorázová náhrada celé škody nereálná. Výrok rozsudku o plnění v penězích může být na návrh poškozeného vyjádřen v cizí měně, neodporuje-li to okolnostem případu a škoda byla způsobena na peněžních prostředcích v cizí měně nebo na věcech zakoupených za takové peněžní prostředky, nebo obžalovaný nebo poškozený je cizozemcem.

2) Odkázat poškozeného s celým nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem dle § 229 odst. 1 tr. řádu není-li podle výsledků dokazování pro vyslovení povinnosti k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení podklad nebo bylo-li by pro rozhodnutí o povinnosti k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení třeba provádět další dokazování, jež by podstatně protáhlo trestní řízení.

Toto ustanovení předpokládá dva důvody k odkázání poškozeného na jiné řízení, které spočívají v tom, že

a) podle výsledků dokazování není pro vyslovení povinnosti k náhradě škody podklad, jestliže i po provedení všech potřebných důkazů v hlavním líčení a po jejich zhodnocení nelze spolehlivě o uplatněném nároku rozhodnout a poškozenému vyhovět, ať již co do důvodnosti jeho nároku nebo co do výše tohoto nároku.

„Pro vyslovení povinnosti k náhradě není rovněž podklad, pokud se např. nepodařilo prokázat, že škoda poškozenému vzešla ze stíhaného skutku, nebo když soud k námitce obžalovaného zjistil, že nárok je promlčen.“²⁵

²⁴ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád*, 6. vydání, Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2008, s. 314.

²⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní řád*, 6. vydání, Praha: Nakladatelství C.H.Beck 2008, s. 1873.

b) pro rozhodnutí o povinnosti k náhradě škody by bylo třeba provádět další dokazování, jež přesahuje potřeby trestního stíhání a podstatně by je protáhlo. Tam kde by bylo možné rozhodnout o vině a trestu, a jen pro rozhodnutí o náhradě škody by bylo nutné odročit hlavní líčení.

Podstatou trestního stíhání se rozumí takové objasnění skutkového stavu (§ 2 odst. 5 tr. řádu), které je nezbytné pro správné a spolehlivé rozhodnutí o vině a trestu na podkladě podané obžaloby.²⁶ Podstatné průtahy vzniknou v důsledku opatřování a provádění dalších důkazů zaměřených výlučně na rozhodnutí o nároku poškozeného na náhradu škody, protože účelem trestního stíhání je především co nejrychlejší rozhodnutí o stíhaném skutku po jeho spáchání (zásadu rychlosti v § 2 odst. 4 tr. řádu), tedy o vině obviněného a o tom, zda a jaký trest mu bude uložen.

3) Z části přiznat poškozenému mu nárok k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení a ve zbytku (z části) odkázat poškozeného z části nároku na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem dle § 229 odst. 2 tr. řádu, jestliže mu nárok z jakéhokoli důvodu přizná jen zčásti.

Soud nemá zbytečně odkazovat poškozeného s jeho nárokem na náhradu škody na jiné řízení, může-li o nároku poškozeného rozhodnout, takto by měl postupovat pouze tehdy, pokud by bylo třeba provádět další dokazování, jež by podstatně protáhlo trestní řízení. Pokud však soud na základě provedeného dokazování může rozhodnout o nároku alespoň z části (nikoli v plném rozsahu), tak takto má učinit a nikoli automaticky odkázat poškozeného s celým nárokem na jinou formu řízení.

Jak vyplývá z výše uvedeného, soud tedy nemůže nárok poškozeného, který se připojil k trestnímu řízení zamítnout, toliko může poškozeného odkázat s jeho nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních. Poškozený se však může domáhat nároku cestou občanskoprávní i tehdy, pokud soud postupoval dle § 228 odst. 1 tr. řádu a nárok poškozenému v plné výši přiznal. Tato situace nastane za předpokladu, že poškozený se nepřipojil k trestnímu řízení s nárokem v plné výši, například proto, že další nároky vznikly později (po připojení se k trestnímu řízení s nárokem na náhradu škody, případně po rozhodnutí ve věci),²⁷ nebo proto, že si správně

²⁶ R II/1962

²⁷ Náklady způsobené léčením poškozeného, které probíhalo delší dobu, nebyly do rozhodnutí zcela vyčísleny, protože léčba nebyla ukončena.

nevyhodnotil všechny skutečnosti.²⁸ Soud je především vázán vzneseným nárokem poškozeného, a tedy nemůžu mu přisoudit více, než o co žádá.²⁹

Uplatněný nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy či bezdůvodného obohacení může oprávněná osoba vzít zpět. Učiní-li poškozený takový úkon, postupuje soud tak, jako by poškozený v trestním řízení nárok na náhradu škody neuplatnil, a o náhradě škody nerozhodne (§ 228, 229).

Soud je povinen dle § 125 odst. 1 tr. řádu vždy své rozhodnutí³⁰ odůvodnit a to co do všech svých výroků, tedy i co do výroku o náhradě škody. V tomto odůvodnění, mimo jiné, soud stručně vyloží, které skutečnosti vzal za prokázané a o které důkazy svá skutková zjištění opřel a jakými úvahami se řídil při hodnocení provedených důkazů, zejména pokud si vzájemně odporují. Z odůvodnění musí být patrné, jak se soud vypořádal s obhajobou, proč nevyhověl návrhům na provedení dalších důkazů a jakými právními úvahami se řídil, když posuzoval prokázané skutečnosti podle příslušných ustanovení zákona v otázce viny a trestu. Jestliže byly do rozsudku pojaty další výroky, je třeba je rovněž odůvodnit. Ve vztahu k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení je nutné se navíc zabývat výše uvedeným jak procesními tak hmotně právními podmínkami.

Písemné odůvodnění však soud nevypracuje vždy, kdy v případě, jestliže se po vyhlášení rozsudku nebo v soudem stanovené lhůtě po vyhlášení rozsudku státní zástupce a obžalovaný vzdali odvolání a prohlásili, že netrvají na vyhotovení odůvodnění, a obžalovaný zároveň prohlásil, že si nepřeje, aby v jeho prospěch podaly odvolání jiné oprávněné osoby, může soud vyhotovit zjednodušený rozsudek, který neobsahuje odůvodnění. Mají-li právo podat odvolání i poškozený nebo zúčastněná osoba a nevzdali-li se tohoto práva, je rovněž třeba odůvodnit ty výroky, proti kterým mohou podat odvolání. Tato právní úprava, provedená v době poměrně nedávné dala poškozeným možnost se s odůvodněním soudu seznámit podrobněji a komplexněji, i když se nezúčastní vyhlášení rozsudku a odůvodnění rozhodnutí soudu u hlavního líčení. Konceptně můžeme vnímat tuto skutečnost jako správnou, má umožnit zvážit poškozeným zda podají proti rozhodnutí soudu opravný prostředek či nikoliv, nicméně v praxi vzbudila jistou nevoli a diskuzi. Skutečnost, že je možné vydat rozsudek, který neobsahuje odůvodnění, souvisí ze snahy obřemenění justice a zvýšení

²⁸ Dodatečně zjistil, že škoda poškozením (resp. náklady nutné k jejímu odstranění) jsou větší, než stanovil soudní znalec, z jehož tvrzení poškozený vycházel. Nebo se poškozený připojil k trestnímu řízení pouze s jistinou pohledávky a nikoli již úroky z prodlení atd.

²⁹ č.II/1962 Sb. rozh. tr.

³⁰ Míněno toliko rozsudek, nikoli trestní příkaz.

efektivnosti při soudním rozhodování. Soudce své rozhodnutí odůvodní po vyhlášení rozsudku, tudíž strany řízení (včetně poškozeného) měli a mají možnost si toto odůvodnění vyslechnout. Písemné odůvodnění je poměrně náročné na čas jak soudce, tak případně administrativního personálu a tudíž by k němu mělo být přistoupeno pouze tehdy, pokud strany řízení nejsou spokojeny s rozhodnutím (zvažují podání opravného prostředku), nebo pokud na vypracování písemného odůvodnění trvají z jiného důvodu. Zatímco státní zástupce se účastní vyhlášení rozsudku vždy a obžalovaný ve většině případů, poškození až na výjimky nikdy. Je nutné připustit, že účast u hlavního líčení je toliko právem nikoli povinností poškozeného, na rozdíl od státního zástupce a v některých případech obžalovaného. Nicméně poznatky z praxe svědčí o tom, že se poškození v 95% nezúčastní vyhlášení rozsudku. Což fakticky znamená, že zjednodušený rozsudek, tedy bez odůvodnění, by nebyl vypracován ve věci, kde se rozhoduje o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení, skoro nikdy a praxe tomuto závěru dává za pravdu. Což znamená, že jsme sice zvýšili právní postavení poškozeného, nicméně a úkor efektivity soudního rozhodování. Naštěstí se praxe s tímto problémem vypořádala po svém. Dle ust. § 129 odst. 2 tr. řádu mají-li právo podat odvolání i poškozený nebo zúčastněná osoba a nevzdali-li se tohoto práva, je rovněž třeba odůvodnit ty výroky, proti kterým mohou podat odvolání. Poškození mohou podat odvolání toliko do výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení, nikoli tedy do jiných výroků. Přestože zpočátku existovala diskuze, zda lze oddělit odůvodnění výroku o náhradě škody od ostatních výroků (o vině či trestu) v praxi převládá názor, že ano. Fakticky se tedy soud v případě, že se po vyhlášení rozsudku státní zástupce a obžalovaný vzdali odvolání a prohlásili, že netrvají na vyhotovení odůvodnění, a obžalovaný zároveň prohlásil, že si nepřeje, aby v jeho prospěch podaly odvolání jiné oprávněné osoby, písemně vyhotoví rozsudek, ve kterém v jednom odstavci shrne, zda byly splněny autorem výše uvedené procesně právní a hmotně právní podmínky náhrady škody, nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obohacení a neodůvodňuje další výroky. Tato praxe poté zabere několik minut a znatelným způsobem nezatíží soudní soustavu. Dle názoru autora i toto odůvodnění (bez odůvodnění prokázaného skutkového stavu, viny obviněného, právní kvalifikace) dostačuje k naplnění účelu předmětné novely, tedy umožnit poškozeným se seznámit nejen s výrokem soudu, ale i s odůvodněním jeho rozhodnutí.

Proti výroku dle § 229 tr. řádu, jakož i v případě, že nárok na náhradu škody, nemajetkovou újmu či bezdůvodné obohacení nebude rozhodnuto, ačkoliv byly splněny jak procesní tak hmotně právní podmínky, a současně nebylo rozhodnuto o nepřipuštění poškozeného dle § 206 odst. 3,4 tr. řádu, může poškozený podat odvolání (§ 246 odst. 1 písm. d), odst. 2, tr. řádu). Nerozhodnutí je tedy odvolací důvod, stejně tak jako když soud o uplatněném nároku zapomene rozhodnout či rozhodne nesprávně. Poškozený však není oprávněn napadat jiný výrok než ten, který byl učiněn podle § 229, třebaže

takový výrok má podklad ve výroku o vině, proti němuž poškozený nemůže podat odvolání (a to ani v případě uvedeném v § 229 odst. 3).

III. Rozhodování o podmíněném propuštění

Dle § 228 odst. 4 tr. řádu odsuzuje-li soud obžalovaného za zločin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a přiznává-li poškozenému alespoň zčásti nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, poučí poškozeného o možnosti požádat o vyrozumění o konání veřejného zasedání o podmíněném propuštění z trestu odnětí svobody. Žádost poškozený podává soudu, který rozhodoval v prvním stupni. Předmětné poučení, i s ohledem na výše uvedenou skutečnost, kdy poškození velmi málo chodí k vyhlášení rozsudku, bude nutné zakomponovat do poučení v rámci písemného vyhotovení rozsudku. Předmětné ustanovení má smysl, především s ohledem na možnost vyjádřit se k podmíněnému propuštění odsouzeného. Při podmíněném propuštění soud zkoumá, jako jednu z fakultativních podmínek, a přihlíží dle § 88 odst. 3 tr. zákoníku při rozhodování o podmíněném propuštění odsouzeného za zločin také k tomu, zda odsouzený částečně nebo zcela nahradil či jinak odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou trestným činem nebo zda vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem. Soud je tedy povinen zkoumat otázku náhrady škody, jiné újmy či vydání bezdůvodného obohacení. Právě tato skutečnost a tato podmínka vede odsouzené, kteří o podmíněné propuštění žádají, ke snaze vzniklou škodu nebo jinou újmu uhradit, či vrátit bezdůvodné obohacení více než cokoliv jiného. Jednoznačně se jedná o stimul, který odsouzené vede k aktivnímu jednání, jednak k úhradě, či alespoň omluvě nebo sjednání splátkového kalendáře. Ověřování skutečnosti, zda odsouzený žádající o podmíněné propuštění škodu či jinou nemajetkovou újmu uhradil nebo vrátil bezdůvodné obohacení, probíhá toliko korespondenční formou, nicméně i zde, a soudy o to v řadě případů žádali a žádají, mají poškození možnost se vyjádřit k případnému podmíněnému propuštění odsouzeného, právě z pohledu poškozeného. Možnost zúčastnit se veřejného zasedání o podmíněném propuštění měli poškození i v minulosti, jelikož se jedná o řízení veřejné, nicméně jejich účast byla zcela marginální, právě s ohledem na skutečnost, že nebyli o termínu tohoto jednání nijak vyrozuměni. Omezení spočívající v tom, že tento postup se uplatní toliko v případě, že odsouzený je ve výkonu trestu odnětí svobody pro zločin, je poněkud nekonzistentní. Je pravdou, že jistou roli hraje skutečnost provázat ustanovení § 88 odst. 3 tr. zákoníku a ust. § 228 odst. 4 tr. řádu, což má svou logiku, nicméně skutečnost, že toto oprávnění mají pouze poškození, kterým byla způsobená škoda zločinem a nikoli taktéž přečinem již logiku nemá a je nekonzistentní. Dle názoru autora tato skutečnost souvisí se změnou podmínek při podmíněném propuštění provedená novelou trestního zákoníku 390/2012 Sb. Tato novela zásadním způsobem zasáhla do řízení o podmíněném propuštění,

nicméně na tomto místě není čas ani místo se tímto podrobně zabývat.³¹ Text novely omezil možností soudu přezkoumávat podmínky podmíněného propuštění u přečinů tím, že jednoznačně zdůraznil, že to zda odsouzený včas nastoupil do výkonu trestu a zda částečně nebo zcela nahradil či jinak odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou trestným činem nebo zda vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem, bude možné zkoumat jedině u zločinů a tím vyloučil přezkum těchto podmínek u méně závažných přečinů, jak bylo činěno do té doby. Předmětnou skutečnost autor tohoto pojednání stejně jako část právní praxe opakovaně kritizují, kdy jediný důvod této změny vnímají politicky a to „vyprázdnit věznic“.³² Záměrem bylo omezit množství podmínek, které musí odsouzený splnit (buť k náhradě škody, jiné újmy či vydání bezdůvodného obohacení bylo toliko „přihlíženo“) a tím usnadnit podmíněné propuštění u odsouzených za méně závažné trestné činy, tedy přečiny, bez ohledu na zhoršení pozice poškozeného. Pokud nahlédneme na ustanovení § 228 odst. 4 tr. řádu touto optikou, pak je zjevné proč bylo oprávnění poškozeného v tomto ustanovení zmíněné, omezené toliko na odsouzené za zločin, to však neznamená, že to autor příspěvku nevnímá jako nekonzistentní.

IV. Závěr:

S ohledem na praxi je nutné připustit, že vyšší požadavky na důkazní řízení zbytečně prodlouží nalézací řízení (rozpor se zásadou rychlosti a efektivnosti řízení), a sníží se tak účinnost trestu. Vzhledem k náročnosti prokazování nemajetkové újmy, kdy objektivizace není snadná ani v občanskoprávním řízení, a k toliko subsidiární povaze adhezního řízení, lze očekávat častější odkazování poškozeného s tímto jeho nárokem na civilní řízení a také nárůst počtu odvolání podaných poškozenými z důvodu neuspokojení nároku z titulu nemajetkové újmy. Trestní soudy budou v podstatně větší míře než dosud povolány k aplikaci hmotně právních předpisů práva občanského a obchodního, což může v praxi činit potíže, především v souvislosti s účinností z.č. 89/2012 nového občanského zákoníku.

Nicméně rozhodnutí o nemajetkové újmě, ale i vydání bezdůvodného obohacení může mít efekt v tom, že poklesne počet řízení občanskoprávních, stejně tak je nesporný pozitivní vliv na postavení poškozeného. Trestní soudu se postupem času s danou

³¹ Autor se touto skutečností zabýval v článku publikovaném v Trestním právu 7-8/2013, str. 22-33, vydáno spol. Novatrix, s.r.o. Starodubečská 526/16a, Praha 10, ISSN 1211-2860 a pro zjednodušení na něj toliko odkazuje.

³² V době návržení a přijetí této novely, ještě autoři netušili, že se o totéž postará amnestie presidenta republiky ze dne 1.1.2013.

problematikou srovnají a to především pokud bude existovat sjednocující judikatura vyšších soudů.

Literature:

- ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání, Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2008, 3011 s., ISBN: 978-80-7400-043-0
- GLATZOVÁ, Andrea. Předpoklady pro přiznání soukromoprávních nároků v adhezním řízení. Trestněprávní revue. 2012. Roč. 11, č. 1, s. 6-12, ISSN 1213-5313
- ŠVESTKA, J. a kol. Občanský zákoník. I. . Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, 2321 s., ISBN: 978-80-7400-108-6
- JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha : Leges, 2009
- CÍSAŘOVÁ D. a kol. Trestní právo procesní, 4. Vydání, Praha: Nakladatelství Linde 2006, 871s., ISBN: 80-7201-594-X

Soudní rozhodnutí:

- Rozsudek Krajského v Plzni ze dne 6. 10. 1999, sp. zn. 8 To 335/99
- Rozsudek VS v Praze ze dne 27. 8. 1993, sp. zn. 7 To 116/1993
- Rozhodnutí pléna NS ze dne 4. 6. 1962, sp. zn. Pls 1/62
- Rozsudek KS v Plzni ze dne 6. 10. 1999, sp. zn. 8 To 335/99
- Rozsudek NS ze dne 23. 3. 1982, sp. zn. 5 Tz 15/82 .
- Rozsudek NS ze dne 16. 12. 1976, sp. zn. 6 To 39/76 .

Contact – email

roman.vicherek@post.cz

PRÁVA POŠKODENÉHO DE LEGE FERENDA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

LADISLAV VLACHOVIČ

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok stručne poukazuje na aktuálnu právnu úpravu postavenia a práv poškodeného v Trestnom poriadku Slovenskej republiky. Príspevok analyzuje prípadné návrhy delegeferenda, ktoré by mohli napomôcť poškodenému v trestnom konaní.

Keywords

Poškodený, slovenská právna úprava, návrhy delegeferenda, trestné konanie, normotvorná činnosť

Abstract

The contribution shortly analyses actual law regulation of position of victim and his rights in Criminal Code of the Slovak republic. The contribution analyses the possible proposals de legeferenda, which would help the victim in criminal proceeding.

Keywords

Victim, Slovak law regulation, proposals de legeferenda, criminal proceeding, legislative activities

1. ÚVOD

Ľudské Právna úprava, ktorej je venovaný značný rozsah tak na domácej scéne ako aj na scéne medzinárodnej je práve úprava práv a postavenia poškodeného naprieč trestnému konaniu. V prípade Slovenskej republiky je potrebné poznamenať, že úprava tohto okruhu otázok je pokrytá komplexne a to predovšetkým v zákone č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov ako aj zákone č. 215/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov. Oba právne predpisy riešia jednotlivé práva poškodených, resp. obetí násilných trestných činov. Je potrebné poukázať aj na fakt, že slovenská právna úprava

zodpovedá medzinárodným štandardom, ktoré vyplývajú z množstva medzinárodných dokumentov rôznej právnej sily.

Cieľom príspevku nie je analýza aktuálnej právnej úpravy v súlade so znením Trestného poriadku. Úprava postavenia poškodeného v Trestnom poriadku je obsiahnutá v § 46 a následne. Okrem toho niektoré práva poškodeného sú obsiahnuté naprieč celému Trestnému poriadku. Príspevok sa zameriava na prípadné návrhy delegeferenda, teda zameriava sa na okruhy otázok, ktoré by mohli byť do budúcnosti v Slovenskej republike riešené a ktoré zároveň podľa môjho názoru absentujú. Niektoré z návrhov sú inšpiráciou z právnych poriadkov iných krajín. Jednotlivé návrhy by mohli napomôcť poškodenému k uplatneniu jeho práv naprieč celému trestnému konaniu.

1. NÁVRHY DELEGEFERENDA

Vzdelávanie. Poškodený jeho práva a postavenie sú predmetom diskusií tak na akademickej pôde ako aj na pôde politickej. Faktom je ale, že poškodeným sa v drvivej väčšine stávajú radový občania, ktorý nemajú právnické vzdelanie, nepohybujú sa v akademických kruhoch a majú nízke politické vedomie. Práve tejto širokej skupine ľudí je potrebné podať pomocnú ruku. Samozrejme jedným z práv poškodeného je byť poučený o jeho právach ako aj o možnostiach ich uplatnenia. Taktiež mu môžu byť predložené informácie o združeniach a organizáciách, ktoré svoju činnosť zameriavajú práve na pomoc poškodeným. Osobne sa však domnievam, že aj to je málo a poškodený je dezinformovaný. V situácii, ktorej sa nachádza sú mu predkladané poučenia a práva v písomnej podobe v rozsahu niekoľko strán. Aj po prečítaní však laikovi nie je jasné o čo sa jedná a môže to skončiť aj tým, že poškodený si neuplatní nárok na náhradu škody, čo je jedným z jeho najdôležitejších práv. K odstráneniu tohto nepriaznivého fenoménu by mohol prispieť vzdelávanie. Nemusí to byť práve vysokoškolské ale vhodné by bolo aj stredoškolské. Podľa môjho názoru by mohla byť téma poškodeného, jeho práv a postavenia, kde by bol zadefinovaný celý postup a rada ďalších otázok s tým súvisiaca do osnov stredoškolských predmetov ako je napr. náuka o spoločnosti, kde sa rozoberajú aj základné práva. Zaradenie tejto problematiky do osnov by mohlo aspoň v hrubých črtách priblížiť jednotlivcom túto problematiku a podľa môjho názoru im to pomôže zorientovať sa. Len veľmi ťažko si viem predstaviť, že jednotlivci v rámci svojho voľného času venujú priestor sledovaniu informácií o poškodenom. Vyplýva to aj z toho, že osoba poškodeného sa v takomto postavení ocitne nečakane a neplánovane. V tom istom momente sa musí vysporiadať s množstvom otázok a množstvom informácií, ktoré môžu byť rozhodujúce v danom momente pre jeho ďalšie uplatňovanie práv naprieč celému trestnému konaniu.

Medializácia. V súčasnosti je úloha médií nezastupiteľná takmer v každej oblasti. Oblíbenou činnosťou je sledovanie televízie. S tým súvisí aj prijímanie množstva informácií. Samozrejme nie všetky

informácie sú relevantné. Mám zato, že televízia venuje dostatočný priestor obvinenému, resp. obžalovanému jeho postaveniu dokonca aj právam, kedy spomína, že obžalovaný sa odvolal čím nepriamo poskytuje informáciu, že poškodený disponuje právom podať opravný prostriedok. Naopak o poškodenom jeho postavení sa v televízii diskutuje minimálne. Takmer vôbec nie sú spomínané jeho práva a možnosti ich uplatnenia. Taktiež je nedostatočný priestor venovaný jednotlivým organizáciám na pomoc poškodeným, pričom mnohokrát práve tieto organizácie majú nezastupiteľnú úlohu pri poskytovaní pomoci pre poškodeného. Mal by byť teda venovaný väčší priestor v rámci vysielačieho času. Môžu to byť tak televízne noviny, ktoré sleduje drvivá väčšina ľudí ako aj relácie, ktoré by sa zaujímali o túto problematiku a poskytl by tak širokému okruhu ľudí informácie. Masmédia sú jedným z prostriedkov ako zvýšiť právne povedomie obyvateľstva.

Informačná povinnosť. Z dikcie Trestného poriadku vyplýva povinnosť orgánu činného v trestnom konaní poskytnúť poškodenému relevantné informácie o jeho právach. Konkrétne sa jedná o ustanovenie § 49 ods. 1 a ods. 2 Trestného poriadku:

„(1) Orgán činný v trestnom konaní je povinný pri prvom kontakte s poškodeným poskytnúť mu v písomnej forme informácie o jeho právach v trestnom konaní a o organizáciách na pomoc poškodeným vrátane služieb nimiposkytovaných.

(2) Orgán činný v trestnom konaní a súd je povinný poškodeného o jeho právach poučiť a poskytnúť mu plnú možnosť na ich uplatnenie.“

Z uvedeného je možné vyvodiť záver, že vhodným odporúčaním v tomto smere by mala byť aj informačná povinnosť orgánov činných v trestnom konaní v prípade poskytnutia povinností. Do textu ustanovenia § 49 ods. 1 a ods. 2 Trestného poriadku by teda bolo vhodné doplniť slovo povinnosti. Dôvodom tohto názoru a takého postupu je skutočnosť, že nevykonaním určitej povinnosti môže poškodený stratiť možnosť uplatnenia niektorých práv naprieč trestnému konaniu. Zároveň poskytované informácie by mali byť podávané jasne a zreteľne. Nemalo by to byť len pár papierov plných textov. Orgán činný v trestnom konaní by mal byť vyškolený a mal by vedieť poskytnúť aj doplnkové informácie. Bolo by vhodné, aby informácie boli poskytnuté jasne a zreteľne s dôrazom na dôležité lehoty, ktoré by poškodený nemal zmeškať. Napokon by mala informácia obsahovať aj prehľad konkrétnych organizácií, ktoré sa podieľajú na poskytnutí pomoci poškodeným. Pre komplexnosť je potrebné zahrnúť aj informácie o právach a povinnostiach, ktoré vyplývajú zo zákona č. 215/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov.

Právo na náhradu škody a prokurátor. Právo na náhradu škody je možné pokladať za to najvýznamnejšie právo z celej plejády práv, ktorými poškodený disponuje. Na zamyslenie je otázka podania návrhu na náhradu škody zo strany prokurátora. Výhodou takéhoto postupu by bolo úplne zamedzenie tohto, že poškodený by na základe

svojej právnej neznalosti neuplatnil, resp. by opomenul uplatniť nárok na náhradu škody, pričom sa vyžaduje aby tento nárok bol uplatnený riadne a včas. Je tu však obava, že zo strany prokuratúry nebude taký postup akceptovaný, nakoľko samotní prokurátori musia naprieč trestnému konaniu vykonávať množstvo ďalších úloh. Podľa môjho názoru by bola na túto tému vhodná diskusia. Tou hlavnou myšlienkou by mal byť fakt, že poškodeného právo na náhradu škody bude uplatnené, bude teda garantované na základe podania prokurátora. Zároveň by zostal zachovaný inštitút vzdania sa práva na náhradu škody. Tento prejav vôle by musel rešpektovať aj prokurátor. Taktiež by zostala zachovaná možnosť súdu dospieť k záveru, že o náhrade škody sa bude prejednávať v rámci občianskeho súdneho konania.

Trestné konanie vs. občianske súdne konanie. V prípade tohto bodu je viac ako návrhom potreba apelovať na trestnoprávnu agendu súdov, aby v rámci samotného trestného konania prihliadali na uplatnený nárok poškodeného na náhradu škody. Realitou je, že vo väčšine prípadov sa v rámci trestného konania o tejto otázke nekoná a riešenie tejto otázky je ponechané na občianske právo a na jeho občianske súdne konanie. Je podľa môjho názoru duplicitné konať najprv na úrovni trestného práva a následne na úrovni práva občianskeho. Samozrejme ak by uplatnený nárok bol prekážkou pre samotné rozhodnutie vo veci samej, kedy rozhodnutie o nároku bolo náročné a značne komplikované v tomto prípade by mala byť zachovaná možnosť ponechať riešenie na občianske súdne konanie. V drvivej väčšine prípadov by mal byť však „trestný súd“ ten, ktorý rozhodne vo veci samej v rámci nároku na náhradu škody. Trestný súd je už oboznámený s prípadom, pozná pozadie spáchaného trestného činu, pozná výšku škody. Nič mu nebráni, aby rozhodol aj tejto otázke a nemuselo by tak dochádzať k novému prerokovaniu na úrovni občianskeho súdneho konania, kde sa bude musieť súd opätovne oboznámiť s prípadom. V tomto prípade je možné hovoriť o duplicitne a zaťažovaní súdnictva.

Práva poškodeného vs. práva obvineného. Veľmi diskutovanou otázkou a to predovšetkým v rámci akademickej obce je rozsah práv dvoch subjektov, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou trestného konania. Značná časť akademickej obce zastáva názor, že práva poškodeného, ktorými disponuje naprieč trestným konaním sú užšie ako práva obvineného. Tento paradox medzi právami osoby, ktorá spáchala trestný čin a osobou, ktorá sa bez vlastného pričinenia dostala do pozície osoby, ktorej bola spôsobená ujma na zdraví, majetková škoda, morálna škoda, resp. iná škoda je možné demonštrovať na príklade. Jedným z práv obvineného je aj zvoliť si obhajcu v súlade s dikciou § 34 ods. 1 Trestného poriadku. Takto stanoveným obhajcom v trestnom konaní podľa § 36 ods. 1 môže byť len advokát, ktorý sa môže dať zastupovať vo vymedzených prípadoch advokátskym koncipientom. V prípade postavenia poškodeného je možné zastupovanie prostredníctvom splnomocnenca v súlade s dikciou § 53 ods. 1. V prípade splnomocnenca Trestný poriadok vyžaduje aby nebola obmedzená spôsobilosť na právne úkony takejto osoby. Ďalším limitom je, aby: „na hlavnom pojednávaní a verejnom

zasadnutí nemôže byť splnomocnencom ten, kto je naň predvolaný ako svedok, znalec, tlmočník alebo prekladateľ.“ (§ 53 ods. 2 Trestného poriadku) Z uvedeného môžeme prijať záver, že v prípade obvineného, je k jeho zastupovaniu oprávnený advokát s právnickým vzdelaním. V prípade splnomocnenca je k zastupovaniu oprávnená ktorákoľvek osoba, ktorej spôsobilosť na právne úkony nie je obmedzená, to znamená, že k zastupovaniu je oprávnená aj osoba bez právnického vzdelania. Bolo by vhodné, aby aj v prípade poškodeného mohlo byť zastupovanie zverené advokátom, teda osobe s právnickým vzdelaním tak ako to je v prípade obvineného. V praxi je samozrejme zväčša splnomocnencom poškodeného osoba, ktorá má buď právnické vzdelanie alebo praktické a teoretické skúsenosti z tejto oblasti. Avšak bolo by vhodné, aby bolo zastupovanie poškodeného osobou s právnickým vzdelaním/advokátom aj legálne podchytené. Samotný fakt takéhoto zastupovania osobou s právnickým vzdelaním/advokátom by napomohlo poškodenému pri aplikácii jeho práv a povinností a teda k celkovému posilneniu jeho postavenia v trestnom konaní. Zároveň je potrebné podotknúť, že aj v prípade poškodeného existuje možnosť zastupovania advokátom. Túto situáciu upravuje § 47 ods. 6 Trestného poriadku v súlade s ktorým: „Poškodenému, ktorý uplatňuje nárok na náhradu škody a nemá dostatočné prostriedky, aby uhradil náklady s tým spojené, môže v prípravnom konaní po vznesení obvinenia na návrh prokurátora sudca pre prípravné konanie a v konaní pred súdom aj bez návrhu predseda senátu ustanoviť zástupcu z radov advokátov, ak to považuje za potrebné na ochranu záujmov poškodeného.“ Pre aplikáciu tohto inštitútu je potrebné naplnenie niektorých faktorov. Konkrétne, že poškodený nemá dostatok prostriedkov na náklady späť s nárokom na náhradu škody, pričom tento fakt musí aj preukázať. Takýto postup musí navrhnúť prokurátor. Poškodený nedisponuje oprávnením požiadať o takéto zastupovanie za vyššie opísaných okolností. Obvinený má naopak právo zvoliť si obhajcu a v prípade ak si ho nezvolí sudca pre prípravné konanie mu ustanoví obhajcu z radov advokátov a samozrejme, bez návrhu prokurátora (§ 40 ods. 1 a ods. 2 Trestného poriadku). Aj v tomto ustanovení je možné bádať nepomer v právach obvineného a poškodeného, čím sa dotýkame aj kontradiktórnosti konania. Je veľmi komplikované odpovedať na otázku koho postavenie je dôležitejšie a právne zložitejšie. V každom prípade rovnosť zbraní by mala byť viditeľná aj v postavení obvineného a poškodeného v trestnom konaní.

Poškodený vs. prokurátor. Veľmi dôležitou inšpiráciou môže byť aktívna legitímácia poškodeného. Táto úprava v Slovenskej republike absentuje. Pri jej aplikácii je narušený princíp dominus litis, ktorý vyjadruje výsostné postavenie prokurátora k podaniu žaloby na súd. Potvrdzuje to aj prof. Ivor: „V našom trestnom konaní nepoznáme tzv. súkromnožalobné delikty. Právo podať obžalobu (návrh na schválenie dohody o vine a treste) je výlučným právom prokurátora.“¹ Podľa

¹IVOR, J. a kol. 2010. *Trestné právo procesné*. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IuraEdition, 2010. s. 75

môjho názoru inštitút aktívnej legitímácie poškodeného, ktorému bude zverené oprávnenie iniciovať trestné konanie má svoje opodstatnenie a veľmi výrazne posilní jeho postavenie a práva. Teória rozoznáva tri možnosti v súvislosti s právom iniciovať alebo inak podporovať trestné konanie:

- Právo súkromnoprávnej žaloby – v tomto prípade je možné, aby poškodený v prípade niektorých skutkových podstát trestných činov mohol samostatne iniciovať trestné konanie proti obvinenému a to tým, že podá žalobu na súd. Súd by samozrejme po zhodnotení všetkých formalít žalobu akceptoval a začal by konať vo veci.
- Právo subsidiárnej žaloby – právo subsidiárnej žaloby taktiež môže spôsobiť iniciovanie trestného konania. Špecifikom v tomto prípade je, že poškodený môže tak urobiť v prípade ak napr. prokurátor odstúpi od obžaloby alebo ak sa rozhodne, že žalobu nepodá. Poškodený v prvom či druhom prípade môže urobiť prejav vôle a iniciovať tak trestné konanie o ktorom prokurátor „neprejavil“ záujem.
- Právo podpornej alebo vedľajšej žaloby – v poslednom predstavenom prípade ide o možnosť poškodeného, ktorý podaním podpornej, resp. vedľajšej žaloby prejaví svoju vôľu podporiť konanie prokurátora, ktorý vo veci koná tým, že podá na súd žalobu. Poškodený tak prejavuje svoj záujem na konaní, ako aj na jeho výsledku a to predovšetkým v otázkach, ktoré sa ho dotýkajú ako je napr. priznanie uplatneného nároku na náhradu škody.

Existencia týchto inštitútov v našom právnom poriadku by bola veľkým pozitívom a jednoznačne by boli posilnené práva poškodeného ako by aj bolo zvýraznené jeho postavenie v trestnom konaní. Vyššie opísané možnosti sú súčasťou právnych poriadkov krajín ako napr. Španielske kráľovstvo, Nemecká spolková republika, Rakúsko a pod.

Súhlas poškodeného vs. zásada legality. Významným oprávnením poškodeného, ktorý je protipólom zásady legality, kedy je prokurátor povinný konať v prípade trestnej činnosti o ktorej sa dozvedel, je jeho oprávnenie súhlasiť s trestným stíhaním. Aplikácia tohto inštitútu samozrejme vyžaduje naplnenie niekoľkých zákonných podmienok, ktoré sú špecifikované v Trestnom poriadku. Prvou podmienkou je, že musí ísť o taxatívne vymenované trestné činy². Touto vymedzenou

²§ 211 ods. 1 Trestného poriadku: „Trestný čin ublíženia na zdraví podľa § 157 a 158, ohrozovania pohlavnou chorobou podľa § 167, neposkytnutia pomoci podľa § 177 a 178, krádeže podľa § 212, sprenevery podľa § 213, neoprávneného užívania cudzej veci podľa § 215, neoprávneného používania cudzieho motorového vozidla podľa § 216 a 217, podvodu podľa § 221, podielníctva podľa § 231 a 232, úžery podľa § 235, zatajenia veci podľa § 236, porušovania povinností pri správe cudzieho majetku podľa § 237 a 238, poškodzovania veriteľa podľa § 239, zvýhodňovania veriteľa podľa § 240,

trestnou činnosťou nesmie byť spôsobená smrť, nesmie byť poškodený majetok štátu, obce, vyššieho územného celku, nesmie byť poškodená právnická osoba s majetkovou účasťou štátu, resp. právnická osoba, ktorá hospodári s verejnými financiami. Druhou podmienkou je, že musí ísť o príbuzenský pomer medzi poškodeným a páchatelom. Tento príbuzenský pomer je bližšie špecifikovaný v § 130 Trestného poriadku³. Niektorí autori presadzujú potrebu zmeny zákonného ustanovenia predovšetkým čo sa týka príbuzenského vzťahu, čo predstavuje jednu z podmienok využívania tohto inštitútu. Presadzujú vypustenie tejto podmienky. Umožnilo by sa teda aplikovanie tohto inštitútu bez podmienky, ktorá vyžaduje príbuzenský vzťah medzi poškodeným a páchatelom. Inštitútu by mohol byť aplikovaný aj v prípade iného než len príbuzenského vzťahu. Problémom však môže byť aplikačná prax takto zmeneného ustanovenia súdmi, ktoré budú musieť vymedziť o aký vzťah sa jedná. Taktiež budú musieť posúdiť či sa nejedná o umelo vytvorený vzťah s cieľom zabrániť trestnému stíhaniu obvineného a pod. Osobne sa prikláňam k ponechaniu terajšieho ustanovenia, ktoré sa odvoláva na § 130 Trestného poriadku a limituje aplikáciu tohto inštitútu na osoby v príbuzenskom vzťahu.

Druhým okruhom problémov v súvislosti so súhlasom poškodeného je opätovné páchanie trestnej činnosti, uvedenej v § 211 ods. 1, ktorá môže byť dôvodom pre aplikáciu tohto inštitútu. Recidíva v tomto prípade je možná. Čo však v prípade recidívy, opätovného páchania vymedzenej trestnej činnosti a opätovného neudelenia súhlasu s trestným stíhaním poškodenou osobou. Podľa môjho názoru v prípade recidívy by nemal byť tento inštitútu aplikovaný a jednoznačný postoj by mali zaujať orgány činné v trestnom konaní a súd, ktorý by apelovali na trestné stíhanie a konanie pred súdom a to predovšetkým z dôvodu ochrany spoločnosti pred takýmto páchatelom, ako aj z dôvodu zamedzenia páchatelovi v trestnej činnosti. V konečnom dôsledku takýto postup spočívajúci v zásahu kompetentných orgánov by ocenil aj samotný poškodený, ktorému by tak bola poskytnutá ochrana pred páchatelom vymedzenej trestnej činnosti hoc by sa nachádzali v príbuzenskom vzťahu. V tomto prípade, podľa môjho názoru, prevyšuje potreba ochrany spoločnosti nad aplikáciou inštitútu súhlasu poškodeného. Malo by teda dôjsť k modifikácii existujúceho ustanovenia zákona, pričom mohla by existovať podmienka aplikácie súhlasu poškodeného na jeden alebo

poškodzovania cudzej veci podľa § 245 a 246, poškodenia a zneužitia záznamu na nosiči informácií podľa § 247, porušovania autorského práva podľa § 283, krivého obvinenia podľa § 345, nebezpečného prenasledovania podľa § 360a, ohovárania podľa § 373, poškodzovania cudzích práv podľa § 375 Trestného zákona proti tomu, kto je vo vzťahu k poškodenému osobou, voči ktorej by mal poškodený ako svedok právo odoprieť výpoveď, ako aj pre trestný čin opilstva podľa § 363 Trestného zákona“

³§ 130 ods. 1 Trestného poriadku: „Právo odoprieť výpoveď ako svedok má **príbuzný obvineného v priamom rade, jeho súrodeneц, osvojiteľ, osvojenec, manžel a druh.**“

maximálne dva prípady trestnej činnosti. Osobne si viem predstaviť len jednu možnosť aplikácie tohto inštitútu.

Poškodený vs. trestná zodpovednosť právnických osôb. Oba právne inštitúty sú predmetom mnohých debát na akademickej úrovni. Kým v prípade poškodeného sa v drvivej väčšine jedná o vylepšovanie existujúcej úpravy tak v prípade trestnej zodpovednosti právnických osôb sa jedná o zavedenie kontroverzného inštitútu, ktorý spočíva v prelomení stáročia existujúcich zásad. V pomeroch Slovenskej republiky je problematika trestnej zodpovednosti stále aktuálna, napriek skutočnosti, že úprava je účinná od 1. septembra 2010. Problém je predovšetkým v tom, že existujúca úprava nebola doposiaľ v praxi použitá a nedá sa teda hovoriť o efektívite postihovania protiprávneho konania páchaného právnickými osobami.⁴ V prípade existencie efektívneho aparátu sankcionovania právnických osôb, kedy by bola vyvodená trestná zodpovednosť právnickej osoby poškodený by mohol v tomto prípade uplatniť svoj nárok na náhradu škody voči právnickej osobe, ktorá bola odsúdená za trestnú činnosť. Je potrebné povedať, že právnické osoby sa dopúšťajú trestnej činnosti avšak nedochádza k ich sankcionovaniu v trestnoprávnej rovine čo vylučuje aj to, aby poškodený žiadal o náhradu škody. Ak by však existovala možnosť vyvodenia trestnej zodpovednosti právnických osôb a došlo by aj k jeho aplikácii bola by uľahčená cesta poškodeného k uplatnenému nároku na náhradu škody v rámci trestného konania.

Aktuálne bolo ukončené pripomienkové konanie k návrhu zákona, ktorým sa zavedie model pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb do slovenského poriadku a nahradí tak doterajší model nepravnej trestnej zodpovednosti právnických osôb. Zostáva dúfať, že nová úprava prinesie aj reálne uplatňovanie tohto inštitútu v trestnom konaní a zvýši sa tak pravdepodobnosť náhrady škody poškodenému vo vzťahu k odsúdenej právnickej osobe.

4. ZÁVER

Jednotlivé predstavené návrhy a podnety sú podkladom pre diskusiu tak na úrovni akademickej ako aj na úrovni politickej. Určite prevláda jednotný názor, že poškodeným je v ich neľahkej situácii potrebné poskytnúť pomocnú ruku a to predovšetkým prostredníctvom kvalitnej legislatívnej úpravy ako aj prostredníctvom iných aktivít zriaďovaných a vykonávaných štátom. Jednotlivé predstavené prostriedky môžu napomôcť k posilneniu práv a postavenia poškodeného v trestnom konaní. Jednotlivé body, ktoré som predstavil

⁴MEDELSKÝ, J.: Nepravá trestná zodpovednosť právnických osôb vo vybraných krajinách Európskej únie, IN: Recenzovaný sborníkpríspevků z medzinárodnej vedeckékonferencie, Právni rozpravy 2012, Magnanimitas, Hradec Králové, 2012, s. 56

dokazujú, že aj v podmienkach Slovenskej republiky je stále čo zlepšovať. Napriek tomu je možné konštatovať, že existujúca úprava je komplexná a zodpovedá medzinárodným štandardom.

Literature:

- IVOR, J. a kol. 2010. Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IuraEdition, 2010. 1049 s. ISBN 978-80-8078-309-9
- JELÍNEK, J. a kol. 2010. Trestní právo procesní. 1. Vydání podle novelizované právní úpravy účinné od 1.1.2010. Praha: Leges, 2010. 784 s. ISBN 978-80-87212-30-1
- JELÍNEK, J. 2010. K postavení poškozeného v českém trestním řízení, In Obete kriminality – Victims of crime, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 konanej na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o. 2010. ISBN 978-80-89447-36-7, s. 48-55
- MINÁRIK, Š. a kol. 2010. Trestný poriadok, Stručný komentár. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IuraEdition, 2010. 1392s. ISBN 978-80-8078-369-3.
- MUSIL, J., KRATOCHVÍL, V., ŠÁMAL, P. a kol. 2007. Kurstrestního práva, Trestní právo procesní. 3. Přepřacované a doplněné vydání. Praha: C.H. Beck, 2007. 1211 s. ISBN 978-80-7179-572-8
- MEDELSKÝ, J.: Nepravá trestná zodpovednosť právnických osôb vo vybraných krajinách Európskej únie, IN: Recenzovaný sborník príspevků z medzinárodní vědecké konference, Právní rozpravy 2012, Magnanimitas, Hradec Králové, 2012, s. 52– 58, ISBN 978-80-904877-8-9
- Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 215/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov

Contact – email

ladislav.vlachovic@gmail.com

PROHLÁŠENÍ OBĚTI O DOPADU TRESTNÉHO ČINU NA JEJÍ ŽIVOT

PETR ZARIVNIJ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek je zaměřen na nový institut „prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život“ v zákoně č. 45/2013 Sb., převzatý z anglosaské právní úpravy. Jelikož se jedná o institut typický pro common law, příspěvek reflektuje jeho využití v USA a Velké Británii. Dále příspěvek pojednává o tom, jaký by měl být smysl daného prohlášení a jaký může mít význam pro oběť, stejně jako dopad na pachatele.

Key words in original language

Prohlášení oběti, dopad trestného činu, viktimizace, common law.

Abstract

This contribution is focused on the new concept of Victim Impact Statement (statement of the victims about how a crime has affected them) in Act no. 45/2013 Coll. inspired by common law. Since this is a provision typical for common law, contribution reflects the use of Victim Impact Statement in the USA and the UK. Furthermore contribution discusses what should be a sense of the statement and what may be its importance for the victim, as well as the impact on the offender.

Key words

Victim statement, the impact of crime, victimization, common law.

1. ÚVODEM

Zákon o obětech trestných činů¹ přinesl některé nové instituty, které posilují práva obětí. Dlouhou dobu byl za poškozenou stranu při spáchání trestného činu považován stát. Oběť v podobě individualizované lidské bytosti stála v pozadí a v roli pouhého objektu trestního řízení sloužila především jako zdroj poznatků, které mají potenciál zjistit skutkový stav věci a ztotožnit pachatele.

Nový institut prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život (dále jen „prohlášení oběti“) by měl obětem poskytnout možnost vyjádřit se před soudem k tomu, jak je trestný čin poznamenal a tím se alespoň částečně vyrovnat s následkem toho, co se stalo. Prohlášení může oběť poskytnout písemně či ústně přímo před soudem, a to v

¹ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

kterémkoli stadiu trestního řízení. Zákon sice nestanoví, zda musí soudce při svém rozhodování vzít prohlášení oběti v potaz, nicméně je zřejmé, že prohlášení bude mít potenciál posloužit při individualizaci trestání.

Prohlášení oběti je institut známý ze zahraničí, typicky používaný v anglosaském právním systému. Nicméně různé právní řády v systému common law k tomuto institutu přistupují odlišně. Proto je dále v příspěvku reflektována úprava používaná zejména v USA (tzv. Victim Impact Statement) a ve Velké Británii (Victim Personal Statement), stejně jako zkušenosti a názory v těchto zemích na jedno z důležitých oprávnění oběti, se kterým se budou muset nově vypořádat i české soudy.

2. PRÁVNÍ ÚPRAVA V ČESKÉ REPUBLICE

Prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život je upraveno v ustanovení § 22 zákona o obětech trestných činů, a to v následujícím znění:

Oběť má právo v kterémkoliv stadiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na její dosavadní život. Oběť může učinit prohlášení i písemně.

Toto ustanovení spadá do dílu pátého, který upravuje „právo na ochranu před druhotnou újmou“. Druhotnou újmou, resp. v tomto kontextu „sekundární viktimizací“ se přitom označuje proces, během něhož se oběť trestného činu, v důsledku toho, že o ní a o činu začnou referovat média nebo se o oběti zmiňují jiné zdroje, stává obětí znovu. A to tak, že tentokrát trpí zejména psychicky.

Současné ustanovení § 22 vychází z článku 3 Rámcového rozhodnutí Rady ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení (2001/220/SVV): každý členský stát zaručí, aby oběti mohly být v průběhu řízení vyslechnuty a mohly poskytovat důkazy. Toto Rámcové rozhodnutí bylo následně nahrazeno Směrnicí Evropského Parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu.

Na ustanovení § 22 navazuje i novelizace trestního řádu² v podobě nového § 212a.

§ 212a

Poškozený, který je obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, může žádat v hlavním líčení, aby mohl učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho

² Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

dosavadní život, a to i v případě, že prohlášení učinil písemně. Předseda senátu je povinen žádosti vyhovět a umožnit ústní prohlášení nejpozději v závěrečné řeči. Ústní prohlášení poškozeného lze přerušit jen tehdy, jestliže se zřejmě odchyluje z jeho rámce.

3. ÚČEL A OBSAH NOVÉHO INSTITUTU PROHLÁŠENÍ OBĚTI O DOPADU TRESTNÉHO ČINU NA JEJÍ ŽIVOT

Primárním účelem prohlášení oběti je, aby se oběť co nejlépe psychicky vypořádala s trestným činem. Díky tomu, že se oběti dostane možnost podat svůj vlastní pohled na prožitou zkušenost přímo před soudem, oběť získává pocit, že se o ni někdo skutečně zajímá a že její osud není okolnímu světu lhostejný.

Prohlášení oběti však může sloužit k užítku i soudu, který tak získá informace, které mohou být podstatné pro vyřešení celého případu. Některé informace by totiž mohly zůstat soudu zatajeny. Oběti ne vždy bývají zvány k soudu, aby svědčily, a když už jsou, tak jen často odpovídají na konkrétně položené otázky. Prohlášení oběti tak v důsledku může být jedinou cestou, jak oběť může výrazněji zasáhnout do soudního procesu a jak konfrontovat pachatele, který jim způsobil újmu. Prohlášení tak může být směřováno i pachateli, aby si lépe uvědomil, co svým činem způsobil. To může mít preventivní efekt před pácháním další trestné činnosti.

Co se týče obsahu prohlášení oběti, tak ten není přesně vymezen, nicméně bude zpravidla obsahovat:

- fyzický, finanční, psychický či emocionální dopad trestného činu na život oběti;
- popis lékařské nebo psychologické péče, kterou bylo nutné podstoupit v důsledku spáchaného trestného činu (kterou musela podstoupit oběť případně její rodina);
- škoda, kterou utrpěly rodinné poměry;
- zajímavé navíc bude sledovat, jak se české soudy postaví k prohlášení oběti, které bude obsahovat názor oběti na osobu pachatele a vhodný resp. požadovaný trest pro něj.

Prohlášení oběti je možné před českými soudy učinit buď ústně, nebo písemně. Nicméně v USA některé státy umožňují použít záznam na video či audio kazetě, případně na jiných elektronických zařízeních. Dětem v některých státech USA navíc bývá dovoleno, aby nakreslily, jak je trestný čin ovlivnil.

Některé zahraniční státy obětem dovolují více se zapojit do celého rozhodovacího procesu, a to tím, že prohlášení oběti je přípustné i při posuzování o vzetí do vazby či předčasném propuštění odsouzeného na svobodu. Nicméně ne vždy vychází právní úprava vstříc prohlášení

oběti, jako tomu bylo ještě nedávno např. v Austrálii, kde měl soudce možnost požadovat úpravu prohlášení oběti, pokud měl pochybnosti a délce a obsahu sdělení.³

4. PROHLÁŠENÍ OBĚTI O DOPADU TRESTNÉHO ČINU – ANGLIE A WALES

Učinit prohlášení oběti o dopadu TČ na její život v Anglii a Walesu je možné od roku 2001, kdy bylo představeno schéma Victim Personal Statement. Zavedení pojmu „Victim Personal Statement“ (dále jen „VPS“), jehož primárním cílem je totéž jako v případě „Victim Impact Statement“ (viz dále v textu), byla zřejmá snaha odlišit VPS od VIS, které se již dříve vyvinulo v právním řádu USA a které přitáhlo mnoho kritik a kontroverzí.

Požadavek na zavedení VPS v Anglii a Walesu se objevil na základě Victims` Charter z roku 1996, podle níž měla být obětem dána možnost „vysvětlit, jak je trestný čin ovlivnil“. Policie měla za úkol zjišťovat od obětí informace týkající se jejich ztrát a škod. Tyto informace přitom měly mít širší význam. Nesloužily jen pro policejní orgány, ale byly rovněž poskytovány prokuratuře (Crown Prosecution Service) a soudům během různých stádií řízení. V této době nicméně nebylo jasné, zda mají získané informace také nějakým způsobem ovlivňovat i rozhodnutí soudu. V roce 2001 se doporučení vyplývající z Victims` Charter měla stát závaznými po celé zemi. The Victims` Charter byla v roce 2006 nahrazena Code of Practice for Victims of Crime⁴, kde však ustanovení týkající se VPS zahrnuta nebyla. Ta se objevila až v roce 2013 ve Victims` Code review^{5,6}.

V Anglii a Walesu je VPS upraveno ve více dokumentech, nikoli však na zákonné úrovni, jak tomu je v jiných zemích. Soudy ale postupují podle dokumentů, kde je užití VPS doporučeno a v praxi tudíž bývá zcela běžně zohledňováno. Pro srovnání – například v Kanadě má soudce zákonnou povinnost informovat se u žalobce, jestli byla oběť o možnosti učinit VIS poučena a takové VIS vzít při rozhodování o

³ MARSHALL, C.: Victim impact statements: Some concerns about practice and proposed changes [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.rethinking.org.nz/assets/Newsletter_PDF/Issue_87/VIS.pdf

⁴ Viz např. The Code of Practice for Victims of Crime - Crown Prosecution Service Operational Guidance [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.cps.gov.uk/legal/v_to_z/victims_code_operational_guidance/

⁵ Viz např. Ministry of Justice: Improving the code of practice for victims of crime - Impact Assessment [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182040/victims-code-impact-assessment.pdf

⁶ ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. s. 8. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>

případu v úvahu. V Anglii navíc VPS slouží pro potřeby více subjektů, a to i v případech, že se prohlášení k soudu vůbec nedostane.

Poněkud odlišnou úpravu VPS lze nalézt ve Skotsku. To má svou vlastní úpravu platnou od dubna 2009. Podle skotské úpravy je oběti umožněno informovat soud o fyzické, emocionální a finanční újmě, kterou utrpěla v důsledku trestného činu spáchaného vůči ní, a to formou písemného vyjádření za použití vlastních slov. Smysl a účel VPS není tak široký jako v Anglii a Walesu a VPS může být sděleno, pouze pokud se případ dostal k soudu, a to aby byly informovány orgány, které v procesu rozhodují. Soudce následně může zvážit, že VPS bude zohledněno při posuzování okolností případu a jakou váhu bude VPS mít. Navíc je VPS povoleno pouze v případech, kdy rozhoduje High Court.⁷

Hlavní smysl VPS v Anglii a Walesu je obdobný jako v jiných zemích. Jde tedy o:

- poskytnout oběti možnost popsat, jak ji TČ ovlivnil po stránce fyzické, emocionální, finanční či jiné;
- poskytnout oběti možnost požadovat náhradu škody nebo žádat o odbornou pomoc;
- poskytnout oběti možnost vyjádřit své obavy ohledně zastrašování či jiného nátlaku ze strany pachatele či na jeho popud;
- poskytnout policii, prokuratuře, soudům a jiným orgánům informace o tom, jaký měl daný čin dopad na život oběti.

V Anglii a Walesu může mít VPS pouze psanou podobu (na rozdíl od jiných jurisdikcí, kde je přípustná i jiná forma). Rozhodnutí učinit prohlášení je na oběti, nicméně samotné prohlášení sepisují policisté. VPS je následně založeno do spisu, kde je k dispozici pro všechny fáze procesu. Oběti jsou zároveň informovány o možnosti učinit VPS později, nebo původní prohlášení doplnit (nikoli zásadním způsobem změnit), a to až do chvíle, než soud v případě rozhodne. VPS před soudem nepodává přímo oběť, která ani nemá možnost prohlášení o dopadu trestného činu přednést ústně, takže se nejedná o tak osobní formu, jako je tomu např. v USA. Pokud VPS obsahuje i tvrzení, které do něj nepatří (jako např. návrhy trestu), nebývá VPS odmítnuto jako celek, ale pouze se k dané části nepřihlíží.⁸ Názor oběti na trest pro

⁷ ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. s. 13. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>

⁸ ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. s. 11 a 14. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>

pachatele není pro soud relevantní a uložení trestu musí být zcela ponecháno na rozhodnutí soudu. Toto omezení je specifikováno např. v Consolidated Criminal Practice Direction by the Lord Chief Justice (CCDP), ale plyne i z rozhodnutí Court of Appeal ve věci R v. Perks⁹.

V tomto ohledu existují dva modely VPS (VIS) - podle prvního se jedná o pohled oběti na škodu, kterou pachatel způsobil a oběť se již dále nevyjadřuje k trestu, který by měl být uložen. Podle druhého modelu, který je populární v USA, je prohlášení učiněno s úmyslem ovlivnit soud při jeho rozhodování tím, že je oběti umožněno vyjádřit svůj názor na vhodný trest pro pachatele.¹⁰ V rámci amerického VIS tak oběti mohou přímo ovlivnit ukládaný trest (samozřejmě že hlavní slovo má soudce resp. porota), zatímco v jiných zemích, jako např. Anglie, ovlivňuje VPS ukládaný trest jen nepřímou. Nicméně VPS má i tak nesporný význam při ukládání trestů, kdy např. trestný čin loupeže může mít rozdílné následky pro individualizovanou oběť - soudce totiž přihlédne k následkům, o kterých referovala oběť a škála, ve které se může výše trestu pohybovat, je tak velmi široká.

Podle průzkumů provedených v Anglii neexistuje žádný stěžejní důvod, proč lidé VPS sepisují. Jde zpravidla o informování soudu, informování pachatele, aby si uvědomil, co svým činem způsobil, ale i snaha přeci jen ovlivnit výsledek soudního jednání. Lidé, kteří možnost učinit VPS odmítli, argumentovali tím, že by stejně nemělo žádný efekt. Oběti jsou tak svým způsobem k VPS nedůvěřivé, či jej nepovažují za důležité. Empirický výzkum ukázal, že nejčastěji VPS sepisují oběti násilných trestných činů, kdy např. mnohem větší motivací sdělit své pocity jak soudci, tak i pachatelé, aby věděl, co svými činy napáchal, měly oběti sexuálních útoků. Bylo navíc zjištěno, že v návaznosti na učinění VPS, oběti cítily mnohem větší satisfakci.¹¹

Okruh lidí, které mohou VPS učinit se neustále rozšiřuje. Zařazení sem byli i členové rodiny oběti, která přišla o život. Ti mají možnost učinit Family Impact Statement („FIS“). Tato možnost přichází v úvahu, pokud byl útočník obviněn z vraždy, zabití, smrti způsobené

⁹ R v. Perks [2001] 1 Cr App R (S) 19.

¹⁰ ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. s. 9. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>

¹¹ ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. s. 23 a násl. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>

nebezpečnou jízdou, smrti způsobené nedbalou jízdou po požití alkoholu či drog apod.¹²

Výzkum však ukázal ještě jiné zajímavé poznatky, a to sice že pouze 42% obětí uvedlo, že jim byla policií nabídnuta možnost učinit VPS. Dalších 13% o tom neví a ostatní tuto možnost popírají (nicméně všechny oběti trestných činů mají automaticky dostávat leták s informacemi o možnosti učinit VPS). Soudci přitom uvádějí, že obsah VPS je pro ně nápomocný při určování závažnosti spáchaného činu a zejména při určování výše náhrady škody pro oběť.¹³

5. PROHLÁŠENÍ OBĚTI O DOPADU TRESTNÉHO ČINU – USA

Ve Spojených státech má prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život (tzv. Victim Impact Statement - dále jen „VIS“) mnohem delší tradici než ve Velké Británii. První VIS bylo použito v roce 1976 v okrese Fresno v Kalifornii vedoucím probační služby Jamesem Rowlandem, na jehož popud bylo následně VIS používáno ve všech soudních jednáních po celém okrese.¹⁴ V civilních případech může VIS ovlivnit výši odškodného. V trestních věcech (u non-capital criminal cases - viz dále) může VIS sloužit jako podklad při posuzování, zda se obžalovaný dopustil trestného činu. V současné době mají již všechny americké státy právní úpravu povolující použití VIS, byť v různých obdobích.¹⁵

Nejvyšší soud USA se primárně vypořádával s ústavností použití VIS v případech závažných zločinů, zejména pokud pachatel hrozil trest smrti (capital criminal cases). Během těchto případů porota v první

¹² ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. s. 43. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>

¹³ ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. s. 3. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>

¹⁴ Více k tomu ALEXANDER, E. K. a LORD, J. H.: Impact Statements: A Victim's Right to Speak. A Nation's Responsibility to Listen, 1994 [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: https://www.ncjrs.gov/ovc_archives/reports/impact/welcome.html

¹⁵ Více k zavedení VIS v USA viz např. HOFFMAN M.: Victim Impact Statement, 10 W. St. U. L. Rev. 221 1982-1983, s. 221-228 [online]. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/wsulr10&div=22&collection=journals&set_as_cursor=1&men_tab=srchresults&terms=victimlimpactlstatementlhoffman&type=matchall

fázi procesu posuzuje všechny přípustné důkazy a rozhoduje, zda obžalovaného shledá vinným či nikoli. Pokud jej shledá vinným, tak se v rámci druhé fáze (penalty phase trial) rozhoduje, zda bude uložen trest smrti, nebo mírnější trest - trest doživotí či trest odnětí svobody s možností propuštění (tyto tresty však bývají vyměřeny na např. desítky až stovky let). Během penalty phase trial jsou představeny všechny polehčující i přitěžující okolnosti a také bývá prezentováno VIS. Problematickým bodem mimo jiné je fakt, že porota rozhoduje o tom, zda bude pachatel žít či nikoli, ne „jen“ o tom, kolik let stráví ve vězení.¹⁶

První užití VIS během capital trial proběhlo v případě Booth v. Maryland¹⁷ v roce 1987. Obžalovaný byl souzen za 2 vraždy prvního stupně a byl odsouzen k trestu smrti. Obžaloba během slyšení představila VIS, jehož obsahem byly rozhovory s rodinou obětí, kde byl popsán psychický dopad spáchaných vražd na rodinu. Nejvyšší soud Spojených států následně rozhodnul, že důkaz spočívající v popisu detailů dopadu trestného činu na rodinné příslušníky obětí je nepřípustný podle Osmého Dodatku (Eighth Amendment)¹⁸, protože spočívá v podstatě v tom, jak dobře dokáží příbuzní obětí popsat před ostatními své utrpení, což zvyšuje pravděpodobnost uložení trestu smrti. Důkazy zahrnující vlastní názory na obžalovaného a čin samotný byly shledány protiústavními také proto, že porota musí založit své rozhodnutí na důkazech, nikoli na emocích. O dva roky později Nejvyšší soud Spojených států rozhodoval o případu South Carolina v. Gathers¹⁹. Na rozdíl od případu Booth, žalobce v případě Gathers nečetl VIS od rodiny obětí, ale na místo toho raději zmínil vlastní názor na charakterové vlastnosti obětí, který byl založen na faktech, že u těla oběti se našli náboženské spisy a registrační karta voliče. Závěry soudu z případu Booth v. Maryland byly následně rozšířeny i na situaci, kdy o dopadu trestného činu referuje žalobce. Výsledek byl v podstatě stejný jako u předchozího případu. Dva roky po případu Gathers se Nejvyšší soud rozhodl nenásledovat dvě předchozí rozhodnutí, a to v případě Payne v. Tennessee²⁰. Soud došel k rozhodnutí, že VIS prezentované rodinou obětí během capital trial není v rozporu s Osmým Dodatkem. Soud tedy nepostupoval podle

¹⁶ HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. S. 212. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsyr29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatementsAlmodifiedperspective&type=matchall

¹⁷ Booth v. Maryland, 482 U.S. 496 (1987).

¹⁸ Osmý dodatek k ústavě Spojených států zakazuje ukládání nadměrných kaucí, nadměrných pokut nebo krutých a neobvyklých trestů, včetně mučení. - „*Excessive bail shall not be required, nor excessive fines imposed, nor cruel and unusual punishments inflicted*“.

¹⁹ South Carolina v. Gathers 490 U.S. 805 (1989).

²⁰ Payne v. Tennessee 501 U.S. 808 (1991).

předchozích rozhodnutí a stanovil, že újma způsobená oběti a její rodině je relevantní u stanovení viny a trestu pachatele.²¹

Případ Payne v. Tennessee²²

Pervis Payne byl odsouzen za dvě vraždy prvního stupně za ubodání k smrti Charisse Christopherové a její dvouroční dcery Lacie a za pokus o vraždu prvního stupně s úmyslem zavraždit rovněž tříletého syna Nicolase. Byl odsouzen k smrti. Z důkazů vyplynulo, že Payne se rozzuřil poté, co paní Christopherová odmítla jeho sexuální návrhy. Z kuchyně vzal řeznický nůž a paní Ch. 84krát bodnul. Rovněž pobodal Lacii, což zapříčinilo její smrt. Několikrát také bodnul Nicolase, čímž mu způsobil rány po celém těle.

Ve prospěch Payna vystoupili čtyři svědci - přítelkyně, matka, otec a klinický psycholog, kteří svědčili o tom, že Payne byl muž, který chodil do kostela, byl milý, neužíval drogy ani alkohol atd. Podle psychologa měl nízké IQ, což vypovídalo o jeho mentálním handicapu. Psycholog dále uvedl, že Payne byl služným vězněm, neměl předchozí trestní minulost, neužíval drogy a alkohol a byl dobrým otcem i synem.

Ve prospěch obžaloby svědčila matka paní Christopherové, která referovala o dopadu TČ na Nicolase, který neustále pláče, stýská se mu a nechápe, proč jeho matka a sestra nepřijdou domů. Během závěrečné řeči žalobce komentoval dopad zmíněných zločinů na Nicolase. Řekl: My ale víme, že Nicolas byl naživu. A byl ve stejném pokoji. Byl stále při vědomí... Odpovídal záchranářům... Držel si svá vlastní střeva, když ho nesli do sanitky... Takže věděl, co se stalo jeho matce a malé sestřičce. Žalobce poté požádal porotu, aby zvážila, zda by Nicolas chtěl vědět, co se stalo muži, který zabil jeho matku a sestru až vyroste a řekl porotě - odpověď dáte vy, vašim verdiktem.

Nejvyšší soud státu Tennessee potvrdil rozhodnutí soudu prvního stupně, kdy svědectví babičky bylo sice „technicky irelevantní“, nicméně neškodné a nemělo vliv na výsledné rozhodnutí.

Nejvyšší soud Spojených států potvrdil rozhodnutí NS státu Tennessee a nenavázal tak na praxi z případů Booth a Gathers. Podle soudu musí

²¹ Více k tomu HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. S. 212 - 214. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsyr29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|Amodified|perspective&type=matchall

²² Podle TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 622 a násl. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwr3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|Abalance|between|victim|and|defendant|rights&type=matchall

porota znát výjimečnost jak pachatele, tak oběti. Bylo povoleno použití VIS při capital sentencing hearing. Tím došlo k otevření dveří k uznávání VIS ve všech soudních případech.

Např. podle Greenberga je však přesvědčivost rozhodnutí Nejvyššího soudu státu Tennessee více politická než judiciální. Je založeno na předpokladu, že systém trestní justice zanedbává oběti trestných činů, zatímco zvýhodňuje obžalované, což ve výsledku znamená, že je třeba využít každou příležitost, kdy je možné udělit oběti slovo.²³

K tomuto rozhodnutí rovněž vzešlo několik disentujících stanovisek, kdy např. podle soudce Marshalla, který odkazoval na rozhodnutí ve věcech Booth a Gathers, užití VIS, kde je líčeno o tom, jaká byla oběť osobnost, navíc v podání rodiny oběti, vypovídá o faktorech, které naprosto nesouvisejí s vinou daného pachatele. Podle něj je VIS ze své podstaty škodlivé. Hodnota důkazů je vždy převážena pod tíhou vyjádření rodiny o zármutku, který jim daný čin způsobil.²⁴

Za posledních 30 let se prezentace VIS v USA stala důležitou součástí trestního procesu. Oběti již nadále nemusejí jen poslouchat, jak namísto nich promlouvá žalobce. Každý stát v zemi průběžně zaváděl legislativu posilující práva oběti. V říjnu 2004 prezident Bush podepsal Justice for All Act, jehož součástí je i Crime Victims` Rights Act (CVRA). Zákon mimo jiné obsahuje ustanovení o „právu být vyslyšen“^{25, 26}. I když se Justice for All Act uplatňuje jen v rámci federálního systému soudnictví, tak některé státy převzaly úpravu

²³ Viz ROSEBURY, B.: The political logic of victim impact statements, 30 Crim. Just. Ethics 39 2011, s. 39-67 [online]. S. 56. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/crimjeth30&div=6&collection=journals&set_as_cursor=9&men_tab=srchresults&terms=Thepoliticalallofvictimimpactstatements&type=matchall

²⁴ Viz TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 625. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwr3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=Victimimpactstatements|Abalance|between|victim|and|defendant|rights&type=matchall

²⁵ První případ s použitím CVRA byl v roce 2006 *Kenna v. U.S. District Court for the Central District of California*. Došlo k využití VIS na základě práva být vyslyšen.

²⁶ TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 633 - 634. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwr3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=Victimimpactstatements|Abalance|between|victim|and|defendant|rights&type=matchall

CVRA, která upravuje obdobná práva, díky čemuž se federální práva v Justice for All Act rozšířila do mnoha států.²⁷

Právní úprava pamatuje i na mladistvé a malé děti. Stejně jako dospělé oběti, tak i ty mladší mají právo učinit VIS, a to před soudem pro mládež. Specifický přístup v těchto případech může být spatřován v tom, že rodiče (či jiní příbuzní a vychovatelé) dostávají „návody“, jak dětem pomoci s vyplněním VIS. Děti ve školním věku mají napsat či nakreslit cokoli, co by chtěly sdělit soudci o událostech, které se staly. Ještě odlišněji se postupuje v případě dětí předškolního věku, které kromě toho, že mohou napsat či nakreslit vzkaz o události pro soud, tak mohou i např. zakroužkovat obrázky obličejů, které se smějí, jsou smutné, rozrušené, vystrašené apod., a to v návaznosti na to, jak se cítí v důsledku spáchaného činu. Protokoly bývají doplněny o kolonky, kam děti mohou psát či kroužkovat, co by udělaly s pachatelem, kdyby byly soudcem.²⁸

Úprava VIS v USA v některých ohledech vyvolává kritiku a nevoli. Jak bude uvedeno dále, VIS je někdy „zneužíváno“ oběťmi v situacích, které mají za cíl pouze vyvolat emoce. Někdy dokonce bez potenciálu podat informace u utrpěné škodě. Problém bývá zejména s videozáznamy (v USA je VIS možné učinit ústně, písemně, nebo např. skrze nahrávku na záznamovém zařízení), které trvají delší dobu, jsou doplněny podbízivou hudbou, popisují život oběti apod. a mohou navést porotu k rozhodování na základě emocí, nikoli relevantních faktů.²⁹

6. POZITIVA A NEGATIVA PROHLÁŠENÍ OBĚTI O DOPADU TRESTNÉHO ČINU NA JEJÍ ŽIVOT – ZAHRANIČNÍ ZKUŠENOSTI

Jelikož nejbohatší zkušenosti s používáním prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život mají v USA, bude následující část zaměřena právě na pozitiva a negativa zmiňovaná v souvislosti s

²⁷ TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 639 - 640. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwrv3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|A|balance|between|victim|and|defendant|rights&type=matchall

²⁸ Více k tomu ALEXANDER, E. K. a LORD, J. H.: Impact Statements: A Victim's Right to Speak. A Nation's Responsibility to Listen – Key Findings, 1994 [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: https://www.ncjrs.gov/ovc_archives/reports/impact/impact.htm

²⁹ TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 638. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwrv3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|A|balance|between|victim|and|defendant|rights&type=matchall

tamní úpravou.³⁰ To však neznamená, že by se nejednalo o fakta relevantní pro český právní systém. Právě naopak - díky tamním dlouholetým zkušenostem se lze v mnoha ohledech poučit a inspirovat.

POZITIVA PROHLÁŠENÍ

Nejsilnějším argumentem pro používání VIS je obeznámení soudu s informacemi týkajícími se rozsahu způsobených škod vůči oběti. VIS totiž podává informace o škodě, kterou oběť utrpěla, což se bere v potaz při určování závažnosti spáchaného trestného činu. Zastánci tohoto institutu také uvádějí, že VIS přispívá k přesnosti a konsistenci rozhodování, kdy na základě předložených informací může soudce či porota potrestat pachatele k náhradě proporcionální škody. Navíc VIS nejenom že poskytuje důležité informace soudům, ale má také terapeutický význam pro oběti. Dále připomíná pachatelům, co svými činy způsobili, a zajišťuje, že celý proces je vnímán širokou veřejností jako spravedlivější.

Dalším argumentem pro VIS je vybalancování práv obžalovaného a oběti. Zatímco tedy ve prospěch pachatele mohou být uváděny polehčující okolnosti (jak v USA vyplývá např. z Osmého a Čtrnáctého Dodatku nebo z rozhodnutí ve věci *Lockett v. Ohio*³¹), tak oběť může také uplatnit svá práva a představit celkový dopad spáchaného činu na její život.³² Jak uvádí Hoffmanová, „díky VIS už oběť TČ nadále nebude pozapomenutým článkem v onom pomyslném justičním řetězci.“³³

Názor Hoffmanové podporuje tvrzení zastánců VIS, podle nichž VIS vyvažuje proces, kdy bez něj by bylo nadržováno pachateli. Jako příklad poslouží např. rozhodnutí ve věci *Payne*. Obžalovaný namítal

³⁰ V této souvislosti bude v následující části příspěvku užíváno amerického označení institutu prohlášení oběti – Victim Impact Statement (VIS).

³¹ *Lockett v. Ohio*, 438 U. S. 586 (1978).

³² Více k tomu TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 *Phoenix L. Rev.* 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 625 - 628. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxmlwrv3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|A|balance|between|victim|and|defendant|rights&type=matchall

³³ Cit dle HOFFMAN M.: Victim Impact Statement, 10 *W. St. U. L. Rev.* 221 1982-1983, s. 221-228 [online]. S. 227. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/wsulr10&div=22&collection=journals&set_as_cursor=1&men_tab=srchresults&terms=victimimpactstatementhoffman&type=matchall

porušení Osmého Dodatku, a to sice tím, že bylo umožněno svědectví babičky ohledně reakcí vnuka na spáchané vraždy na jeho matce a sestře. Nejvyšší soud rozhodl, že toto svědectví bylo zcela proporcionální ke svědectví prezentovanému před porotou ve prospěch obžalovaného. Zejména přítelkyně a rodina obžalovaného vypovídaly o jeho dobrých charakterových vlastnostech, stejně jako psycholog, který nabídnul polehčující posudek. Soud tak nakonec stanovil, že proces by byl nespravedlivě nakloněn ve prospěch obžalovaného, kdyby jemu bylo dovoleno přednést porotě polehčující tvrzení v jeho prospěch a žalobě by přednést VIS s dopadem trestného činu dovoleno nebylo.³⁴

Rosebury vidí slibný potenciál VIS v situacích, kdy je použito i mimo soudní místnost. U soudu sice bude vylíčena povaha a rozsah utrpěné újmy a tímto může VIS zajišťovat „zvýšení spravedlnosti“ při trestání, na druhou stranu pokud bude použito v širším smyslu, tedy i v rámci restorativní justice, může přinést benefity pro více stran – pro oběť samotnou (případně její příbuzné) zavedením „léčebného“ prvku do trestního procesu, pro pachatele jehož pochopení toho, co způsobil, může vést k efektivnější nápravě, a pro celou společnost, kdy prostřednictvím snížení míry odcizení a zvýšení míry spolupráce s oběťmi dochází k lepšímu pochopení celé události.³⁵ K tomuto lze zmínit názor Hoffmanové, že např. obeznámený pracovník probační služby může být obětí velmi nápomocen. Dejme tomu, že v důsledku dopadu trestného činu poklesla u zaměstnance pracovní výkonnost, kvůli čemuž zaměstnavatel se zaměstnancem rozváže pracovní smlouvu. V takovém případě může zasáhnout pracovník probační služby a pustit se do vyjednávání mezi zaměstnavatelem a obětí, tedy snažit se nastalou situaci řešit. Případně vyvinout mediační činnost mezi zaměstnavatelem a obětí u jiných sporů, které jsou vyústěním dopadu trestného činu na oběť.³⁶

³⁴ HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. S. 215. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsyr29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=Victimimpactstatements|Amodifiedperspective&type=matchall

³⁵ Viz ROSEBURY, B.: The political logic of victim impact statements, 30 Crim. Just. Ethics 39 2011, s. 39-67 [online]. S. 44. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/crimjeth30&div=6&collection=journals&set_as_cursor=9&men_tab=srchresults&terms=Thepoliticallogicofvictimimpactstatements&type=matchall

³⁶ Viz HOFFMAN M.: Victim Impact Statement, 10 W. St. U. L. Rev. 221 1982-1983, s. 221-228 [online]. S. 224. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/wsulr10&div=22&collection=journals&set_as_cursor=1&men_tab=srchresults&terms=victimimpactstatementhoffman&type=matchall

NEGATIVA PROHLÁŠENÍ

Kromě výše uvedených pozitiv institutu prohlášení oběti je nutné zmínit i negativa a problematické body VIS. Jak bude uvedeno dále, mnoho z nich pramení v porotním systému, který, na rozdíl od USA, v českých podmínkách v současnosti neznáme. Nicméně některé postřehy by mohly být uplatnitelné i rámci řízení před českými soudy.

Například podle Marshalla může být jedním z dopadů VIS až „démonizace“ pachatele v očích veřejnosti, a to zejména v případech, které jsou mediálně sledované. Zatímco tedy prohlášení může přinést soucit pro oběť, může zároveň vyvolat pocity nenávisti, strachu, hněvu a odporu vůči pachateli. Přitom takovéto generalizování pachatele může být až nebezpečným jevem.³⁷

Jak uvádí Roberts, je potřeba vyřešit otázku, zda má VIS vliv na rozhodnutí soudu. Na jednu stranu má soudce vycházet z důkazů a nenechat se ovlivňovat emocemi oběti. Na druhou ale, pokud VIS na trestání vliv mít nebude, tak oběti přijdou o iluze ohledně soudního procesu. V obou možných případech tak bude VIS kritizováno – pokud ovlivní rozhodnutí soudu, bude kritizováno za podkopávání spravedlnosti při rozhodování; pokud na rozhodnutí soudu mít vliv nebude, dojde k obviňování, že vyvolává a následně ničí naděje a očekávání obětí.³⁸ Roberts dále dodává, že VIS je prázdným slibem vůči obětem, takovým, který nenese žádné hmatatelné benefity a který navíc může okolnosti zhoršit tím, že vyvolává očekávání, která zůstanou nenaplněna.³⁹

Vůči VIS dále bývá namítáno, že zvyšuje libovůli při rozhodování soudu. Při použití VIS se může stát, že rozhodnutí bude založeno na

³⁷ MARSHALL, C.: Victim impact statements: Some concerns about practice and proposed changes. [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.rethinking.org.nz/assets/Newsletter_PDF/Issue_87/VIS.pdf

³⁸ Více k tomu ROBERTS, J. V.: Victim impact statements and the sentencing process: Recent Developments and research findings, 47 *Crim. L. Q.* 365 2002-2003, s. 365-396 [online]. S. 381. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/clwqrty47&div=29&collection=journals&set_as_cursor=5&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements&theSentencingProcessRecentDevelopments&type=matchall

³⁹ Viz ROBERTS, J. V.: Victim impact statements and the sentencing process: Recent Developments and research findings, 47 *Crim. L. Q.* 365 2002-2003, s. 365-396 [online]. S. 395. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/clwqrty47&div=29&collection=journals&set_as_cursor=5&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements&theSentencingProcessRecentDevelopments&type=matchall

okolnostech, které spíše vyvstanou z vylíčení charakteristik oběti, než na tom, co skutečně pachatel napáchal a s jakými úmysly. Založit tedy rozhodnutí (byť předem neúmyslně) na výpovědi o tom, jakým byla oběť skvělým člověkem, se rovná naprosté nepředvídatelnosti práva. Navíc se tak projeví okolnosti, které nemohl předpokládat ani pachatel během páchaní trestného činu. Oponenti VIS tedy tvrdí, že pokud nemohl zvažovat takové okolnosti pachatel, resp. těmito okolnostmi nebyla ovlivněna složka mens rea, nemělo by to mít vliv ani na rozhodování soudu.⁴⁰ Libovůle při rozhodování bývá zmiňována ještě častěji v souvislosti s capital trial. Většina států, které mají zaveden trest smrti, totiž využívá porotní systém k uložení tohoto trestu. Pokud by rozhodoval jen zkušený a trénovaný soudce, dalo by se předpokládat, že se nenechá unést emocionálním projevem o oběti. Porotci jsou oproti tomu u soudu často poprvé a nejen že rozhodují o vině a nevině obžalovaného, ale rovněž o tom, zda bude žít či ne.⁴¹ „Někdy takřka nevíme, zda byl pachatel odsouzen na základě provedených důkazů, nebo na základě emocí a proto, že někdo za ten hrozný čin musí být viněn...“⁴²

Podle Hilla informace o „unikátnosti“ oběti, které jsou porotě prezentovány, mohou být nevhodně vyhodnoceny k tíži pachatele. Např. v případě Gathers žalobce popsal oběť jako nábožensky založenou, občansky uvědomělou osobnost. Po přednesení takových vlastností porota samozřejmě vnímá oběť více jako spořádaného člena komunity, než jako někoho s pochybným charakterem. Tedy např. pokud pachatel zabije někoho, kdo se v minulosti rovněž něčím provinil, má mnohem větší šanci uniknout trestu smrti než pachatel, který zabije „nevinnou“ oběť, protože s nevinnou obětí porota projevuje více sympatií. Pokud je navíc oběť či její rodina v poněkud

⁴⁰ HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. S. 216. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsyr29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|Amodifiedperspective&type=matchall

⁴¹ HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. S. 217. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsyr29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|Amodifiedperspective&type=matchall

⁴² Cit dle TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 606. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwr3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|Abalancebetweenvictimanddefendantrights&type=matchall

nepřátelském či mstivém postavení vůči pachateli, informace z VIS mohou být velmi předpojaté.⁴³

Síla VIS ovlivnit rozhodnutí soudu tedy může záviset na tom, zda oběť, či jiní vystupující v jejím zájmu, jsou schopni efektivně popsat soudu své pocity a prožitou zkušenost (což svým způsobem může rovněž záviset, zda je oběť po sociální stránce nebo etnicky podobná soudci či porotě). „Při užívání VIS v podstatě hrozí, že podobné případy budou posuzovány rozdílně v závislosti na vzdělání, informovanosti, přizpůsobivosti, pomstychtivosti a odpuštění jednotlivých obětí.“⁴⁴ Nicméně podobný princip se dá aplikovat i ve prospěch obžalovaného v rámci polehčujících tvrzení podaných jeho spojenci: obžalovaný s původem ze střední třídy, z univerzitně vzdělané rodiny a okruhem takových přátel, může podle Roseburyho profitovat více než nemilovaný tulák.⁴⁵

Cassell kritizuje VIS, jelikož podle něj vůbec nesouvisí s účely trestání. Navíc se jedná o natolik emocionální záležitost, že zajisté ovlivní rozhodování o pachateli (přitom zvyšování trestů nikdy nebylo cílem zavedení VIS). Cassell dále uvádí, že VIS vede k neodůvodněné nerovnosti mezi pachateli a tresty a v neposlední řadě naráží na fakt, že povolení VIS v případech s více oběťmi vytváří pomyslnou „soutěž“ o tom, kdo je největší obětí.⁴⁶

Studie ukázaly, že pokud v jiných (tedy v tomto případě porota) navodíme pocit smutku, tak ti pak mnohem pečlivěji vnímají detailní

⁴³ Viz HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. S. 218. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsyr29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=Victimimpactstatements|Amodifiedperspective&type=matchall

⁴⁴ Cit dle GARKAWE, S.: Victim impact statements and sentencing, 33 Monash U. L. Rev. 90 2007, s. 90-114 [online]. S. 94. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/monash33&div=7&collection=journals&set_as_cursor=85&men_tab=srchresults&terms=Victimimpactstatements|andsentencing&type=matchall

⁴⁵ ROSEBURY, B.: The political logic of victim impact statements, 30 Crim. Just. Ethics 39 2011, s. 39-67 [online]. S. 55. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/crimjeth30&div=6&collection=journals&set_as_cursor=9&men_tab=srchresults&terms=Thelpoliticallogicofvictimimpactstatements&type=matchall

⁴⁶ CASSELL, P. G.: In defense of victim impact statements, 6 Ohio St. J. Crim. L. 611 2008-2009, s. 611-648 [online]. S. 627 a násl. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/osjcl6&div=26&collection=journals&set_as_cursor=8&men_tab=srchresults&terms=Indefenseofvictimimpactstatements&type=matchall

informace, které jsou jim prezentovány. Zatímco pokud mají radost či vztek (např. na pachatele), tyto detaily nevnímají. Z toho plyne, že porotu dokáže mnohem více korigovat nebohá oběť než zlý pachatel.⁴⁷

Zajímavé využití VIS však nastalo v případě Commonwealth v. Thomas (2000), kdy matka znásilněné a zavražděné dcery v rámci VIS žádala porotu, aby obžalovaný nedostal trest smrti. Podle ní bylo nesmyslné zabít někoho proto, že sám vraždil. Kitty Irwin (matka oběti) se tak ve svém VIS de facto postavila proti justičnímu systému, ve kterém 12 náhodně vybraných lidí rozhoduje o životě a smrti a přirovnala to k promyšlené vraždě, která se příliš neliší od toho, co pachatel udělal její dceři.⁴⁸ Existují však i názory, které jsou vyhraněné proti VIS, které navrhuje mírnější trest. Jak uvádí např. Garkawe, „Odpuštění nemá místo v nezávislém a nestranném právním systému; pachatelé by měli být souzeni podle trestných činů, které spáchali s ohledem na předem dané právní normy a ne podle osudu, ponechaném na pocitech jednotlivých obětí.“⁴⁹

7. MOŽNÉ ÚPRAVY VICTIM IMPACT STATEMENT

Aby byly nadále posilovány práva oběti (tedy např. možnost učinit VIS), ale zároveň však nedocházelo ke zbytečné předpojatosti vůči pachateli, mělo by dojít k modifikaci VIS. Měly by být limitovány informace, které je možné skrze VIS podat a zároveň eliminovány všechny písemné i ústní informace, které budou příliš předpojaté vůči obžalovanému.

Některé návrhy spočívají např. v tom, že by měla být u pachatele posuzována složka mens rea s ohledem na účinek činu. Hill pro

⁴⁷ Podle TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 630 - 631. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlrv3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|Abalance|between|victim|and|defendant|rights&type=matchall

⁴⁸ BARNES, A. N.: Reverse impact testimony: A new and improved victim impact statement, 14 Cap. Def. J. 245 2001-2002, s. 245-264 [online]. S. 249. [cit. 8. 11. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/capdj14&div=30&collection=journals&set_as_cursor=3&men_tab=srchresults&terms=ReverseImpactTestimony|Anew|and|improved|victim|impact|statement&type=matchall

⁴⁹ Cit dle GARKAWE, S.: Victim impact statements and sentencing, 33 Monash U. L. Rev. 90 2007, s. 90-114 [online]. S. 109. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/monash33&div=7&collection=journals&set_as_cursor=85&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|and|sentencing&type=matchall

ilustraci uvádí, že pokud měl pachatel např. v plánu obět' přitlačit ke zdi, jakmile vyjde z bytu a vzít ji peněženku, zřejmě nepředvídal, že obět' utrpí psychickou újmu, v důsledku čehož bude mít obět' strach vůbec vycházet z bytu. VIS by tak podle Hilla mělo obsahovat jen újmu finanční kvůli krádeži peněženky, a dále tu, co se týče fyzického ublížení následkem natlačení ke zdi. Už by ale nemělo obsahovat informace ohledně psychické újmy. Tu totiž pachatel „nemohl“ předvídat.⁵⁰

Trueblood je toho názoru, že stejně jako je obhajoba povinna upozornit obžalobu o svých úmyslech na představení polehčujících důkazů, tak by i opačně měla obžaloba informovat obhajobu o úmyslu použití VIS. Takto by obě strany měly možnost lépe se připravit na argumentaci z obou pohledů případu a na případné vyvrácení tvrzení. Soud by měl mít navíc možnost seznámit se s VIS předem, aby se ujistil, že neovlivní porotu takovým způsobem, že by mohla rozhodovat na základě emocí, nikoli faktů a důkazů. VIS by tedy nemělo obsahovat informace, které by vedly k předpojatosti.⁵¹

Jelikož porota mívá tendence k ukládání přísnějších trestů, pokud byl trestný čin spáchán na oběti s dobrou reputací, soud by měl eliminovat informace týkající se charakteru oběti, které mají být představeny porotě, případně porotu poučit, aby k takovým informacím nepřihlížela. Soud by měl de facto poučit porotu, aby se zaměřila na zvážení dvou věcí vyplývajících z VIS – na specifickou škodu, utrpěnou následkem trestného činu a dále na porovnání vyvažujících okolností mezi polehčujícími okolnostmi přednesenými obžalovaným a tím, jaký měl trestný čin dopad na život oběti. Porota by tak měla lépe pochopit, jak nakládat s VIS. Přednesení VIS by nemělo být povoleno v situacích, kdy je zřejmé, že má za cíl pouze vyvolat emoce a jinak nemá potenciál podat informace o utrpěné škodě. Jak již bylo zmíněno, problém bývá zejména s videozáznamy, které bývají delší, s podbíživou hudbou, popisující život oběti a které mohou navést porotu k rozhodování na základě emocí, nikoli relevantních faktů. Nicméně se jedná o praxi, která se v některých státech USA ustálila, a jakékoli podstatné zásahy do ní by mohly být považovány za potlačování práv obětí.

⁵⁰ Podle HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. S. 220. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsy29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|AmodifiedPerspective&type=matchall

⁵¹ Více k tomu TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. S. 638 [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwr3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimImpactStatements|ABalanceBetweenVictimAndDefendantRights&type=matchall

8. ZÁVĚREM

Prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život má zajisté velký potenciál. Primárním účelem je sice pomoci oběti vyrovnat se s traumatizujícím zážitkem, nicméně podané informace může využít i soud při svém rozhodování. Pachatel si pak bude moci lépe uvědomit, jaké škody svým činem způsobil. Kromě tří výše uvedených subjektů by bylo vhodné zvážit, kam dál by mohlo být prohlášení oběti směřováno. Využití by zřejmě našlo i u probačních a mediačních orgánů.

Důležité ovšem bude, jak české orgány tento nový institut uchopí. Ze zmíněných zkušeností z Velké Británie a z USA vyplývá, že účelem zavedení VIS respektive VPS sice bylo posílení práv obětí, nicméně zejména v USA se toto oprávnění částečně zvrhlo v situace, které až hraničí s porušováním ústavnosti a práv obžalovaného.

Bylo by vhodné, aby si české soudy již od samého začátku nastavily pravidla, za kterých bude prohlášení oběti přípustné, a případně vytvořily návod, který jasně vymezí, co prohlášení může obsahovat a co tam už nepatří, protože jakékoli dodatečné limitování by mohlo být obětmi negativně vnímáno. Mohlo by tak dojít k situacím, kdy oběti budou nadále nedůvěřivé vůči soudům, přičemž smyslem prohlášení oběti je pravý opak.

Literature:

- ALEXANDER, E. K. a LORD, J. H.: Impact Statements: A Victim's Right to Speak. A Nation's Responsibility to Listen, 1994 [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: https://www.ncjrs.gov/ovc_archives/reports/impact/welcome.html
- BARNES, A. N.: Reverse impact testimony: A new and improved victim impact statement, 14 Cap. Def. J. 245 2001-2002, s. 245-264 [online]. [cit. 8. 11. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/capdj14&div=30&collection=journals&set_as_cursor=3&men_tab=srchresults&terms=Reverselimpactltestimony|Anewlandlimprovedlvictimlimpactlstatement&type=matchall
- CASSELL, P. G.: In defense of victim impact statements, 6 Ohio St. J. Crim. L. 611 2008-2009, s. 611-648 [online]. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/osjcl6&div=26&collection=journals&set_as_cursor=8&men_tab=srchresults&terms=Indefenseoflvictimlimpactlstatements&type=matchall
- GARKAWA, S.: Victim impact statements and sentencing, 33 Monash U. L. Rev. 90 2007, s. 90-114 [online]. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/monash33&d>

- iv=7&collection=journals&set_as_cursor=85&men_tab=srchresults&terms=Victimimpactstatementslandsentencing&type=matchall
- HILL, T.: Victim impact statements: A modified perspective, 29 Law & Psychol. Rev. 211 2005, s. 211-221 [online]. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lpsyr29&div=11&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults&terms=VictimimpactstatementsAlmodifiedlperspective&type=matchall
 - HOFFMAN M.: Victim Impact Statement, 10 W. St. U. L. Rev. 221 1982-1983, s. 221-228 [online]. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/wsulr10&div=22&collection=journals&set_as_cursor=1&men_tab=srchresults&terms=victimimpactstatementlhoffman&type=matchall
 - MARSHALL, C.: Victim impact statements: Some concerns about practice and proposed changes [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.rethinking.org.nz/assets/Newsletter_PDF/Issue_87/VIS.pdf
 - Ministry of Justice: Improving the code of practice for victims of crime - Impact Assessment [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182040/victims-code-impact-assessment.pdf
 - Rámcové rozhodnutí Rady ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení (2001/220/SVV).
 - ROBERTS, J. V. a MANIKIS, M.: Report for the Commissioner for Victims and Witnesses in England and Wales, University of Oxford 2011 [online]. 51 s. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/downloads/news/press-releases/victims-com/vps-research.pdf>
 - ROSEBURY, B.: The political logic of victim impact statements, 30 Crim. Just. Ethics 39 2011, s. 39-67 [online]. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/crimjeth30&div=6&collection=journals&set_as_cursor=9&men_tab=srchresults&terms=Thepoliticallogicofvictimimpactstatements&type=matchall
 - The Code of Practice for Victims of Crime - Crown Prosecution Service Operational Guidance [online]. [cit. 10. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.cps.gov.uk/legal/v_to_z/victims_code_operational_guidance/
 - TRUEBLOOD, C. A.: Victim impact statements: A balance between victim and defendant rights, 3 Phoenix L. Rev. 605 2010, s. 605-640 [online]. [cit. 17. 10. 2013]. Dostupné z: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/phnxlwrv3&div=33&collection=journals&set_as_cursor=17&men_tab=srchresults&terms=VictimimpactstatementsAlbalancebetweenvictimlanddefendantrights&type=matchall
 - Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

- Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

-

Contact – email

210827@mail.muni.cz

POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO V TRESTNÍM ŘÍZENÍ PROTI MLADISTVÝM

EVA ŽATECKÁ

Právnická fakulta, Masarykova Univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá vybranými aspekty postavení poškozeného v trestním řízení proti mladistvým, které je v určitých aspektech odlišné od jejich postavení v řízení proti dospělým pachatelům. Zaměřuje se i na otázky související s novým zákonem o obětech.

Key words in original language

Trestní řízení, mladistvý, poškozený, odklony, zákon o obětech

Abstract

The paper deals with the selected aspects of position of aggrieved party in procedure against juveniles, which is in some aspects different than in procedure against adult offenders in the context of the new victim act.

Key words

Criminal procedure against Juveniles, Position of Aggrieved Party, Rights and Duties of Victims, Diversions

1. ÚVOD

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (dále jen zákon o obětech TČ) účinný od 1. 8. 2013 zesílil v některých aspektech postavení poškozených a obětí v rámci trestního procesu. Navíc dá se říci, že sjednotil pojem poškozeného a oběti, když dosud se podle právní úpravy za oběť považovala jen osoba, které bylo ublíženo na zdraví, nebo byla způsobena smrt (to se jednalo o pozůstalé oběti).¹ Ovšem podíváme-li se blíže na řízení ve věcech mladistvých, zjistíme, že zde má poškozený má poněkud odlišnou roli, a to již od samotného zřízení nového zákona, než je tomu v případě dospělých pachatelů. ZSM přímo vyjadřuje některé zásady, na které je třeba brát ohled a dochází tak většímu zapojení poškozeného do celého procesu, tedy některé aspekty již byly do ZSM promítnuty, ovšem některé v návaznosti na nový zákon o obětech TČ budou doplněny.

Samotný ZSM je velmi výrazně ovlivněn principem tzv. restorativní justice (oproti pojetí justice retributivní), která nahlíží na spáchané

¹ Zákon č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů ve znění k 31. 7. 2013.

provinění spáchané mladistvým jako na konflikt mezi pachatelem a poškozeným.² A díky tomuto pojetí dochází k větší angažovanosti poškozených do celého trestního řízení, navíc se objevují takové systémy možných opatření, zahrnující i odklony, čímž dochází k diferenciaci přístupu k řešení konkrétní trestní věci. Obecně lze konstatovat, že v řízení ve věcech mladistvých mají přednost postupy přispívající k předcházení trestné činnosti před opatřeními represivní povahy.

2. STÁVAJÍCÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA V ZSM

Jak již bylo uvedeno v úvodu, je ZSM postaven na principech restorativní justice. Je zde zdůrazněna zásada přiměřeného zadostiučinění pro poškozené způsobené jednáním mladistvého³. Celé řízení má směřovat k náhradě škody poškozenému, a to nejlépe ještě v přípravném řízení. Postavení poškozeného v případě řízení ve věcech mladistvých je upřesněno v § 45 a násl. ZSM, kde je uvedena i povinnost orgánů činných v trestním řízení přihlížet k jeho oprávněným zájmům. Navíc musí tito poškozeného o právech poučit a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění, a to již při podání trestního oznámení nebo vysvětlení atd. toto plně respektuje nový zákon o obětech.

V § 3 odst. 7 ZSM je zdůrazněna zásada uspokojení zájmů poškozeného, která je promítnuta i do tohoto ustanovení v podobě poučovací povinnosti, ale i zdůraznění možnosti postupovat formou zvláštních způsobů řízení (odklony v podobě § 307 TŘ, § 309TŘ a § 70 ZSM), které více dbají na odčinění škody vzniklé proviněním mladistvého.

Odklony jsou v řízení ve věcech mladistvých velmi časté a bývá jich využito právě v případě, kdy došlo mezi pachatelem a poškozeným k náhradě škody či došlo k mediaci a byla uzavřena dohoda o náhradě škody. Tato dohoda je pak nezbytnou součástí pro využití většiny odklonů, respektive právě skutečnost, že mladistvý uzavřel dohodu o náhradě škody nebo škodu nahradil, je důležitým kritériem pro zvažování odklonů. Dohodu o náhradě škody může pomoci sjednat pracovník Probační a mediační služby.

Z webových stránek PMS je zřejmé, že v roce 2012 z „celkového počtu 2 019 nově evidovaných případů mládeže projednávaných v rámci přípravného řízení a řízení před soudem bylo v roce 2012 76,6 % případů evidováno v souvislosti s přípravou tzv. zprostředkování

2 Blíže k tomuto principu např. ZEHR, Howard. Úvod do restorativní justice. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 48 s. ISBN 8090299814.

³ respektive mládeže jako celku, byť děti mladší 15 let nejsou vůbec trestně odpovědné.

řešení konfliktu neboli ZRK (1 696 případů).“⁴ Z tohoto je zřejmé, že velké procento případů je směřováno k uzavření dohody o náhradě škody s poškozeným/ obětí.

Poškozený je stranou trestního řízení (viz § 12 odst. 6 TR) a od toho se odvíjí jeho práva a povinnosti. Poškozené lze dle TR rozlišovat na dvě skupiny:

- Poškozené, kteří mohou uplatnit nárok na náhradu škody v trestním (adhezním) řízení (viz § 43 odst. 3 TR)
- Poškozené, kteří toto oprávnění nemají, a kteří mají jen procesní práva vymezená zejména v ust. § 43 odst. 1 TR (např. ten poškozený, kterému byla škoda již plně uhrazena).

Poškozený může uplatnit škodu na majetku, na zdraví nebo v podobě bezdůvodného obohacení mladistvého, kdy škoda se vyčísluje v penězích a nárok musí být uplatněn nejpozději do zahájení dokazování při prvním hlavním líčení ve věci. Podmínkou však je, aby se jednalo o škodu vzniklou v příčinné souvislosti se spáchaným proviněním mladistvého. Oproti dospělým pachatelům je v ZSM v § 3 odst. 7 dána možnost, aby mladistvý nahradil škodu nejen jejím uhrazením v penězích, ale i uvedením do původního stavu, nebo se poškozenému dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění od mladistvého (např. odpracování si škody u poškozeného, omluva apod.). Vychází se z toho, že mládež obvykle nedisponuje dostatečnými peněžními prostředky. V úvahu pak přichází i uvedení do předchozího stavu, náhrada jinou formou plnění, na kterém se obě strany dohodnou.

Velice důležitou úlohu pro zjišťování poměrů mladistvého sehrál Nejvyšší soud, jenž ve svém rozhodnutí uvedl, že je třeba zkoumat poměry mladistvého komplexně, s ohledem na jeho sociální, majetkové a výtěžkové poměry. Proto i v případě, kdy je částka pro poškozené relativně nízká, např. způsobená škoda činí 2500,- Kč, nelze povinnost k uhrazení této částky uložit současně s dalším omezujícím opatřením, které by mohlo bránit mladistvému, aby si na úhradu této částky vydělal formou brigád.⁵

4

https://www.pmscr.cz/download/010112_311212_Komentar_ke_statistickemu_vyhodnoceni_PMS_CR.pdf citováno dne 1.12.2013

⁵ „Stěžít lze přitakat závěru, že splnění účelu výchovného opatření či opatření v obecné rovině je možné dosáhnout, je-li uloženo bez ohledu na sociální, majetkové a výtěžkové poměry mladistvého. Zdůvodnění odvolacího soudu, že byt' mladistvý nikde nepracuje a vykonává jen příležitostné brigády, má dostatek možností a času, aby nevysokou peněžní částku (2.500,- Kč) poškozeným včas zaplatil, není přesvědčivé. Odvolací soud se majetkovými poměry mladistvého nezabýval a stranou jeho pozornosti též zůstalo, že mladistvý měl uloženou výchovnou povinnost splnit v průběhu výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací, což možnost jeho příležitostí získat finanční prostředky omezuje, a za takových okolností je i částka

3. VYBRANÉ ASPEKTY NOVÉHO ZÁKONA O OBĚTECH

Nový zákon o obětech nám rozšiřuje informační povinnosti ze strany orgánů činných v trestním řízení pro poškozené/oběti trestného činu, a to jak automaticky po zjištění spáchání trestného činu či provinění u mladistvého, tak poskytnutí informací na žádost oběti (§§ 7-13 ZOTČ). Dále zakotvuje právo na ochranu soukromí oběti v §§ 15-17 ZOTČ, kdy oběť může žádat, aby se údaje o jejím jménu a adrese vedly odděleně od spisu. Toto ovšem může působit protichůdně, a to zejména v případě, kdy by mladistvý chtěl nahradit poškozenému škodu, chtěl by se mu omluvit atd. I zabránění kontaktu s osobou podezřelou, obviněnou upravené v § 17 ZOTČ samozřejmě má ochránit především oběť, ovšem může to mít důsledky pro zvláštní způsoby řízení a řízení ve věcech mladistvých. Pokud se poškozený nebude ochoten s mladistvým sejít a tento jej nebude moci kontaktovat ani za účelem dohody o náhradě škody, pak nemusí být splněny všechny podmínky pro využití zvláštních způsobů řízení a odklonů, které by byly pro mladistvého nejvýhodnější a pro samotného poškozeného často také, neboť náhrada škody může být pro poškozené nejdůležitější.

Zákon stanoví, že se musí jednat o úkony, jejichž povaha by to nevyučovala a je otázkou, zda k nim bude patřit vedení dohody o náhradě škody. Domnívám se, že vzhledem ke snaze vyřešit trestnou činnost mladistvého za pomoci restorativní justice, budou jednání o náhradě škody jistě patřit k těm úkonům, u nichž by měla být oběť přítomna osobně, nebo alespoň prostřednictvím svého zmocněnce. Nicméně identifikace poškozeného by v dohodě měla být jistě uvedena.

V rámci hlavního líčení jsou možnosti poškozeného též odlišné, oproti řízení proti dospělým. Patří mezi osoby, jež jsou oprávněny být v hlavním líčení přítomny, neboť obvykle je hlavní líčení ve věci mladistvých neveřejné. Jednání je možno konat veřejně jen výjimečně, a to na návrh mladistvého, o kterém soud pro mládež rozhodne usnesením, kdy však nejsou nikterak stanoveny podmínky, kdy by musel návrhu mladistvého vyhovět, a proti usnesení není možnost podat stížnost. Rozsudek se však vyhláší vždy veřejně v přítomnosti mladistvého.

Poškozený má právo si zvolit svého zmocněnce, který může být zároveň důvěrníkem dle zákona o obětech, případně ještě navíc si může zvolit důvěrníka. Tato osoba důvěrníka je pro poškozeného osobou, k níž má nějaký psychický vztah, aby jej podpořila v trestním řízení. Důvěrník však nemůže zasahovat do průběhu úkonu a je jen určitou psychickou podporou pro oběť.

2.500,- Kč pro mladistvého částkou nikoliv zanedbatelnou.“ **NS 8 Tdo 1102/2008**

Literature:

- Jelínek J., Gřivna, T. a kol. Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges 2012, 256 str. ISBN 978-80-87576-39-7
- ZEHR, Howard. Úvod do restorativní justice. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 48 s. ISBN 8090299814.
- ŽATECKÁ, Eva a Milana HRUŠÁKOVÁ. Odklony v řízení ve věcech mladistvých. In Dny práva 2012 - sborník příspěvků. Brno: Masarykova universita, 2013. s. 1601- 1610, 10 s. ISBN 978-80-210-6319-8.
- https://www.pmscr.cz/download/010112_311212_Komentar_ke_statisticemu_vyhodnoceni_PMS_CR.pdf citováno dne 1.12.2013
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 9. 2008, sp. zn. 8 Tdo 1102/2008, dostupné na www.nsoud.cz

Contact – email

eva.zatecka@law.muni.cz

ZAJIŠTĚNÝ POŠKOZENÝ V INSOLVENČNÍM ŘÍZENÍ

JAN ZŮBEK

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Autor článku se zabývá novou kategorií věřitele v českém právním řádu, která v příspěvku označuje jako zajištěný poškozený. Jejím zavedením zákonodárce zamýšlí zlepšit postavení oběti trestného činu (resp. poškozeného) v insolvenčním řízení a za tím účelem upravuje jeho postavení vůči ostatním věřitelům uplatňujících pohledávky v insolvenčním řízení. V příspěvku jsou blíže rozebrány nutné podmínky k využití práv zajištěného poškozeného, mezi které patří v adhezním (popř. civilním) řízení přiznané plnění zajištěné majetkem obviněného. Otázkou je, do kdy může soud majetek obžalovaného zajistit. Jelikož to nevyplývá jasně z trestního řádu, autor dovozuje, že tuto pravomoc má i soud odvolací do okamžiku nabytí právní moci rozsudku. Příčina vzniklé škody, uplatňované zajištěným poškozeným, musí vzniknout v souvislosti s trestným činem spáchaným dlužníkem či se skutkem vykazující znaky trestného činu, aby poškozený mohl uplatnit svá práva. Je uvedena příkladná situace, ve které dojde mezi zajištěným poškozeným a dlužníkem k uzavření dohody o způsobu náhrady škody, v důsledku čehož soud schválí narovnání. V tomto případě nebude mít zajištěný poškozený k dispozici odsuzující rozsudek, a proto bude na insolvenčním správci, jestli uzná poškozenému tento status. Nevyřešenou otázkou je, v jaké míře se uplatní práva a povinnosti zajištěného věřitele podle insolvenčního zákona také pro zajištěného poškozeného. Autor nabízí více řešení, ale přiklání se k možnosti, že zajištěný poškozený má privilegované postavení ve vztahu k ostatním věřitelům, pouze v rozsahu zajištěného v trestním řízení. Pozornost je také věnována pohledávkám za škodu na zdraví, umožňující jednodušší způsob uplatnění přímo u insolvenčního správce. Autor upozorňuje na skutečnost, že zajištěným poškozeným může být i poškozený podle trestního řádu. V důsledku toho může jít i o právnickou osobu, u které není zdůvodněna zvýšená ochrana, obzvláště pokud je poškozeným stát vybavený řadou mocenských orgánů, pomáhající mu chránit své zájmy. V závěru příspěvku autor zvažuje dopady nové koncepce a její reálné uplatnění v praxi.

Key words in original language

Zajištěný poškozený, oběť trestného činu, pohledávka uplatněná v insolvenčním řízení

Abstract

The author of the article deals with a new category of creditor in the Czech legal system termed as secured injured. By implementing the

new category legislator intends to improve the status of the victim of a criminal wrong (or the injured) in insolvency proceedings and to redefine his position in relation to other creditor's claims made in insolvency proceedings. The author also examines in detail the conditions necessary to exercise the rights of secured injured, conditions such as the fulfillment secured on the assets of the defendant which was acknowledged in the adhesive (or civil) proceeding. The question is until when the court can seize the assets of the defendant. As it is not obvious from the provisions of the Code of Criminal Procedure, the author deduces that the jurisdiction of the court of appeal lasts until the final and conclusive judgment. The author also deals with the cause of damage, which has to occur in relation to a criminal wrong caused by the debtor or during an act with characteristics similar to a criminal wrong in order for the secured injured to be able to exercise his rights. The author sets up a model situation where the injured and the debtor make an agreement about the compensation of damages, as a consequence of that the court authorizes a settlement. In this case the secured injured will not have a convicting judgment in his disposition, therefore it will be up to the insolvency practitioner if he chooses to acknowledge this status to the injured. The unsolved question is whether the rights and duties of the secured creditor according to the insolvency act will also apply for the secured injured. The author offers various solutions, but leans toward the opinion that the secured injured possess this privileged status in relation to other creditor's claims but only where it is secured debts within the criminal procedure. The article also pays attention to the claim for damage to health allowing for the claimed debt to be accepted directly by insolvency practitioner, which makes it easier for the secured injured. The author points out the fact that the term secured injured may be applied even for those who are injured according to the Code of Criminal Procedure. In that case it can also be an artificial legal person, unlike the natural person the artificial legal person does not have a need for increased protection, especially in the case when the injured is a state equipped with bodies of power which are set to protect the state's interests. In the end of the article the author considers the consequences of new conception and its application in practice.

Key words

Secured injured, victim of criminal wrong, claim made in insolvency proceeding

1. DOPAD NOVÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY OBĚTI TRESTNÉHO ČINU NA INSOLVENČNÍ ZÁKON

30. ledna 2013 byl pod číslem 45/2013 Sb. přijat zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), který přinesl komplexní úpravu pomoci obětem trestných činů, dosud roztržštěnou do několika předpisů, a novelizoval řadu dalších předpisů, zejména trestní řád, občanský soudní řád, zákon o

poskytnutí peněžité pomoci obětem trestných činů a v neposlední řadě i zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon).

Záměr, který měl vést zákonodárce k této nové komplexní úpravě práv oběti trestného činu, vystihuje důvodová zpráva. Především tímto mělo dojít k „rozšíření práv a pomoci“, která je obětem trestného činu poskytována.¹ Nová právní úprava o obětech trestného činu tak posiluje postavení oběti, resp. poškozeného, nejen v trestním řízení, ale rovněž v insolvenčním řízení. Procedura zjišťování nároků věřitelů a posléze jejich uspokojování z majetku dlužníka v úpadku je v úpravě insolvenčního zákona systémově nadřazena jiným konkurujícími procesními situacím. Právě tak tomu je i při poměru současně probíhajícího insolvenčního a adhezního řízení. Zákonodárce, sledující výše pospaný záměr, promítl do insolvenčního zákona nové subjektivní právo oběti, respektive osoby poškozeného, jak jej vymezuje ustanovení § 43 a násl. trestního řádu (dále jen „poškozený“).

Konkrétně insolvenční zákon zavedl novou kategorii věřitele a současně upravil jeho postavení zejména vůči ostatním věřitelům uplatňujícím pohledávky v insolvenčním řízení. Podle § 167 odst. 2 „věřitelé vykonatelných pohledávek na náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo na vydání bezdůvodného obohacení získaného trestným činem se uspokojují ze zpeněžení věci, práva pohledávky nebo jiné majetkové hodnoty, byly-li tyto hodnoty zajištěny v trestním řízení o tomto trestném činu a přihláška pohledávky byla podána v době, kdy zajištění podle trestního řádu trvá, nebo podal-li takový věřitel návrh na výkon rozhodnutí zřízením soudcovského zástavního práva na nemovitostech v době, kdy zajištění podle trestního řádu trvalo. Pro pořadí uspokojení podle odstavce 1 je rozhodující doba vzniku zajištění podle trestního řádu. Ustanovení týkající se postavení zajištěných věřitelů platí pro tyto věřitele obdobně.“ V následujícím textu si dovoluji tuto kategorii věřitele také zkráceně označit jako „zajištěný poškozený“

ZÁKLADNÍ PODMÍNKY ZÍSKÁNÍ STATUSU ZAJIŠTĚNÉHO POŠKOZENÉHO

K tomu, aby určitá osoba vstoupila do práv zajištěného poškozeného, musí být kumulativně splněny tyto základní podmínky:

- poškozený disponuje exekučním titulem,
- majetek dlužníka musí být zajištěn podle trestního řádu a

¹Důvodová zpráva. A. Obecná část, 1. Důvod předložení.

- škoda i nemajetková újma musí být způsobeny trestným činem; trestný čin musí být zdrojem bezdůvodného zisku (obohacení).

Exekuční titul – zajištěný poškozený bude nejčastěji disponovat odsuzujícím rozsudkem [§ 225, § 121 písm. a) TrŘ] obsahujícím pozitivní výrok o náhradě škody, popř. o kompenzaci nemajetkové újmy, vydání bezdůvodného obohacení poškozenému (v dalším textu slovní spojení „náhrada škody“ zahrnuje též náhradu nemajetkové újmy i vydání bezdůvodného obohacení). Z insolvenčního zákona ovšem nevyplývá, že by muselo jít nutně pouze o nárok, který byl poškozenému soudem přiznán v adhezním řízení. Není vyloučeno, aby se vykonatelnost pohledávky poškozeného opírala o vykonatelný rozsudek z civilního řízení. Poškozený například nejprve uplatňuje nárok žalobou podanou v civilním řízení a posléze se s tímž nárokem připojí v trestním řízení (§ 43 odst. 3). Aktuální judikatura posvětčuje toto paralelní uplatňování nároku poškozeným, neboť trestní řád překážku litispendence neobsahuje.² Za situace, kdy v civilním řízení nebylo rozhodnuto, nic nebrání tomu, aby se trestní soud v rámci odsuzujícího rozsudku zabýval nárokem poškozeného. Stejně tak, je možné, aby se uskutečnilo zajištění nároku poškozeného podle § 47 trestního řádu. Při paralelním uplatňování nároku může nastat okolnost, kdy v civilním řízení o něm bude rozhodnuto dříve, než v řízení trestním. Trestní soud sice již nemůže obviněnému uložit povinnost poškozenému škodu nahradit (§ 44 odst. 3) a nezbude mu, než vydat usnesení o zrušení zajištění na majetku obviněného [§ 48 odst. 1 písm. a)]. Nicméně poškozenému zbude dostatek času na to, aby pohledávku stihl uplatnit v insolvenčním řízení předtím, než toto usnesení nabude právní moci.³ Je třeba, aby „civilní“ exekuční titul, zahrnující povinnost k náhradě škody, byl skutkově „svázán“ se spáchaným trestným činem. Škoda, nemajetková újma i bezdůvodné obohacení, jejichž původ nevychází ze spáchaného trestného činu, nejsou relevantní z pohledu § 167 odst. 2 InZ.

Coby exekuční titul nelze vyloučit ani notářský zápis se svolením k vykonatelnosti sepsaný podle § 71a a násl. notářského řádu.

Zajištěný poškozený – tímto věřitelem podle § 167 odst. 2 InZ může být jak fyzická tak právnická osoba, které soud přiznal v adhezním řízení (popř. civilním řízení) právo na plnění. Nutnou podmínkou však je, aby právo poškozeného bylo zajištěno majetkem obviněného podle § 47 a násl. TrŘ. V přípravném řízení je k zajištění majetku

²Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 25.6.2003, sp. zn.3 To 489P/2003. Opačný postup ovšem možný není. Poškozený, který začal uplatňovat náhradu škody v adhezním řízení, nemůže poté z důvodu překážky litispendence začít uplatňovat též nárok v civilním řízení. Srov. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 10. 2007, sp. zn. 33 Odo 1345/2005.

³ Proti rozhodnutí o zrušení zajištění je přípustná stížnost, která má odkladný účinek (§ 49).

obviněného oprávněn státní zástupce. Ten tak může učinit na návrh poškozeného, nebo i bez tohoto návrhu, vyžaduje-li to ochrana zájmů poškozeného (§ 47 odst. 2). Po podání obžaloby může majetek obviněného zajistit soud, ovšem může tak učinit pouze, je-li tento postup navržen poškozeným nebo státním zástupcem. Z trestního řádu lze s jistotou určit počátek takové kompetence soudu, tzn. až od podání obžaloby (§ 180 odst. 1). O poznání hůř lze z tohoto předpisu vyčíst, kdy tak soud může učinit nejpozději. Má být tou pomyslnou mezí okamžik vynesení rozsudku? Nebo až moment právní moci rozsudku? Neboli zda soud (ne)vybočí z mezí zákona, jestliže ještě v průběhu řízení o odvolání proti rozsudku zajistí tímto způsobem nárok poškozeného. Podle mého názoru je možné, aby soud takto postupoval i v řízení o odvolání. Jiný výklad by nahrával nepravomocně odsouzenému, když by mu umožnil „uklidit“ majetek z dosahu poškozeného. Trestní řád stanoví, že touto pravomocí je nadán soud, tedy soud rozhodující o odvolání z toho nevyjímaje. Ochrana nároku poškozeného má smysl až do existence decizního rozhodnutí. Za touto hranicí lze ochranu práv osoby oprávněné z vykonatelného rozhodnutí zabezpečit skrze netrestní právní normy.⁴ Proto není možné, aby soud rozhodl o zajištění práv poškozeného poté, co odsuzující rozsudek nabude právní moci. Ostatně v samotném ustanovení § 48 odst. 1 písm. c) TrŘ je okamžik nabytí právní moci rozsudku důvodem iniciujícím zrušení zajištění poškozeného.

Zajištění nároku poškozeného podle § 48 musí existovat v době přihlášení pohledávky poškozeného v insolvenčním řízení.

Trestný čin spáchaný dlužníkem – v dispozici právní normy § 167 odst. 2 IZ je obsažen požadavek vazby trestného činu a vzniklé škody, vyjádřený slovním spojením „...způsobené trestným činem...“, a nebo „...získaného trestným činem...“. Tento požadavek bude splněn zejména, bude-li dlužník shledán odpovědným za trestný čin a příčinou vzniku škody uplatňované zajištěným poškozeným bude právě stíhaný skutek dlužníka.

Insolvenční zákon si však neklade za podmínku odsouzení dlužníka za trestný čin, proto postačí, byla-li škoda způsobena skutkem vykazujícím znaky trestného činu. Lze si představit možnost, že věc bude vyřízena odklonem. Potom dlužník nebude shledán odpovědným za trestný čin, neboť trestní stíhání pro skutek vykazující znaky trestného činu nedojde do tohoto závěrečného stadia. Situaci lze znázornit na příkladu, kdy dlužník je trestně stíhán pro trestný čin a

⁴ Např. § 338b a násl. občanského soudního řádu, § 69a exekučního řádu, § 113 insolvenčního zákona.

v přípravném řízení státní zástupce zajistí nárok poškozeného postupem dle § 47 TrŘ. Mezi dlužníkem a zajištěným poškozeným dojde k dohodě o způsobu náhrady škody např. splátkovým kalendářem, což soud zohlední ve způsobu vyřízení věci, když schválí narovnání (§ 309 TrŘ), příp. trestní stíhání podmíněně zastaví (§ 307 TrŘ). Následně je ze strany dlužníka nebo jeho věřitele zahájeno insolvenční řízení, kde soud zjistí úpadek dlužníka.

V těch případech, kdy poškozený nebude disponovat odsuzujícím rozsudkem (např. viz výše uvedený notářský zápis se svolením k vykonatelnosti), bude jeho postavení zajištěného poškozeného (§ 167 odst. 2 InZ) do značné míry závislé na posouzení insolvenčním správcem. Jestliže insolvenční správce poškozenému tento status v rámci přezkumu přihlášené pohledávky nepřizná (pohledávku popře), pak poškozenému nezbude, než se toho domáhat v incidenčním sporu.

ZAJIŠTĚNÝ POŠKOZENÝ = ZAJIŠTĚNÝ VĚŘITEL?

Insolvenční zákon vymezuje okruh zajištěných věřitelů v § 2 písm. g). Ve zde provedeném taxativním výčtu věcných práv charakterizujících způsob zajištění pohledávky věřitele není zahrnuto zajištění nároku poškozeného dle trestního řádu. Ačkoli zajištěný poškozený tedy nepatří mezi zajištěné věřitele, insolvenční zákon v § 167 odst. 2 stanoví, že ustanovení týkající se postavení zajištěných věřitelů, se použije pro zajištěného poškozeného obdobně.

Při uplatňování pohledávky zajištěného poškozeného se tak nebude možné vyhnout otázce, v jaké míře se ustanovení insolvenčního zákona upravující práva a povinnosti zajištěného věřitele uplatní pro zajištěného poškozeného. Jednu z prvních, kterou bude muset praxe zodpovědět je otázka, jak postupovat v případě, že přihlášená pohledávka přesahuje hodnotu majetku zajištěného v trestním řízení. Mám tím na mysli, jestli na zajištěného poškozeného dopadá režim § 167 odst. 3, a tedy jestli se v rozsahu převyšujícím hodnotu zajištění automaticky stane věřitelem s nezajištěnou pohledávkou. Nebo tomu tak není a zajištěný poškozený bude uspokojován výhradně z majetku zajištěného v trestním řízení. Situace je o to složitější, že se nabízí argumenty na podporu obou možných řešení.

K tomu ze závěrů, že zajištěný poškozený nemá nárok být uspokojen z jiného majetku, než zajištěného v trestním řízení, nasvědčuje předně jazykový výklad § 167 odst. 2 (...uspokojí se ze zpeněžení...viz výše). Dále výklad systematický a teleologický, když zajištěný věřitel může podávat přihlášku kdykoliv v průběhu insolvenčního řízení, zřejmě právě proto, že majetková hodnota zajišťující jeho pohledávku je orgánem činným v trestním řízení „rezervována“ pro uspokojení pohledávek poškozených. K jejímu zpeněžení insolvenčním správcem nemůže dojít bez souhlasu orgánu činného v trestním řízení (§ 227, § 283 odst. 3 InZ). Ovšem tyto podmínky, výhodnější při srovnání s jinými věřiteli, byly zákonodárcem konstruovány jen ve vztahu

k zajištěnému majetku, a právě proto řešení jiné situace zajištěného poškozeného zákonodárce neupravuje. Tou jinou situací může být stav, kdy se zajištěný poškozený přihlásí s pohledávkou převyšující hodnotu zajištění v trestním řízení, až poté co došlo k částečnému rozvrhu výtěžku mezi nezajištěné věřitele. Jak rozdělit zbytek mezi nezajištěné věřitele? Privilegovat pohledávku „nezajištěného“ poškozeného a tím zcela či částečně dorovnat rozdíl vzniklý opominutím při částečném rozvrhu? První z řešení lze uzavřít tak, že zajištěný poškozený má zákonem přiznáno privilegované postavení jen v rozsahu zajištění v trestním řízení. Ve zbývající části pohledávky toto postavení nemá a použije se standardní úprava pro nezajištěné věřitele. Toto řešení se mi jeví spravedlivější ve vztahu k ostatním věřitelům, a jsem jeho zastáncem.

Druhé řešení situace je oproti prvnímu více přímočaré. Zákonodárce v ustanovení § 173 odst. 1 připustil výjimku u osob, které byly poškozeny v důsledku trestného činu. Jde nepochybně o vyjádření vyššího standardu ochrany obětí trestného činu, resp. osob poškozených, a to ze strany státu (jeho zákonodárné, výkonné i soudní moci). Tento vyšší standard ochrany je poskytován navzdory nastolení nerovnosti s jinými věřiteli, jakož i všem možným negativním důsledkům plynoucím z této právní úpravy, tedy i výše popsanému případu rozvrhu zbytku zpeněžení. Zákonodárce v tomto duchu v ustanovení § 167 odst. 2 umožňuje uplatnit na zajištěné poškozené ustanovení vztahující se k zajištěným věřitelům. K tomu účelu zákonodárce zvolil termín „obdobně“ nikoliv jen „přiměřeně“. Navíc insolvenční zákon neobsahuje výslovný zákaz uspokojení pohledávky poškozeného převyšující zajištění v trestním řízení.

ZAJIŠTĚNÝ POŠKOZENÝ S POHLEDÁVKOU ZA ŠKODU NA ZDRAVÍ

Pohledávky věřitelů na náhradu škody způsobené na zdraví jsou pohledávkami postavenými na roveň pohledávkám za majetkovou podstatou [§ 169 odst. 1 písm. b)]. Relativní výhodou této pohledávky je jednodušší způsob uplatnění v insolvenčním řízení. Podobně jako u pohledávky zajištěného poškozeného, ani v tomto případě nebude věřitel vázán lhůtou k podání přihlášky podle § 173 odst. 1. Pohledávku věřitel uplatní přímo u insolvenčního správce, který je oprávněn takového věřitele uspokojit v plné výši kdykoliv po rozhodnutí o úpadku (§ 169 odst. 2). Ovšem i v případě pohledávky za škodu způsobené na zdraví je nutné očekávat její posouzení insolvenčním správcem. Nelze vyloučit ani neuspokojení ze strany insolvenčního správce. Potom by poškozenému nezbylo, než se domáhat plnění žalobou.

Relativní výhodností uplatnění pohledávky podle § 169 odst. 1 písm. b) jsem mířil k ustanovení § 305 odst. 2 InZ. Zde je upraveno pořadí uspokojování pohledávek. Před uspokojením pohledávek věřitelů na náhradu škody způsobené na zdraví se uspokojují „...odměna a hotové výdaje insolvenčního správce, poté pohledávky věřitelů

vzniklé za trvání moratoria ze smluv podle § 122 odst. 2, poté pohledávky věřitelů z úvěrového financování, poté poměrně náklady spojené s udržováním a správou majetkové podstaty a pracovněprávní pohledávky dlužnickových zaměstnanců vzniklé po rozhodnutí o úpadku a poté pohledávky věřitelů na výživném ze zákona...“.

Teprve rozhodovací praxe insolvenčních soudů ukáže, je-li možné, aby pohledávka za škodu způsobenou na zdraví byla uplatněna přihláškou v režimu § 167 odst. 2.

ZAJIŠTĚNÝ POŠKOZENÝ NAMÍSTO OBĚTI

Přestože ke změně insolvenčního zákona došlo přijetím zákona č. 45/2013 Sb. o obětech trestného činu, zesílení práv v insolvenčním řízení se netýká jen oběti, jak je pojímána v § 2 odst. 2, 3 zákona o obětech trestného činu. Změna insolvenčního zákona dopadá na širší okruh osob, tj. na osoby poškozené ve smyslu § 43 a násl. trestního řádu. Tvůrce zákona o obětech trestného činu v důvodové zprávě k zákonu naznačil, proč nakonec ustoupil od harmonizace obou zmíněných právních předpisů: „Především novelizace trestního řádu by byla v některých směrech problematická. Vyžadovala by rozlišení mezi poškozeným, fyzickou osobou, a poškozeným, právnickou osobou, neboť práva obětí jsou právy fyzických osob. Do trestního řádu by bylo nutné začlenit ustanovení, které nemají procesní charakter...“.

Podle mého názoru tato určitá dvojkolejnost pojetí osob dotčených trestným činem svádí k synkretismu. Vcelku se nelze divit zákonodárci, že zvýšenou „veřejnoprávní“ péči a ochranu poskytovanou obětem trestného činu proti dlužníku v úpadku vztáhl nikoli k oběti, ale k poškozenému. Jestliže komplexní úprava adhezního řízení včetně zajišťovacích instrumentů je obsažena v trestním řádu, který ovšem pojetí oběti neakceptuje, pak zřejmě nebylo jiné cesty. Ovšem tento stav podle mého soudu neodpovídá původním právně politickým záměrům. Zvýšená ochrana oběti je tradičně zdůvodňována vysokou intenzitou újmy zvláště nemajetkového charakteru, jejíž náprava bývá nejobtížnější a často vyloučená bez cizí podpory. V současnosti však jsou tímto nadstandardem chráněny rovněž právnické osoby, které nemohou pociťovat jinou, než majetkovou újmu. Pohledávky právnické osoby, coby zajištěného poškozeného, jsou pak zařazeny před pohledávky ostatních věřitelů. S ohledem na to, že v insolvenčním řízení zřejmě nemusí být nalezen majetek jiný, než majetek zajištěný v trestním řízení, jde o zvýhodnění vcelku zásadní. Ještě více nepatřičně bude v roli zajištěného poškozeného působit stát. Stát, který oproti oběti, je vybavený řadou mocenských orgánů, jejichž úkolem je mimo jiné chránit společenské (stání) zájmy a k tomu účelu vynucovat chování osob. Názorně to je možné ilustrovat na příkladu trestného činu krádeží daně. Stát, delegoval pravomoc a působnost v oblasti vybírání daní na daňové orgány, přičemž tyto orgány nakládají se svou pravomocí různě. Z často zveřejňovaných statistik kontrol lze

vysledovat, že jsou dobře známy oblasti, kde kontrola daňovým subjektům prakticky nehrozí.⁵ Na konečné výši daňového nedoplatku se zde významně spolupodílí nečinnost daňového orgánu. Jsou-li tyto nedoplatky aktivně „vybírány“ až v trestním řízení, jsem toho názoru, že jejich privilegované uspokojování v insolvenčním řízení je neopodstatněné.

DOPADY NOVÉ KONCEPCE

Zda, koncepce zajištěného poškozeného se stane „životaschopnou“ a napomůže ochraně obětí (resp. poškozených), či zůstane jen nerealizovanou ideou, je do značné míry v rukou státního zastupitelství (soudů) i rozhodovací praxe insolvenčních soudů. Pozitivní dopady nové koncepce zajištěného poškozeného můžeme očekávat tehdy, budou-li touto praxí dostatečně akceptovány. O tom, že je zde potenciál k aplikaci nového institutu, svědčí i statistické údaje. Jen v roce 2012 insolvenční soudy rozhodly o úpadku více než 20 tisíc subjektů.⁶ S tím ovšem kontrastuje počet realizovaných zajištění nároků poškozeného podle § 47 TrŘ. V roce 2011 šlo o 38 realizovaných zajištění a v roce 2012 došlo k 55 případům zajištění majetku v trestním řízení.⁷ Nabízí se otázka, nakolik je institut zajištění nároku poškozeného efektivně využíván. Zda orgány činné v trestním řízení návrhy poškozených neodmítají z důvodů, že jde o „práci navíc“ nebo proto, že s tímto nemají žádné zkušenosti. Dostatečně s problematikou obeznámení (proškolení) policisté služby kriminální policie a vyšetřování a rovněž řadový státní zástupci jsou nutným předpokladem dobrého fungování ochrany práv a nároků obětí (poškozeného).

ZÁVĚR

Změna insolvenčního zákona v souvislosti s přijetím zákona č. 45/2013 Sb. zavádí nový institut zajištěného poškozeného. Tento zajištěný poškozený je značně zvýhodněn oproti jiným věřitelům. Především není vázán lhůtou k podání přihlášky a pohledávku může uplatnit kdykoliv v průběhu insolvenčního řízení. Jeho pohledávka je poté uspokojena ze zpeněženého majetku odsouzeného, který byl zajištěn v trestním řízení (§167 odst. 2 InZ). Zajištěný poškozený však

⁵ Kaláb, V. Kontrola jednou za 373 let. Podívejte se, jak často vás navštíví finanční úřad. Lidové noviny, vydání ze dne 1. 3. 2013.

⁶ Podle statistických údajů dostupných z: <http://insolvenni-zakon.justice.cz/expertni-skupina-s22/statistiky.html>

⁷ Tyto údaje čerpám z odpovědi Policejního prezidia České republiky ze dne 25. 11. 2013 na mou žádost o poskytnutí informace podle zákona č. 106/1999 Sb.

musí postupovat s ohledem na § 48 odst. 1 písm. c) TrŘ, neboť jeho výhodné postavení mezi ostatními věřiteli je spojeno s existencí zajištění majetku v trestním řízení v jeho prospěch. Ku prospěchu poškozeného zákonodárce prodloužil lhůtu, kdy soud zruší zajištění po nabytí právní moci rozsudku, na 4 měsíce.

Literature:

- KALÁB, Vladimír. Kontrola jednou za 373 let. Podívejte se, jak často vás navštíví finanční úřad. Lidové noviny. Praha: Lidové noviny, 1. 3. 2013.
- Důvodová zpráva k zákonu o obětech trestných činů. In: 2012. Dostupné z:<http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=84570>

Contact – email

jan.zubek@deiure.cz

Vědecká redakce MU:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.; Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková; doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.; Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
prof. PhDr. Petr Macek, CSc.; PhDr. Alena Mizerová
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.; doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. David Povolný; Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.; prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.; Mgr. Iva Zlatušková
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

DNY PRÁVA 2013 – DAYS OF LAW 2013

Část III.

Postavení poškozeného a oběti v trestním řízení

**Eds.: doc. JUDr. Josef Kuchta, CSc.,
JUDr. Milana Hrušáková, Ph.D., JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita roku 2014
Spisy Právnické fakulty MU č. 471 (řada teoretická)

Ediční rada:

J. Kotásek (předseda), J. Bejček, V. Kratochvíl, N. Rozehnalová,
P. Mrkývka, J. Hurdík, R. Polčák, J. Šabata

1. vydání, 2014

ISBN 978-80-210-6810-0